

เล่าเรื่องให้โยมฟัง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

งานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑

เล่าเรื่องให้โยมฟัง

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-616-468-314-3

พิมพ์รวมเล่ม ครั้งแรก – พฤษภาคม ๒๕๖๑

๓,๐๐๐ เล่ม

- งานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

แบบปก: พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุทธิวิโร)

พิมพ์เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

ท่านผู้ใดประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตที่

วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทึก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐

<http://www.watnyanaves.net>

พิมพ์ที่

หมายรับสั่งที่ ๒๗๓๔

(แบบ ก.)
สำนักพระราชวัง

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ป.ม.,ท.ช.,ต.จ. อายุ ๑๐๓ ปี ข้าราชการบำนาญ
สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ กราบถวายบังคมลาถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคชราภาพ ณ บ้านเลขที่ ๑๕
ซอยลาดพร้าว ๑๐๑ ซอย ๔๔ (หมู่บ้านเสรี) แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร
เมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เวลา ๑๑.๔๐ น.

วันเสาร์ ที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เวลา ๑๗.๐๐ น. ขอรับพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ
พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ ณ ศาลา ๔ วัดธาตุทอง เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศโถ ฉัตรเบญจาตั้งประดับ ปี กลองชนะ
ประโคมเวลาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ.

ค.ก.ช./พิมพ์ ๒๗๓๔ /ทาน

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ
	เพื่อทราบ
	เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติ
	เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

๒๗

หมายรับสั่งที่ ๔๐๘๕

(แบบ ก.)
สำนักพระราชวัง

๕ มีนาคม ๒๕๖๑

พระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ป.ม.,ท.ช.,ต.จ. ข้าราชการบำนาญ
สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ณ เมรุวัดธาตุทอง เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร

วันศุกร์ ที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๕.๐๐ น. เชิญหีบศพออกตั้งบำเพ็ญกุศล
ณ ศาลาวัดธาตุทอง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศโถ ฉัตรเบญจาตั้งประดับ

วันเสาร์ ที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๕.๓๐ น. เชิญโกศศพแห่เวียนเมรุ
แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๓๐ น. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน
ไปในการพระราชทานเพลิงศพ

แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์

จป
คมกชช / พิมพ์ / จปช / ทาน

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ
	เพื่อทราบ
	เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติ
	เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

จป

หมายรับสั่งที่ ๔๐๘๖

(แบบ ก.)
สำนักพระราชวัง

๕ มีนาคม ๒๕๖๑

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ป.ม.,ท.ช.,ต.จ. ที่เมรุวัดธาตุทอง เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ ที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๗.๓๐ น.
แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์.

ค.ม.ก.ช./พิมพ์ / ๗/๗๖ / ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับสั่ง

ค.ม.ก.ช.

คุณหญิงกระจางศรี รักตะกนิษฐ

พ.ศ. ๒๔๕๗ - พ.ศ. ๒๕๖๑

ประวัติ

คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

ชื่อ	คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ (ชื่อเดิม กระจ่างศรี หงสเวส)
วันเกิด	วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๗
ถิ่นเกิด	จังหวัดสุราษฎร์ธานี
บิดา-มารดา	เป็นบุตรของหลวงปรางณีประชาชน (ลาก หงสเวส) และคุณนายเทศ ปรางณีประชาชน (เทศ หงสเวส)
คู่ครอง	นายชม รักตะกนิษฐ มีบุตร ๒ คน คือ ๑. นายเชษฐ รักตะกนิษฐ ๒. นายกนิษฐ รักตะกนิษฐ

การศึกษา

ปฐมวัย	มัธยมศึกษาปีที่ ๑-๖ ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย
พ.ศ. ๒๔๗๕	มัธยมศึกษาปีที่ ๗-๘ ที่โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูเพชรบุรี วิทยาลัยสงฆ์
พ.ศ. ๒๔๗๙	อนุปริญญาครุศาสตร์และอักษรศาสตร์ ป.ม. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) [๒๔๗๙? ในประวัติ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต]
พ.ศ. ๒๔๘๒	B.S.H.E. (U.P.) ปริญญาตรีศึกษาศาสตร์ จาก มหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์

(๒)

ประวัติ คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๗ ด้งานการศึกษาคหกรรมศาสตร์และอนุบาล
ศึกษา ที่สหรัฐอเมริกา

พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการไปร่วมประชุมสัมมนา
ด้านโภชนาการและสุขศาสตร์ขององค์การอาหารและ
เกษตร (FAO) และศึกษาดูงานด้านการพัฒนาชนบท ที่
ประเทศฟิลิปปินส์

ความชำนาญพิเศษ

- ด้านคหเศรษฐศาสตร์ อาหารและโภชนาการ ตลอดจนการจัด
และตกแต่งสถานที่

งานริเริ่มสำคัญ

- จัดงาน ชุมนุมแม่บ้าน ร่วมกับสมาคมคหเศรษฐศาสตร์แห่ง
ประเทศไทย รวม ๑๑ ครั้ง (พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๑)
- จัดงาน วันดอกไม้ เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ร.๙ และสมเด็จพระนางเจ้า
พระบรมราชินีนาถ รวม ๓ ครั้ง
- จัดหาทุนการศึกษาสำหรับนักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์
โดยจัดตั้งทุนการศึกษาทุนแรกชื่อ ทุนหงส์ทอง โดย ม.ล.ปิ่น
มาลากุล ได้ประพันธ์ละครเรื่อง "หงส์ทอง" มอบให้วิทยาลัย
(สวนดุสิต จากอดีต ถึง ปัจจุบัน, หน้า ๕๑)
- จัดหาทุนส่งเสริมการศึกษา สำหรับอาจารย์วิทยาลัยสวนดุสิต
- สร้างสระว่ายน้ำ
- จัดโครงการอาหารกลางวัน แก่นักศึกษาในชนบท

ประวัติการรับราชการ

- พ.ศ. ๒๔๗๙ เข้ารับราชการเป็นอาจารย์โรงเรียนสตรีวัดระฆัง
- พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นอาจารย์โรงเรียนการเรือนจันทร์เกษม และ
โรงเรียนการเรือนพระนคร
- พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๘ ครูน้อยโรงเรียนการเรือนพระนคร
- พ.ศ. ๒๔๘๙ อาจารย์ชั้นเอก โรงเรียนการเรือนพระนคร
- พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๘ ครูใหญ่โรงเรียนการเรือนพระนคร
- พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๐๓ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนการเรือนพระนคร (สวน
สุนันทา)
- พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๑๘ ผู้อำนวยการวิทยาลัยครูสวนดุสิต

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเกียรติคุณอื่นๆ

- พ.ศ. ๒๔๘๕ จตุรตถาภรณ์มงกุฎไทย
- พ.ศ. ๒๔๙๑ จตุรตถาภรณ์ช้างเผือก
- พ.ศ. ๒๕๐๐ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย
- พ.ศ. ๒๕๐๕ เหรียญกาชาดสมนาคุณชั้น ๓
- พ.ศ. ๒๕๐๗ เหรียญจักรพรรดิมาลา
- พ.ศ. ๒๕๐๙ ตริตาภรณ์ช้างเผือก
- พ.ศ. ๒๕๑๑ ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก
- พ.ศ. ๒๕๑๔ จตุตถจุลจอมเกล้า
- พ.ศ. ๒๕๑๖ ตติยจุลจอมเกล้า
- พ.ศ. ๒๕๑๘ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย
- พ.ศ. ๒๕๓๐ เข็มเกียรติคุณของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๔)

ประวัติ คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

งานพิเศษ

- กรรมการสมาคมคหเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ และได้รับเลือกเป็นนายกสมาคม รวม ๓ สมัย (เป็นนายกสมาคมฯ ท่านแรก)
- กรรมการสมาคมไทย-อเมริกัน
- กรรมการสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย

อนิจกรรม วันพฤหัสบดีที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑, สิริอายุ ๑๐๓ ปี ๔ เดือน

.....

หมายเหตุ: สี่พ้าน้ำทะเล เป็นสี่ประจํามหาวิทยาลัยสวนดุสิต ด้วยคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ขอปลื้ (สวนดุสิต จากอดีต ถึง ปัจจุบัน, หน้า ๑๓๘)

อ้างอิง:

ประวัติมหาวิทยาลัยสวนดุสิต www.dusit.ac.th/history-university
สวนดุสิต จากอดีต ถึง ปัจจุบัน กองประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
หนังสือบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต คุณหญิงกระจ่างศรี
รักตะกนิษฐ, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสรับพระราชทานปริญญา
วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ฯ ประจำปี ๒๕๕๓

อุทิศนา

คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นครูเป็นอาจารย์และเป็นผู้บริหารโรงเรียนการเรือน ได้สั่งสอนลูกศิษย์มากมายตลอดเวลายาวนาน และได้พัฒนาโรงเรียนการเรือนให้เจริญขึ้นมาตามลำดับ ดังที่ในกาลต่อมาได้เป็นมหาวิทยาลัยสวนดุสิตตามที่ปรากฏในบัดนี้

ครั้นโยมเกษียณอายุราชการแล้ว เวลาผ่านมาหลายปี กิจทางบ้านเบาบางลง ครั้นอายุใกล้ ๗๐ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๖ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ก็เริ่มอุทิศเวลาอุทิศชีวิตให้แก่งานพระศาสนา และการไปวัด อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ โดยมีโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास มิตรคู่ใจ เป็นคู่บุญ ไปไหนไปด้วยกัน ทำบุญอะไรก็ทำด้วยกัน กับทั้งโยมชม รักตะกนิษฐ ร่วมไปด้วย สนับสนุนทุกอย่าง

ประวัติการทำบุญของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ และโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास นับแต่ปี ๒๕๒๖ นั้น รวมอยู่ด้วยกันกับประวัติการเกิดขึ้นและพัฒนาการของวัดญาณเวศกวัน ต่อเนื่องมากับการเกื้อหนุนงานหนังสือธรรม เช่น พุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม และพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ พร้อมกับ การดูแลพระอาพาธไปพลาง ตั้งแต่ก่อนสร้างวัด

โยมใช้เวลาและเรี่ยวแรงมากมาย นำและร่วมกับหมู่โยมรุ่นแรก ในการเสาะหาถิ่นที่เหมาะสม ที่เป็นสัปปายะแก่สุขภาพและงานหนังสือธรรมของพระ แล้วสร้างวัดที่ชื่อว้ญาณเวศกวันนี้ขึ้นมา เมื่อสร้างกุฏิหลังแรกเสร็จ โดยใช้ไม้อย่างดีของเก่าที่รื้อจากบ้านของโยมเองมาสร้าง ในปี ๒๕๓๒ และพระมาอยู่จำพรรษาได้แล้ว โยมก็มาวัดเป็นประจำ จัดอำนวยความสะดวกของพระและการดำรงอยู่ของวัด โดยมีบัญชีทุนภัตตาหาร บัญชีทุนไฟฟ้า ฯลฯ จนถึงงานก่อสร้าง ทำให้เกิดมีเสนาสนะอาคารสถานที่ กุฏิ โบสถ์ จันระทั่งหอมสด อย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยที่ทางพระอยู่กับงานด้านธรรมอย่างเต็มเวลา เพียงดูแลด้านธรรมวินัยและอนุโมทนา ไม่ต้องใช้แรงหรือเวลากับด้านวัตถุเลย

การบุญบางอย่างที่โยมริเริ่มไว้ เป็นเหมือนกล้าไม้ที่ผู้ร่วมบุญมา
ชวนกันปลูกเลี้ยงต่อ ดังที่ว่าเมื่อโยมชรามากเดินไม่ไหวไปไหนไม่ได้แล้ว
โยมผู้ศรัทธาที่ร่วมทำบุญกันมาและนักทำบุญรุ่นต่อมาได้ยกเรื่องกองทุน
ป. อ. ปยุตโต เพื่อเชิดชูธรรม ที่โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ
และโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ริเริ่มตั้งขึ้นโดยเปิดบัญชีธนาคารไว้เมื่อ ๑๒
พ.ศ. ๒๕๕๑ ขึ้นมาสานต่อ โดยตกลงกันจัดตั้งเป็นมูลนิธิ จนได้จัด
ทะเบียนจัดตั้งเสร็จสิ้นเมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๐

เวลาก้าวมาแล้วผ่านไปรวดเร็วนัก ถึงปี ๒๕๕๓ โยมคุณหญิง
กระจ่างศรี รักตะกนิษฐ และโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास เจริญอายุ ๘ รอบ
คือ ๘๖ ปี มีวัยชรามาก ร่างกายอ่อนแอลง เป็นเหตุให้มาวัดได้น้อยลงๆ
จนในที่สุด โยมก็ต้องอยู่กับบ้าน แต่กระนั้นก็ยังพยายามมาทำบุญใน
มงคลวารวันเกิดประจำปี กระทั่งมาไม่ไหว ลูกหลานจึงจัดงานทำบุญที่บ้าน

แม้จะเดินไม่ไหวนานแล้ว อยู่มาวันหนึ่ง ในปีที่มีอายุได้ ๑๐๓ ณ
วันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ได้ให้
ลูกหลานพาไปเยี่ยมวัดญาณเวศกวัน ได้นั่งรถเข็นขึ้นไปถึงชั้น ๒ ของหอ
ญาณเวศกัธรรมสมุจย และนั่งมองลงมาจากหน้าต่างหอสมุดนั้น ชมพื่น
น้ำในสระใหญ่ บริเวณวัด และโบสถ์ที่โยมเองได้เริ่มสร้างขึ้นมา แม้จะมี
เรียวแรงเหลืออยู่น้อย โยมได้พูดออกมาว่าวัดยังงามเหมือนเดิม แล้ว
ลูกหลานก็นำโยมลงมานั่งบนฝั่งสระนำมองดูทัศนียภาพบริเวณพื่นน้ำและ
อุโบสถบนลานข้างฝั่งสระน้ำนั้น ในบรรยากาศสบายๆ ที่มีสายลมสดชื่น
โดยลูกหลานพูดจาชวนชื่นชม และฟังพระปฏิสันถาร นั่นคือครั้ง
สุดท้ายที่โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ได้ไปเยี่ยมวัดญาณเวศก
วันด้วยสายตาของโยมเอง

เวลาผ่านมาแสนรวดเร็ว ขึ้นสู่ปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ไม่ทันนาน โยมหม่อม
จรรยา ผลนิवास มิตรคู่ใจ ซึ่งตามปกติเป็นผู้ที่แข็งแรงกว่าวัย แต่ได้อ่อน
กำลังลงอย่างรวดเร็ว พอถึงวันที่ ๑๐ มิถุนายน คือก่อนวันคล้ายวันเกิดที่
๑๗ มิถุนายน ที่โยมจะมีอายุเต็ม ๑๐๓ ปี เพียงสัปดาห์เดียว คุณโยม
หม่อมจรรยา ผลนิवास ก็ถึงแก่กรรมจากไป

โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เจริญอายุเต็ม ๑๐๓ ปี ในวันที่ ๑๒ ตุลาคม ปีนั้น แล้ว พ.ศ. ๒๕๖๐ ก็ล่วงผ่านเลยไป แต่เมื่อขึ้นสู่ศกใหม่ในปีปัจจุบัน คือ พ.ศ. ๒๕๖๑ ไม่ทันนาน โยมก็อ่อนแอลงตามลำดับ แล้วในที่สุด ณ วันพฤหัสบดีที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๑.๔๐ น. โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ก็ได้ถึงแก่อนิจกรรมจากไป

มีพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า สวากสาวิกาของพระอริยเจ้า ผู้ประกอบด้วย ความเจริญ ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ซื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยความเจริญอันเป็นอริยะ เป็นผู้ถือเอาสาระ ยึดถือเอาสิ่งทีประเสริฐของชีวิตนี้ไว้ได้

บุญมากมายเป็นอันได้บำเพ็ญแล้ว เพื่อสังฆะ เพื่อวัดวาอาราม เพื่อพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์แก่มหาชน เพื่อความดีงามเพื่อความ สุขของคนจำนวนมาก ชีวิตที่ยืนยาว หมายถึงบุญกุศลและประโยชน์สุขที่ได้บำเพ็ญเพิ่มพูนแผ่ขยายไพศาล การจากไปถือว่าเป็นไปตามธรรมชาติของอายุขัย ชีวิตลีนไป แต่คุณความดีและคุณค่าสาระยังคงอยู่และยืนยงต่อไป

นับแต่คุณย่าคุณยายคุณหวดจากไป ลูกหลานลูกศิษย์บรรดาผู้ที่เคารพนับถือได้บำเพ็ญกุศลอุทิศแต่ท่านผู้เป็นบุญการมาทุกวาระสำคัญ โดยลำดับ บัดนี้ ได้กำหนดจัดให้มีงานพระราชทานเพลิงศพในวาระครบ ๑๐๐ วัน ณ วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑

ในงานบำเพ็ญกุศลครั้งสำคัญนี้ เห็นควรเจริญบุญกุศลแห่งธรรมทาน เพื่อเป็นการอุทิศกุศลด้วยอัครทาน และเพื่อให้วาระสำคัญอันเนื่องด้วยท่านผู้วายชนม์นั้นเป็นโอกาสแห่งการเผยแพร่ธรรมเพื่อประโยชน์สุขที่แท้จริงและยั่งยืนแก่ประชาชน เป็นการบำเพ็ญบุญกุศลอันสำคัญนั้นในนามของท่าน โดยได้ตกลงจัดพิมพ์หนังสือธรรม ๓ เล่ม คือ

๑. รู้แค่เล่มนี้ ก็พอที่จะพูดว่า รู้จักพระพุทธศาสนา

๒. เล่าเรื่องให้โยมฟัง

๓. กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก

เล่มที่ ๑. *รู้แค่เล่มนี้* เป็นที่รวมเรื่องหลักธรรมและความรู้พื้นฐานของพระพุทธศาสนา เล่มที่ ๓. *กาลานุกรม* ว่าด้วยเรื่องน่ารู้ น่าสนใจเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อประกอบความเข้าใจในการศึกษาพระพุทธศาสนาและสภาพของอารยธรรมมนุษย์

ส่วนเล่มที่ ๒. *เล่าเรื่องให้โยมฟัง* เป็นธรรมกถาหลายเรื่องที่แสดงในโอกาสแห่งบุญกิริยาของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ จัดแยกเป็น ๒ ตอน คือ ตอนแรก ว่าด้วยเรื่องซึ่งเล่าที่เมืองไทย ได้แก่ ธรรมกถารายวันหลังภัตตาหารเพล ที่ศาลากระจก บ้านโยมเล็ก นันทาทิวฉน์ ซึ่งโยมคุณหญิง และโยมชม นิมนต์พระหนีจากอากาศเสีย และฝุ่นธุลีในงานก่อสร้างใหญ่ใกล้ชัตตฤฎีที่วัด โดยเดินทางรายวันไปนั่งเขียนส่วนเพิ่มเติมของหนังสือ *พุทธธรรม* เริ่มแต่เข้าพรรษาปี ๒๕๒๘ ซึ่งมีมากมายหลายเรื่อง พิมพ์ไว้เป็นตัวอย่าง ๓ เรื่อง (ทั้งหมดมี ๖๑ ครั้ง ส่วนใหญ่ยังไม่ได้ถอดจากเสียงเป็นตัวหนังสือ) และตอนหลัง ว่าด้วยเรื่องซึ่งเล่าในอินเดีย คือ *ตามทางพุทธกิจ* ซึ่งรวมธรรมกถาแก่คณะโยมมีคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นผู้นำ คราวเดินทางไปนมัสการพุทธสังเวชนียสถานในประเทศอินเดีย เมื่อต้นปี ๒๕๒๘ เรื่องราวความเป็นมาปรากฏในหนังสือเล่มนั้น

อนึ่ง หนังสือ *กาลานุกรม* ที่พิมพ์ครั้งใหม่นี้ พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุทธิโร) ได้จัดปรับปรุงเล่มกลับเป็นหนังสือขนาดใหญ่คล้ายอย่างในการพิมพ์ครั้งแรกๆ และเมื่อการพิมพ์กระชั้นเข้ามา ผู้เขียนได้ขอให้แทรกความเพิ่มเติมเล็กน้อย คือในตอนต้นเล่ม เพิ่มพุทธดำรัสก่อนจะบริณิพพานให้ถือธรรมวินัยเป็นพระศาสนา และในตอนกลางเล่ม บอกพระนามเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ในเรื่องการแก้ไขปัญหาลิทธิสภาพนอกราชอาณาจักร ขออนุโมทนาที่ได้ทำให้สำเร็จเสร็จทัน

ส่วนในการจัดเตรียมหนังสืออีก ๒ เล่มนอกนี้ ได้อาศัยพระครูสังฆวิจารณ์ (พงศธรณ์ เกตุภาโณ) ในการติดต่อสื่อสารทั้งหลาย และช่วยค้นหาข้อมูลมากมายทาง online เช่นรวบรวมหนังสือประชุมพงศาวดารเล่มต่างๆ ตลอดจนข้อมูลประวัติของโยมคุณหญิง ขออนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้ด้วย

มีข่าวว่า ทางมูลนิธิ ป.อ.ปยุตฺโต เพื่อเชิดชูธรรม ปราบปรามว่าในฐานะที่โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นผู้ก่อตั้งทุนอันเป็นต้นกำเนิดของมูลนิธินี้ มูลนิธิจึงจะขอเป็นผู้อุปถัมภ์งานพิมพ์หนังสือ ๒ เล่ม ซึ่งได้จัดทำ ณ ที่พักสงฆ์ในชนบท ความที่ตกลงนี้เป็นข้อที่เคารพอนุโมทนา

ธรรมทานในวาระนี้ เป็นเครื่องแสดงความรำลึกถึงบุญการของท่านผู้ได้บำเพ็ญบุญมากมายมอບไว้ และเป็น การปราบปรามวาระสำคัญอันเนื่องด้วยท่านผู้วายชนม์ให้เป็นโอกาสแห่งการเผยแพร่ธรรมเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนดังได้กล่าวข้างต้น หากว่าประชาชนได้รู้เข้าใจและนำธรรมไปปฏิบัติให้เกิดผลเป็นประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม ก็จะเป็นบุญกุศลอันควรแก่การที่ท่านจะอนุโมทนา และจะนำมาซึ่งสุขสมบัติแก่ท่านอย่างแท้จริง

ขออำนาจธรรมทานบุญกิริยาที่ได้บำเพ็ญ เป็นปัจจัยนำมาซึ่งสุขสมบัติแก่ **คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ** สมตามมโนปณิธานของลูกหลานและบรรดาผู้เคารพรัก ตามคติวิสัย ทุกประการ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๔ เมษายน ๒๕๖๑

สารบัญ

อุทิศน์มา

ก

ภาค ๑

เล่าที่เมืองไทย

๑

บันทึกความเป็นมา

๔

เครื่องวัดการปฏิบัติธรรม

๗

หลักความเจริญ ๕ ประการ

๗

ศรัทธา

๑๕

ศีล

๒๒

- วิรติ ๓

๒๖

สุตะ

๓๒

- อานิสงส์ของการฟังธรรม ๕ ประการ

๓๔

- คุณสมบัติของผู้คงแก่เรียน ๕ ประการ

๓๕

- พหุสูต ๒ อย่าง

๓๗

- ปริยัติ ๓ อย่าง

๓๙

จาคะ

๔๒

- ทาน กับจาคะ

๔๒

- จาคะ กับเมตตา

๔๕

- อริยทรัพย์

๔๖

ปัญญา

๔๘

- สุตะ กับปัญญา

๔๘

- ปัญญา กับศรัทธา ศีล สุตะ และจาคะ

๕๐

- ความฉลาด (โกล) ๓

๕๒

พัฒนาปัญญา	๕๗
ฉลาดไม่เข้าเรื่อง พาให้วอดวาย	๕๘
ฉลาดแก้กล พาให้พันอันตราย	๖๒
สตรีผู้มีสติดี มีปัญญาเลิศ	๖๖
เลี้ยงลูกดี ลูกมีปัญญา พาทุกคนสุขสันต์	๗๒
ฉลาดแท้ แก้ฉลาดโกง	๗๖
ปัญญาทันเกม ต้องให้ทันกาล	๘๐
ปัญญาแก่เกม ต้องให้ทันกัน	๘๓
เด็กน้อยโยโยิสต์ว่ ฉลาดสร้างสวรรค์	๘๖
ไล่เหยี่ยวบนฟ้า ก้มหน้ามองดิน	๙๐
ใครเป็นเจ้าของวัว? ช่วยตัดลิ้นที่เถอะ	๙๑
คนไหนนางยักษ์ คนไหนเป็นแม่	๙๒
ทั้งท่อนเหมือนกัน ข้างไหนโคน ข้างไหนปลาย	๙๔
ในระลอกี้เห็น ในถังกี้มี แก้วมณีอยู่ไหนแน่?	๙๕
สร้างปัญญาทางไหนดี?	๙๙
หลักการพัฒนาปัญญา	๑๐๔
อิทธิพลของเสวนา	๑๐๗
กาวิตน้ำทะเล ต้องเพียรแค้ไหน	๑๑๑
มองให้ชัด รั้มมาถู้มมาปฏิบัติ สำคัญเพียงใด	๑๑๓
โพชฌงค์: พุทธวิธีเสริมสุขภาพ	๑๑๖
พุทธวิธีเสริมสุขภาพ	๑๑๗
องค์แห่งการตรัสรู้และสุขภาพที่สมบูรณ์	๑๒๐
บูรณาการองค์ประกอบให้เกิดสุขภาพเป็นองค์รวม	๑๓๖
ภาคผนวก: โพชฌังคปริตร	๑๔๓

ภาค ๒

เล่าในอินเดีย

๑๔๕

ตามทางพุทธกิจ

๑๔๙

๑. ไตรัมโพธิ์ตรัสรู้

๑๔๙

๒. บนยอดเขาคิชฌกูฏ

๑๕๙

๓. ปฐมเทศนาที่สารนาถ

๑๖๗

ธรรมกถาว่าด้วยปฐมเทศนา

๑๗๑

- อนุப்புพิกถา ๕

๑๘๐

๔. กุสินารา ที่ปรีนิพพาน

๑๙๓

- อินเดียบัดนี้ ที่ได้พบผ่าน

๒๐๒

๕. รูปรูปร่างดับสูญ ธรรมกายไม่สิ้น

๒๐๗

- “สังเวช” ย้ำเตือนกันไว้ ให้เข้าใจความหมายและใช้ให้ถูกต้อง ๒๑๘

- พระมารดาทรงเลี้ยง “รูปรูปร่าง” ของเจ้าชายสิทธัตถะ

พระพุทธรูปเจ้าทรงเลี้ยง “ธรรมกาย” ของพระมารดา

๒๒๑

๖. หัวใจพระพุทธศาสนา

๒๓๓

- ปาติโมกข์ ๒

๒๓๙

- สาระสำคัญของโอวาทปาติโมกข์

๒๔๔

๗. บทเรียนจากอดีต

๒๖๙

- ทวนสรุปการเดินทาง

๒๗๐

- ภาพชีวิตในพุทธกาล

๒๘๑

- พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล

๒๙๒

- เหตุให้พระพุทธศาสนาสูญสิ้นจากอินเดีย

๓๐๒

- คติจากอนิจจัง

๓๑๔

๘. อินเดีย แดนเทวดา	๓๒๑
- อินเดียที่ไม่เหมือนเดิม อินเดียที่เหมือนเดิม	๓๒๖
- อินเดียแค่เช่นเทวดา มาไทยได้แถมสุรา	๓๓๐
- คำประกาศศีลธรรมาของมนุษย แห่งองค์พุทธะ	๓๓๓
- ท่าทีแบบพุทธต่อเทวดา	๓๓๕
ผนวก ๑ คำอนุโมทนา ในการพิมพ์ครั้งที่ ๔	๓๔๔
ผนวก ๒ คำปรารภ ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑	๓๔๘
บันทึกของผู้เขียน (ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)	๓๕๑
โยมเล่าเรื่องให้ฟัง	๓๕๓
วัตถุลานเวศกวัน: ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้	๓๕๕
ประวัติหนังสือ ๔ เรื่อง ซึ่งรวมพิมพ์ในเล่มนี้	๓๖๕

หน้าว่าง

ภาค ๑

เล่าที่เมืองไทย

ในศาลากระจก ที่โยมชม รักตะกนิษฐ นำรถมารับรายวัน หนีอากาศเสีย
ไปเขียนส่วนเพิ่มเติมใน พุทธธรรมฯ เมื่อปี ๒๕๒๘ ต่อต้นปี ๒๕๒๙

อนุโมทนา หลังถวายภัตเพลหน้าศาลา ทุกวัน มาเป็น “เล่าเรื่องให้โยมฟัง”

โยมชม และโยมคุณหญิงกระจ่างศรี พร้อมคณะ รับพรหลังเล่าเรื่องอนุโมทนา

ต่อมา ที่บ้านโยมเลียบ รักตะกนิษฐ ก็เป็นที่เล่ากรรมให้โยมฟัง เตือนละครั้ง อิกนาน

บันทึกความเป็นมา

ช่วงครึ่งหลังของปี พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นระยะเวลาที่ข้าพเจ้าเขียนหนังสือ *พุทธธรรม* ส่วนเพิ่มเติม โดยเฉพาะการขยายความ บทว่าด้วยไตรลักษณ์ และเตรียมการจัดพิมพ์ *พุทธธรรม* ครั้งที่ ๓

ประจวบในระยะนั้น ทางวัดพระพิเรนทร์ได้ดำเนินการก่อสร้างกุฏิติกใหม่หลังใหญ่ ซึ่งอยู่ถัดจากกุฏิที่ข้าพเจ้าอาศัยอยู่ ท่านผู้ปรารถนาดีพากันเป็นห่วงว่า ฝุ่นปูนเป็นต้น จากที่ก่อสร้าง จะเข้าเติมให้โรคแพ้อากาศของข้าพเจ้าทรุดหนักลงไป จึงได้หาทางให้ข้าพเจ้าปลีกตัวออกไปจากบริเวณที่ใกล้การก่อสร้าง

ในการนี้ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ และคุณโยม ชม รักตะกนิษฐ ได้จัดรถรับเข้า-ส่งเย็นในแต่ละวัน ให้ข้าพเจ้าไปนั่งทำงานที่ศาลากระจกในบริเวณบ้านของคุณเล็ก นั้นทากวิวัฒน์ เริ่มแต่วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๒๘ และได้จัดภัตตาหารเพลถวายด้วยตนเองทุกวัน โดยมีญาติมิตร เช่น คุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास อาจารย์ลดดา รัตกลีกร อาจารย์เลิศลักษณ์ บุญยะกมล เป็นต้น และคุณอิมจิตต์ ศิลปี ผู้อำนวยการความสะอาดกแทนเจ้าบ้าน ตลอดจนบุตรหลานของท่านเจ้าบ้าน และบุคคลภายในมาร่วมศรัทธาด้วยตามโอกาส

เมื่อคำนึงถึงศรัทธาและบุญกิริยาของโยมที่กล่าวนามมา ซึ่งได้บำเพ็ญอย่างหนักแน่นและต่อเนื่อง ข้าพเจ้าหวังจะให้โยมเจริญกุศลในโอกาสเช่นนั้นมากยิ่งขึ้น จึงกล่าวธรรมกถาสั้นๆ ก่อนอนุโมทนาต่อท้ายการฉันภัตตาหารเพลในแต่ละวัน ตั้งแต่วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๒๘ เป็นต้นมา จนถึงประมาณกลางเดือนธันวาคม ๒๕๒๘ เรียกชื่อธรรมบรรยายชุดนี้ตามลักษณะของการพูดคุยอย่างเบาๆ ว่า **รายการเล่าเรื่องให้โยมฟัง**

เมื่องานก่อสร้างอาคารที่วัดพระพิเรนทร์ศาลง ข้าพเจ้าเริ่มประจำอยู่ที่วัดอย่างปกติ งานเตรียมการพิมพ์พุทธธรรมครั้งใหม่ ก็พอดีเสร็จสิ้นในส่วนที่สำคัญ และรายการเล่าเรื่องให้โยมฟังก็สิ้นสุดลงด้วย

ต่อมา คุณพนิดา อัจฉนทรเพ็ญ ได้ขอนำเทปบันทึกเสียงรายการเล่าเรื่องให้โยมฟังนี้ไปถ่ายทอดต่อ และสนใจที่จะจัดพิมพ์เผยแพร่ พระคุณฐิ เมธงกูโร ซึ่งมีความเห็นร่วมด้วย ได้อาสาสมัครนำไปคัดลอกเตรียมต้นฉบับจนเสร็จสิ้นไปเป็นส่วนมาก แต่ก็ยังไม่มีโอกาสจัดพิมพ์ เพราะอุปสรรคสำคัญ คือ ข้าพเจ้าเองไม่มีเวลาตรวจแก้ไขขัดเกลาต้นฉบับ

ระหว่างนั้น คุณศรีพิไล ทองพรหม ได้นำธรรมบรรยายชุดนี้ไปเผยแพร่ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ในรายการ **ชีวิตไทย** เฉพาะวันจันทร์ เวลาประมาณ ๑๕.๑๕-๑๕.๔๐ น. จนจบทั้งชุด

ส่วนต้นฉบับที่คัดลอกจากเทปนั้น ในที่สุด ผู้ที่ริเริ่มการ ได้ตกลงนำมามอบไว้ที่พระมหาอินศร จินฺตาปญฺโญ ซึ่งได้คัดลอกต้นฉบับบางส่วนที่ยังค้างอยู่ต่อจนเสร็จครบถ้วน

บัดนี้ พระมหาอินศร จินฺตาปญฺโญ ได้ปรารภมหายามงคลสมัยวันเฉลิมพระชนมพรรษา ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐ ประสงค์จะพิมพ์ธรรมบรรยายชุดเล่าเรื่องให้โยมฟังนี้เผยแพร่เป็นบางส่วนก่อน และได้เลือกเอาตอนที่ว่าด้วย **อารยวัณฺณิ** (เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ) นำมาพิมพ์แบบด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ Macintosh ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ยาวนานนัก จึงตรวจแก้ไขขัดเกลาจนเสร็จสิ้น

(“อารยวัฒิ” นี้) นับเป็นธรรมบรรยายชุดแรกในรายการเล่าเรื่องให้โยมฟัง ที่ได้พิมพ์เผยแพร่เป็นเล่มหนังสือ และคณะสงฆ์วัดพระพิเรนทร์ พร้อมทั้งมูลนิธิพุทธธรรม และคุณวนิดา (ยังประกาศกร) ปวโรดม ได้เอื้อเฟื้อเป็นเจ้าของภาพจัดพิมพ์เป็นปฐม

ขออนุโมทนาศรัทธาและกุศลจิตของท่านที่เกี่ยวข้องในความเป็นมาของธรรมบรรยายชุดนี้ ตั้งแต่โยมผู้อุปถัมภ์ ซึ่งเป็นที่ปรารถนาของการกล่าวธรรมกถา จนถึงพระสงฆ์ที่ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ

ขอธรรมทานครั้งนี้ จงเป็นส่วนร่วมในการส่งเสริมพุทธธรรม ให้เจริญแพร่หลาย เพื่อประโยชน์สุขของมหาชน ตลอดกาลนาน

พระราชาธรรมนี้

๒๒ พ.ย. ๓๐

เครื่องวัดการปฏิบัติธรรม*

(อารยวัฑฒิ)

เจริญพร รายการเล่าเรื่องให้โยมฟังวันนี้ คิดว่าจะพูดเรื่องทั่วๆ ไป ที่เกี่ยวกับโยม คือ ธรรมดาพุทธศาสนิกชน เมื่อปฏิบัติธรรม ก็ย่อมมุ่งหวังความเจริญก้าวหน้า トラบใดที่ยังไม่บรรลุจุดหมายของพระพุทธศาสนา เราก็ต้องปฏิบัติกันเรื่อยไป และในการปฏิบัตินั้น เราก็หวังว่าจะเจริญยิ่งขึ้นเรื่อยๆ แต่จะมีอะไรเป็นเครื่องวัดว่า เราเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติหรือไม่

ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักธรรมไว้หมวดหนึ่งเรียกว่า อริยา วัฑฒิ (รวมเป็นคำเดียวว่า อริยวัฑฒิ หรือ อารยวัฑฒิ) แปลว่าหลักความเจริญอย่างอริยะ หมายความว่า ถ้ามีความเจริญอย่างที่ตรัสไว้นี้ ก็แสดงว่ามีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม และมีหวังว่าจะเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา

หลักความเจริญที่ว่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เรียกว่า วัฑฒิ ๕ อย่าง คือ ๑. ศรัทธา ๒. ศีล ๓. สุตะ ๔. จาคะ ๕. ปัญญา

วัฑฒิ ๕ อย่างนี้ ใช้วัดการปฏิบัติธรรมในขั้นพื้นฐาน เป็นหลักทั่วไปสำหรับทุกคน ส่วนผู้ที่ปฏิบัติธรรมจำเพาะ อย่างสมณะ วิปัสสนา ก็มีเครื่องวัดที่แสดงรายละเอียดอีกเป็นพิเศษ

* ชุดหนึ่งจากรายการเล่าเรื่องให้โยมฟัง เล่าเมื่อ ๑๖-๒๔ ก.ย. ๒๕๒๘ (เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ”)

ข้อที่ ๑ คือ ศรัทธา

“ศรัทธา”เราแปลกันง่ายๆ ว่า ความเชื่อ ถ้าขยายความออกไปก็คือ มีความเชื่อความเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย

หลักความเจริญข้อนี้ทำให้เราเอามาใช้ตรวจสอบตัวเอง เช่นถามตัวเองว่า เดิมนั้นเรามีศรัทธาแค่ไหน ศรัทธาของเราเจริญเพิ่มพูนขึ้นหรือไม่ คือเชื่อในคุณพระรัตนตรัย เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเท่าไร

ถ้าเรามีความมั่นใจว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จริง เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง เราก็จะเชื่อฟังคำสอนของพระองค์ไปด้วย เมื่อเชื่อฟัง เราก็จะสามารถปฏิบัติได้อย่างมั่นใจ พระองค์สอนว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เราก็จะทำความดี ละเว้นความชั่ว

เพราะฉะนั้น หลักที่จะทำให้เจริญก้าวหน้าอย่างแรก ก็คือ มีความเชื่ออันนี้ คือความเชื่อความเลื่อมใสในพระคุณของพระพุทธเจ้า ในพระปัญญาตรัสรู้ของพระองค์

ต่อไปก็เชื่อในพระธรรมคำสอน และมั่นใจในพระสงฆ์ที่เอาธรรมมาสั่งสอน ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำไว้ประกาศไว้ แล้วเราก็ปฏิบัติไป หรืออย่างน้อยเมื่อเราเชื่อ มีศรัทธาในพระศาสนาแล้ว เราก็มีความมั่นใจในกรรมดี มั่นใจในการทำความดี ถ้าเรามั่นใจในการทำความดีแล้ว ก็แน่นอนว่า เราจะเจริญก้าวหน้าไปในแนวทางของพระพุทธศาสนา เราจะทำกรรมดี เว้นความชั่วได้ เพราะเราเชื่อในคำสอนของพระองค์ที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

นี่ก็เป็นข้อที่ ๑ คือ ศรัทธา

ข้อที่ ๒ คือ ศิล

“ศิลปะ” ก็ได้แก่การเว้นความชั่ว ข้อสองคือศีลนี้ ก็สืบเนื่องมาจากข้อหนึ่งคือศรัทธา นั่นเอง เพราะว่า ด้วยศรัทธา นั้นแหละ เราจึงปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

เบื้องต้นเราก็เว้นจากความชั่ว ความชั่วที่ว่าๆ ไป ก็คือ การเบียดเบียนกัน เรางดเว้นจากการเบียดเบียนกัน โดยงดเว้นจากการฆ่า การทำร้ายร่างกาย การประหัตประหารกัน งดเว้นจากการล่วงละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินกัน งดเว้นจากการล่วงละเมิดในคุ้มครองของท่านผู้อื่น งดเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจา คือกล่าวเท็จ ตลอดจนงดเว้นจากสุราเมรัย สิ่งเสพติด อันนี้เป็นการประพฤติในขั้นที่เรียกว่า ศิล

ถ้าเรามีความก้าวหน้า ในเรื่องศีล ในเรื่องความประพฤติ ก็เรียกว่ามีความเจริญด้านที่ ๒

ประการที่ ๓ คือ สุตะ

“สุตะ” แปลว่าสิ่งที่ได้สดับ สมัยปัจจุบันก็หมายถึงสิ่งที่ได้อ่านด้วย เพราะปัจจุบันนี้มีการพิมพ์การเขียนมาก การอ่านก็เท่ากับการได้ฟังเหมือนกัน คือได้ฟังโดยอ้อม คำที่ท่านผู้อื่นได้กล่าวในความคิดแล้วเขียนออกมา หรือนำมาพิมพ์แล้ว เราเอามาอ่านอีกที

ที่นี้ ในทางพระพุทธศาสนา การอ่าน หรือการได้ฟังนี้ ก็คือการอ่านหรือได้ฟังสิ่งที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า

การวัดอย่างง่าย ๆ ก็คือตรวจดูว่า เรานี้ได้มีความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้าแค่ไหน เรารู้หลักธรรมที่จะนำมาใช้ปฏิบัติพอหรือไม่ และถ้าให้ดีก็ต้องถามด้วยว่า เรามีความรู้พอที่จะแนะนำผู้อื่นไหม ในเรื่องเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้า

เช่นอย่างท่านที่ทำหน้าที่เป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ ก็ควรจะมีความรู้เพิ่มขึ้น นอกเหนือจากที่จะใช้ด้วยตนเองประจำวันแล้ว ก็ให้สามารถนำไปแนะนำผู้อื่นได้ด้วย อันนี้เรียกว่า สุตะ

ต่อไปข้อที่ ๔ คือ **จาคะ**

“จาคะ” ก็ได้แก่ความเสียสละ ความมีน้ำใจ ควรตรวจดูตนเองว่าเรามีน้ำใจต่อผู้อื่นแค่ไหนเพียงไร เราได้เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อผู้อื่น เราได้เสียสละทรัพย์สินส่วนตัวเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นบ้างหรือไม่

อย่างน้อยก็สละกิเลสในใจของเรา เช่นว่า กิเลสคอยครอบงำ บอกให้เราทำอย่างโน้นอย่างนี้ เราว่ามันไม่ดี เราจะสละมันทิ้งไป เราทำได้หรือไม่ ถ้าเราสละกิเลสได้ ก็แสดงว่าเราขณะจิตใจตัวเอง มีความสามารถ มีจิตใจเข้มแข็ง

รวมความว่า จาคะนี้มีทั้งภายนอกและภายใน สละภายใน ก็คือสละกิเลส ที่มันเข้ามาครอบงำจิตใจของเรา จะเป็นความโลภ ความโกรธ หรือความหลงก็ตาม และสละภายนอก เช่นสละทรัพย์สินเงินทองช่วยเหลือผู้อื่น เป็นต้น

ต่อไปประการที่ ๕ คือ **ปัญญา**

“ปัญญา” หมายถึงความรู้จักเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ตั้งต้นแต่รู้เข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพระธรรม เราได้สุตะโดยอ่าน หรือสดับตรับฟังมา แล้วเรามีความเข้าใจในคำสอนนั้นจริงหรือไม่ เราอาจจะมีแค่สุตะ คือได้ยินได้ฟังมาและจำได้เท่านั้น แต่ไม่เข้าใจ ถ้าอย่างนี้ ก็เรียกว่า มีแต่สุตะ ไม่มีปัญญา

เราจะต้องมีปัญญารู้เข้าใจด้วย ต่อจากรู้เข้าใจตามคำสอนแล้ว ก็เอาคำสอนนั้นมาใช้ในการปฏิบัติ หมายความว่ารู้ดี รู้ชั่ว รู้เหตุรู้ผล รู้ว่าอะไรเป็นคุณเป็นโทษ อะไรเป็นประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ตลอดจนรู้เกี่ยวกับชีวิตของเรา คือ รู้เท่าทันโลกและชีวิตว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นต้น เมื่อรู้เข้าใจแล้ว ก็จะทำให้จิตใจของเราเป็นอิสระปลอดโปร่ง ผ่องใสได้

ปัญญานี้เป็นหลักสำคัญ ซึ่งอย่างน้อยเราจะต้องตรวจสอบตนเองว่า ในการดำเนินชีวิตของเรา เราได้ทำการต่างๆ โดยใช้ปัญญาหรือไม่

คนเรามี ๒ ประเภท คือ คนที่ทำอย่างที่ภาษาปัจจุบันเรียกว่า ทำตามอารมณ์พวกหนึ่ง กับคนที่ทำด้วยปัญญา ด้วยเหตุด้วยผล อีกพวกหนึ่ง เราก็เอาปัญญานี้มาตรวจสอบตนเองว่า ในการกระทำของเรา หรือที่เราดำเนินชีวิตในแต่ละวันนี้ เราได้ใช้ปัญญาแค่ไหน หรือเราได้ทำตามอารมณ์แค่ไหน

ถ้าเราเอาอารมณ์เป็นใหญ่มาก ก็แสดงว่า เรายังมีความ
เจริญก้าวหน้าในธรรมน้อย ถ้าเราใช้ปัญญาใช้เหตุใช้ผลมาก
ก็แสดงว่าเราก้าวหน้าในธรรมมาก มีความเจริญออกงามดี ก็
เอาหลักอันนี้มาตรวจสอบ

ปัญญานี้เป็นตัวคุมทั้งหมด เพราะว่า *ศรัทธา* จะเชื่อ
ถูกต้องหรือไม่ ก็ต้องมีปัญญากำกับ คือต้องมีความรู้ความ
เข้าใจ มิฉะนั้น ศรัทธาก็จะกลายเป็นอย่างที่เขาเรียกว่า เชื่องม
หายไป

สุตะ เรียนรู้มา ก็ต้องมีปัญญา来帮助 ไม่เช่นนั้นก็จะเป็น
แต่เพียงว่าท่องจำอย่างนกแก้ว ได้ฟังมาจำมาอ่านมา รู้ตามที่
ท่านว่า แต่ไม่เข้าใจว่าเป็นอย่างไร สุตะจึงต้องมีปัญญาช่วย

ศีล ประพฤติต่างๆ ก็ต้องมีปัญญาช่วย มิฉะนั้นก็
กลายเป็นอย่างที่เขาเรียกว่า สิ้นพตปรามาส คือยึดถือการ
ปฏิบัติตามศีลวัตร หรือศีลพรตอย่างงมงาย ไม่เข้าใจความมุ่ง
หมาย ซึ่งเป็นการประพฤติไม่ถูกต้อง อาจจะไม่เคร่งครัด แต่ไม่
ช่วยให้ตัวเจริญออกงามในธรรม กลับทำให้เป็นทุกข์ เกิดความ
เดือดร้อนไปได้เหมือนกัน

จาคะ ความเสียสละ ก็ต้องมีปัญญากำกับ รู้ว่าอะไรควร
เสียสละ อะไรไม่ควรเสียสละ ควรเสียสละอะไร แก่ใคร อย่างไร
เป็นต้น ท่านจึงเอาปัญญาวางเป็นข้อสุดท้าย เพื่อคุมทั้งหมด

ถ้ามีธรรมทั้ง ๕ อย่างนี้ คือ

มีศรัทธา ความเชื่อที่ถูกต้อง มั่นใจในพระรัตนตรัย มั่นใจ
ในการทำความดี

มีศีล ประพฤติดีงาม ไม่เบียดเบียนใคร

มีสุตะ มีความรู้ ได้อ่านได้ฟังเกี่ยวกับคำสอนของ พระพุทธเจ้า เกี่ยวกับหลักธรรมต่างๆ ตลอดจนความรู้เรื่อง ทั่วๆ ไป มาเป็นเครื่องประกอบในการดำเนินชีวิต

มีจาคะ มีน้ำใจ มีความเสียสละ ทั้งสละภายในคือสละ กิเลส และสละภายนอกคือสละทรัพย์สินเงินทองสิ่งของ ช่วยเหลือกัน แล้วยัง

มีปัญญา ความรู้ความเข้าใจ รู้เท่าทันโลกและชีวิต ใช้ ปัญญาในการดำเนินชีวิต

ถ้าอย่างนี้แล้ว ท่านก็เรียกว่า เป็นอุบาสก อุบาสิกา ที่ เจริญก้าวหน้าในคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการเจริญด้วย หลักความเจริญที่เป็นอริยะ อย่างที่อาตมภาพกล่าวเบื้องต้น ซึ่งท่านเรียกว่าเป็น**อริยวัฑฒิ** หรืออริยาวุฑฒิ แปลว่าความ เจริญอย่างอริยะ คือหลัก ๕ ประการที่ใช้เป็นเครื่องตรวจสอบ ตนเองของพุทธบริษัท

เพราะฉะนั้น พุทธบริษัทเมื่อมาปฏิบัติธรรมคำสอนของ พระพุทธเจ้าแล้ว ก็ควรตรวจสอบตนเองอยู่เสมอๆ ว่า เราได้มี ความเจริญก้าวหน้าอกงามในคำสอนของพระพุทธเจ้าแค่ไหน และเราจะวินิจฉัยได้เองว่า เรามีความพร้อม มี ความสามารถที่จะเดินไปให้ถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา ได้ด้วยดีหรือไม่ ก็โดยเอาหลัก ๕ ประการนี้ มาเป็นเครื่อง ตรวจสอบตนเองอยู่เสมอ

ถ้าปฏิบัติตามนี้ ก็จะบรรลุผลสำเร็จ สมตามที่ได้ประกาศ
ตนเป็นพุทธมามกะ อาตมภาพจึงนำเอาหลักเรื่องความเจริญ
อย่างอริยะนี้มากล่าว ดังมีพุทธพจน์ที่ตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

อุบาสกหรืออุบาสิกา ซึ่งในที่นี้ท่านเรียกว่าอริย
สาวก คือ สาวกของพระอริยเจ้า ผู้ประกอบด้วยความ
เจริญ ๕ ประการนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยความเจริญ
อันเป็นอริยะ และชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาสาระ ยึดถือเอาสิ่งที่
ประเสริฐของชีวิตนี้ไว้ได้ (ดู ขง.ปญจก.๒๒/๖๓-๖๔/๙๑-๙๒)

ถ้าท่านผู้ใดได้ปฏิบัติตามนี้ ก็ควรจะมึ่ปีติปลาบปลื้มใจ
ว่า ตนได้ดำเนินถูกทางแล้ว เป็นผู้เจริญงอกงามในคำสอนของ
พระพุทธเจ้า

อาตมภาพขอตั้งใจ เอาใจช่วยให้โยมทุกท่านเจริญด้วย
อริยวัณณินี้ สมดังความปรารถนาโดยทั่วกันทุกท่าน ขอ
อนุโมทนา

ศรัทธา

เจริญพร วันนี้อาตมภาพคิดว่า จะกล่าวธรรมกถาเพียงสั้นๆ โดยปรารภเรื่องศรัทธา

ที่จะพูดเรื่องศรัทธาในวันนี้ ก็โดยที่ว่าได้พูดเรื่องอารยวัติ คือความเจริญของอริยสาวกไว้ ๕ อย่าง ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา โดยมีศรัทธาเป็นข้อแรก เมื่อพูดไปแล้วก็นำมาขยายความเป็นข้อๆ ไป

อีกอย่างหนึ่ง ก็ปรารภถึงการที่คุณโยม เป็นผู้มีศรัทธาในพระศาสนา บำรุงพระสงฆ์ ให้ท่าน รักษาศีล พังธรรมอยู่เป็นประจำ การที่โยมได้มีศรัทธาปฏิบัติในทางพระศาสนาอยู่เสมอเสมอเช่นนี้ ก็นับว่าเป็นที่น่าอนุโมทนา จึงควรจะนำคำว่าศรัทธานั้นมากล่าวมาชี้แจงอธิบาย หรือกล่าวถึงคุณประโยชน์

“ศรัทธา” นี้ เป็นองค์ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงบ่อยๆ โดยมากตรัสไว้เป็นข้อแรก แล้วข้อสุดท้ายก็มักจะตรัสปัญญากำกับไว้ หมายความว่า ที่ท่านสอนให้มีศรัทธานั้น ท่านจะสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาควบคุมไว้ด้วยเสมอ เพื่อให้ศรัทธาเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล

ถ้าหากว่าศรัทธานี้ เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลแล้ว ก็จะได้ผลได้อานิสงส์ เจริญก้าวหน้าในคำสอนของพระพุทธเจ้า

ว่าถึงลักษณะของศรัทธา ท่านกล่าวไว้ว่า ศรัทธานั้นมีลักษณะผ่องใส คือทำจิตให้ผ่องใส

ในสมัยโบราณ นิยมใช้วัตถุหรือสารชนิดหนึ่งช่วยให้น้ำใส น้ำในแม่น้ำลำคลองนั้น เราตักเอามาใหม่ๆ มักขุ่นขุ่น เขาก็เอาวัตถุชนิดนี้ คือสารส้มไปแกว่ง สักพักหนึ่ง สิ่งที่ทำให้ขุ่นมัวก็ลงไปนอนก้นอยู่ข้างล่างหมด น้ำก็จะใสทั้งตุ่ม หรือทั้งภาชนะนั้น

สารส้มนี้เป็นเครื่องทำให้น้ำใส ฉะนั้น ศรัทธาก็ทำให้จิตใจผ่องใส ฉะนั้น ผู้ใดมีศรัทธา จิตใจก็จะผ่องใส

อีกอย่างหนึ่ง ท่านบอกว่า นอกจากผ่องใสแจ่มขึ้นเบิกบานแล้ว ศรัทธามีลักษณะฟุ้งแล่นไป คือทำให้จิตฟุ้งแล่นไปหมายความว่าฟุ้งแล่นไปหาสิ่งที่ดีงาม เมื่อเราเชื่อเราเลื่อมใส เช่นมีความเชื่อในพระรัตนตรัย จิตก็จะฟุ้งแล่นไปหาพระรัตนตรัย เมื่อจิตไปอยู่กับสิ่งที่ดีงามแล้ว สิ่งที่ดีงามนั้นก็นำเราก้าวหน้าไปในสิ่งที่ดีงามยิ่งๆ ขึ้นไป

เช่นว่า พระพุทธเจ้าสอนให้เราละเว้นความชั่ว ทำสิ่งที่ดีดีงาม เมื่อเรามีศรัทธาคือเชื่อ เราก็ปฏิบัติตามนั้น ก็เลยได้ทำสิ่งที่ดีงามเป็นบุญเป็นกุศล แล้วก็เกิดความเบิกบานผ่องใสยิ่งขึ้นไปอีก

เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นองค์ธรรมที่สำคัญมากที่จะช่วยให้เราก้าวหน้าไปในธรรม หรือแม้แต่ในการดำเนินชีวิตโดยทั่วไป

เมื่อศรัทธามีลักษณะผ่องใส และฟุ้งแล่นไป ศรัทธาจึงมีคุณประโยชน์หลายอย่าง

อย่างแรกก็คือทำให้มีกำลัง คนที่มีศรัทธานั้นจะมีกำลัง มีพุทธภาสิตว่า สทุธาย ตรติ โขขิ แปลว่า คนย่อมน้ำหนักห้วงน้ำได้ด้วยศรัทธา

คำว่าห้วงน้ำนี้ ก็มีทั้งห้วงน้ำสามัญ และห้วงน้ำในทางธรรม ห้วงน้ำสามัญก็คือทะเลใหญ่หรือมหาสมุทร

ในสมัยโบราณ คนที่เดินทะเล วิ่งเรือไปในมหาสมุทร จะรู้สึกอ้างว้างมาก เป็นเรื่องที่น่ากลัวอย่างยิ่งทีเดียว แม้แต่ในสมัยปัจจุบันก็ยังมีความน่ากลัวอยู่ เพราะมองไม่เห็นฝั่ง เห็นแต่ขอบฟ้า จุดมุ่งหมายนั้น แม้เราจะรู้ แต่เราก็ไม่เห็นว่าจะเป็นอย่างไร จะไปถึงหรือไม่ จะประสบอะไรบ้างในระหว่าง

แต่ถ้ามีความเชื่อมั่น มีศรัทธา ซึ่งในที่นี้หมายถึงความเชื่ออย่างธรรมดา เช่นเชื่อว่าทางที่เราไปนี้ถูกต้องแล้ว จะไปถึงจุดหมายแน่นอน และเราได้เตรียมการไว้เพียงพอ เรามีกำลัง เรามีความสามารถ เรือของเราใหญ่พอ แขนงหนา แข็งแรง มีกัปตันที่สามารถเป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่น ถ้าได้คำนึงถึงสิ่งเหล่านี้แล้ว มีความเชื่อมีศรัทธา เกิดขึ้นแล้ว ก็มีกำลังที่จะเดินทางไปในทะเล และก็ข้ามไปจนสำเร็จ

แต่ถ้าไม่มีศรัทธา ไม่มีความเชื่อมั่นอย่างนี้ คนก็จะท้อถอย ท้อแท้ หมดกำลัง อาจจะได้กับไม้กัลลาลงเรือ ไม้กัลลาที่จะวิ่งเรือออกไปทีเดียว เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นพลังสำคัญที่จะทำให้เราก้าวหน้าไปสู่ความสำเร็จ อย่างที่ว่าข้ามโอะฆะ ข้ามห้วงน้ำใหญ่ ก็ข้ามได้ด้วยศรัทธา

ในทางธรรมก็เหมือนกัน ห่วงน้ำใหญ่ที่เป็นนามธรรม ก็คือวิญญูสังสาร หรือความเป็นไปในชีวิตของเรานี้ ซึ่งเรามองไม่เห็นจุดหมายข้างหน้า ที่ไปข้างหน้าไม่มีความแน่นอน แล้วก็ไม่รู้ว่าจะพบอุปสรรคอะไร

แต่ถ้าเรามีศรัทธา มีความเชื่อต่อพระรัตนตรัย เชื่อต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อเชื่อแล้ว เราก็มองเห็นจุดหมาย เราเชื่อในคำสอนของพระองค์ว่าสอนถูกต้อง เราจะดำเนินตามนี้แหละอย่างมั่นใจ

นอกจากนั้น ก็ต้องเชื่อในตัวเราเองที่บำเพ็ญปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ด้วยว่า เมื่อจะปฏิบัติอย่างนี้ เรามีทุนมีรอนเพียงพอ ตัวเราก็เหมือนกับคนเดินทางที่เตรียมเสบียงพร้อมแล้ว ในเมื่อตัวเราเองเป็นคนที่มีความตั้งใจเปี่ยมด้วยคุณธรรม เราก็เหมือนกับกัปตันที่มีความสามารถ มีความชำนาญ ซึ่งมีความมั่นใจตนเองว่าจะสามารถเดินเรือก้าวหน้าไปด้วยดีจนถึงจุดหมาย เราจะเดินทางไปสู่ความสุขความเจริญได้

แม้แต่ในระหว่างที่อยู่สังสารวัฏนี้ ถ้ามีศรัทธาอย่างนี้แล้ว ก็สามารถข้ามโอฆสงสาร ข้ามห่วงแห่งความทุกข์ ข้ามทะเลแห่งชีวิตนี้ไปสู่อุณหภูมิความสุข ไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้ และแม้แต่ในระหว่างที่ยังเดินทางอยู่ ศรัทธาก็จะทำให้เรามีความสุขตลอดเวลาอีกด้วย

เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นกำลัง การที่เราจะทำอะไรต่างๆ ทำความดีงาม ทำบุญกุศลให้สำเร็จได้ ก็ด้วยอาศัยมีศรัทธานี้เป็นกำลังผลักดันทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นกำลังให้เราทำอะไรต่ออะไรได้เป็นผลสำเร็จ นี่เป็นด้านที่ ๑ ที่ว่าเมื่อมีศรัทธาแล้ว ก็ทำให้มีกำลัง

ทีนี้ นอกจากมีกำลังแล้ว ลักษณะของศรัทธา ประการที่ ๒ ก็อย่างทีกล่าวก่อนก็คือ ตลอดเวลา ในขณะที่เรามีศรัทธา และกำลังเดินทางอยู่นั้น จิตใจของเราก็ผ่องใสเบิกบานมีความสุขไปด้วย ท่านเรียกศรัทธานี้ว่าเป็นเพื่อนใจของคน

คนที่มีศรัทธานั้น เหมือนมีเพื่อนใจ มีเพื่อนอยู่ข้างใน ไม่ว่าจะ ว่าจะไม่อ้างว้าง

คนทั่วไปนั้น ถ้าอยู่คนเดียวแล้ว มีทางที่จะว่าเหว่ได้มาก หรือแม้แต่ไปอยู่ท่ามกลางคนอื่น แต่ถ้าเขาไม่เอาใจใส่เรา เราก็ว่าเหว่เหมือนกัน เหมือนกับไม่มีเพื่อน แต่ถ้าเป็นคนที่มีศรัทธา จิตใจประกอบด้วยศรัทธา มั่นใจในคุณธรรมความดี มั่นใจ เชื่อในพระรัตนตรัย จิตใจก็ผ่องใสเบิกบานได้ เหมือนกับมีเพื่อนอยู่ในตัวเอง ทำให้ไม่อ้างว้าง ไม่ว่าจะเหว่ มีความอบอุ่นใจอยู่ได้เสมอ

ศรัทธานี้จะเป็นเพื่อนใจที่อยู่ภายในตัวของเรา ตลอดเวลา เป็นเพื่อนที่แน่นอนยิ่งกว่าเพื่อนภายนอก เพราะว่าเป็นเพื่อนภายนอกนั้น จะอยู่กับเราตลอดเวลาไม่ได้ แล้วบางเวลา เพื่อนก็ช่วยได้บ้าง ช่วยไม่ได้บ้าง โดยเฉพาะข้างในจิตใจนั้น ไม่มีใครสามารถเข้าไปช่วยถึงได้ทุกกาลทุกเวลา แต่ถ้ามีศรัทธาแล้ว ศรัทธานี้แหละ จะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ ทำให้เกิดความเข้มแข็งผ่องใส มีความอบอุ่นใจอยู่ได้ตลอดทุกเวลา อันนี้ก็เป็นคุณานิสงส์อีกประการหนึ่งของความมีศรัทธา นี้เป็นประการที่สอง

ต่อไปประการที่ ๓ คือ ศรัทธานั้นย่อมนำไปสู่ปัญญา เพราะเมื่อมีความเชื่อ เช่นเชื่อพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ทำให้เข้ามาฟังคำสอนของพระองค์

เมื่อฟังคำสอนของพระองค์แล้ว ก็ได้รับความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น มีปัญญามากขึ้น ยิ่งเมื่อได้ปฏิบัติตาม ก็ได้ประจักษ์ได้รับความรู้ซึ่งเป็นผลจากการปฏิบัตินั้นแจ้งกับตนเอง ก็ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น

เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีศรัทธา เมื่อปฏิบัติถูกต้อง ก็เจริญด้วยปัญญายิ่งขึ้น จนกระทั่งในที่สุดก็บรรลุจุดหมายแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วศรัทธานั้นก็พัฒนาจากศรัทธาเบื้องต้นที่เป็นโลกียะ กลายเป็นศรัทธาที่เป็นโลกุตระ

ศรัทธานั้นท่านแบ่งเป็น ๒ อย่าง อย่างแรกเป็นขั้นโลกียะ ศรัทธาที่เป็นโลกียะ ก็คือศรัทธาของคนทั่วไป เช่นเมื่อเรามีความเชื่อในพระรัตนตรัย ความเชื่อของเรานี้ เกิดจากการที่ได้ถ่ายทอดกันมาบ้าง เกิดจากการสดับตรับฟังบ้าง ตลอดจนเกิดจากการมองเห็นเหตุผลด้วยปัญญาเบื้องต้นบ้าง แต่เรายังไม่ได้ประจักษ์ผล ไม่ได้บรรลุผลด้วยตนเอง เราก็มีความเชื่อที่เป็นศรัทธาฝากไว้กับท่านผู้อื่น ฝากไว้กับพระรัตนตรัย ฝากไว้กับพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

ครั้งเราเจริญก้าวหน้าไปในธรรม ด้วยอาศัยศรัทธานั้นแหละ ได้ปฏิบัติบรรลุคุณธรรมไปจนกระทั่งบรรลุผล ก็ได้ประสบผลประจักษ์ในการปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง เมื่อนั้นความเชื่อความเลื่อมใส หรือศรัทธา นี้ ก็จะมีมั่นคง หนักแน่น ไม่คลอนแคลน ไม่หวั่นไหว เรียกว่าเป็นโลกุตระศรัทธา เพราะประจักษ์ผลแก่ตนเอง ศรัทธาที่นำไปถึงขั้นโลกุตระแล้ว ก็ให้บรรลุจุดหมายของพระพุทธศาสนา บรรลุวิมุตติ ความหลุดพ้น บรรลุนิพพานต่อไป

อันนี้ ก็เป็นคุณานิสงส์ต่างๆ ซึ่งสามารถจะเกิดได้จาก ศรัทธา อาตมภาพก็ขออนุโมทนาโยม ที่มีศรัทธาในพระศาสนา มีความเชื่อความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย จึงทำให้สามารถ บำเพ็ญบุญกุศลต่างๆ เป็นอันมาก ทั้งในส่วนทาน ส่วนศีล และส่วนภาวนา เช่นการฟังธรรมเป็นต้น ดังที่อาตมภาพได้ กล่าวมาแล้ว

ก็ขอให้โยมได้รับอานิสงส์แห่งศรัทธานั้น ทั้งในด้านที่เป็น กำลังที่จะทำให้ทำความดียิ่งขึ้นไป ทั้งในด้านที่เป็นความเข้ม ชื่นเบิกบาน ผ่องใสของจิตใจ อย่างที่กล่าวว่ามีเพื่อนในใจนั้น และในด้านที่เจริญด้วยปัญญา ให้เข้าใจคำสอนของ พระพุทธเจ้า จนถึงที่สุดบรรลุจุดหมายของพระศาสนา ดังกล่าวมานั้น

อาตมภาพขอกล่าวธรรมกถาในวันนี้ เรื่องศรัทธาโดย สมควรแก่เวลา เพียงเท่านี้

ศีล

เจริญพร รายการเล่าเรื่องให้โยมฟังวันนี้ จะขอพูดเรื่อง ศีล ซึ่งเป็นข้อที่สอง ของหลักอารยวัฒิ

คำว่า “ศีล” แปลว่าอะไร ความหมายของศีลในเบื้องต้น ท่านให้ไว้หลายอย่าง แต่คำแปลที่ง่ายที่สุด ท่านแปลกันว่า “ปกติ” ก็เลยมีผู้นำเอา คำว่า ศีล มาอธิบายในความหมายว่า ปกติ คือคนเรานี้ ถ้ามีศีล ก็เรียกว่ารักษาปกติ หรือสภาพที่เป็นปกติของตนๆ เช่นเป็นพระ เมื่อรักษาศีลของพระ ก็เรียกว่าเป็นการรักษาสภาพปกติของพระ ถ้าไม่ปฏิบัติตามศีล ก็ไม่ใช่อยู่ในสภาพปกติของพระ กลายเป็นประพฤติเหมือนชาวบ้านเป็นต้น

แม้แต่ชาวบ้านทั่วไปก็มีศีลของชาวบ้าน อย่างศีล ๕ ก็แสดงถึงความเป็นอยู่ปกติของคนทั่วไป หมายความว่า ตามสภาพปกตินั้น คนเราก็ไม่ฆ่าแกงกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน ไม่ล่วงละเมิดทรัพย์สินกัน อย่างนี้เป็นต้น เรียกว่าเป็นอยู่กันตามปกติ แต่เมื่อใดทำอะไรผิดแปลกขึ้นมาโดยละเมิดในสิ่งเหล่านี้ มีการเบียดเบียนกัน ก็แสดงว่ามีอาการไม่ปกติเกิดขึ้นจากการทำไม่ปกติของบุคคลหนึ่ง ก็มีผลทำให้สังคมนี้ไม่ปกติ

ความปกตินั้น รวมไปถึงการอยู่อย่างสบายๆ มีความสุข ซึ่งเป็นภาวะที่สงบ แต่ถ้ามีการละเมิดศีลขึ้นมา ก็ไม่เป็นปกติ สุข ไม่เรียบร้อย เกิดความวุ่นวาย สุกญเสียความสงบ

แต่ภาวะที่ไม่ปกติอย่างนั้นก็เริ่มมาจากจิตใจคน ก่อนที่จะแสดงออกภายนอกไม่ปกติ จิตใจก็ไม่ปกติ ถ้าจิตใจปกติก็อยู่เรื่อยๆ ไปตามธรรมดา ความคิดนึกพูดจาทำอะไรก็ตามไปทำตามเรื่องในชีวิตประจำวัน แต่พอเกิดความโลภขึ้นมา จิตใจเริ่มไม่ปกติแล้ว และเมื่อไปทำตามความโลภนั้น เช่นไปลักของเขา ก็ทำผิดปกติออกมาภายนอก หรือมีความโกรธ จิตใจก็ผิดปกติ เมื่อทำตามจิตใจที่ไม่ปกตินั้น ก็ไปฆ่าฟันเบียดเบียนคนอื่น ทำร้ายเขา ก็เกิดความไม่ปกติขึ้นในความประพฤติของตน แล้วขยายความผิดปกติออกไป ในหมู่มนุษย์ในสังคมเรื่อยไป ท่านก็เลยให้ความหมายของศีลในแง่หนึ่งว่า เป็นความปกติ

การมีศีลทำให้มนุษย์ได้อยู่กันเป็นปกติ เพราะแต่ละคนๆ ก็รักษาสภาพปกติของตน เมื่ออยู่เป็นปกติ จิตใจเป็นปกติแล้วไม่ว่าจะพูดจะทำอะไร จะคิดนึกในสิ่งทั้งหลาย ก็จะทำให้ราบรื่นดี แต่ถ้าจิตใจไม่ปกติ พูดและทำผิดปกติแล้ว ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งปั่นป่วนวุ่นวาย จะไปคิดทำการงานอะไรที่เป็นไปในทางที่ดีงาม ก็เป็นไปได้ยาก มีแต่จะนำไปสู่ความทุกข์ อันนี้ก็เป็นความหมายหนึ่งของคำว่า ศีล

นอกจากนั้น “ศีล” ก็แปลว่า ความสำรวม ความระวัง “ความสำรวมระวัง” ก็คือ การรักษาชีวิต หรือการดำเนินชีวิตของเราให้อยู่ในสภาพปกตินั่นเอง เพราะฉะนั้น ที่ว่าสำรวมหรือระวังนี้ ก็มาสัมพันธ์กับเรื่องความเป็นปกติ กล่าวคือ เราควรระวังรักษาตัวของเราไม่ให้ล่วงละเมิด ไม่ให้ทำสิ่งที่เป็นพิษภัยทำให้เกิดโทษแก่ผู้อื่น

ความหมายที่ว่าสำรวมระวังนี้ ก็ไปสัมพันธ์กับความหมายอีกอย่างหนึ่งของศีล กล่าวคือ ถ้าเราดูตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ในหลักที่เรียกว่า หัวใจพุทธศาสนา ที่พระมักจะสอนในวันมาฆบูชา ท่านบอกว่า *หนึ่ง* ไม่ทำชั่วทั้งปวง หรือเว้นจากความชั่ว *สอง* ทำดี และ *สาม* ทำใจให้บริสุทธิ์ อันนี้เราถือกันมาว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา

ข้อหนึ่งที่ว่า เว้นชั่วนั้นแหละ ก็คือหลักที่เรียกว่าศีล ศีลอยู่ในหลักหัวใจพระพุทธศาสนาเป็นข้อที่หนึ่ง เพราะฉะนั้นความหมายของคำว่า ศีล อย่างหนึ่ง ก็คือการเว้นจากความชั่ว โดยเฉพาะความชั่วสามัญในโลก ก็คือการเบียดเบียนกันของมนุษย์

เพราะฉะนั้น ความหมายของศีลเบื้องต้นที่เดียว ก็ได้แก่การเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ที่ว่าสำรวมก็คือระวังกาย วาจา ของเราไม่ให้ไปเบียดเบียนคนอื่น ไม่ให้ไปพูดร้ายทำร้าย ถ้าเบียดเบียนทางกาย ทำร้ายชีวิต ก็เรียกว่า *ปาณาติบาต* เบียดเบียนทางทรัพย์สิน ก็เรียกว่า *อทินนาทาน* เบียดเบียนในเรื่องคู่ครอง ก็เรียกว่า *กาเมสุมิจฉาจาร* เบียดเบียนด้วยวาจา หรือคำพูด ก็เรียกว่า *มุสาวาท* เบียดเบียนตัวเอง เบียดเบียนสติสัมปชัญญะของตน ซึ่งทำให้ดูแลระวังรักษาตัวไม่ได้ ก็ไปทำร้ายสังคม ได้แก่ *ข้อสุราเมรัย*

ทั้งหมดนี้ท่านให้สำรวมระวัง คือ สำรวมระวังที่จะไม่เบียดเบียน ไม่ล่วงละเมิด ความหมายของศีล ว่าโดยสาระสำคัญก็นี้แหละ คือการเว้นความชั่ว งดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ต่อจากนั้นก็จะมีให้ประณีตยิ่งขึ้นไป

ศีลที่เป็นเบื้องต้นที่เดียวนั้น สำหรับมนุษย์ทั่วไป ท่านเรียกว่าเป็น *มนุษยธรรม* ถ้าประพฤติปฏิบัติตามศีล ๕ ก็เรียกว่ามีมนุษยธรรม ซึ่งถือเป็นคุณสมบัติขั้นต้นของความเป็นมนุษย์

เมื่อมนุษย์มีมนุษยธรรม มีคุณสมบัติพื้นฐานของความเป็นมนุษย์แล้ว ต่อจากนั้นก็พร้อมที่จะทำความดีอื่นๆ ขึ้นไป เพื่อเสริมความเป็นมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่ดีงาม ตลอดจนจนเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจเป็นเทพ เป็นพรหม อย่างที่ท่านเรียกว่ามนุษย์สูงเทโว ก็ได้ หรือแม้กระทั่งเป็นมนุษย์ที่บริสุทธิ์เป็นพระอรหันต์ได้ในที่สุด

อย่างไรก็ดี ถ้าเทียบกันในระบบชีวิตที่เรามีพระสงฆ์เป็นนักบวชฝ่ายหนึ่ง และคฤหัสถ์ฝ่ายหนึ่ง เราก็เรียกศีล ๕ นี้ว่าเป็นคฤหัสถ์ธรรม หรือธรรมของคฤหัสถ์ ถ้าคฤหัสถ์มีธรรมได้แก่ศีลเบื้องต้นนี้ ๕ ข้อ ก็เรียกว่ามีคุณสมบัติของคฤหัสถ์ที่ดี

แต่ถ้าเป็นพระสงฆ์ ก็ถือว่า ศีล ๕ ไม่เพียงพอ ต้องบำเพ็ญศีลให้ยิ่งขึ้นไป ถ้าเป็นพระภิกษุ ก็ถือว่าศีล ๒๒๗ ถ้าเป็นภิกษุณีก็มี ๓๑๑ ข้อ เพราะฉะนั้น ศีลก็เลยมีเพิ่มเติม นอกเหนือยิ่งขึ้นไปกว่าเพียงศีล ๕ เท่านั้น

แต่ศีลที่เพิ่มมากขึ้นไปนั้น โดยมากก็เป็นข้อปฏิบัติเพื่อฝึกฝนตน เช่น ศีล ๘ ของญาติโยม ความจริงญาติโยมถือศีล ๕ นี้ก็เพียงพอจะเป็นคฤหัสถ์ที่ดีแล้ว แต่เมื่อต้องการจะปฏิบัติฝึกฝนตนให้ยิ่งขึ้นไป ก็จึงถือศีล ๘

ศีล ๘ นี้ ถ้าเรียกตามศัพท์ ท่านจัดเข้าในจำพวกวัตร “วัตร” คือข้อปฏิบัติพิเศษที่เราทำเพื่อจะฝึกฝนตนเอง ชัดเกลากิเลสของตนเอง เพื่อเตรียมจิตใจให้พร้อมที่จะบำเพ็ญคุณความดีอื่นๆ ให้มากยิ่งขึ้น

เพราะฉะนั้น เมื่อมีศีล ๕ แล้ว ถ้าเป็นพุทธศาสนิกชนผู้ต้องการความเจริญในธรรม ก็อาจจะไม่หยุดอยู่แค่ศีล ๕ ก็ให้นำเอาศีล ๘ และศีลที่ยิ่งๆ ขึ้นไปมาประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เจริญงอกงามในธรรม

อย่างไรก็ดี ถ้าว่าตามหลักปฏิบัติในทางธรรมแล้ว ท่านบอกว่า มีเพียงศีล ๕ ก็เจริญในสมาธิปัญญาได้สำเร็จ เพราะว่าศีล ๕ นั้น เมื่อประพฤติปฏิบัติถูกต้อง ก็เรียกว่าเป็นอธิศีลเหมือนกัน

อธิศีลนั้นเมื่อมีแล้ว ก็ทำให้พร้อมที่จะเจริญในอธิจิต ในอธิปัญญาต่อไป เป็นความก้าวหน้าในการบำเพ็ญไตรสิกขา หมายความว่า ผู้มีศีล ๕ ที่ประพฤติปฏิบัติถูกต้อง สามารถปฏิบัติบำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์ จนกระทั่งบรรลุความเป็นอริยบุคคลได้

แต่ผู้ใดต้องการจะขัดเกลิตนเองให้ยิ่งขึ้นไป จะนำเอาศีล ๘ ศีล ๑๐ มารักษา ท่านก็อนุโมทนาด้วย อันนี้เป็นความรู้บางอย่างเกี่ยวกับเรื่องศีล

มีข้อที่ควรทราบอีกอย่างหนึ่ง คือ เรื่องที่อาตมภาพได้บอกไว้ว่า ศีลนั้นมีความหมายอย่างหนึ่งว่า การงดเว้น หรืองดเว้นจากความชั่ว ศัพท์ว่า งดเว้นจากความชั่วนี้ ท่านมีคำบาลีให้อีกศัพท์หนึ่งเรียกว่าวิริติ หรือ วิริติ

วิริติ หรือวิริติ นี้ แปลว่า ความงดเว้น ท่านสอนให้รู้ว่าการงดเว้น ที่เป็นศีลนี้ คนเราจะทำได้ ๓ วิธีด้วยกัน เรียกว่า **วิริติ ๓**

วิริตี ๓ คือ

๑. สัมปตตวิริตี งดเว้นเมื่อไปประจบเข้าเฉพาะหน้า
หมายความว่า คนเราบ้างที่ก็งดเว้นความชั่วอย่างฉับพลัน
ในเมื่อไปประจบเข้ากับสิ่งนั้นเฉพาะหน้า

๒. สมทานวิริตี งดเว้นเพราะได้สมทานไว้ คือ เราได้
ตั้งใจถือศีล รับศีลไว้ ก็เลยปฏิบัติตามที่ตนสมทาน

๓. สมุจเฉทวิริตี งดเว้นโดยเด็ดขาด

เรื่องนี้อาตมภาพจะอธิบายย่อๆ เพื่อจะได้เข้าใจหลักการ
ประพฤติกปฏิบัติตามศีลไว้

ข้อที่ ๑ สัมปตตวิริตี งดเว้นเมื่อประจบเฉพาะหน้า
หมายความว่า เราไปประจบเหตุการณ์สถานการณ์ที่จะละเมิด
ศีลขึ้นมา เช่นเดินไปเห็นของของผู้อื่น ซึ่งโอกาสเปิดเต็มที่ว่า
เราจะหยิบเอาได้ ตอนนี่ก็เป็นช่วงเวลาสำคัญ ที่จะตัดสินใจ
เลือกว่าจะทำอย่างไร

ในเวลานั้น ถ้าหากเราได้คิดขึ้นมา พิจารณาว่า ใจ! เรา
เป็นพุทธศาสนิกชน ไม่สมควรจะทำความผิดความชั่วอย่างนี้
การล่วงละเมิดกรรมสิทธิ์ผู้อื่นเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม แล้วงดเว้น
ได้ไม่เอาของนั้น หรือแม้แต่พิจารณาว่า เราเป็นคนที่เขา
เคารพนับถือ ไม่ควรจะทำความชั่วอย่างนี้ ก็งดเว้นได้เฉพาะ
หน้าในเวลานั้น โดยเหตุผลที่คิดขึ้นมาในบัดนั้นเอง

อย่างนี้ท่านเรียกว่า สัมปตตวิริตี งดเว้นในเมื่อประจบ
เหตุการณ์เข้าเฉพาะหน้า

ประการที่ ๒ เราได้สมาทานศีลไว้ ตั้งใจรับศีล เหมือนกับไปสัญญาหรือปฏิญาณไว้แล้ว เมื่อไปประสบเหตุการณ์เข้า เช่นตัวอย่างเมื่อกี้ ไปเห็นของที่สามารถจะถือเอามาเป็นของตนได้ แต่มาพิจารณาว่าเราได้สมาทานรับศีลไว้แล้ว เป็นคนถือศีล ปฏิญาณ บอกกับพระไว้ หรือตั้งใจกำหนดใจไว้แล้ว เราก็ไม่ละเมิดศีล ไม่ทำความชั่วนั้น อย่างนี้เรียกว่าสมาทานวิริติ คืองดเว้นเพราะได้ตั้งใจรับเอาไว้ ถือเอาไว้ที่จะปฏิบัติอย่างนั้น

ประการที่ ๓ สมุจเฉทวิริติ งดเว้นโดยตัดขาด อันนี้หมายถึงว่า ไม่มีกิเลสในใจ คือไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลงเหลืออยู่ในใจเลย เพราะฉะนั้นก็ไม่มีกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ทำความชั่ว ถ้าอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่า เป็นไปโดยอัตโนมัติ จะไปประสบเหตุการณ์อะไรก็ตามที่จะทำให้ละเมิดศีล ก็ไม่มีทางละเมิด เพราะไม่มีกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ละเมิด หรือให้ทำความชั่วนั้นๆ ข้อนี้เรียกว่า สมุจเฉทวิริติ ได้แก่การงดเว้นความชั่วของพระอรหันต์ โดยเฉพาะพระอรหันต์ เพราะไม่มีกิเลสที่เป็นต้นเหตุของการทำชั่วเหลืออยู่เลย เป็นอันว่าไม่ทำความชั่วโดยเด็ดขาด สิ้นเชิง

นี่คือวิริติ ๓ อย่างที่เป็นความรู้ประกอบ เป็นหนทางในการที่จะถือศีล แต่สำหรับพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป มักจะใช้วิริติสมาทานวิริติ คืองดเว้นโดยสมาทานไว้

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะไม่ได้สมาทาน ก็ยังมีสัมปัตตวิริติ คือใช้เหตุผลพิจารณาถึงภาวะของตนเฉพาะหน้านั้น โดยอาศัยหิริโอตตปปะ ทำให้ไม่ละเมิดศีล ไม่ทำความชั่ว

นี่ก็เป็นความรู้บางอย่างที่อาตมาพจนานามากล่าวเกี่ยวกับเรื่องศีล

อยากจะขอปิดท้าย ด้วยคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับความสำคัญของศีล พระพุทธเจ้าตรัสว่า ศีลนั้นมีความสำคัญเหมือนกับเป็นผืนแผ่นดิน หรือพื้นที่เรายืนเรานั่ง

พื้นนั้นมีมีความสำคัญอย่างไร ท่านบอกว่า คนเรานี้จะทำงานทำการอะไรก็ตาม จะต้องมียืนเป็นที่เหยียบยันเสียก่อน ถ้าไม่มีพื้นเป็นที่เหยียบยันแล้วก็ทำอะไรไม่ได้

สมมติว่าโยมจะตัดกิ่งไม้สักกิ่งหนึ่ง ก็ต้องมีที่เหยียบ เช่น มีพื้นดินที่เหยียบ แล้วเราจึงจะจับอูปรกรณ์ จับอาวุธ จับมีด จับขวานขึ้นมา แล้วก็ฟันกิ่งไม้ได้ ถ้าเราไม่มีที่เหยียบที่ยืนแล้ว เราก็ไม่สามารถทำงานนั้นได้เลย

ท่านบอกว่า ศีลก็เปรียบเหมือนพื้นแผ่นดิน หรือพื้นที่เราเหยียบย้านั้น ถ้าพื้นแน่นหนามั่นคง ก็ยังทำงานได้ถนัด และได้ผลดียิ่งขึ้น

ทีนี้ ถึงแม้มีพื้นมีที่เหยียบแล้ว บางคราวพื้นนั้นก็ไม่นั่นคง ถ้าพื้นคลอนแคลน ก็ทำงานไม่สะดวก ทำงานไม่ถนัด งานก็อาจจะสำเร็จบ้าง ไม่สำเร็จบ้าง เช่นในการตัดต้นไม้ตั้งตัวอย่างเมื่อกี้ ถ้าพื้นตรงนั้นไม่นั่นคง เช่นเราเหยียบอยู่บนพื้นกระดานที่ปูไว้ไม่ดี คลอนแคลน โยกไปมา เราอาจจะตัดไม่สำเร็จ หรือถ้ากำลังของเราดี และมีดก็คมมาก ก็อาจจะตัดได้ แต่ถ้ามีดเกิดไม่คม กำลังของเราก็ไม่ดี ก็ไม่มีทางตัดได้สำเร็จ ทั้งหมดนี้จึงสัมพันธ์กัน

ถ้าจะเปรียบเทียบให้ชัด พื้นดินนั้นเหมือนกับศีล กำลังที่ตัดเหมือนสมาธิ ส่วนมิดที่คมเหมือนกับปัญญา ถ้ามีศีลมั่นคงแล้ว ก็จะเป็นเหตุช่วยให้สมาธิ ที่เป็นกำลังของเราดีขึ้น แม้เราจะมีกำลังไม่แข็งแรงเท่าไร แต่พื้นที่มั่นคงนั้นแหละช่วยเราได้ และมีดคือปัญญานั้นแม้จะไม่คมนัก ก็ยังใช้งานได้สำเร็จ แต่ถ้าศีลของเราไม่มั่นคงคลอนแคลน เราจะต้องอาศัยปัญญาที่เป็นมิดอันคมกริบ และกำลังคือสมาธิที่เข้มแข็งมาก

อย่างไรก็ตาม เป็นอันได้ความว่า ศีลเป็นหลักสำคัญในเบื้องต้น เป็นพื้นที่เหยียบย่ำที่จะทำงานให้สำเร็จ เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนให้พุทธศาสนิกชนเห็นความสำคัญของศีล แล้วพยายามที่จะเจริญศีลขึ้นมา รักษาศีลให้เป็นปกติ ให้เป็นพื้นที่มั่นคงอยู่ในชีวิตจิตใจ

ศีลนั้นเป็นพื้นฐานที่มั่นคง ในจิตใจของตนเองด้วย ในทางสังคมด้วย เมื่ออยู่ภายในใจของตนเอง จิตใจของตนก็สงบเยือกเย็น ไม่กระวนกระวาย จะบำเพ็ญสมาธิ ก็ทำได้สะดวกขึ้น จะคิดนึกอะไรเพื่อเจริญปัญญา ก็ทำได้สะดวกปลอดภัย

ที่นี่ เมื่อแสดงออกมาภายนอก ก็เกิดคุณค่าของศีลในระดับสังคม กล่าวคือ ถ้าคนเราไม่เบียดเบียนกัน สังคมมีความเป็นปกติสุข ก็เรียกว่าสังคมนั้นมีความมั่นคง คนจะทำงานทำการทำธุรกิจอะไร ก็ทำได้สะดวก

แต่ถ้าสังคมนี้อันตรายเบียดเบียนกันมาก เราจะเห็นว่า แม้จะไปไหนมาไหน ก็หวาดระแวงกลัวภัยอันตราย เพราะฉะนั้นจะดำเนินธุรกิจ หรือทำอะไร ก็ไม่สะดวกไปทุกอย่าง

กิจกรรมบางอย่างก็ต้องเว้น เช่นจะไปไหนค้าคืน ก็ไปไม่ได้ หรือจะไปในสถานที่บางแห่ง ก็ไปไม่ได้ การงานของมนุษย์ก็ติดขัด ไม่เป็นไปโดยสะดวก

ในระดับสังคมก็ดี ในระดับจิตใจก็ดี ศิลป์ก็มีความสำคัญอย่างที่กำลังกล่าวมานี้

เพราะฉะนั้น จึงต้องสร้างศิลป์ไว้เป็นพื้นฐานอันมั่นคงในจิตใจและในสังคม แล้วก็จะทำให้เกิดความพร้อมที่จะดำเนินก้าวหน้าไปในกิจการงาน ทั้งที่เรียกว่าทางโลกและทางธรรม ทั้งในทางสังคมและในจิตใจของแต่ละคน

ศิลป์มีความสำคัญและอันิสงส์ดังกล่าวมานี้ โดยเฉพาะก็เป็นพื้นฐานที่จะให้ก้าวต่อไปในสมาธิและปัญญา

ส่วนเรื่องสมาธิและปัญญาเป็นอย่างไร อาตมภาพคงจะมีโอกาสกล่าวต่อไปในเบื้องหน้า

สำหรับวันนี้ ขอยุติธรรมกถาเกี่ยวกับเรื่องศิลป์ พร้อมทั้งความสำคัญของศิลป์ไว้ พอสมควรแก่เวลาเพียงเท่านี้ ขออนุโมทนาโยม

สุตะ

อาตมภาพได้พูดเรื่องอริยวัณณิ หรืออารยวัณณิ คือหลักความเจริญอันประเสริฐ หรือหลักความเจริญของอริยชน หรืออารยชน ซึ่งใช้สำหรับตรวจสอบความเจริญก้าวหน้าของอริยสาวก ว่ามีความเจริญก้าวหน้าองงามในการปฏิบัติธรรมแค่ไหนเพียงไร ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ ๑. ศรัทธา ๒. ศีล ๓. สุตะ ๔. จาคะ ๕. ปัญญา

หลังจากที่ได้กล่าวถึงหัวข้อแล้ว ก็ได้อธิบายขยายความไปแล้ว ๒ ข้อ คือข้อที่ ๑ ศรัทธา ความเชื่อ และข้อที่ ๒ ศีล ความประพฤติที่ดีงาม หรือการเว้นจากความชั่ว วันนี้เป็นโอกาสที่จะกล่าวถึงข้อที่ ๓ คือ สุตะ

“สุตะ” นั้น แปลตามศัพท์ว่า สิ่งที่ได้ยินได้ฟัง หรือความรู้ที่เกิดจากการสดับตรับฟัง คือสิ่งที่ได้เล่าเรียนศึกษา ได้อ่าน ได้ติดตามสดับตรับฟังต่างๆ ความรู้ที่ได้สะสมไว้อย่างนี้เรียกว่า เป็นสุตะ สุตะนี้เป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่หลักความเจริญข้ออื่นๆ ทั้งหมด

ท่านผู้มีศรัทธาอยู่แล้ว เมื่อได้สดับคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้เรียนรู้มากขึ้น ก็ทำให้ศรัทธามั่นคงเพิ่มพูนขึ้น

ท่านที่มีศีล คือมีความประพฤติดีงาม เมื่อได้เล่าเรียนศึกษา ได้อ่านได้เข้าใจคำสอน ก็ทำให้ประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้องยิ่งขึ้น และสามารถที่จะฝึกฝนตนในทางความประพฤติ นั้นให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

ในด้านจาคะ ก็เช่นเดียวกัน ผู้มีสุตะ ได้เรียนรู้ได้สดับ
ตรับฟัง เมื่อเพิ่มพูนศรัทธา ก็เพิ่มพูนจาคะ คือ มีความเสียสละ
มากขึ้นด้วย และรู้ว่าควรบริจาค ควรจะสละ ในเรื่องอะไร อะไร
เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่สม ไม่ควรบริจาคไม่ควรสละ ควรสละ
ให้แก่ที่ใดจึงจะเป็นประโยชน์มาก เป็นต้น สุตะช่วยได้ทั้งนั้น

ข้อสุดท้ายคือปัญญา ปัญญาเกิดขึ้นก็มักจะอาศัยสุตะ
คืออาศัยความรู้ที่ได้เล่าเรียนได้สดับตรับฟัง ยิ่งเข้าใจสิ่งที่ได้
เล่าเรียนมากขึ้นเท่าไร ปัญญาก็ยิ่งเพิ่มพูนเท่านั้น

กล่าวคือว่า สุตะหรือสิ่งที่ได้สดับตรับฟังมานี้เอง เมื่อเรา
เข้าใจ ก็กลายเป็นปัญญา ตอนแรกสุตะก็เป็นเหมือนความรู้
ของผู้อื่น แต่พอได้พิจารณาไตร่ตรองเกิดความเข้าใจแล้ว
ความรู้นั้นก็กลายเป็นของเราเอง ความรู้ที่ยังเป็นของผู้อื่นก็
เป็นสุตะ พอเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นในตัวเรา ก็กลายเป็นปัญญา
ขึ้น สุตะจึงเป็นสิ่งที่เกื้อกูล เป็นทางมาของปัญญา ตกลงว่า
สุตะนี้เป็นธรรมที่มีคุณประโยชน์มาก

อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ที่ปฏิบัติธรรม จะต้องมีการเลือก
เพื่อนสุตะ คือสิ่งที่ได้สดับมา ว่าสิ่งใดเหมาะสมแก่ตนที่จะนำมา
ประพฤติปฏิบัติ

ยกตัวอย่างเช่น ผู้ที่จะทำกัมมัฏฐาน เรียนกัมมัฏฐาน ก็
ต้องเลือกเอาสิ่งที่เหมาะสมแก่ตน นั่นก็คือต้องเลือกเพื่อนสุตะ และ
ก็เจาะจงเอาในส่วนที่เหมาะสมแก่ตน นำไปปฏิบัตินำไปทำ
กัมมัฏฐานจึงเจริญก้าวหน้า

พระพุทธเจ้าเคยตรัสในคาถาธรรมบทว่า คำพูดแม้แต่เพียงคำเดียวหรือประโยคเดียว ถ้าประกอบด้วยประโยชน์ ฟังแล้ว หายข้อขัด จิตใจโล่งโปร่งสงบได้ ก็ประเสริฐกว่าคำพูดแม้ตั้งร้อยตั้งพัน ที่ไม่มีประโยชน์

เพราะฉะนั้น สุตะนี้แม้จะมีประโยชน์ ก็ต้องรู้จักเลือกเฟ้นด้วย อย่างไรก็ตาม ถ้าเป็นคำที่มีประโยชน์แล้ว ยิ่งฟังมากเท่าไร มีเป็นร้อยเป็นพันก็ยิ่งดี ยิ่งมีประโยชน์เป็นร้อย เป็นพัน

เพราะฉะนั้น ท่านจึงนิยมหรือยกย่องสนับสนุนให้สิ่งสมสุตะ เพราะว่าสุตะนี้ เมื่อได้ฟังมากๆ ขึ้น ก็ทำให้มีความรู้ไว้เลือกใช้ได้มากขึ้น และมาช่วยความรู้ที่มีอยู่เก่าให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย

มีพุทธพจน์ตรัสถึงอานิสงส์ของการฟังธรรม ท่านเรียกว่า อัมมัสสวนานิสงส์ ๕ ประการ

ประการที่ ๑ ทำให้ได้ยินได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยได้ยินได้ฟัง

ประการที่ ๒ สิ่งที่ได้ยินได้ฟังแล้ว เคยฟังมาก่อน ก็เข้าใจแจ่มแจ้งขึ้น สุตะที่มาภายหลังก็มาช่วยเสริม

ประการที่ ๓ บรรเทาความสงสัยเสียได้ บางทีเรามีข้อสงสัยอยู่ แต่ยังไม่ได้ถาม ยังไม่ได้แก้ข้อสงสัยนั้นให้เสร็จสิ้นไป บางครั้งท่านเล่าเรื่องหรือแสดงธรรมตรงกับสิ่งที่สงสัยนั้น ก็แก้ข้อสงสัยให้เสร็จสิ้นจบไป

ประการที่ ๔ ทำความเห็นให้ตรงได้ หรือทำความเห็นให้ถูกต้อง บางทีเรามีความเห็นไม่ค่อยถูกต้องในเรื่องบางอย่าง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับธรรม เมื่อได้ยินได้ฟังท่านอธิบายชี้แจงเสมอๆ ก็ทำให้ความเข้าใจนั้นถูกต้อง เรียกว่าทำความเห็นให้ตรง

ประการสุดท้าย ท่านว่า ทำให้จิตใจของผู้ฟังนั้นผ่อนคลาย เรื่องของธรรมเป็นสิ่งดีงาม ได้ยินได้ฟังแล้ว ทำให้ใจสบาย แม้เพียงได้ฟังก็ผ่อนคลาย ยิ่งถ้ามีความสงสัยอะไร อะไรที่ไม่แจ่มแจ้ง ก็เกิดความเข้าใจขึ้นมา หรือบรรเทาความสงสัยนั้นหมดสิ้นไป จิตใจก็ยิ่งผ่อนคลายมากขึ้น บางที่เกิดปิติ คือความเอิบอิมปลาบ ปลื้มใจ ก็ยิ่งทำให้จิตใจผ่อนคลายมากเป็นพิเศษ

นี่เป็นอานิสงส์ของสุตะ คือการสดับตรับฟัง ซึ่งมีมากมายหลายประการ ท่านที่ได้สดับตรับฟังมากๆ นี้ มีศัพท์เรียกพิเศษ ว่าเป็นพหูสุต

“พหูสุต” แปลว่า ผู้มีสุตะมาก หรือผู้ได้สดับตรับฟังมาก หรือบางทีก็แปลว่า ผู้คงแก่เรียน ท่านแสดงลักษณะของผู้เป็นพหูสุตไว้ด้วยว่า ผู้ที่จะได้ชื่อว่า เป็นผู้สดับตรับฟังมาก หรือผู้คงแก่เรียนนั้น ต้องมีองค์คุณสมบัติ ๕ ประการ

ข้อที่ ๑ คือ พหูสุตฺตา แปลว่า ได้ยินได้ฟังมาก หมายความว่า ได้ยินหรือได้ฟัง ได้อ่าน ได้สะสมความรู้ไว้มาก

ข้อที่ ๒ ฐตา แปลว่า ทรงจำไว้ได้ด้วย คือมิใช่เพียงฟังผ่านๆ เท่านั้น บางทีฟังมาก อาจจะจับอะไรไม่ได้ก็ได้ จึงต้องมีข้อที่ ๒ คือฟังแล้ว จับไว้ได้ด้วย ทรงจำไว้

ถ้าทรงจำไว้ได้หมดก็ยิ่งดี แต่ไม่ถึงกับจำเป็นต้องจำหมด ท่านบอกว่าจับสาระให้ได้ จับใจความให้ได้ ทรงเอาไว้ เรียกว่า เก็บเอาสาระของเรื่องนั้นๆ ที่ตนฟังไว้ได้

ถ้าจับสาระจับหลักได้แล้ว ยังดีกว่าฟังจำไว้หมดแต่ได้ อย่างนกแก้วนกขุนทอง ซึ่งกลายเป็นว่าไม่ได้อะไรเลย

ถ้าท่องจำได้หมดและได้สาระด้วยก็ยิ่งดี แต่ถ้าจำไม่ได้หมด เพียงจับสาระทรงไว้ได้ ก็เป็นข้อที่น่าพอใจแล้ว

ข้อที่ ๓ *วจสา ปริจิตา* แปลว่า คล่องปาก คือ อาจจะทำท่องบ่น หรือใช้พูดบ่อยๆ จนกระทั่งคล่องปาก ใครมาถามเรื่องนั้นๆ ก็สามารถอธิบายชี้แจงให้เขาฟัง หรือบอกให้เขาฟังได้ตามที่ได้เล่าเรียนมา

ข้อที่ ๔ *มนธานุแปกฺขิตา* แปลว่า เจนใจ หมายความว่า มองเห็นได้ด้วยใจ เมื่อนึกถึงเรื่องนั้นๆ ขึ้นมา เช่น ศีกษากรรม เรื่องต่างๆ อย่างเรื่องศรัทธา หรือเรื่องศีล หรือเรื่องสันโดษ หรือเรื่องสติ พอนึกถึงหัวข้อธรรมนั้น ก็มองเห็นสว่างโล่งในใจว่า อ้อ! มีความหมายอย่างนั้นๆ อย่างนี้เรียกว่าเป็น *มนธานุแปกฺขิตา* มองเห็นเจนใจ สว่างตลอดปลอดโปร่งไปทั้งเรื่อง

และข้อที่ ๕ สุดท้าย *ทิวฺจฺจียา สุปฏิวิทฺตา* แปลว่า ขบได้ด้วยทฤษฎี หรือแปลอีกอย่างหนึ่งว่า แทะตลอดดีด้วยทิวฺจฺจีย

อันนี้ท่านหมายความว่า มีความเข้าใจในเหตุในผล คือ นอกจากเข้าใจความหมายของเรื่องนั้นโดยเฉพะแล้ว ยังเข้าใจเหตุผลรู้ที่ไปที่มาของเรื่องนั้น รู้เรื่องนั้นว่าสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเรื่องอื่นอย่างไร

เช่นนึกถึงเรื่องสันโดษ นอกจากหยั่งรู้ความหมายแล้ว ยังไม่พอ ต้องรู้ด้วยว่า ทำไมจึงต้องสันโดษๆ มีประโยชน์อย่างไร สันโดษมีความสัมพันธ์กับธรรมข้ออื่นอย่างไร เช่นสันโดษ กับ ความเพียรพยายาม มีความสัมพันธ์กันอย่างไร สันโดษนั้นจะช่วยให้เพียร หรือจะช่วยให้เกียจคร้านได้อย่างไร เป็นต้น

ถ้าเข้าใจตลอด สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆ ให้เห็นเหตุเห็นผลได้ทั้งหมด แทงตลอดด้วยความรู้เข้าใจเหตุผลอย่างนี้ เรียกว่า *ทิวัจฉิยา สุปฏิวิธิตา*

ถ้าครบทั้ง ๕ ข้อนี้ ท่านเรียกว่าเป็น “**พหูสูต**” หรือผู้ที่คงแก่เรียน หรือเล่าเรียนสดับฟังมาก อันนี้เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ อาตมภาพก็นำมาแสดง

อย่างไรก็ดี ท่านบอกว่า พหูสูตนี้ มี ๒ อย่าง คือ

๑. ปริยัติพหูสูต พหูสูตโดยปริยัติ คือโดยการเล่าเรียน
๒. ปฏิเวธพหูสูต พหูสูตโดยปฏิเวธ คือโดยการประจักษ์ผล

บางคนอาจจะเล่าเรียนมามาก ได้ฟังมาก ตามที่อาจารย์อธิบายชี้แจงสั่งสอน หรืออ่านมาก ก็เป็นพหูสูตโดยการเล่าเรียน แต่บางที่ไม่เคยปฏิบัติ ยังไม่ได้พบเห็นของจริงเลย

เหมือนอย่างบางคนอ่านหนังสือภูมิศาสตร์มากมาย แต่ไม่เคยเดินทางไปด้วยตนเอง อาจจะเป็นครู ก็เอาเรื่องที่ได้เล่าเรียนมาในวิชาภูมิศาสตร์ มาเล่าให้นักเรียนฟังได้ ประเทศนั้นเป็นอย่างนั้น ประเทศนี้เป็นอย่างนี้ เล่าได้หมด มีพื้นที่เท่าไร มีภูมิประเทศเป็นภูเขา เป็นน้ำ ที่ลุ่ม ที่ดอน อะไรร้อยไร แต่ตัวเองไม่เคยเห็นไม่เคยได้ดู ท่านบอกว่า อย่างนี้ก็เป็นพหูสูตด้านหนึ่ง

แต่ยังมีพหูสูตอีกแบบหนึ่ง คือ ปฏิเวธพหูสูต พหูสูตโดยปฏิเวธ หมายความว่า ได้ประสบผลการปฏิบัติด้วยตนเอง เหมือนอย่างคนที่ได้เดินทางไปเห็นสถานที่นั้นๆ แล้วด้วยตนเอง อาจจะไม่ได้อ่านวิชาภูมิศาสตร์ แต่ทดลองเดินทางและสอบถามหาความรู้ไปเรื่อยๆ แล้วไปรู้ไปเห็นมาด้วยตนเอง จนข้าฯของในที่ที่ไปนั้น ก็มีความชำนาญชัดเจน รู้ว่าสถานที่นั้นเป็นอย่างไร

หรืออย่างชาวนาที่ทำนามา ๒๐-๓๐ ปี ไม่เคยเข้าชั้นเรียนวิชาทำนา เพียงแต่เรียนรู้มาจากพ่อแม่หรือคนที่ทำมาก่อนแล้วทำมาเรื่อยๆ ก็น่าจะมีความรู้ความชำนาญในเรื่องการทำนามากกว่าคนที่ได้แต่เรียนวิชาทำนา แต่ไม่เคยได้ลงมือทำนาจริงๆ อันนี้ก็เรียกว่า ได้เข้าถึงด้วยตนเองแล้ว เป็นพหูสูตที่ได้เข้าถึงประโยชน์จริง ท่านจึงสรรเสริญปฏิเวธพหูสูตมาก

อย่างไรก็ตาม ก็ต้องระวัง คนที่เดินทางด้วยตนเองนั้น บางทีไปผิดที่ ก็เข้าใจว่าตัวไปถึงที่นั่นแล้ว เอามาแล้วว่า ที่นั่นเป็นอย่างนั้น แต่ความจริงที่นั่นเป็นอีกที่หนึ่ง ไม่ใช่ที่ๆ จะไป ไม่ใช่จุดหมายที่แท้จริง

ผู้ปฏิบัติบางทีก็หลง เลยเอาอย่างหนึ่งไปเป็นอีกอย่างหนึ่ง ไขว้ไขวไป อย่างนี้ไม่ได้ประสบผลจริง ไม่ใช่ปฏิเวธ จึงไม่เรียกว่าปฏิเวธพหูสูต

หรืออย่างชาวนาที่ได้ความรู้ปริยัติเบื้องต้นมาจากพ่อแม่หรือคนเก่าก่อนพอรู้จักที่จะทำนาได้แล้ว ทำตามๆ เขาไป แต่ไม่หาความรู้เพิ่มเติม และไม่รู้จักคิดพิจารณา ถึงจะทำนานานไปตั้ง ๒๐-๓๐ ปี ก็ไม่ได้ผลดี ไม่เจริญก้าวหน้า

เพราะฉะนั้น คนที่จะเป็นพหูสูตโดยปฏิเวธ นอกจากปริยัติดีแล้ว ยังรู้จักคิดรู้จักพิจารณาใช้ปัญญาในการปฏิบัติด้วย เหมือนอย่างจะไปที่ไหน ก็สอบถามหาความรู้ไว้ให้แน่ใจว่า ที่นั่นเป็นอย่างไร มีที่สังเกตอะไรบ้าง เป็นต้น รู้เป็นอันดีแล้วก็เดินทางด้วยความมั่นใจ ระหว่างเดินทางก็รู้จักสังเกตสถานที่และจัดปรับวิธีเดินทาง เมื่อไปถึงที่ในระหว่างแต่ละแห่งๆ ก็ไปถึงจริงอย่างแจ่มแจ้งใจ เพราะมีพื้นความรู้ที่จะตัดสินใจชัดเจนในการเดินทาง และสามารถเลือกเห็นเจาะจงว่า เราควรจะทำอะไรที่นั่นได้บ้าง ทำให้การปฏิบัติได้ผลดียิ่งขึ้น

ปริยัติจึงเป็นฐานรองรับการปฏิบัติ หนุนให้ปฏิบัติได้ผลดียิ่งขึ้น แต่ปริยัติอย่างเดียว ก็อย่างทีกล่าวข้างต้นว่าไม่ได้ผลเป็นจริง จึงต้องนำไปปฏิบัติให้สำเร็จ จนได้ผลคือปฏิเวธ พระพุทธเจ้าจึงตรัสหลักเรื่องพหุสูตไว้ ดังที่แบ่งพหุสูตว่าเป็น ปริยัติพหุสูต พหุสูตโดยปริยัติ และปฏิเวธพหุสูต พหุสูตโดยปฏิเวธ

รวมความว่า หลักหรือคติในเรื่องนี้ก็คือ สุตะ หรือความรู้ที่ได้เล่าเรียนนั้น ข้อสำคัญคือต้องนำไปใช้ปฏิบัติด้วย จึงจะเกิดผลแท้จริง

นอกจากนั้น ความรู้ที่เรียกว่าปริยัตินี้ ท่านเอามาสัมพันธ์ให้เห็นความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ โดยแบ่งผู้ที่เล่าเรียนปริยัติหรือเล่าเรียนสุตะนี้ว่ามี ๓ ประเภทด้วยกัน มีพระสูตรสูตรหนึ่งตรัสไว้โดยเฉพาะ เรียกว่า อลคัททูปมสูตร ตรัสเปรียบเทียบการเล่าเรียนปริยัติ

อย่างที่ ๑ ท่านเรียกว่า *อลคัททูปมาปริยัติ* ปริยัติที่เปรียบเหมือนจंबงูที่ชนดหาง เมื่อจंबงูที่หาง งูก็จะแว้งมากัดตัวเรา ทำให้ได้รับอันตราย อาจถึงแก่ความตายก็ได้ เหมือนกับบุคคลบางคนทีเรียนปริยัติ เรียนธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเอาไว้ ค่อนขออดชุ่มผู้อื่น หรือแสวงหาลาภสักการะเป็นต้น เรียนแล้วก็ได้ไม่ได้ใช้ปฏิบัติ ก็เลยไม่มีประโยชน์ ท่านว่าเป็นอลคัททูปมาปริยัติ

อย่างที่ ๒ เรียกว่า *นิสสรณัตถาปริยัติ* หมายถึงปริยัติที่มีประโยชน์เพื่อนำออกไปให้พ้นจากตัณหา หรือพ้นจากทุกข์ แก้ไขปัญหาทำให้พ้นจากกิเลสได้

อันนี้ก็คือปรีชาของผู้ปฏิบัติตั้งที่อาตมภาพได้กล่าวมานั้น เรียบแล้วก็เอาไปใช้ประโยชน์ แก้ปัญหาแก้ความทุกข์ของตนได้ ปฏิบัติธรรมให้เจริญก้าวหน้า จนบรรลุอุบายมรรคอุบายผล

อย่างที่ ๓ ท่านเรียกว่า *ภักตคาคริกปรีชา* แปลว่าปรีชาของขุนคลัง หรือนายเรือนคลัง คือท่านที่ได้ปฏิเวธแล้ว แม้จะเป็นพระอรหันต์ ท่านก็เล่าเรียนปรีชาอีก เช่นอย่างพระสาวกผู้ใหญ่ในสมัยพุทธกาล ท่านบรรลุอรหัตตผล เป็นพระอรหันต์แล้ว แต่ท่านก็ยังสดับรับฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า เล่าเรียนปรีชา เพื่อท่านจะได้นำไปใช้ประโยชน์ เอาไว้สอนคนรุ่นหลัง เอาไว้สั่งสอนประชาชน เพราะว่าคนที่รับฟังคำสอนนั้น มีพื้นเพอัธยาศัยต่างๆ กัน เมื่อจะสั่งสอนเขา ก็ต้องนำคำสอนที่เหมาะสมกับอุปนิสัยไปให้

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมไว้ มีนัยต่างๆ มากมาย ก็เพราะทรงสอนให้เหมาะแก่บุคคล

พระอรหันต์บางองค์เข้าใจธรรมตามที่ท่านปฏิบัติมาเฉพาะตัว แล้วท่านก็สอนไปอย่างเดียว ตามที่ท่านชำนาญมา คนที่มีพื้นเพไม่เหมือนกัน ก็อาจจะไม่เข้าใจ ดังนั้น ถ้าพระอรหันต์ได้เล่าเรียนมากขึ้น ได้เล่าเรียนคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนไว้แยกแยะไปต่างๆ ก็จะนำคำสอนไปสอนให้เหมาะสมกับภูมิปัญญา และพื้นเพอัธยาศัยของคน ทำให้การสอนได้ผลดียิ่งขึ้น และการเล่าเรียนเช่นนี้ก็เป็นการศึกษาพระพุทธานุสสาห์ไว้ด้วย

ปรีชาหรือการเล่าเรียนอย่างทำยนี้ ท่านเรียกว่า *ภักตคาคริกปรีชา* ปรีชาที่เหมือนกับเป็นของขุนคลังหรือนายเรือนคลัง เป็นประโยชน์ในการที่จะแจกจ่ายให้กับผู้อื่นต่อไป

วันนี้ อาตมภาพได้แสดงเรื่อง สุตะ ซึ่งเป็นหลักอริยวัตร หรืออารยวัตร ว่าด้วยความเจริญของอารยชน ใช้สำหรับวัด ความเจริญก้าวหน้าของพุทธสาวกในการปฏิบัติธรรม นับว่า เป็นข้อที่ ๓ ก็สมควรแก่เวลา ขออนุโมทนาคุณโยม และขอ อานุภาพของคุณพระรัตนตรัย อภิบาลรักษาให้โยมเจริญออก งามในธรรมมีสุตะเป็นต้นนี้ ตลอดกาลนาน เทอญฯ

จาคะ

เจริญพร ราชการเล่าเรื่องให้โยมฟังวันนี้ ก็จะขอต่อในเรื่องอริยวัฑฒิ คือหลักความเจริญของอริยสาวก ๕ ประการ คราวนี้มาถึงข้อที่ ๔ คือ จาคะ

“จาคะ” แปลว่า ความเสียสละ บางครั้งเราใช้คู่กับคำว่า ทาน หรือแทนคำว่า “ทาน” แต่ ๒ คำนี้ มีความหมายลึกซึ้งไม่เท่ากัน

ทานนี้รู้จักกันมาก ทาน แปลว่าการให้ จาคะ แปลว่าการเสียสละ ทาน นั้นเรามักจะมองเห็นที่ภายนอก คือดูการกระทำ เช่นเอาของไปให้ เอาของไปถวายพระ อย่างนี้เราเรียกว่า ทาน แต่ จาคะ นี้มองตลอดตั้งแต่ข้างนอกไปถึงข้างใน จึงแปลว่า ความสละ

ทาน นั้นยังไม่ชัดเจน เป็นแต่เพียงบอกว่าเป็นที่เมื่อเราให้ เราอาจจะต้องการผลตอบแทนก็ได้ แต่ จาคะ นี้แปลว่า สละเลย เพราะฉะนั้น ความหมายจึงลึกซึ้งกว่า ถ้ามีจาคะแล้ว ก็เป็นเหตุให้ทำทานได้อย่างเต็มที่ แต่มีทานไม่แน่ว่าจะมีจาคะหรือไม่

เพราะฉะนั้น ในทางหลักธรรมที่ลึกซึ้ง ที่บ่งถึงจิตใจ มองถึงสภาพทางจิตด้วย จะใช้จาคะเป็นหลัก โดยเฉพาะในที่นี้ ต้องพูดถึงคำว่า จาคะ

จาคะที่แปลว่าสละนั่น อาจแบ่งคร่าวๆ ได้เป็น ๒ อย่าง คือ

- สละภายใน
- สละภายนอก

ก่อนจะสละภายนอก ก็ต้องสละภายในก่อน สละภายในคือสละกิเลส จิตใจของคนเรานี้ตามปกติย่อมมีกิเลสต่างๆ กิเลสที่ตรงข้ามกับจาคะ ก็คือความโลภ ความอยากได้ และอภิชฌา

อภิชฌานี้ไม่ค่อยรู้จักกัน ไม่ค่อยได้ยินบ่อย มาในอุกฤษฏธรรมบท แปลว่าการจ้องจะเอาสิ่งของของคนอื่น ตลอดจนจมน้ำจรัยยะ คือความตระหนี่ กิเลสพวกนี้เป็นเรื่องธรรมดา เป็นมนุษยบุปถุชนก็ย่อมมีกันบ้าง ธรรมที่จะมาช่วยกำจัดกิเลสเหล่านี้ ตัวสำคัญก็คือจาคะนี้แหละ

ที่ว่าจาคะ สละภายใน ก็คือ ตอนแรกสละความโลภ สละความเพ่งเล็งจะเอาของเขาเหล่านี้ พอสละกิเลสภายในได้ ก็มีความพร้อมที่จะสละภายนอก คือสละทรัพย์สินสิ่งของ ที่ทำเป็นทานบ้าง บริจาคให้ แม้กระทั่งสละความสุขส่วนตัว ซึ่งมีความหมายกว้าง สละความสุขส่วนตัวเพื่อผู้อื่น ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อคนอื่น ที่เรียกว่ามีน้ำใจ เช่น คนที่ใกล้ชิดกัน คนหนึ่งเจ็บไข้ได้ป่วย อีกคนหนึ่งก็อดหลับอดนอนพยาบาลรักษา

คนที่จะอดหลับอดนอนพยาบาลรักษาคนอื่นได้นั้น ก็ต้องมีน้ำใจ ยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อผู้อื่น อย่างนี้ก็เป็นจาคะเหมือนกัน

แม้แต่ในทางความคิดเห็น คนเรามักมีลักษณะที่เรียกว่า ยึดติดในความคิดเห็นของตัวเอง คนอื่นพูดมาอย่างไรก็ไม่ค่อยจะฟัง แต่ถ้ามีจาคะแล้ว ก็สละได้ สละความเห็นของตัวเอง ความยึดติดในความเห็นของตัวเอง พอมองเห็นโดยเหตุผลแล้วว่าเราอาจจะไม่เข้าใจ หรือเข้าใจผิดพลาด ก็สละความเห็นที่ผิดนั้นเสียได้ อย่างนี้ก็เป็นจาคะ

จะเห็นว่า จาคะมีความหมายกว้างมาก ใช้ได้ทั้งวัตถุและนามธรรม โดยเฉพาะที่สำคัญก็คือสละกิเลส จึงถือว่า จาคะนั้นเป็นฐานเบื้องต้นที่จะออกมาเป็นทานและก็จะออกมาสู่คุณธรรมอื่นๆ เพราะว่า เมื่อสละกิเลส สละสิ่งที่ไม่ดีในใจออกไปแล้ว ก็เปิดทางให้คุณธรรมความดีเข้ามาแทนที่ ทำให้เป็นคนใจกว้าง ยอมรับฟังผู้อื่น มีน้ำใจ พร้อมที่จะสละสิ่งของพร้อมที่จะช่วยเหลือคนอื่น และพร้อมที่จะบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ รับเอาความดีมากมายเข้ามา เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสรรเสริญจาคะเป็นอย่างมาก

ว่าเฉพาะในทางวัตถุ สำหรับพระอริยสาวก ก็ยินดีในการสละ ในการบริจาค เพราะจิตใจไม่มีความตระหนี่

ท่านวัดความเป็นพระโสดาบันไว้อย่างหนึ่งว่า จิตใจไม่มีความตระหนี่ ละความตระหนี่ ความถี่เหนียว ความเห็นแก่ตัวเสียได้ จึงมีความเสียสละได้เต็มที่ จนถึงขนาดที่ว่า อยู่กับคนที่ดีมีศีลมีธรรมด้วยกันแล้ว ทร์พยมสมบัติของตนก็เป็นเหมือนกับของร่วมกันกับคนอื่น ไม่ได้ยึดถือเป็นของตัวเอง อยู่ร่วมกันใช้ของเหมือนกับว่าเป็นสมบัติของทั้งสองฝ่าย ไม่หวงแหนระวางซึ่งกันและกัน

นี่ก็เป็นความจริงของจาคะ ถึงระดับที่ว่า เป็นพระ
โสดาบันทีเดียว ซึ่งต้องอาศัยความพร้อมของจิตใจ คือเรา
จะต้องสละความโลภออกไป สละความตระหนี่ออกไปจากใจ
เสียก่อน มิฉะนั้นใจไม่พร้อม ก็จะทำให้ได้ยาก

ที่นี่ เมื่อสละวัตถุ สละสิ่งภายนอกออกไปได้ ถ้าใจเรา
พร้อม เราก็จะมีความสุขในการสละนั้นด้วย เริ่มตั้งแต่ตัวเองที่
ได้พิจารณาเห็นว่า การสละของเรานั้นเป็นสิ่งสมควร เป็นประโยชน์
เช่นว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของคนจำนวนมาก หรือเป็นไป
เพื่อให้ธรรมดำรงอยู่ยั่งยืนนาน เรามองเห็นคุณประโยชน์อย่าง
นี้แล้วสละออกไป เมื่อสละออกไปแล้ว จิตใจก็มีความสุข

คนเรานั้นโดยปกติก็มีความสุขในการได้ เราได้โน่นได้นี้
มาเราก็มีความสุข เพราะว่าตามธรรมดาเรามีความอยากได้
อยู่ในจิตใจ แต่ถ้าเมื่อไรจิตใจเราพร้อมในความเสียสละ เราจะ
รู้สึกเป็นสุขในการให้ด้วย

จิตใจที่มีความสุขในการให้ นั้น คนธรรมดาก็มีพอเห็นๆ
กันอยู่ คือเรามีความรักความพอใจในใคร เช่น พ่อแม่รักลูก ถ้า
ได้ให้อะไรสละอะไรให้ลูก ก็จะมีสุขในการให้นั้น แต่ถ้า
เราไม่มีความรักความพอใจ เราก็ให้ไม่ได้ยาก การให้อาจจะเป็น
ความทุกข์ เพราะฝืนใจ

ถ้าเราได้บำเพ็ญคุณธรรมมากขึ้น เราแม่เมตตาจิตกว้าง
ออกไป เช่นว่า ตอนแรกรักลูก เมื่อให้แก่ลูกก็มีความสุข รักพี่รัก
น้อง เมื่อให้แก่พี่แก่น้อง ก็มีความสุข รักพ่อรักแม่ ให้แก่พ่อแม่ก็
มีความสุข ต่อมาเมตตาจิตขยายออกไป รักเพื่อนมนุษย์ทั่วไป
เมื่อเห็นใครตกทุกข์ได้ยาก ทำให้เขาสบายแล้ว ใจเราก็เป็นสุข

ทั้งนี้จะมีความสุขแค่ไหน ก็อยู่ที่ใจเราพร้อม มีจาคธรรม
ในใจ มีเมตตาเท่าใด

ยิ่งรักอย่างพระพุทธเจ้าที่รักสรรพสัตว์ รักสัตว์ทั่วโลก
ทั้งหมด มีจิตพร้อมที่จะให้โดยสมบูรณ์ เมื่อให้ก็มีความสุขทุก
ครั้ง และมีใช้ให้แต่ทรัพย์สินเท่านั้น พระพุทธเจ้านั้นทรงให้
แม้กระทั่งชีวิตของพระองค์ เราจะเห็นว่าในประวัติของ
พระพุทธเจ้านั้น เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงสละทุกอย่าง
แม้กระทั่งชีวิตของพระองค์เองก็สละ เพื่อให้ผู้อื่นได้รับความสุข
อันนี้ก็เป็นความเจริญของอริยชนที่ก้าวไกลเป็นขั้นๆ

เมื่อสละทรัพย์ภายนอกไปแล้ว เราก็มีทรัพย์อยู่ในใจของ
เรา คือคุณธรรมเหล่านี้ ที่ทำให้เรามีความสุข ทำให้รู้สึกว่ามี
ความสมบูรณ์ ไม่ได้อ้างว้าง ไม่ได้ขัดสน ไม่ได้ยากจน ไม่ได้
ยากไร้ ท่านจึงเรียกทรัพย์ภายในนี้ว่า “อริยทรัพย์” แปลว่า
ทรัพย์อันประเสริฐ หรือทรัพย์ของอริยชน

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าแม้จะทรงสอนให้คน
ขยันหมั่นเพียรทำมาหาเลี้ยงชีพ เพื่อจะมีทรัพย์ภายนอก จะได้
พึ่งพาตนเองได้ แต่ก็ทรงสอนให้เราก้าวหน้าในคุณธรรมความ
ดีด้วย โดยสร้างอริยทรัพย์ หรือทรัพย์ภายในใจ ให้ใจเรามี
ความสุขผ่องใส จากการทำดีช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น จากการทำ
ได้สั่งสมคุณธรรมความดีขึ้นมาในตนเอง

วันนี้ อาตมภาพพูดมาในเรื่องจาคะ พอเป็นความเข้าใจ
ทั่วๆ ไป ให้เห็นความหมายของจาคะ ความสำคัญของจาคะ
และคุณประโยชน์ของจาคะ

เมื่อใจมีจาคะพร้อมที่จะสละทุกอย่างแล้ว จึงจะสามารถบำเพ็ญบารมีได้เต็มที่ เพราะถ้ายังสละไม่ได้ ยังติดโนนติดนี้อยู่ การที่จะบำเพ็ญบารมีได้จริงจัง จะให้คุณธรรมต่าง ๆ ครบถ้วน ก็ทำได้ยาก ผู้มีจาคะสละได้แน่ จึงเป็นคนเข้มแข็งที่แท้

จาคะที่คนทั่วไปทำได้ยากมาก คือการสละ ละ ปล่อยวางได้ ไม่อยู่ใต้อำนาจกิเลสที่ติดอยู่กับตัวตน คืออะไรที่ขัดที่กระทบ **ตัณหา** ว่าตัวจะได้จะเอา **ขัตตมานะ** ที่ตัวจะใหญ่จะเด่น จะสำคัญ **ขัตตทิฏฐิ** ที่ตัวคิดเห็นเชื่อถือ ยอมไม่ได้ แต่ **จาคะ** สละ ตัณหา-มานะ-ทิฏฐิได้ เพื่อให้เป็นไปตามธรรม ตามความจริง ความดีงาม ความถูกต้อง

การมีจาคะนั้น มิใช่ว่าสละ ละ ปล่อยวางได้ คือปล่อยเรื่อยเปื่อย อย่างไม่รู้ก็ได้ ไม่เอาเรื่องเอาราว อันนั้นเป็นเรื่องของความโง่ แต่ที่แท้ นั่นคือ สละได้ เพื่อไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจกิเลส ไม่ต้องยอมให้ตัณหา-มานะ-ทิฏฐิมาบังการ แล้วจะได้เปิดโอกาสให้ปัญญาเข้ามา นำ มาทำงานได้จริงจังเต็มที่

ดังนั้น พอจาคะมาได้แล้ว ก็จึงถึง **ปัญญา** ที่ทรงวางไว้คุม ท้าย พอใจโล่งเป็นอิสระจากกิเลสตัวร้ายแล้ว ก็ให้เป็นอยู่ ดำเนินชีวิต ทำกิจด้วยปัญญา ที่รู้ข้อมูล รู้เข้าใจ รู้ถึงความจริง รู้จักจัดทำให้ถูกต้อง ให้ดีงาม ให้สำเร็จ ให้เป็นประโยชน์

เมื่อจิตใจพร้อมจะสละได้ เริ่มตั้งแต่ใจกว้าง มีน้ำใจแล้ว เราก็บำเพ็ญคุณธรรมได้ทุกอย่าง จะไม่ติดขัดอะไรทั้งสิ้น

อาตมภาพคิดว่า พอสมควรแก่เวลา สำหรับวันนี้ก็ขอจบเรื่องจาคะไว้เพียงเท่านี้ และขออนุโมทนาโยม เจริญพร

ปัญญา

เจริญพร วันนี้รายการเล่าเรื่องให้โยมฟัง ก็มาถึงหลัก
ความเจริญของอารยชน หรือความเจริญของอริยสาวก ข้อที่ ๕
ซึ่งเป็นข้อสุดท้าย ได้แก่ปัญญา

“ปัญญา” นี้ แปลกันอย่างๆ ว่า ความรู้ แต่ความรู้นั้นมีอยู่
๒ อย่าง ในหลักความเจริญ ๕ ประการที่กล่าวมาแล้ว ก็มีข้อที่
๓ คือ “สุตะ” ซึ่งแปลว่า ความรู้ เหมือนกัน

เคยพูดถึงความแตกต่างระหว่างปัญญา กับสุตะมาครั้ง
หนึ่งแล้ว ก็เอามาทบทวนอีกครั้งหนึ่งว่า สุตะก็หมายถึงความรู้
และปัญญาก็ความรู้ ความรู้ ๒ อย่างนี้ต่างกันอย่างไร

สุตะ คือความรู้ที่ได้สดับ ได้เล่าเรียน ได้ฟัง ได้อ่านมา มา
จากคนอื่น มาจากที่อื่น แล้วเรารับเข้ามา

สุตะนั้นเป็นความรู้ของผู้อื่น ถึงแม้เราจะได้มาอยู่ในตัว
เราแล้ว รับเข้ามาแล้ว เรารู้เราพูดได้ เอามาเล่าให้กันฟัง แต่มัน
ก็ยังเป็นความรู้ของคนอื่น เราได้แต่เพียงรับฟังมา คนอื่นเขาเล่าให้
ฟัง หรือเป็นเรื่องที่คนอื่นเขารู้เขาค้นพบ เราได้ยินต่อมา เราเล่า
เราก็เล่าเรื่องของคนอื่น หรือถ่ายทอดความรู้ของคนอื่นต่อๆ ไป

ต่อเมื่อใดเราเข้าใจในสุตะ ในความรู้ที่ได้ฟังมานั้น เกิด
เป็นความรู้ความเข้าใจของตัวเอง ความรู้ความเข้าใจที่
กลายเป็นของตัวเองแล้วนี้แหละ จึงจะเรียกว่าปัญญา

เพราะฉะนั้น ในแง่นี้ก็แย่งง่าย ๆ ว่า **สุตะ** คือความรู้ของคนอื่น หรือมาจากที่อื่น ส่วน**ปัญญา** คือความรู้ความเข้าใจที่ได้ย่อยเป็นของตัวเอง

ปัญญานั้นมีความสำคัญมาก ท่านบอกว่า “ปัญญานี้แหละ เป็นตัววิวินิจฉัยสุตะ” ความรู้ที่ได้รับมาจากคนอื่น ที่ได้เล่าเรียนมา อ่านมาอะไรนั้น ยังใช้การอะไรจริงจังไม่ได้ ได้แต่เอามาพูดให้กันฟังไปอย่างนั้นเอง บางทีก็เป็นเพียงบอกคนอื่นให้เขารู้ว่า นี่ฉันก็รู้นะ แต่เราอาจใช้ความรู้นั้นไม่เป็น ต่อเมื่อใดมีปัญญาจึงจะเอาสุตะหรือความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ได้

ปัญญาความเข้าใจที่สามารถเอาสุตะไปใช้ประโยชน์นี้เป็นปัญญาที่เป็นความรู้ของเรา เริ่มตั้งแต่เราเข้าใจสุตะนั้นแหละ เข้าใจว่ามันคืออะไร และเอามาใช้เป็นประโยชน์โดยตัวเราได้ ปัญญาที่เอาสุตะไปใช้นั้นแหละคือสิ่งที่เป็นประโยชน์แท้จริง

ที่ว่ามานี้ตรงตามพระพุทธพจน์ว่า (ฐ. ฐ. ๒๓๗/๒๔๔-๔๕/๕๓๒) “ปญญา สุตฺตวิวินิจฉัยินี” แปลว่า ปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัยสุตะ คือบอกได้ว่า ความรู้นี้คืออะไร เป็นคุณหรือเป็นโทษ สำหรับใช้กับเรื่องอะไร จะมีประโยชน์อะไร ในกรณีไหน จะเลือกเอาสุตะไหนมาใช้

บางคนมีสุตะมากมาย แต่ใช้ไม่เป็น เพราะว่าไม่มีปัญญา บางคนมีสุตะน้อย มีความรู้ที่ได้ยินได้ฟังมาน้อย แต่ปัญญาดี สามารถคิดคาดเหตุการณ์แก้ไขปัญหาได้ ทีนี้ถ้ามีมากทั้ง ๒ อย่าง ก็ยิ่งดีที่สุด คือสุตะความรู้ที่ได้เล่าเรียนมากก็มีมาก และมีปัญญาสามารถเอาความรู้นั้นมาใช้ได้ด้วย

รวมความว่า **ปัญญา** คือความ

- รู้เข้าใจ
- รู้คิด
- รู้วินิจฉัย
- รู้ที่จะแก้ไขปัญหา และ
- รู้จักสร้างสรรค์ จัดแจง จัดทำ ดำเนินการให้สำเร็จ

ปัญญานั้น ท่านวางไว้เป็นข้อสุดท้ายในหลักความเจริญ
๕ ประการ ก็เพราะเป็นตัวคุม เป็นตัวสำคัญที่สุด

ที่เรียงไว้ท้าย ไม่ใช่หมายความว่า เป็นตัวเล็กน้อยที่สุด
แต่เป็นตัวใหญ่ที่สุด หมายความว่าคุมท้ายหมด เพื่อให้ ๔
อย่างข้างต้นนั้นได้ผลดีจริงๆ

ข้อที่ ๑ **ศรัทธา** ความเชื่อ ก็ต้องมีปัญญากำกับ ถ้าไม่มี
ปัญญากำกับ ศรัทธาหรือความเชื่อนั้นก็อาจจะกลายเป็นความเชื่อ
เหลวไหล เชื่องมงาย เชื่อผิดเชื่อถูกอะไรก็ไม่แน่ พอมีปัญญา
แล้วก็มีเหตุมีผล รู้จักตัดสินใจว่า สิ่งนี้ควรเชื่อหรือไม่ และถ้าเชื่อ
ไปแล้วต่อมารู้ว่าอาจจะเชื่อยังไม่ถูกต้องทีเดียวนัก ก็ขัดเกลา
ความเชื่อนั้น ให้มันถูกต้องสมบูรณ์ขึ้น หรือละเอียดลออขึ้น

ศีล ก็เหมือนกัน ศีลคือความประพฤติ ก็ต้องมีปัญญา
กำกับ มิฉะนั้น ก็รู้แต่หลักความประพฤติ ประพฤติไปประพฤติก
มาโดยถือตามตัวอักษร บางทีกลายเป็น สิ้นพตปรามาส
คือ ยึดถือศีล ปฏิบัติศีลโดยงมงายไปก็มี ในการปฏิบัติศีลต้องรู้
จุดมุ่งหมายว่า ศีลนี้ประพฤติปฏิบัติเพื่ออะไร ควรประพฤติแค
่ไหน และรู้ว่าศีลนี้ อย่างไรชื่อว่าบกพร่อง อย่างไรจึงจะสมบูรณ์
ปัญญาจึงเป็นตัวช่วยในการที่จะประพฤติศีล

สุตะ ก็อย่างที่อธิบายไปแล้ว ว่าต้องมีปัญญาจึงจะเข้าใจ ความรู้ที่ได้เล่าเรียนรับมาจากผู้อื่น และรู้จักใช้ประโยชน์ ทำให้ สุตะนั้นเกิดประโยชน์แท้จริงขึ้น

จาคะ การเสียสละ ไม่ว่าจะเป็นการเสียสละกิเลสภายใน ก็ตาม หรือเสียสละวัตถุสิ่งของภายนอกก็ตาม ก็ต้องอาศัย ปัญญาทั้งสิ้น ปัญญาที่ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในใจของเราอันนี้ไม่ดี เศร้าหมอง เป็นกิเลส เป็นความชั่วร้าย ควรจะกำจัด จะกำจัด อย่างไร ก็ต้องรู้วิธีการกำจัดอีก หรือจะเสียสละภายนอก ก็ต้องรู้ว่า ควรจะสละอะไร ในกรณีไหน สละไปแล้วจะเป็นประโยชน์ แท้จริงหรือไม่ และรู้ว่าในโอกาสใดจะมีอะไรให้สละ

ถ้าไม่มีปัญญา ถึงแม้จะอยากสละ ก็อาจจะสละไม่เป็น สละไม่ได้ประโยชน์ก็มี พอถึงโอกาสควรสละ ก็ไม่รู้มองผ่าน ข้ามโอกาสไปเสีย

ตกลงว่า ปัญญานี้แหละ เป็นตัวที่กำกับควบคุมความ เจริญทั้ง ๕ ประการ และเป็นตัวช่วยให้เจริญยิ่งขึ้นไป

ปัญญานี้มีมาในหลายชื่อ เช่น มีชื่อเรียกว่า **สัมปชัญญะ** บ้าง มีชื่อเรียกว่าเป็น **สัมมาทิฏฐิ** บ้าง มีชื่อเรียกว่าเป็น **ญาณ** บ้าง เป็น **วิปัสสนา** บ้าง เป็น **ปฏิสัมภิทา** บ้าง มีชื่อมากมายหลายอย่าง ซึ่งทั้งหมดนั้นก็คือปัญญาในระดับต่างๆ กันบ้าง หรือปัญญาที่ใช้ในโอกาสหรือในลักษณะต่างๆ กันบ้าง

ในเมื่อปัญญานี้เป็นเรื่องกว้างขวางมาก ก็คิดว่าจะเอา ปัญญามาพูดในแต่ละแง่ๆ ในแต่ละชื่อ

ปัญญา ชื่อหนึ่ง ก็คือ ความฉลาด ภาษาพระเรียกว่า โกศล หรือโกศลละ

“โกศล” แปลว่า ความฉลาด ความฉลาดหรือโกศล หรือเรียกแบบบาลีว่าโกศลละ มี ๓ อย่าง คือ

๑. ฉลาดในความเจริญ เรียกว่า *อายโกศล* รู้ว่าอะไรเป็นความเจริญ รู้ว่าทำอะไรจึงจะเจริญ อะไรเป็นเหตุให้เจริญ อย่างนี้เรียกว่า อายโกศล

๒. ฉลาดในความเสื่อม เรียกว่า *อุปายโกศล* รู้ว่าอย่างไรจึงเรียกว่าเสื่อม ทำอย่างไร เหตุอะไรทำให้มันเสื่อม

๓. ฉลาดในวิธีการ เรียกว่า *อุบายโกศล* หรือฉลาดในอุบายนั่นเอง ได้แก่ฉลาดในอุบายที่จะหลีกเลี่ยงความเสื่อม และในวิธีการที่จะสร้างสรรค์ทำให้เกิดความเจริญ

คนเราจะต้องมีความฉลาดครบ ๓ ประการนี้ ไม่ว่าจะใช้ประโยชน์อย่างใดที่เรียกว่าในทางโลก หรือจะใช้ในการปฏิบัติทางธรรม ก็ต้องมีโกศลทั้ง ๓ ประการนี้ เช่นจะทำการค้า

คนที่ทำการค้าก็ต้องรู้ว่า ที่กิจการของเราจะเจริญนั้น มันมีลักษณะอย่างไร มีอะไรเกิดขึ้น มีเหตุการณ์อย่างไร ที่แสดงว่าเป็นความเจริญ หรือได้ผลดีจะก้าวหน้า

ที่นี้ฉลาดในความเสื่อม ก็รู้ว่า ถ้ามีเครื่องหมายอย่างนี้เกิดขึ้น มีเหตุการณ์อย่างนี้เกิดขึ้น หรือมีอะไรเกิดขึ้นในกิจการของเราอย่างนี้ ก็แสดงว่านี่จะเสื่อมแล้ว

และข้อสุดท้ายก็คือฉลาดในอุบายในวิธีการที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะหลีกเลี่ยงความเสื่อม แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และทำให้เจริญต่อไปได้

หลักโศคนี้ เมื่อเอามาใช้ในการปฏิบัติ อย่างเจริญ กัมมัฏฐาน ก็ต้องรู้ว่า มันเจริญอย่างไร มันเสื่อมอย่างไร เช่น เมื่อนั่งสมาธิ ถ้ามีความรู้สึกสงบขึ้น จิตใจแน่วแน่ มั่นคง มีปีติ ความอิมใจ มีปัสสัทธิ เราก็อันนี้ เป็นความเจริญ แสดงว่า การปฏิบัติของเราก้าวหน้าแล้ว แต่ถ้าตรงข้าม มีอุทัจจะ ความฟุ้งซ่านเกิดขึ้น มีความรู้สึกว่องเหงาต่างๆ เกิดขึ้น เป็น ถีนมิทระ ก็รู้ว่าอันนี้เป็นความเสื่อมเกิดขึ้นแล้ว

พอรู้จักทั้งความเจริญ และความเสื่อม เราต้องการแต่ ความเจริญ ก็ต้องแก้ปัญหา ก็ต้องฉลาดในวิธีการว่า โอ! ตอนนี้ จิตฟุ้งซ่านแล้ว จะเสื่อม จะแก้ไขอย่างไร ท่านสอนว่า ต้องใช้วิธีการอย่างนั้นๆ เราก็นำเอาวิธีการนั้นมาแก้ไข ทำให้ เจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติยิ่งขึ้นไป หรือว่าสิ่งที่ดีงามเกิดขึ้น ในใจของเราแล้ว เช่นมีปีติ มีปัสสัทธิ หรือมีสมาธิเกิดขึ้นแล้ว เราจะรักษาไว้ได้อย่างไร ก็มีวิธีในการทำให้เกิดผลอย่างนั้น ความฉลาดในวิธีการนี้เป็นอุपाโยศล

ต้องมีพร้อมทั้ง ๓ ประการนี้

นี่คือหลักที่เรียกว่าความฉลาด โศคน หรือโศกัลลละ ๓ ประการ ซึ่งใช้ได้ทั่วไป อย่างที่บอกว่าทั้งในทางโลกและในทาง ธรรม ใช้ได้ในกิจการและกิจกรรมทุกอย่าง ทั้งในการเจริญ กัมมัฏฐาน ในการศึกษาเล่าเรียน ฯลฯ

วันนี้เอาตมภาพนำเอาหลักเรื่องโศคัลลทั้ง ๓ ประการนี้ มา เล่าให้โยมฟัง พอเป็นความรู้ประกอบเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่อง ปัญญา เพราะว่าปัญญานี้มีเรื่องมาก อาจจะได้เล่ากันต่อไป

ตอนนี้มีเรื่องเล่าพิเศษเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญญานี้เหมือนกันว่า คนที่มีปัญญานั้น บางทีก็อาจจะผลอץไผลๆ ได้ ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ หรือคิดไม่ถึง เขาเล่าว่า

มีนักวิทยาศาสตร์คนหนึ่ง เป็นนักวิทยาศาสตร์ใหญ่ ซึ่งแสดงว่ามีปัญญามาก เพราะกว่าจะเป็นนักวิทยาศาสตร์ใหญ่ได้ ก็ต้องมีความรู้ และได้ใช้สติปัญญาทำการค้นคว้าทดลองมาจนประสบความสำเร็จ

ที่นี้ ที่บ้านแก ในห้องทำงาน เวลาทำงาน แกก็ปิดประตู แกมีแมวอยู่ ๒ ตัว แมว ๒ ตัวนี้ ตัวหนึ่งใหญ่ ตัวหนึ่งเล็ก มันคอยจะเข้ามาในห้องของแก พอเข้ามาแล้ว เดี่ยวมันก็จะออก แกก็ต้องคอยไปเปิดปิดประตูให้มันเรื่อย ทำให้เสียสมาธิในการทำงาน และทำให้ยุ่งยาก

วันหนึ่ง แกก็เลยเรียกคนรับใช้มา บอกว่า นี่นะ ช่วยเจาะช่องที่ข้างฝาให้สัก ๒ ช่องสิ เจาะช่องใหญ่สำหรับแมวตัวใหญ่ ช่องเล็กสำหรับแมวตัวเล็ก

คนรับใช้ก็บอกว่า ท่านครับ ไม่ต้องเจาะถึง ๒ ช่องหรอกครับ เจาะช่องเดียวก็พอ เจาะช่องใหญ่ช่องเดียว แมวตัวใหญ่มันลอดไปแล้ว แมวตัวเล็กก็ลอดได้ แกก็จึงนึกขึ้นได้ว่า อ้อ! เรายังไงไปเหมือนกัน

นี่ก็แสดงว่า ผู้มีปัญญานั้น บางทีก็ผลอץ อันนี้ก็เป็นเรื่องเล่าเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับเรื่องปัญญา แต่ก็ได้เป็นเครื่องตัดสินว่า ท่านนักวิทยาศาสตร์ท่านนั้นจะโง่ เป็นแต่เพียงแสดงว่าบางทีผู้รู้หรือผู้มีปัญญานี้ ก็อาจจะผลอץไผลได้เหมือนกัน เป็นความพลาดพลั้ง อย่างที่เรียกว่า สี่เท้ายังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง

ตัวอย่างนี้ก็เป็นกรณีสำหรับให้เห็นว่า นักปราชญ์ก็รู้พลัง หรือผู้มีปัญญา ก็ยังมีการพลาดได้เหมือนกัน

อย่างไรก็ตาม ปัญญาก็มีคุณมาก อาจจะเป็นได้ว่า ตอน นั้น ท่านคิดไม่ถึง หรือว่าอาจจะขาดสติมาช่วย ดังนั้น ท่านจึง สอนไว้ว่า ในการเจริญปัญญานั้น จะต้องมีสติอยู่ด้วยเสมอ

ความจริงสติ กับปัญญานั้น เป็นของที่มักจะมาคู่กัน ใน ภาษาไทย เวลาเราพูด เรามักจะพูดคู่กันไปว่าสติปัญญา และมีอีกคำที่คู่กันบ่อยก็คือ สติสัมปชัญญะ

“สัมปชัญญะ” เป็นคำที่มีความหมายเหมือนกับปัญญา คือเป็นปัญญาในลักษณะหนึ่ง ท่านบอกว่า เป็นคำที่มีความหมายเหมือนกับปัญญา หรือเป็นคำที่ใช้แทนปัญญาได้ แต่ใช้แทนในบางกรณี

เรื่องปัญญาที่มีชื่อเรียกต่างๆ นี้ ถ้ามีโอกาส อาตมภาพ จะได้นำมาเล่าให้คุณโยมฟังต่อไปข้างหน้า สำหรับวันนี้ก็คิดว่าพอสมควรแก่เวลา ขออนุโมทนาโยมท่านนี้ เจริญพร

หน้าว่าง

พัฒนาปัญญา

ฉลาดไม่เข้าเรื่อง พาให้รอดวาย

ฉลาดแก้กล พาให้พ้นอันตราย*

เจริญพร วันนี้อาตมภาพก็ว่าจะพูดเรื่องปัญญาต่อปัญญา นั้นเป็นเรื่องกว้างขวางลึกซึ้งมาก มีหลายระดับด้วยกัน และก็ใช้งานได้ทุกระดับด้วย ตั้งแต่กิจธุระสามัญประจำวันไปจนกระทั่งการปฏิบัติธรรมถึงขั้นบรรลุมรรคผล

เป็นพระพุทธรเจ้า ก็เป็นด้วยปัญญา เพราะคำว่า **พุทธะ** แปลว่าผู้ตื่นแล้ว หมายถึงว่ามีปัญญา ตื่นจากโมหะ ตื่นจากความมืด หรือคำว่า **โง่** ก็หมายถึงปัญญาเหมือนกัน

นี่ก็เป็นเรื่องของปัญญา ซึ่งมีระดับต่างๆ มากมาย

สำหรับวันนี้ อาตมภาพคิดว่า จะเล่าแทรกเรื่องเบาๆ ให้เห็นว่าปัญญาที่นำมาใช้ในระดับต้นๆ ในกิจธุระธรรมดา แม้จนกระทั่งในการแข่งขันต่อสู้ ซึ่งไหวชิงพริบกันนั้น เป็นอย่างไร จะได้เอามาเทียบ แล้วทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องปัญญา โดยทั่วๆ ไป

สำหรับเรื่องที่จะเอามาเล่าแทรกวันนี้ ก็เอามาจากนิทานชาดก

* เล่าเมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๒๘ (ในชุดที่ ๒ ของ "เล่าเรื่องให้โยมฟัง" ซึ่งเป็นธรรมกถาในการอนุโมทนา คณะโยมผู้ถวายภัตประจำวันทุกเพล ระหว่างเขียนเพิ่มเติม บทที่ ๓ ไตรลักษณ์ ในหนังสือ **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ** ตั้งแต่เข้าพรรษา ถึงขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๒๙)

ท่านเล่าให้ฟังว่า นานมาแล้ว มีคนสวนคนหนึ่งของ พระราชา ทำหน้าที่รักษาพระราชอุทยาน อยู่มาวันหนึ่ง มีงาน นักชัฏฤกษ์ เขาก็อยากจะไปเที่ยวเล่นบ้าง แต่เขาจะละทิ้งสวนไป ไม่มีคนดูแล ก็ไม่ได้

เขานึกขึ้นมาว่า ในสวนของเรามีสิ่งปลูกอยู่หนึ่ง พอดี จะช่วยงานได้ ในระหว่างที่เราไม่อยู่นี้ เราจะมอบภาระเรื่องการ ดูแลสวนให้ลิงช่วยจัดการ เพราะว่าการดูแลในที่นี้ก็ไม่มีอะไร มาก เพียงแต่คอยรดน้ำต้นไม้เท่านั้นเอง

คนสวนคิดอย่างนั้นแล้ว ก็เรียกลิงจำฝูงมา แล้วก็บอกว่า “นี่นะ เธอทั้งหลาย บรรดาฝูงลิงก็ได้อาศัยสวนนี้เป็นที่อยู่สบาย มานานแล้ว นี่ฉันจะให้ช่วยรับภาระดูแลสวนสักวันหนึ่งจะได้ ไหม? ฉันจะเข้าไปธุระในเมืองไปดูการละเล่น ช่วยรดน้ำให้ที่ พา ฝูงลิงทั้งหมดนี้ เอาน้ำมารดต้นไม้ในสวน”

ลิงจำฝูงก็บอกว่า “ได้จ้ะ” นายคนสวนก็เลยไปจัดการเอา พวกกระป๋องและถังน้ำมารวมไว้ให้

สั่งการเรียบร้อยแล้ว คนเฝ้าสวนของพระเจ้าแผ่นดินก็ไป เที่ยวเล่นในเมือง

ฝ่ายจำฝูงลิง ถึงเวลาที่จะรดน้ำต้นไม้ ก็บอกกับพวก ลูกน้องลิงทั้งหลาย สั่งว่า “นี่พวกเราช่วยกันเอาถังน้ำเหล่านี้ไป ตักน้ำในสระในแม่น้ำนั้นมารดต้นไม้”

บรรดาลิงทั้งหลายก็พากันฉวยเอาถังน้ำบ้างกระป๋องน้ำ บ้าง และก็จะเริ่มไปตักน้ำมารดต้นไม้ตามคำสั่ง

แต่แล้วจำฝูงลิงก็บอกว่า “หยุด หยุด! หยุดก่อน หยุดก่อน! พวกเราต้องใช้น้ำอย่างประหยัด ทำอย่างไรเราจึงจะใช้น้ำอย่างประหยัด เราก็ต้องดูว่า ต้นไม้ต้นไหนต้องการน้ำมาก ต้นไหนต้องการน้ำน้อย แล้วรดให้พอดี ต้นไหนต้องการน้ำมาก เราก็รดน้ำมาก ต้นไหนต้องการน้ำน้อย ก็รดน้ำน้อย

“แล้วเราจะรู้ได้อย่างไรว่า ต้นไหนต้องการน้ำมาก ต้นไหนต้องการน้ำน้อย ก็ต้องรู้ว่าต้นไหนรากยาว ต้นไหนรากสั้น ต้นไหนรากยาว ก็แสดงว่าต้องการน้ำมาก ต้นไหนรากสั้น ก็ต้องการน้ำน้อย เพราะฉะนั้น เรามาแบ่งงานกันนะ ถึง ๒ ตัว ตัวหนึ่งก็ดูรากต้นไม้ ตัวหนึ่งก็ไปเอาน้ำมารด”

ว่าแล้วก็ให้ลิงแบ่งงานกันเป็นคู่ๆ ลิงทั้งหลายก็ทำตาม ลิงตัวหนึ่งก็รออยู่ที่ต้นไม้ ลิงอีกตัวหนึ่งก็ไปตักน้ำมา พอจะรด ลิงตัวที่อยู่ที่ต้นไม้ ก็ถอนต้นไม้ขึ้นมาดูราก บอกว่า “ต้นนี้รากยาว” แล้วก็ใส่กลับลงไปในดิน ลิงอีกตัวหนึ่งก็รดน้ำมาก เสร็จแล้วก็ไปถอนต้นอื่นดู บอกว่า “อ้าว! ต้นนี้รากสั้น” แล้วก็รดน้ำน้อย

ทำอย่างนี้จนกระทั่งหมดสวน ปรากฏว่าต้นไม้ในพระราชอุทยานตายหมด

นี่เป็นเรื่องของปัญญาลิง แสดงว่าลิงตัวนี้มีปัญญามาก แต่ว่าปัญญาไม่พอดี จะว่าปัญญาเกินไปหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ คิดไปข้างเดียว จะเห็นว่ามันฉลาดนะ มันเข้าใจคิด รู้จักคิดว่า ต้นไม้ต้นนี้ต้องการน้ำไม่เท่ากัน กินน้ำมากบ้าง กินน้ำน้อยบ้าง แล้วแต่รากยาว หรือรากสั้น อะไรอย่างนี้ ก็คิดเป็นเหตุเป็นผล

แต่เหตุผลของลิงนี้มันไม่พอดี ไม่เต็ม ไม่ครบแง่ด้าน ก็เลยกลายเป็นโทษ

ดังนั้น จึงได้มีพุทธภาษิตสอนว่า “คนฉลาดไม่เข้าเรื่อง หรือฉลาดไม่เป็นเรื่อง ก็เหมือนลิงเฝ้าสวน ตัดนึกว่าจะทำประโยชน์ แต่กลับทำให้เสียหาย ทำลายประโยชน์ ไม่ทำให้เกิดความสุข” คือทำให้เกิดโทษ กลายเป็นการทำลาย (ดูพุทธภาษิตที่ ขุ.ชา.๒๗/๔๖/๑๕)

เพราะฉะนั้น การใช้ปัญญาจึงต้องระวังเหมือนกัน อาจจะมีการผิดพลาด โดยเข้าใจว่า เรานี้ใช้ปัญญาหรือเรามีปัญญา มากแล้ว แต่ปัญญาของเรานั้นอาจจะมีจุดบกพร่อง มีแง่ที่ไม่สมบูรณ์ หรือใช้ผิดพลาด ทำให้เกิดโทษเกิดความเสียหายขึ้นมา มากมาย นี่ก็เป็นเรื่องหนึ่ง

ขอเล่าอีกเรื่องหนึ่ง:

ฉลาดแก้กล พาให้พ้นอันตราย

คราวนี้ก็เป็นเรื่องลึกลับเหมือนกัน ลึกลับมีชื่อมากในบรรดาสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นสัตว์ที่ *ฉลาด* ที่นี้ลองมาดูกันว่าลึกลับตัวหนึ่ง จะทำให้เกิดเรื่องเสียหายหรือไม่

มีเรื่องในชาดกอีกแหละ เล่าว่า ที่แม่น้ำสายหนึ่ง มีจระเข้ตัวเมียคู่หนึ่ง อยู่มาจระเข้ตัวเมียเกิดแพ่ท้อง ก็บอกแก่จระเข้ตัวผู้ว่า “ฉันแพ่ท้อง อยากรจะกินหัวใจลิง”

จระเข้ตัวผู้ก็คิดว่า เอ! เราจะทำอย่างไรดี เราจะต้องหาทางให้จระเข้ตัวเมียนี้ได้กินหัวใจลิง ในที่สุดก็คิดอุบายขึ้นมาได้

พอคิดอุบายได้แล้ว จระเข้ก็โผล่ขึ้นมาจากพื้นน้ำ แล้วว่ายเข้าไปที่ริมตลิ่ง ไปคุยกับลิงตัวหนึ่ง บังเอิญไปเจอตัวที่ฉลาด จระเข้ก็ทักทายลิง บอกว่า “นี่ท่านอยู่ที่นี้คงจะสบายดีนะ หากินได้ดีไหม”

ลิงก็บอกว่า “ต้นไม้แถวนี้ ลิงมันมาก แย่งกันกิน จนผลไม้เลือนน้อย รู้สึกจะขาดแคลนมากสักหน่อย หากินยาก”

จระเข้บอกว่า “นี่นะ ข้าพเจ้าเที่ยวไปในน่านน้ำนี้ เดียวก็มาฝั่งนี้ เดียวก็ไปฝั่งโน้น ข้าพเจ้าได้เห็นที่ฝั่งโน้น ฝั่งตรงข้ามนะ ต้นไม้มีผลไม้มากเหลือเกิน ถ้าท่านได้ไปอยู่ที่นั่น คงจะอุดมสมบูรณ์” จระเข้พรรณนาจนกระทั่งลิงอยากจะไป

ลิงก็บอก “เอ! ฉันอยากจะไปฝั่งโน้นบ้างละ แต่ฉันไปไม่ได้ มันมีแม่น้ำกั้นอยู่ ไม่รู้จะไปยังไง”

จระเข้บอกว่า “ไม่เป็นไร ถ้าท่านอยากไปจริงๆ ข้าพเจ้าจะอาสาช่วยให้ท่านขึ้นหลังไปเลย ข้าพเจ้าจะว่ายน้ำไปถึงฝั่งโน้น”
 ลิงก็ตกลง

เมื่อตกลงกันอย่างนั้นแล้ว จระเข้ก็เข้ามาที่ฝั่ง แล้วก็ให้หลังขึ้นหลัง จระเข้ก็ว่ายน้ำไปจนกระทั่งถึงกลางแม่น้ำ พอเห็นว่ายถึงกลางแม่น้ำแล้ว จระเข้ก็มั่นใจว่าคราวนี้ได้หัวใจลิงแน่ จะเอาหัวใจลิงไปให้เมียของตนกิน ก็เลยเยาะเย้ยลิงขึ้นมาว่า “นี่ท่านเสียรู้เราแล้ว รู้ไหม เราจะเอาหัวใจของท่านไปให้เมียกิน”

ลิงก็ตกใจพูดว่า “อ้าว! ทำไมล่ะ ทำไมไม่พาข้าพเจ้าไปฝั่งโน้น” จระเข้ก็บอกว่า “เราไม่ต้องการจะพาท่านไปหรอก เราต้องการจะฆ่าท่านเอาหัวใจต่างหากล่ะ” ลิงก็ตกใจมาก

ถึงแม้ลิงจะกลัวมากก็จริง แต่เพราะมีปัญญา ก็เลยคิดอุบายขึ้นขึ้นมาในบัดนั้น บอกว่า “เดี๋ยวก่อน เดี๋ยวก่อน นี่ท่านพาข้าพเจ้ามาด้วยความเข้าใจผิด ข้าพเจ้าไม่ได้เอาหัวใจติดมาด้วยหรอก เวลาข้าพเจ้าจะมาอย่างนี้ ข้าพเจ้าเอาหัวใจออกไปเก็บไว้ที่อื่นแล้ว”

จระเข้สงสัย ก็ถามว่า “ท่านเอาหัวใจไว้ที่ไหนล่ะ” ลิงก็ชี้กลับไปที่ยังเดิมนั้น ชี้ไปที่ต้นไม้ต้นหนึ่ง มีผลไม้สีแดงๆ ก็บอกว่า “นั่นแหละหัวใจของข้าพเจ้า แขนงไว้ที่ต้นไม้โน้น เห็นไหม”

จระเข้โง่ ก็เชื่อ คิดว่า เอ! ไม่รู้จะทำอย่างไรดี มีทางจะได้กินหัวใจลิงใหม่หนอ ก็บอกลิงว่า “แกจะต้องเอาหัวใจมาให้ข้าพเจ้านั้น ข้าฯ จะฆ่าแก”

ลิ่งก็บอกว่า “เฮ้! ข้าพเจ้าสัญญาว่าจะเอามาให้ แต่จะทำอย่างไรละ ก็ต้องพาข้าพเจ้ากลับไปฝั่งเดิม แล้วจะขึ้นไปเอาหัวใจมาให้” จระเข้ก็คาดคั้นบอกว่า “ต้องไปเอามานะ ไม่งั้นฉันจะฆ่าแกให้ตาย” ลิ่งก็รับปากรับคำดี

จระเข้ก็หันหัวกลับ ว่าย่น้ำมาเข้าฝั่ง พอเข้าถึงฝั่ง พอจะเข้าหาหัวเกยตื้น ลิ่งก็กระโดดแผลวขึ้นหัวจระเข้ไปข้ามขึ้นฝั่ง แล้วก็ขึ้นต้นไม้ไปเลย พอขึ้นต้นไม้ไปแล้ว ก็ไปขยำมดต้นไม้ร้องเยาะเย้ยจระเข้ บอกว่า “จระเข้หน้าโง่ แก่เสียรู้ข้าฯ แล้ว ข้าฯ เอาหัวใจไว้ที่ต้นไม้มีที่เหน แกดอกกินข้าฯ แล้ว”

จระเข้ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร เสียรู้เขาแล้วก็ไม่มีทางที่จะขึ้นไปจับลิงได้ ผลที่สุดก็เลยดำน้ำหายไป

เรื่องก็จบลง อันนี้ก็เป็นการใช้ปัญญา แต่เป็นปัญญาที่ใช้ในระดับภิกษุระฆรรวมดาสามัญ แม้จนกระทั่งเรื่องของกิเลส ที่มาต่อสู้อันไหนหรือชิงพรึบกัน อาตมภาพเอามาเล่าเพื่อให้เห็นเรื่องปัญญาที่ใช้ในแง่ในระดับต่างๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงนำมาตรัสไว้ในชาดก เพื่อเป็นการสอนคติธรรม

แม้จะเป็นเรื่องของการใช้ปัญญาก็จริง แต่ก็มีคติธรรมอื่นๆ แทรกอยู่ด้วย

เรื่องแรก เป็นการใช้ปัญญาไม่ถูกเรื่อง หรือฉลาดไม่เป็นเรื่อง ไม่เข้าเรื่อง ซึ่งทำให้เกิดโทษได้

ส่วนเรื่องที่ ๒ เป็นพฤติกรรมของจระเข้ที่ต้องการจะทำความทุกข์ความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น โดยใช้อุบายหลอกลวงเขา แต่คนที่ลวงเขา ก็อาจจะถูกเขาลวงตอบได้ และก็กลับได้รับทุกข์แสนสาหัส เหมือนอย่างจระเข้ตัวนี้

ส่วนคนที่รู้จักใช้ปัญญา ก็สามารถแก้ไขสถานการณ์ ทำให้หมดปัญหา ทำให้ตนเองรอดพ้นจากความทุกข์ไปได้ เหมือนอย่างดังในเรื่องที่สองนั้น

วันนี้ อาตมภาพก็เอาเรื่องเบาๆ มาเล่าให้โยมฟัง จะค่อยๆ เล่าเรื่องปัญญาที่อาจจะลึกซึ้งขึ้นไปตามลำดับเท่าที่มีโอกาส ให้เห็นปัญญาในระดับต่างๆ ในหลายระดับ สำหรับวันนี้ ก็ได้ทั้งเรื่องปัญญาด้วย ทั้งคติธรรมที่แฝงมากับเรื่องในชาดกนั้นด้วย ก็ขออนุโมทนาโยมแต่เพียงเท่านี้ เจริญพร

สตรีผู้มีสติดี มีปัญญาเลิศ*

เจริญพร สำหรับรายการเล่าเรื่องให้โยมฟังในวันนี้ คิดว่าจะเล่าเรื่องการใช้**ปัญญา**

เรื่องการใช้ปัญญา สำหรับวันนี้ก็เป็นเรื่องในสมัยพุทธกาล จะขอเล่าเรื่องพระเถรีสำคัญองค์หนึ่ง ชื่อว่า **พระกุนทลเกสีเถรี**

พระเถรีต่างๆ ที่เข้ามาบวชในพระศาสนา นั้น มีประวัติชีวิตเป็นมาต่างๆ กัน หลายท่านได้ประสบความสำเร็จอย่างหน้ามาก่อน แล้วก็สละโลกมาบวช เมื่อบวชแล้ว ก็ได้ศึกษาปฏิบัติและกลายเป็นบุคคลสำคัญ เป็นผู้ที่ได้ทำประโยชน์แก่ผู้อื่นมาก และมีความสามารถพิเศษ ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า

พระกุนทลเกสีเถรีนี้ ก็เป็นท่านหนึ่ง ที่ได้มาเป็นมหาสาวิกา หรือเป็นพระสาวิกา คือ สาวกฝ่ายหญิงที่มีความสำคัญมาก ตามประวัติเดิมของท่านว่า ท่านเป็นธิดาของเศรษฐี

ลูกเศรษฐีสมัยก่อนนั้น มักถูกเก็บตัวมาก กุนทลเกสีนี้ก็เหมือนกัน บิดาเป็นคนร่ำรวยเป็นเศรษฐี ก็สร้างปราสาท แล้วให้ลูกสาวอยู่ในปราสาทนั้น และเธอก็อยู่บนปราสาทตลอดมา

วันหนึ่ง เมื่อกุนทลเกสีอายุได้ ๑๖ ปี กำลังรุ่นสาว ได้เกิดมีเหตุการณ์สำคัญขึ้น ทางบ้านเมืองจับคนร้ายคนหนึ่งได้ และจะต้องประหารชีวิต

* เล่าเมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๒๘

ในสมัยโบราณนั้น ก่อนที่จะประหารชีวิต เขาจะต้องนำตัวนักโทษมาตระเวนประจานไปตามถนนก่อนแล้ว จึงจะนำไปสู่ตะแลงแกง ในวันนั้นเขาก็เอาตัวผู้ร้ายคนนี้มาตระเวนประจาน

กฤตพลเกสรีดาเศรษฐีอยู่บนปราสาท มองลงมาทางหน้าต่าง เห็นโจรร้ายคนนี้ ก็เกิดจิตปฏิพัทธ์ เสน่ห์ขึ้นมาอย่างแรงกล้า ถึงกับไม่กินอาหาร จะยอมตายถ้าไม่ได้โจรคนนั้น

ในที่สุด ท่านเศรษฐีบิดาต้องคิดหาอุบายเพื่อจะให้โจรร้ายคนนั้นมา โดยให้คนรับใช้นำเอาสินบนไปให้แก่พวกผู้คุม ผู้คุมนั้นได้เงินมาก ก็เลยปล่อยตัวโจรร้ายให้มา แล้วไปหานักโทษคนอื่นจับเอาไปประหารแทน

เป็นอันว่า โจรร้ายคนนี้ก็ได้ออกอยู่กับบิดาของเศรษฐี เมื่อมาอยู่ด้วยกันสักระยะหนึ่ง เพราะความที่เป็นคนมีจิตใจโหดร้ายไม่ทิ้งนิสัยเดิม ทั้งที่มาอยู่ในปราสาทอย่างสุขสบาย ก็ไม่ชอบ อยู่ไปสักพัก ก็เบื่อ อยากจะกลับไปใช้ชีวิตแบบโจรอีก จึงคิดจะหนีแต่ในเวลาเดียวกัน ก็อยากจะได้สมบัติไปด้วย ก็เลยคิดหาอุบาย

วันหนึ่ง อดิตโจรร้ายคนนี้ก็ออกอุบายบอกกะธิดาเศรษฐีว่า “นี่นะน้อง การที่พี่จะได้มาอยู่กับน้องนี้ ก็เพราะว่า พี่ได้บนบานเทวดาไว้ คือ เมื่อตอนที่จะถูกจับ พี่บนเทพเจ้าแห่งหน้าผาที่ประหารโจรว่า ถ้าปลอดภัยได้พ้นโทษ จะเอาของแก่นบนไปถวายเวลานี้พี่พ้นโทษแล้ว แต่ก็ยังไม่ได้แก่นบน เทพเจ้าท่านอาจจะลงโทษเอาได้ เพราะฉะนั้นก็ควรจะทำพิธีแก่นบนให้เสร็จสิ้นไปเสีย”

นางกฤตพลเกสรีนี้ ด้วยความรักโจรนั้น ก็บอกว่าเขาติดตามใจพี่ จะเอาอย่างไร น้องจะทำตามทุกอย่าง แล้วก็บอกสั่งบริวารให้เตรียมของต่างๆ ที่จะไปแก่นบน

เมื่อถึงวันจะไป โจรร้ายก็บอกว่า วันนี้ ขอให้ห้องแต่งตัวให้ดีที่สุด มีเครื่องประดับอะไรๆ ก็แต่งให้เต็มที่ นางกฤษณาลเกสีกี่ตามใจเพราะความรักต่อสามี ก็แต่งตัวให้ดีแล้วก็ขึ้นรถไปด้วยกัน พร้อมกับบริวาร

พอไปถึงสถานที่นั้น ปราบกฏว่าเป็นภูเขามีนีนสูงขึ้นไป สามีก็บอกอีกว่าให้พวกคนรับใช้ที่ตามมาในรถคันอื่นๆ รออยู่ข้างล่าง เราจอดรถแล้วขึ้นไปกันสองคนโดยเฉพาะเท่านั้น เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อเทพเจ้า ซึ่งอยู่บนภูเขา

ภูเขานั้นมีหน้าผาสูง เมื่อขึ้นไปแล้ว ก็เตรียมพิธีแก้บน ทั้งสองคนก็เดินขึ้นไปจนถึงตรงหน้าผาที่จะทำพิธี

ถึงตอนนี้ โจรร้ายจึงบอกให้ทราบว่ “นี่เป็นวันสุดท้ายที่เราจะอยู่ด้วยกัน ฉันต้องการทรัพย์สมบัติของเธอ ขอให้เธอถอดเครื่องแต่งตัวเสื้อผ้าอาภรณ์ต่างๆ ตลอดจนเพชรนิลจินดาที่ประดับมาทั้งหมดมอบให้ฉัน และฉันก็จำเป็นจะต้องฆ่าเธอเพื่อปิดปาก อำพรางให้เห็นว่าเธอประสบอุบัติเหตุตายไปหรืออะไรทำนองนั้น”

นางกฤษณาลเกสีเป็นคนมีปัญญา และมีสติดี ในใจจริงนั้นก็รักสามีมาก แต่ในเวลาเดียวกันก็มีความเศร้าเสียใจว่า สามีของเรานี้เป็นคนที่มีจิตใจโหดร้ายมาก แม้ที่อยู่มาอย่างนี้ เราก็ได้ช่วยเต็มที่ ช่วยแม้กระทั่งให้รอดชีวิตมาจากการที่จะถูกประหาร ทั้งที่เราได้ช่วยอย่างนี้ ก็ยังคิดทรยศอีก เราจำเป็นจะต้องรักษาชีวิตของตัวเองไว้

ด้วยความมีปัญญา กุณฑลเกสีก็เลยคิดอุบายขึ้นมา บอกว่า เอละไหนๆ วันนี้ก็เป็นวันสุดท้ายที่พี่กับน้องจะได้อยู่ร่วมกันแล้ว น้องรักพี่มาก ขอให้พี่ได้ทำพิธีแสดงความจงรักภักดีต่อสามี ด้วยการรำถวายต่อองค์เทพเจ้าเถิด

แล้วกุณฑลเกสีก็ขอโอกาสพื่อนรำชนิดหนึ่งให้ก่อน เป็นการแสดงความภักดีต่อสามีของตน สามีก็ตามใจให้รำ เพราะเห็นว่า ถึงใจก็ไม่รอดอยู่แล้ว นางกุณฑลเกสียึดดาของเศรษฐี ก็พื่อนรำไปพื่อนรำมา พื่อนรำไปพื่อนรำมา หลายรอบ รอบตัวสามีนั้นแหละ จนกระทั่งถึงจังหวะหนึ่ง พอสามีเผลอ ได้โอกาสที่เธออยู่ข้างหลัง และมีหน้าผาอยู่ด้านหน้า ก็ผลักสามีอย่างเต็มที่เลย ทีเดียวตกหน้าผาไป เป็นอันว่าตายโดยไม่ต้องสงสัย ใจร้ายก็จบชีวิตไป

นี่แหละ ด้วยปัญญา นางกุณฑลเกสีก็รอดชีวิตมา เมื่อรอดชีวิตมาแล้ว ก็ลงจากภูเขา อันที่จริงจะกลับบ้านก็ได้ แต่มีความเศร้าเสียใจ และอายุผู้คน

กุณฑลเกสีก็คิดไปว่า ถ้าเธอกลับไปบ้าน คนก็จะตั้งถามว่าสามีหายไปไหน เมื่อเขารู้ว่าตนฆ่าสามีตาย ก็จะไปพุดจาว่าร้ายว่าเป็นหญิงใจทราม ตอนแรกก็อยากได้สามีจนถึงกับยอมลงทุนให้สินบนเอาามา แต่แล้วไม่ทันไร เกิดไม่พอใจเมื่อขึ้นมา ก็ฆ่าทิ้งเสีย ถึงจะเล่าความจริงให้ฟัง ก็ไม่มีหลักฐานให้เขาเชื่อ

จากเหตุการณ์นี้ นางก็มาคิดนึกถึงเรื่องชีวิตของมนุษย์ว่าหาความแน่นอนอนมิได้ เรื่องที่คิดไม่ถึงว่าจะเกิด ก็เกิดขึ้นพิจารณาไป ก็มีความเบื่อหน่ายต่อชีวิตครองเรือน จึงตัดสินใจว่าเราอย่าอยู่เลย กลับไปอยู่บ้าน ก็ไม่มีประโยชน์แล้ว เบื่อหน่ายเต็มที่ ออกบวชดีกว่า

คิดอย่างนั้นแล้ว ตอนแรกก็ไปบวชเป็นนักบวชนอกพระ
พุทธศาสนา เขาเรียกว่าเป็นปริพาชกา คือนักบวชหญิงเร่ร่อน

นักบวชเร่ร่อนพวกปริพาชกนี้ชอบถกเถียงปัญหา หา
ความรู้ชัดเกล้าสติปัญญา ไปที่ไหนก็จำเป็นจะต้องโต้วาทะกับ
พวกนักบวชอื่นๆ ถ้าหากว่าไปเจอนักบวชที่เขามีสติปัญญาสูง
กว่า ตัวเองตอบปัญหาของเขาไม่ได้ เขาตอบปัญหาของตัวเอง
ได้หมด แพ้เขา ก็อาจจะยอมเป็นสาวก

นางปริพาชกาคนใหม่ คือนางกุนทลเกสีนี้ ก็เที่ยวเดินทาง
ไปในที่ต่างๆ เพื่อถกเถียงปัญหา โต้วาทะกะใครๆ เรื่อยไป และ
ก็เป็นคนที่เก่งมาก มีปัญญาดี

ในที่สุด เพราะความที่มีปัญญาดี มีความสามารถ มีวาทะ
ที่เก่งกล้า ก็เลยกลายเป็นผู้ทำคนอื่น ถึงตอนนี้ก็ชักจะมีความ
ทะนงตัว ไปไหนก็ไปทำคนอื่น จนกระทั่งคราวหนึ่งก็มาพบกับ
พระสารีบุตร และก็ได้โต้วาทะกับพระสารีบุตร

พระสารีบุตรตอบปัญหาของนางได้หมด แต่ถึงคราวพระ
สารีบุตรถามปัญหาบ้าง นางตอบไม่ได้ ก็เลยยอมตัวขอบวช เพื่อ
จะได้มาเล่าเรียนศึกษาธรรมะที่พระสารีบุตรรู้ ซึ่งนางไม่รู้ และ
ได้มาเป็นสาวิกาของพระพุทธเจ้า ได้มาบวชเป็นพระภิกษุณี
และต่อมาก็ได้บรรลุอรหัตผล กลายเป็นพระเถรีชั้นผู้ใหญ่ ได้รับความยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้ยอดเยี่ยมในบรรดาพระ
ภิกษุณีที่ตรัสรู้ฉับพลัน เป็นอันว่าชีวิตของนางก็ลงเอยด้วยดี

นี่เป็นประวัติของนางกุนทลเกสีเถรี จากประวัตินี้ จุดที่
เน้นสำคัญก็คือ ตอนที่นางแก้ปัญหาในชีวิตของตนเองให้รอดมา
ได้ โดยใช้สติปัญญา

ที่ว่าใช้สติปัญญา คือมีปัญญาทำให้คิดอุปายได้ และสติก็มีด้วย คือว่า ถึงแม้ปัญญาจะมี แต่ถ้าสติไม่มา ก็ไม่ได้ใช้ปัญญานั้น ตอนนี้นางถูกโจรจะฆ่านั่น นางมีสติไม่หลงไหลพันเพื่อน ไม่ได้มัวแต่หวาดกลัวตัวสั้นอะไร ถ้าเอาแต่หวาดกลัว ก็คงคิดอะไรไม่ออก ก็ต้องตายแน่ แต่เพราะนางมีสติ ก็ระลึกได้ และใช้ปัญญาต่อ ก็เลยแก้ปัญหาลำเร็จ

ที่ว่านี้ ก็เพื่อให้เห็นว่า **สติ** กับ **ปัญญา** นั้นมักจะมาคู่กัน สติเป็นตัวเริ่ม เป็นตัวที่จะทำให้ใช้ปัญญา แต่เมื่อจะใช้ปัญญา ก็ต้องมีปัญญาด้วย มีสติอย่างเดียว แต่ถ้าปัญญาไม่มี ก็อาจจะแก้ไขปัญหาลำไม่สำเร็จ

นางกุนทลเกสีนั่น มีทั้งสติ มีทั้งปัญญา จึงแก้ปัญหานำชีวิตให้รอดพ้นไปได้

ส่วนโจรร้ายนั้นก็มิปัญญาเหมือนกัน คือคิดอุปายที่จะฆ่าเขา แต่ว่าปัญญาสู้เขาไม่ได้ เขาซ้อนกลเอา ตนเองก็เลยได้รับผลกรรมตอบสนอง คิดร้ายต่อเขา ก็เลยได้รับผลร้ายกลับมาถึงตัวเอง โจรร้ายก็จบชีวิตลง เพราะกรรมของตนเอง

นี่ก็เป็นเรื่องราวในพระพุทธศาสนา ที่ได้ทั้งประวัติของพระเถรี และได้ทั้งคติธรรม ทั้งคติทางด้านใจ ที่ไปคิดประทุษร้ายต่อผู้อื่นแล้วได้รับผลร้ายตอบสนอง และคติทางด้านพระเถรี ที่ใช้สติและปัญญาในการแก้ไขปัญหา ทำให้รอดพ้นจากภยันตราย

อาตมภาพคิดว่า วันนี้ ได้เล่าเรื่องนางกุนทลเกสีเถรี เป็นเรื่องประกอบในหัวข้อธรรมคือปัญญาไว้ พอสมควรแก่เวลาแล้ว ก็ขออนุโมทนาโยม เจริญพร

เลี้ยงลูกดี ลูกมีปัญญา พาทุกคนสุขสันต์*

เจริญพร รายการเล่าเรื่องให้โยมฟังวันนี้ มาพอดีกับจะมีการถวายพจนานุกรมแด่ในหลวง อาตมภาพก็เลยมานึกถึงเรื่องชาดกเกี่ยวกับเรื่องถวายของ รับพระราชทานของ ในทำนองนี้ แต่เป็นเรื่องที่อาจจะซ้ำๆ หน่อย ก็เลยนำมาเล่าให้โยมฟัง และก็เข้ากับหัวข้อธรรมที่กำลังพูดอยู่ด้วย คือเรื่อง **ปัญญา** ในชาดกนี้ ก็เป็นเรื่องการใช้ปัญญาเหมือนกัน ก็ขอนำเรื่องเบาๆ มาเล่าอีกเรื่องหนึ่ง ท่านเล่าว่า

ในอดีตกาลนานมาแล้ว เมื่อครั้งพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เสด็จอุบัติเป็นลูกของพราหมณ์คนหนึ่ง พราหมณ์นี้เป็นคนยากจนมาก ทำอาชีพไถนา แต่เขาก็มีความเพียรพยายามดี และอุทิศสำหรับเลี้ยงลูกอย่างดี ลูกคือพระโพธิสัตว์นชื่อ **โสมทัต**

โสมทัตได้เล่าเรียนศึกษาวิชาการจนกระทั่งจบ แล้วก็ได้เข้ารับราชการ เมื่อรับราชการก็เจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองมาก จนกระทั่งได้มียศมีตำแหน่งสูง ได้เป็นคนโปรดของพระเจ้าอยู่หัว

คราวหนึ่ง โสมทัตมาเยี่ยมพ่ออีกตามที่เคยมาเยี่ยม คราวนี้ พ่อพูดขึ้นมาว่า “นี่นะ โสมทัต เดียวนี้ลูกก็ไปเข้ารับราชการจนได้ดีแล้ว เป็นคนโปรดของพระเจ้าอยู่หัวนี้ ลองหาโอกาสให้พ่อเข้าไปเฝ้าในหลวงสักครั้งสิ”

*

เล่าเมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๒๘

โสมทัต ก็บอกว่า “เอาสิ พ่อ ผมจะพาพ่อไปเข้าเฝ้าใน
หลวงสักทีหนึ่ง แต่พ่อต้องเตรียมตัวไว้นะ”

พ่อนึกอะไรขึ้นมาได้ก็บอกว่า “เอ้อ! ไหนๆ จะไปเข้าเฝ้า
พระเจ้าแผ่นดินสักที ก็ให้มันได้อะไรสักหน่อย พอดีนะ วัวที่พ่อ
ใช้ไถนาคู่หนึ่ง มันตายเสียตัวหนึ่ง เราไปขอพระเจ้าอยู่หัวมาอีก
ตัวหนึ่ง จะได้มาเข้าคู่กันให้มันครบ”

โสมทัตก็บอกว่า “ตกลง แต่ว่าจะไปขอในหลวงเฉยๆ นี่ มัน
ก็ไม่ค่อยดี พ่อไปครั้งนี้ครั้งแรก อีกอีกจะไปขอ ก็ยังงั้นอยู่ เอา
อย่างนี้ดีกว่า ให้มีชิ้นเชิงหน่อย ผมจะแต่งเป็นโคลงกลอนให้พ่อ
ท่องไว้แล้วก็เอาไปว่าไว้ในหลวงฟัง ถ้าว่าเป็นกลอนเป็นโคลง
อย่างนี้จะดี ไม่น่าเกลียด”

ฝ่ายท่านพราหมณ์ไม่รู้หนังสือ ไม่เคยเล่าเรียนเลย ก็บอก
ว่า “เอ้อ! ข้าฯ ก็พูดไม่เป็นหรอก คำราชาศัพท์อะไรต่างๆ นี่ ลูก
ช่วยสอนหน่อยก็แล้วกัน” โสมทัตก็เลยแต่งเป็นคาถา คาถา
ภาษาบาลี ก็คือโคลงฉันทกาพย์กลอนนี่เอง

โสมทัตแต่งให้พ่อท่องว่า

“โคของข้าพระพุทธเจ้าคู่หนึ่ง
ข้าพระพุทธเจ้าใช้ไถนาทุกวัน
บัดนี้ ตัวหนึ่งตายไป
ขอรับพระราชทานอีกตัวหนึ่ง จะได้ไปเข้าคู่กัน”

โสมทัตแต่งให้แล้วก็มอบให้พ่อ พ่อเป็นคนปัญญาทึบ และ
ก็ไม่รู้หนังสือด้วย จึงให้ลูกสอนแล้วก็มาท่องๆ แล้วก็ทบทวนให้
แม่นยำเพื่อความแน่ใจ

ท่านพราหมณ์นั้น ตัวเองไม่เคยเข้าวัง คิดว่าต้องทอ้งให้
แม่่นยำที่สุด และขอเวลาถูก ปล่อยให้ลูกกลับไปรับราชการ
ตามปกติก่อน รอให้แน่ใจแล้วค่อยพาเข้าเฝ้า ทอ้งกันมานาน
ทีเดียว จนกระทั่งพราหมณ์นี้ก็แน่ใจว่า เขาละ คราวนี้แม่่นแล้ว
เข้าเฝ้าได้แน่ ก็เตรียมซักซ้อมวิธีเข้าเฝ้ากันอย่างดีทีเดียว บอกว่า
ให้เข้าไปอย่างนี้ๆ พอถึงตอนนั้นแล้วให้ว่าโคลงกลอนนี้ขึ้น

เมื่อถึงวันที่กำหนด โสมทัตก็พาพราหมณ์ผู้เป็นพ่อไปเข้า
วัง เข้าเฝ้าในหลวง พิธีก็เป็นไปด้วยดี จนกระทั่งถึงตอนที่จะว่า
คาถาเป็นโคลงกลอน ท่านพราหมณ์นี้ไม่เคยเลยที่จะไปพูดกะใน
หลวง ก็ประหม่า เมื่อประหม่าก็ว่าลำบาก คาถานั้นก็ทอ้งไว
อย่างดีแล้ว แต่เวลาเขาเข้าจริง กลับนึกไม่ค่อยออก ว่าไปได้แต่
ตอนแรก ก็ทอ้งออกมาว่า

“โคของข้าพระพุทเจ้าคู่หนึ่ง
ข้าพระพุทเจ้าใช้ไถนาทุกวัน
บัดนี้ ตัวหนึ่งตายไป...”

เอ! ต่อจากนี้ก็ไม่ออก มันเป็นคาถา เป็นคำโคลงคำ
กลอน ทีนี้ เมื่อตะกุกตะกักขึ้นมา ก็ยิ่งประหม่า แทนที่จะบอกว่า
“ขอรับพระราชทานอีกตัวหนึ่ง จะได้เอาไปเข้าคู่กัน” นึกไม่ทัน ใน
ที่สุดก็เลยเข้าไปเสียอีกอย่างหนึ่ง กลายเป็นบอกว่า

“ขอให้ทรงรับไว้อีกตัวหนึ่ง จะไต่ไปเสียด้วยกัน”

ท่านพราหมณ์ว่าอย่างนี้ พระเจ้าแผ่นดินทรงรับฟัง ก็ทรง
ทราบ ทรงเข้าใจว่า พราหมณ์นี้คงจะต้องว่าผิดแน่ แต่ก็ทรงพระ
สรวล แล้วก็หันไปตรัสกะโสมทัตว่า “เออ! นี่ ที่บ้านพ่อของ
โสมทัตนี้คงจะมีโคมาก ไช้ไหม?” เป็นการหยอกล้อ

โสมทัตต์นั้นเป็นคนฉลาด มีปฏิภาณดี พอในหลวงตรัสมาว่าอย่างนั้น ก็กราบบังคมทูลตอบไปทันทีว่า

“ถ้าในหลวงพระราชทานไป ก็มีมากพะยะค่ะ”

พอโสมทัตต์ว่าอย่างนี้ พระเจ้าอยู่หัวก็ยิ่งโปรดปรานมาก ทรงพระสรวลเป็นการใหญ่ ตรัสว่า “เออ! ดี โสมทัตต์ เธอฉลาดมาก เอละ เราจะให้รางวัล” ก็เลยโปรดพระราชทานข้าวของมากมายให้แก่พ่อของโสมทัตต์ รวมทั้งโคแถมมาเป็น ๑๖ ตัว

พ่อของโสมทัตต์แม้จะผิดพลาด แต่ได้อาศัยลูกฉลาดมีปัญญา ก็ช่วยไว้ จึงได้กลับไปบ้านด้วยความอิมเมจใจ ได้รับของพระราชทานมาเป็นอันมาก เรื่องนี้ก็จบลง

ที่เล่ามานี้ เป็นเรื่องของการทำงานที่จะไปขอพระราชทานของ แต่กลับจะไปถวายเสีย แต่ข้อที่เป็นคติก็คือว่า การมีปฏิภาณจะช่วยกลับร้ายให้กลายเป็นดีได้

โสมทัตต์นี้เป็นพระโพิศัตว์นะ เป็นคนฉลาดมาก มีปฏิภาณ **ปฏิภาณ** ก็คือ การใช้ปัญญาแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้ทันท่วงที เพราะโสมทัตต์มีปฏิภาณ แม้ว่าพ่อจะว่าอะไรผิดๆ ถูกๆ แต่โสมทัตต์ก็ทำให้กลับกลายเป็นดีไปได้ อาตมภาพจึงนำมาเล่าอีกเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องประกอบเกี่ยวกับการใช้ปัญญา ให้เห็นว่าการใช้ปัญญานั้น เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ในแทบทุกสถานการณ์

แต่ทั้งนี้ ก็ต้องใช้ปัญญาให้ถูกต้องด้วย อย่างที่ว่า ถ้าใช้อย่างลิงฝ้าสวน ก็กลับเสียประโยชน์ไป ส่วนเรื่องนี้เป็นตัวอย่างในทางที่ดีงาม ก็เอามาเล่าประกอบไว้อีกเรื่องหนึ่ง

สำหรับวันนี้ อาตมภาพคิดว่าเล่าแต่เรื่องโสมทัตต์เรื่องเดียว ก็พอ ขออนุโมทนาโยมท่านนี้ เจริญพร

ฉลาดแท้ แก่ฉลาดโกง*

รายการเล่าเรื่องให้โยมฟังวันนี้ ขอย้อนกลับไปพูดเรื่องปัญญาอีก เรื่องปัญญาตอนนี้ก็ยังคงพูดถึงปัญญาในระดับสามัญ คือการใช้งานใช้ประโยชน์ในกิจธุระต่างๆ ไป และวันนี้ก็จะเอาเรื่องชาติกมาเล่าอีกสักเรื่องหนึ่ง จะให้เห็นว่าเขาใช้ปัญญาอย่างไร และปัญญานั้นช่วยให้เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหา ในการดำเนินชีวิต ในการทำธุรกิจอย่างไร ท่านเล่าว่า

นานมาแล้ว มีสหายนี่ คนหนึ่งชื่อ ฉลาด อีกคนหนึ่งก็บังเอิญชื่อคล้ายๆ กัน แต่ยาวกว่านิดหนึ่งชื่อว่า นายยอดฉลาด ฉลาด กับ ยอดฉลาด บังเอิญมาเป็นเพื่อนกัน

อยู่มา สหายสองคนนี้ก็เกิดคิดทำการค้าขายด้วยกัน การค้าขายในสมัยโบราณนั้น เขาใช้วิธีเดินทางด้วยกองเกวียน สองคนนี้ก็จัดการซื้อพาหนะ ชื่อเกวียน ชื่อโคมา ทำเป็นอย่างกองคาราวานขึ้น เขาเรียกว่ากองเกวียน ไปค้าขายต่างเมือง แล้วทั้งสองคนก็ได้ดำเนินการค้าขายกันมาแบบเป็นหุ้นส่วน โดยแบ่งผลกำไรกัน

ในการเดินทางคราวหนึ่ง เมื่อไปค้าขายต่างเมืองเสร็จแล้วก็เดินทางกลับมายังเมืองของตน

* เล่าเมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๒๘

เมื่อมาใกล้ตัวเมือง อยู่นอกเมือง สมัยโบราณก็ยังเป็นป่า หรือคาลัยๆ ป่า ก็หยุดพักกองเกวียน สองคนก็มาคิดกันว่า “เออ! เราจะเข้าเมืองอยู่แล้ว มาแบ่งผลกำไรกันดีกว่า”

เมื่อคำนวณดู คิดกันไปคิดกันมา เพื่อแบ่งผลกำไรกัน ก็ตกลงกันไม่ได้ เกิดปัญหาขึ้น แทนที่จะแบ่งเท่าๆ กัน ก็ต้องคำนวณว่าใครลงทุนอะไรเท่าไร หรือใครทำผลประโยชน์อะไรได้มากได้น้อย ก็เอาสิ่งเหล่านั้นมาคิดในการที่จะแบ่งผลกำไรด้วย

นายฉลาดนะไม่ว่าอะไร ก็คิดว่าควรจะแบ่งให้เท่าๆ กัน แต่นายยอดฉลาดไม่ยอม บอกว่า ฉันควรจะได้อีกกว่า เกือบกันไปเถียงกันมา นายยอดฉลาดไม่รู้จะอ้างเหตุผลอะไร ในที่สุดก็เลยบอกว่า แกนะซื้อฉลาดเฉยๆ ฉันนี้มันยอดฉลาด ฉลาดได้ส่วนหนึ่ง ยอดฉลาดก็ควรจะได้อีก ๒ ส่วน เพราะซื้อมันยอด มันฉลาดกว่า แต่ก็ตกลงกันไม่ได้ ฝ่ายนายฉลาดก็ไม่ยอม

นายยอดฉลาดก็เลยคิดหาอุบาย เอาอย่างนี้ดีกว่า เรา ๒ คน ตกลงกันไม่ได้ ให้เทวดาท่านตัดสิน ต้องไปหารุกขเทวดาที่ต้นไม้ใหญ่ จะไปถามรุกขเทวดาฉัน ยอดฉลาดคิดอุบายขึ้นแล้ว ก็ไปหาต้นไม้ใหญ่ไว้ก่อน เป็นการเตรียมการ ก็ไปเจอต้นไม้ใหญ่ที่มีโพรงกว้าง จึงให้พ่อตาของตัวเองเข้าไปอยู่ในโพรงของต้นไม้ นั้น ชักข้อมกันไว้ให้พ่อตาปลอมตัว ปลอมเสียงเป็นรุกขเทวดา แล้วก็มาชวนเอานายฉลาดไปที่ต้นไม้ ไปถามรุกขเทวดานั้น

เมื่อไปถึงแล้ว สองคนนั้นก็บนบานกราบไหว้ แล้วก็เล่าเรื่องให้รุกขเทวดาฟังว่า เรื่องราวมันเป็นอย่างนี้ๆ ข้าพเจ้าสองคนนี้ทำการค้าขายแล้วแบ่งผลประโยชน์ แต่ตกลงกันไม่ได้ จึงมาขอให้ท่านช่วยตัดสิน ตามเรื่องราว และเหตุผลที่กล่าวมา

พอเล่าเรื่องจบ งามรุกขเทวดาแล้ว รุกขเทวดาก็ตอบลงมาว่า เจ้าสองคนนี่นะ คนหนึ่งมันชื่อฉลาดเฉยๆ อีกคนหนึ่งมันชื่อยอดฉลาด เจ้าฉลาดนี่ควรจะได้หนึ่งส่วน เจ้ายอดฉลาดควรได้สองส่วน ก็ต้องแบ่งเป็น ๓ ส่วน ให้นายฉลาด ๑ ส่วน ให้นายยอดฉลาด ๒ ส่วน

ฝ่ายนายฉลาดก็คิดสงสัย ใช้ปัญญาพิจารณาว่า อาจจะมีการใช้อุบายหรือเป็นกลอะไรสักอย่าง ก็เลยคิดจะทดสอบรุกขเทวดา จึงไปเอากิ่งไม้ใบหญ้ามาสุ่มที่โคนต้นไม้ นั่น แล้วก็จุดไฟขึ้น ฝ่ายรุกขเทวดาปลอมนั้นโดนร้อนเข้า ทนไม่ไหว ก็เลยออกจากโพรงต้นไม้ ปีนต้นไม้ขึ้นไป แล้วกระโดดตู่บลงมา กลอุบายก็เลยแตก รู้กันว่าเป็นรุกขเทวดาตัวปลอม

เมื่อรู้ว่าเป็นรุกขเทวดาตัวปลอม เพราะจับได้แล้ว นายยอดฉลาดก็ต้องยอม ผลสุดท้ายก็เลยแบ่งผลกำไรเท่าๆ กันทั้งสองฝ่าย เรื่องก็จบลงด้วยดี

เรื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงการใช้ปัญญาของนายฉลาด ตอนต้น นายยอดฉลาดใช้ปัญญาก่อน ใช้ปัญญาในทางไม่ดี คือไปคิดกลอุบายหลอกลวงเขา โดยกะจะเอาเปรียบ แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะว่าคนอื่นเขาก็มีปัญญาเหมือนกัน

ส่วนนายฉลาดนั้นก็เป็นคนมีปัญญา รู้จักสงสัยในสิ่งที่ควรสงสัย ไม่ใช่ศรัทธาเรื่อยไป ถ้าหากมีแต่ศรัทธาอย่างเดียวก็เชื่อรุกขเทวดา ก็อาจจะยอมไปตามนั้น แต่เพราะรู้จักใช้ปัญญา รู้จักสงสัย จึงตรวจสอบให้แน่ชัดเสียก่อน ก็เลยแก้ปัญหาทำให้เรื่องสิ้นสุดลงด้วยดี ทำให้ได้รับความยุติธรรมด้วยกันทั้งสองฝ่าย

เรื่องนี้ก็เป็นคติอย่างหนึ่ง เป็นคติทั้งในทางร้ายที่ว่า ไม่ควรใช้ปัญญาในการเอาเปรียบหลอกลวงเขา และก็เป็นตัวอย่างในทางดีที่ว่า ไม่ควรจะให้ศรัทธาชักจูงไปอย่างเดียว โดยไม่ใช้ปัญญา แต่ต้องใช้ปัญญาพิจารณา เมื่อรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาด้วยดีแล้ว ก็จะทำให้เกิดผลดีขึ้น นำความสุขและการพ้นจากปัญหาไปสู่ตน

ขอโอกาสชี้แจงนิดหน่อยว่า ตามเรื่องเดิมในภาษาบาลี นายฉลาดมีชื่อว่า “บัณฑิต” นายยอดฉลาด ชื่อว่า “อธิบัณฑิต” ถ้าแปลตรงๆ ก็คงว่า นายบัณฑิต กับนายบัณฑิตยิ่งกว่า หรือนายเหนือบัณฑิต หรือนายบัณฑิตเลยเถิด แต่จะแปลอย่างนั้น ก็จะยาวเกินชื่อไป จึงแปลง่ายๆ ว่า *นายฉลาด* กับ *นายยอดฉลาด*

วันนี้อาตมภาพได้เล่าเรื่องเบาๆ สมอง พอเป็นเครื่องประกอบในคุณธรรมข้อปัญญา ก็พอสมควรแก่เวลา ขออนุโมทนาโยมท่านี้ เจริญพร

ปัญญาทันเกม ต้องให้ทันกาล*

เจริญพร อาตมภาพเคยพูดเรื่องปัญญาไว้ และได้เล่าเรื่องอะไรต่างๆ ที่เกี่ยวกับปัญญาหลายครั้ง ต่อมาก็เล่าออกไปถึงเรื่องอื่นๆ หลายครั้งแล้วเหมือนกัน คิดว่าคราวนี้จะวกกลับมาหาเรื่องปัญญาอีกที

คราวนี้ จะเล่าเรื่องตัวอย่างประกอบเกี่ยวกับการใช้ปัญญา คือว่า ปัญญา นั้นใช้งานได้หลายระดับ ทั้งในระดับความเป็นอยู่ประจำวัน การทำธุระการงาน และการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้อื่น

คราวนี้ ก็จะเอาตัวอย่างที่เกี่ยวกับการใช้งานในชีวิตประจำวันมาเล่าอีก เป็นเรื่องประเพณีทานชาดก แสดงถึงการใช้ปัญญาเพื่อจะเอาชีวิตให้รอด ด้วยการรู้จักแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

มีนิทานชาดกเรื่องหนึ่ง เล่าเรื่องนก ๒ ชนิด คือ **นกเหยี่ยว** กับ **นกมูลไถ** นกมูลไถ เป็นนกเล็กๆ ชนิดหนึ่ง ซึ่งหากินอยู่ตามท้องนา เป็นนกที่เป็นเหยื่อของเหยี่ยวของกาได้

เรื่องนั้นเล่าว่า วันหนึ่ง ขณะที่นกมูลไถหากินอยู่ในท้องนา เหยี่ยวตัวหนึ่งได้มาโฉบเฉี่ยวเอาไป นกมูลไถนั้นได้รับความทุกข์เป็นอันมาก ระวังที่อยู่ ในกรงเล็บของเหยี่ยวที่กำลังบินไปอยู่นั้น ก็มองเห็นความตายอยู่ข้างหน้า

*

เล่าเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๒๘

แต่เพราะความเป็นสัตว์มีปัญญา นกมูลไถก็คิดแก้ไข สถานการณ์เฉพาะหน้าเอาตัวรอดด้วยปฏิภาณไหวพริบ จึงแต่งเป็นอุบายขึ้นมา ทำเป็นร้องคร่ำครวญบ่นเพื่อว่า

“เฮ้อ! นี่เราไม่น่าเลยนะ หากินอยู่ในถิ่นของตัวดี ๆ ก็ไม่เอา ออกมาเที่ยวหากินนอกถิ่นนอกแดน ก็เลยถูกเหยี่ยวมาเฉี่ยวเอาไปได้ นี่ถ้าเรายังอยู่ในถิ่นของเราละก็ ออย่าว่าแต่เหยี่ยวอย่างนี้เลย ให้หนักอะไรใหญ่กว่านี้ หรือเก่งกว่านี้ ก็ไม่มีทางจะทำอะไรเราได้” นกมูลไถพูดบ่นเพื่อทำนองนี้ไปเรื่อย ๆ

ฝ่ายเหยี่ยว ได้ยินคำที่นกมูลไถว่ามากกระทบตัวเอง คล้าย ๆ ดูถูก ก็ชักจุ่น จึงบอกว่า “เฮ้! แกว่า ถ้าหากว่าแกอยู่ในถิ่นของแกฉันจะทำอะไรแกไม่ได้ ไช้มัย”

นกมูลไถ ก็บอกว่า “ฉันก็ว่าอย่างนั้นแหละท่าน”

เหยี่ยวก็เลยบอกว่า “เฮ้อ! ลองดูก็ได้ แกลองไปอยู่ในถิ่นของแกสิ ฉันจะเฉี่ยวให้ได้ ถ้าฉันเฉี่ยวไม่ได้ ก็ให้มันรู้ไป แกก็จะได้รอดชีวิต” นกมูลไถก็ตกลง

เหยี่ยวนั้น ด้วยความที่ยังในความสามารถของตน จึงนึกไม่เท่าทันอุบายของนกมูลไถ ก็เอนนกมูลไถกลับมาปล่อยที่ท้องนา และเอาไปปล่อยไว้ในที่ที่นกมูลไถบอกว่า เป็นถิ่นของตนด้วย

ธรรมชาติสัตว์ที่หากินในถิ่นที่เขาเคยชิน ก็ย่อมชำนาญในถิ่นนั้น สามารถหลบหลีกได้ดีกว่าที่จะไปหากินในถิ่นอื่น เมื่อนกมูลไถไปถึงถิ่นของตัวแล้ว ก็เตรียมพร้อมที่จะหลบหลีกเหยี่ยว ให้เหยี่ยวเฉี่ยวไม่ได้ จึงทำอุบายขึ้นไปเกาะบนก้อนดินใหญ่ ๆ ก้อนหนึ่งที่สูงขึ้นมาเด่นเป็นพิเศษ เมื่อพร้อมแล้วเหยี่ยวก็โฉบลงมา

พอเหยี่ยวโฉบลงมาในกลางอากาศ ดิ่งใกล้เข้ามาจนจะถึง นกมูลไถก็หลบลงไปในซอกดิน ฝ่ายเหยี่ยวตัวใหญ่นั้นโฉบลงมาด้วยกำลังแรงมาก แรงพุงทำให้ยังไม่ทัน เมื่อไม่มีตัวนกมูลไถอยู่บนก้อนดินใหญ่ ตัวของนกเหยี่ยวนั้นก็เลยลงมาปะทะที่ก้อนดินเต็มที ปรากฏว่าเหยี่ยวนั้นถึงแก่ความตายด้วยกำลังแรงโฉบพุ่งลงมาของตนเอง นกมูลไถจึงรอดชีวิต

นี่ก็เป็นนิทานชาดก ที่แสดงถึงคติธรรมในการใช้ปัญญา ถ้าหากว่ามีสติและใช้ปัญญา ก็อาจจะแก้ไขสถานการณ์ร้ายเฉพาะหน้าให้ผ่านพ้นไปได้เหมือนกับนกมูลไถนี้

ในทางตรงข้าม เหยี่ยวนั้น ก็ด้วยกิเลสของตนเองที่มัวแต่นึกคิดด้วยมานะว่าเขาถูกเหยียดหยามตน จึงไม่ได้ใช้ปัญญาพิจารณาว่าอาจจะเป็นอุบายของเขา รู้ไม่เท่าทัน ปล่อยให้กำลังโทสะครอบงำ ก็เลยพาตัวเองไปได้รับความทุกข์เดือดร้อนถึงแก่ความตาย นี่ก็เป็นนิทานเรื่องหนึ่ง que แสดงถึงการใช้ปัญญาในระดับสามัญ

ดังที่อาตมภาพกล่าวมาแล้วว่า การใช้ปัญญานี้ ถ้าใช้ไปในทางที่ไม่ดี ก็กลายเป็นโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น แต่ถ้ารู้จักใช้ ก็คลี่คลายแก้ปัญหาให้สำเร็จได้

ดังจะเล่าตัวอย่างการใช้ปัญญาอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งผู้ที่ใช้ปัญญานั้น ก็คงจะมีความสามารถไม่แพ้ นกมูลไถเมื่อกี้ แต่จะเป็นคุณหรือโทษ ก็แล้วแต่ว่าจะใช้ถูกหรือไม่

จึงขอเล่าอีกเรื่องหนึ่ง:

ปัญญาแก้เกม ต้องให้ทันกัน

มีเรื่องเล่ามาเกี่ยวกับพ่อค้าสองคน เป็นพ่อค้าบ้านนอกกับพ่อค้าชาวกรุง

พ่อค้าบ้านนอกคนหนึ่งเข้ามาค้าขายในกรุง นำเอาผลไม้มาฝากไว้ที่บ้านของพ่อค้าชาวกรุง จำนวน ๕๐๐ อัน เมื่อฝากไว้แล้วก็ไปทำธุระอย่างอื่น ต่อมาเป็นเวลานาน ก็กลับมาที่บ้านของพ่อค้าชาวกรุงนั้น เพื่อทวงเอาผลไม้กลับคืน จะได้เอาไปค้าขายต่อ

ฝ่ายพ่อค้าชาวกรุงนั้น ได้นำเอาผลไม้ ๕๐๐ อัน ไปขายเอาเงินหมดแล้ว เมื่อเขามาทวง ตัวเองก็ไม่มีจะให้ นึกอะไรไม่ทันก็เลยบอกว่า “หนูมันกินหมดแล้ว หนูกินผลไม้หมด”

ฝ่ายพ่อค้าชาวบ้านนอก เมื่อเขาบอกอย่างนั้น ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ก็ของมันไม่มีจะให้แล้ว ก็หมดทาง แต่คิดค้นอยู่ในใจว่าจะต้องหาทางแก้เผ็ด

วันหนึ่งจึงมาชวนลูกชายเล็กๆ ของพ่อค้าชาวกรุงไปเที่ยวเล่น บอกว่า จะพาไปอาบน้ำ ไปเล่นน้ำในแม่น้ำ พอไปแล้ว ก็กลับมาคนเดียว ฝ่ายพ่อค้าชาวกรุงก็ถามว่า “อ้าว! ลูกฉันไปไหนล่ะ ไม่เห็นกลับมาด้วย”

พ่อค้าบ้านนอกก็ตอบว่า “โอ้! ต้องเสียใจด้วย ระหว่างที่ผมไปอาบน้ำ เล่นน้ำอยู่นั่นละ ลูกของคุณถูกเหยี่ยวฉิวไป” ว่างั้น

ฝ่ายพ่อค้าชาวกรุงก็ค้านขึ้นว่า “เป็นไปไม่ได้ ลูกฉันตัวแค่นี้เหยี่ยวมันจะมาเฉี่ยวไปได้ยังไง เหยี่ยวมันตัวเล็กนิดเดียว”

พ่อค้าชาวบ้าน ก็ว่า “ไม่ทราบซิคครับ เหยี่ยวมันเฉี่ยวไปแล้ว ผมก็ทำอะไรไม่ได้”

พ่อค้าชาวกรุงก็เลยไปฟ้องเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ที่สมัยนั้นเขาเรียกว่า มหาอำมาตย์ คือเจ้าหน้าที่ศาลยุติธรรมนั่นเอง ให้ช่วยตัดสินคดี โดยเล่าให้ฟังว่า นายคนนี้พาลูกของตนไปอาบน้ำ แล้วก็ทำให้ลูกของตนหายไป เขาบอกว่าเหยี่ยวเฉี่ยวเอาไป ซึ่งเป็นไปไม่ได้ ขอให้ช่วยตัดสินด้วย

ฝ่ายพ่อค้าชาวบ้านก็เล่าให้ฟังบ้างว่า “ผมก็เคยได้นำเอาผลไม้ ๕๐๐ อัน มาฝากไว้ที่บ้านของพ่อค้าชาวกรุงคนนี้ เสร็จแล้วเขาก็ทำหายหมด ก็คงจะโกงเอาไปนั้นแหละ แล้วเขาก็บอกว่าลูกหนูกินหมด ผมก็ขอให้ท่านช่วยตัดสินคดีให้ด้วย”

ฝ่ายอำมาตย์นั้นก็รู้เท่าทันว่า อันนี้ต้องเป็นเรื่องโกงกันแน่ๆ ถ้าหากว่าพ่อค้าคนแรกโกงเขาไป โดยใช้อุบาย บอกในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ฝ่ายนี้เขาก็ทำโดยอ้างสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เหมือนกัน ก็เลยบอกว่า

“เออ! ถ้าหากว่าหนูมันกินผลไม้ได้ เหยี่ยวมันก็เฉี่ยวเด็กไปได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ท่านจงเอาผลไม้มาคืนเขาเสียเถิด เขาก็จะเอาลูกมาคืนท่านเอง”

ถึงตอนนี้ พ่อค้าชาวกรุงก็เลยหมดทางไป ต้องยินยอมต้องไปซื้อหาผลไม้เอากลับมาคืน หรือขอใช้ค่าเสียหาย แล้วพ่อค้าชาวบ้านก็นำเด็กมาคืนให้ เรื่องก็จบลงไป

นี่ก็เป็นเรื่องของการใช้ปัญญา การใช้ปัญญาที่สำคัญในกรณีนี้ก็คือผู้ตัดสินใจดี ซึ่งจะต้องรู้เท่าทันว่าอะไรเป็นอะไร เพื่อจะตัดสินใจดีให้ได้ผลโดยยุติธรรม

นี่ก็เป็นตัวอย่างต่างๆ ซึ่งในนิทานชาดกท่านเล่าไว้มากมายหลายเรื่อง เพื่อแสดงถึงการใช้ปัญญา พร้อมทั้งคติธรรมต่างๆ เพื่อสอนให้คนเราใช้ปัญญาในทางที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง เช่น ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เป็นต้น และทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ในการช่วยเหลือสงเคราะห์ ไม่ใช่ไปในทางเสียหายเป็นโทษ หรือเบียดเบียนกัน

อาตมภาพคิดว่า วันนี้ ก็ได้เล่านิทานประกอบไว้เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องคุณธรรมในหัวข้อว่าปัญญา พอสมควรแก่เวลา ก็ขอยุติเพียงเท่านี้ เจริญพร

เด็กน้อยโพธิสัตว์ ฉลาดสร้างสรรค์*

เจริญพร รายการเล่าเรื่องให้โยมฟังวันนี้ ก็จะมีพูดในหัวข้อเรื่องปัญญาอีก และก็จะเป็นเรื่องแทรกแบบเบาๆ สมองอีกเหมือนกัน

ปัญญานี้เป็นพระบารมีอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ก็ต้องบำเพ็ญบารมี ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ ประการ และในบรรดาบารมี ๑๐ ประการนั้น ปัญญา เป็นบารมีข้อที่ ๔ กล่าวคือ *ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ* *ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา* สิบข้อด้วยกัน

ปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ที่เป็นเรื่องเด่นก็คือสมัยที่เป็นมโหสถ และก็มีชาดกเรื่องหนึ่งชื่อว่า **มโหสถชาดก** อยู่ในทศชาติ หรือที่เราเรียกแบบภาษาชาวบ้านว่า พระเจ้า ๑๐ ชาติ มโหสถชาดกนี้เป็นชาดกที่ยาวมาก

วันนี้ อาตมภาพก็จะปรารภเรื่องมโหสถชาดก เอามาพูดสั้นๆ เป็นตัวอย่างประกอบเรื่องเกี่ยวกับการใช้ปัญญา เฉพาะเรื่องนี้เป็นปัญญาของพระโพธิสัตว์ในระหว่างบำเพ็ญบารมี ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ปัญญานั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จำเป็นในการที่จะบรรลุโพธิญาณ และเป็นคุณธรรมที่ค่อยๆ เจริญเพิ่มพูนขึ้นไปเรื่อยๆ สำหรับมโหสถชาดกนี้ ก็มีเรื่องเล่ามาว่า

* เล่าเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๒๘

ในอดีตกาลนานมาแล้ว มีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งในชมพูทวีป พระนามว่า พระเจ้าวิเทหะ ครองแผ่นดินอยู่ที่เมืองมิลิลา พระเจ้าวิเทหะนี้ มีบัณฑิตเป็นที่ปรึกษาราชการ และเป็นผู้ส่งสอนขนบธรรมเนียมประเพณีในการบริหารกิจการแผ่นดินอยู่ ๔ ท่าน หัวหน้าของบัณฑิตทั้ง ๔ มีชื่อว่า เสนาะ

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าวิเทหะบรรทมหลับไป และได้ทรงพระสุบิน คือฝัน พระองค์ฝันไปว่า ที่พระลานหลวงของพระองค์นั้น มีกองไฟใหญ่ลุกโผลงอยู่ ๔ มุม และต่อมาก็มีแสงไฟเล็กๆ เหมือนกับแสงหิ่งห้อยเกิดขึ้นที่ตรงกลางพระลานนั้น

ท่ามกลางกองไฟทั้ง ๔ แสงไฟเล็กๆ นั้นค่อยๆ ลุกโผลงสว่างขึ้นๆ เรื่อยๆ จนในที่สุดก็สว่างเกินกว่ากองไฟทั้ง ๔ นั้น และสว่างขึ้นไปเรื่อยๆ จนกระทั่งว่าโผลงจ้าไปหมดทั่วทั้งฟ้าและแผ่นดิน แล้วพระองค์ก็ตื่นบรรทมขึ้นมา

เมื่อตื่นบรรทมแล้ว ก็ทรงวิตกกังวลว่า เอ! ที่เราฝันนั้น มันฝันร้ายหรือฝันดี เพราะว่าฝันเป็นไฟเสียด้วย ไฟลุกมาก ก็ไม่สบายพระทัย ต่อจากนั้นก็บรรทมไม่หลับ รอเวลาจนกระทั่งบัณฑิตทั้ง ๔ คนมาเฝ้า บัณฑิตก็ทูลถามว่า พระองค์บรรทมหลับสบายดีหรือ พระเจ้าอยู่หัวก็ตรัสว่า จะสบายได้อย่างไรละ ฝันเรื่องสำคัญขึ้นมา ไม่รู้ว่ามันจะร้ายหรือดี ก็เลยตรัสเล่าเรื่องที่ทรงฝันให้ฟัง

บัณฑิตทั้ง ๔ คนก็ทูลทำนายฝันว่า ที่พระองค์ฝันนั้นเป็นฝันดี มีความหมายว่า จะมีผู้มีปัญญายิ่งใหญ่เกิดขึ้น กองไฟใหญ่ทั้ง ๔ กองที่มุมพระลานหลวงนั้น ก็คือ ข้าพระองค์ทั้ง ๔ นี้แหละ แต่จะมีคนดีเกิดขึ้น คงจะเกิดขึ้นในวันนี้ ในวันที่พระองค์ฝันนี้แหละ แล้วคนมีปัญญาคคนนั้นก็มีความยิ่งใหญ่ล้ำกว่าข้าพระองค์ทั้ง ๔ นี้มากมาย

พระเจ้าแผ่นดินก็ดีพระทัย ทรงจับเอาเป็นข้อสังเกตไว้ และ
รอกาลเวลา

ที่นี้ กล่าวถึงเหตุการณ์ทางด้านความเป็นจริง ที่ใกล้ประตู
เมืองด้านทิศตะวันออก มีหมู่บ้านหมู่บ้านหนึ่ง ที่หมู่บ้านนั้น มีเศรษฐี
ท่านหนึ่ง ชื่อว่า **สิริวัฑฒกะ**

ในเวลานั้น ก็พอดีที่บ้านของท่านเศรษฐีนี้ ภรรยาได้
ตั้งครรภ์ และต่อมาก็ได้คลอดบุตร และเมื่อคลอดบุตรคนนี้ ตาม
ตำนานบอกว่า พระอินทร์มีความดีใจ ต้องการประกาศความ
ยิ่งใหญ่ของเด็กคนนี้ ที่เกิดมาจะมีปัญญามาก ก็ได้เหาะเอาขวดย
ยามาใส่มือเด็กคนนี้ เมื่อตอนที่เกิดใหม่ๆ เลยกกลายเป็นว่าเด็ก
คนนี้เกิดมาก็มีขวดยาติดมาด้วย

เศรษฐีอาศัยนิมิตที่ว่าเด็กนี้มียาติดมาด้วย ก็ตั้งชื่อว่า **โอสถ**
แต่เต็มคำว่ามหาเข้าไปด้วย เป็น มหาโอสถ รวมกันเป็น **มโหสถ**
แปลว่ายาขนานใหญ่ หรือยาที่มีคุณเป็นอันมาก มีประโยชน์มาก

เด็กชายมโหสถนี้เติบโตขึ้นมา จนกระทั่งอายุได้ ๗ ขวบ มี
เพื่อนเล่นมากมาย มีความสามารถ มีสติปัญญาสูง

คราวหนึ่ง ท่านเศรษฐีเกิดความคิดว่า ที่เด็กๆ มาเล่นกันนี้
ถ้ามีศาลาหลังหนึ่งไว้ก็ดี ก็ให้ช่างมาสร้าง เมื่อช่างกำลังสร้าง
อยู่นั้น เด็กคนนี้มีสติปัญญามาก เห็นช่างสร้าง ก็รู้ดีกว่าช่างที่
สร้าง กลับไปสอนช่างว่าที่ท่านทำอย่างนั้น ถ้าทำอย่างโน้น จะ
ดีกว่า ก็แนะนำช่าง เมื่อช่างทำตามก็ได้ผลดี และการสร้างศาลา
ก็ดำเนินต่อมาจนเสร็จ

ศาลาหลังนี้ เป็นศาลาใหญ่ มีที่พักรถคนเดินทาง และมีที่
สงเคราะห์ในด้านการรักษาพยาบาลเป็นต้นด้วย พร้อมทั้งจุด
สระโบกขรณีอะไรต่างๆ ให้เป็นที่ที่รื่นรมย์ คงจะคล้ายๆ เป็น
ศาลาในปาร์ก หรือในอุทยาน และเพราะเหตุที่เป็นเด็กก็มีปัญญา
มาก มีคนเชื่อถือมาก มีเรื่องอะไรก็มาปรึกษา เด็กชายมหิสถก็
เลยกลายเป็นผู้วินิจฉัยเรื่องราวต่างๆ ที่คนไปมาที่ศาลานี้เอามา
ปรึกษาความด้วย โดยใช้ศาลานี้เป็นศูนย์กลาง เป็นที่พักผ่อน
และคล้ายๆ เป็นที่ทำงานไปด้วย

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดิน คือ พระเจ้าวิเทหะนั้น เมื่อเวลาผ่านไป
มาได้ ๗ ปีแล้ว ก็ทรงหวนระลึกถึงความหลังครั้งที่ได้ทรงพระ
สุบิน ก็ทรงพระดำริว่าน่าจะหาตัวเด็กคนนี้ได้แล้ว ถ้าเป็นคนมี
ปัญญาก็คงจะมีอะไรแสดงออกมา เพราะเมื่ออายุเด็กถึง ๗ ขวบ
จะสามารถแสดงลักษณะพิเศษของตนออกมาได้ ก็จึงส่ง
อำมาตย์ออกไปลองหาดู ไปค้นหาดูตัวเด็กชายที่มีสติปัญญา
มาก ว่าอยู่ที่ไหน อำมาตย์ก็แยกย้ายกันออกไปในทิศทางต่างๆ

ในบรรดอำมาตย์ที่ออกไปสืบค้นเหล่านั้น ก็มีคนหนึ่งมา
ทางด้านนี้ และได้มาถึงที่ศาลานี้ แล้วก็เข้ามาพัก เมื่อเห็น
สถานที่นั้นดีมาก ก็ถามคนแถวนั้นว่า ศาลานี้ใครสร้าง คนแถว
นั้นก็เล่าให้ฟังถึงความอัศจรรย์ของเด็กชาย ๗ ขวบนี้ ที่เป็น
ผู้อำนวยการสร้างศาลา

อำมาตย์คนนั้นก็เลยมีความมั่นใจว่าคงจะต้องเป็นเด็กคน
นี้ ก็ถามว่า เขาเกิดเมื่อไร สืบได้ความว่า เกิดเมื่อ ๗ ปีมาแล้ว วัน
เวลาก็ตรงกัน ก็เลยยิ่งมั่นใจใหญ่ว่าคงจะใช่แน่ๆ

จากนั้น ท่านอำมาตย์จึงนำความไปกราบทูลพระเจ้าอยู่หัวว่า เด็กคนนี้เป็นลูกชายของสิริวัฑฒกเศรษฐีนั้น เป็นคนมีปัญญามาก และอายุก็พอดี ๗ ขวบ ได้แสดงความสามารถให้ปรากฏในการสร้างศาลาล้างใหญ่ ซึ่งมีสถานที่ใช้งานเป็นประโยชน์ และมีสิ่งประกอบที่สวองามรื่นรมย์

พระเจ้าแผ่นดินรับฟังคำกราบทูลรายงานแล้ว ก็ทรงปรึกษากับอำมาตย์บัณฑิตทั้ง ๔ นั้น

ตอนนี้ บัณฑิตทั้ง ๔ ชักจะเกิดความริษยา ชักจะไม่พอใจ เพราะไม่อยากจะให้ใครมาล้ำหน้ากว่าตน ก็เลยกราบทูลพระเจ้าอยู่หัวว่า “อ้อ ศาลาแค่นี้ ใครๆ ก็สร้างได้ ไม่เป็นเครื่องแสดงว่าเป็นบัณฑิตหรอก เพราะฉะนั้นควรจะให้รื้อไว้ก่อน”

พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงตกลงว่าจะรอดูต่อไป จึงทรงส่งอำมาตย์กลับไปว่า “เข้า ไปสั่งเกตุคูชิ คอยติดตามพฤติกรรมของเด็กคนนี้ต่อไปว่าจะแสดงความสามารถอย่างไรอีก”

เรื่องราวต่อจากนั้นมา ก็เป็นคำเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ ซึ่งแสดงถึงการใช้สติปัญญาความสามารถของมโหสถนี้ มากมายหลายอย่าง อาตมภาพจะยกมาเล่าเป็นตัวอย่าง เช่นเรื่องหนึ่งว่า

ไล่เหยี่ยวบนฟ้า ก้มหน้ามองดิน

วันหนึ่ง เหยี่ยวตัวหนึ่งบินลงไปเฉี่ยวเอาขึ้นเนื้อที่เขียงของคนขายเนื้อ แล้วก็บินไปในอากาศ พวกเด็กๆ ทั้งหลายในบ้านนอกนี้ชอบไล่นก พอเห็นเหยี่ยวบินคาบเนื้อไป ก็พากันวิ่งไล่ เด็กเหล่านั้นวิ่งตามไป ตาก็มองดูเหยี่ยวบนอากาศ วิ่งไปก็สะดุดตอไม้บ้าง พลัดลงหลุมบ้าง หกล้มหลุก เจ็บเข้าไปตามๆ กัน

ฝ่ายเด็กชายมโหสถไม่ทำอย่างนั้น ขาวิ่งตามเหยี่ยว แต่หน้าก้มตามองที่แผ่นดิน คือมองดูตามเงาเหยี่ยว ไม่ต้องดูฟ้าเลย วิ่งตามเงาไปเรื่อย พอทันเงา ทำเหยียบทันเงา ก็เอามือปราบเสียงดัง พร้อมกับร้องตะโกน เพื่อให้เหยี่ยวปล่อยเหยื่อ เหยี่ยวนั้นได้ยินเสียงดังตกใจ ก็ปล่อยขึ้นเนือลงมา เด็กชายมโหสถก็เอามือรับทันด้วย ประชาชนที่ได้มาเห็นเหตุการณ์ก็พากันให้ร้องปรบมือให้ แสดงความชื่นชมยินดี นี่ก็เป็นเหตุการณ์ครั้งหนึ่ง que แสดงถึงความมีสติปัญญาของมโหสถ

ใครเป็นเจ้าของวัว? ช่วยตัดสินทีเถอะ

อีกตัวอย่างหนึ่ง วันหนึ่งเจ้าของวัวรายหนึ่ง นำวัวออกไปไถนา ทำงานเหนื่อยแล้วก็ไปนั่งไต้ต้นไม้ และเพราะความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ก็เลยหลับไป

คราวนั้น พอตีมีโຈรมากัน ๒ คน เห็นเจ้าของวัวหลับอยู่ ได้โอกาส ก็เลยจูงเอาวัวนั้นไป ฝ่ายเจ้าของวัวตื่นขึ้นมา เห็นเข้า ก็รีบวิ่งติดตามไป พอทันก็เข้าแย่งวัว ฝ่ายโຈรก็บอกว่า “เฮ้ย! วัวของข้าฯ แกจะมาเอาไปยังงัย” ทางนี้ก็บอกว่า “วัวของฉัน ฉันนอนหลับ ผูกไว้ แกเอาไป” ก็เถียงกันอยู่อย่างนี้ ตกลงกันไม่ได้ จนกระทั่งมาเจอเด็กชายมโหสถนี้ ซึ่งมีชื่อเสียงร่ำลือ เด็กชายมโหสถ ก็เลยรับอาสาตัดสินให้

เด็กชายมโหสถก็ถามทั้งสองฝ่าย ถามฝ่ายโຈรก่อนว่า “เออเนี่ย ท่านเอาอะไรให้วัวกิน?” ฝ่ายโຈรก็บอกว่า “ข้าพเจ้าเอางาเอาขนม (ขนมอินเดียเขาเรียกว่า กุมมาส) ให้มันกิน”

นี่คือ โจรคิดในใจว่าจะต้องบอกชื่ออาหารที่ดีที่สุด โดยกะว่า ต้องพูดให้เห็นว่าได้เลี้ยงวัวอย่างดีสมกับที่เป็นเจ้าของ

จากนั้นมโหสถก็หันมาถามเจ้าของวัวที่แท้บ้างว่า “เอ! ท่านล่ะ ท่านเอาอะไรให้วัวของท่านกิน” เจ้าของวัวก็ตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นคนจนจะมีอาหารดี ๆ อย่างนั้นที่ไหน ข้าพเจ้าเอาหญ้าให้มันกิน”

เด็กชายมโหสถก็ให้คนของตนเอง ไปเอาใบประยงค์มา (ต้นไม้ชนิดหนึ่งชื่อประยงค์) แล้วก็เอามาตำโขลกเข้า ขยำกับน้ำให้วัวกิน วัวกินใบไม้ชนิดนี้แล้วจะอาเจียน ดังนั้น เมื่อวัวตัวนี้กินใบประยงค์เข้าไปแล้ว ก็อาเจียนออกมาเป็นหญ้า

เด็กชายมโหสถก็ให้ประชาชนตัดสินเอง ว่าใครเป็นเจ้าของวัวที่แท้จริง ก็เป็นอันได้ความชัดเจน ประชาชนก็ตัดสินได้ถูกต้อง โดยดูจากประจักษ์พยานที่ปรากฏนั้น เจ้าของวัวเดิมก็ได้วัวกลับคืนไป และเด็กชายมโหสถก็ได้สั่งสอนโจรว่า ให้ตั้งตนเป็นคนดี ให้กลับตัวเสีย นี่ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง

คนไหนนางยักษ์ คนไหนเป็นแม่

ตัวอย่างต่อไปก็เรื่องแย่งลูกกัน แม่คนหนึ่ง พาลูกของตัวไปเที่ยวสระน้ำ สระน้ำอย่างดีสมัยก่อนเขาเรียกว่าสระโบกขรณี พอพาไปถึง ก็เอาลูกลงอาบน้ำ เสร็จแล้วก็เอาผ้าปูให้ลูกของตัวนั่ง ลูกยังตัวเล็กๆ ยังกินนมอยู่ เสร็จแล้วตัวเองก็ลงไปล้างหน้า

ที่นี้ นางยักษ์ฉนิตคนหนึ่ง อยากจะกินเด็ก ก็แปลงตัวเป็นผู้หญิงเข้ามาใกล้ๆ แล้วทำท่าทำทางแสดงว่าเป็นคนมีความเมตตากรุณา รักเด็ก

นางยักษ์ฉนิแปลงนั้นเดินเข้ามาถามแม่เด็กว่า “เอานี้ ลูกของคุณใช่ไหม?” แม่เด็กก็บอกว่า “ใช่” นางยักษ์ฉนิก็ว่า “เหม่น่ารักจังเลยนะ ขออุ้มสักหน่อย” ทางนี้ก็ให้อุ้ม พออุ้มได้ ก็เล่นกับเด็กไป สักครู่หนึ่งแล้วก็พาหนี

พอนางยักษ์ฉนิแปลงพาเด็กหนี แม่เด็กก็ตกใจวิ่งไล่ตาม วิ่งไล่ทันแล้วก็ไปย้อยอุตุตุตแย้งกัน ฝ่ายนางยักษ์ฉนิก็บอกว่า นี่ลูกของฉัน ฝ่ายแม่ก็บอกว่า ลูกของฉัน ต่างคนต่างแย้ง ไม่รู้ว่าลูกของใครแน่ เรื่องก็ไปถึงเด็กชายมโหสถอีกตามเคย

เด็กชายมโหสถ ก็เลยช่วยตัดสิน แต่ขอความยินยอมก่อนว่า “เอานะ ถ้าท่านยอมรับ ข้าพเจ้าจะตัดสินให้” เขาก็ยอมรับ

เด็กชายมโหสถก็ขีดเส้นลงที่พื้นดินเส้นหนึ่ง แล้วก็เอาเด็กวางที่ตรงกลางเส้นนั้นบอกว่า “เฮ้อ! ท่านทั้งสองดิ่งกัน ใครดิ่งชนะก็เป็นแม่” ก็ให้แม่จับทางเท้า และนางยักษ์ฉนิแปลงจับทางมือ สองฝ่ายก็ชูดกัน

นางยักษ์ฉนินั้นไม่คิดถึงอะไรทั้งสิ้น ชูดอย่างเต็มที่เลย เพราะว่าการจะเอาไปกิน พอชูดกันแรงๆ เด็กมีความเจ็บปวด ก็ร้องให้จ้าขึ้น พอเด็กร้องให้จ้าขึ้นมา ฝ่ายแม่นั้นมีจิตใจอ่อนโยน มีความรักลูกมาก ก็หัวใจแทบจะแตก ก็ทนไม่ไหว ต้องปล่อย ปล่อยแล้ว ก็ยื่นร้องให้

พอแม่ปล่อย ยื่นร้องให้ เด็กชายมโหสถก็บอกว่าหยุดได้แล้ว พอได้ยินดังนี้ นางยักษ์ฉนิก็จะเอาเด็กไป เพราะถือว่าตัวชนะแล้ว มโหสถก็บอกว่าหยุดก่อนๆ เดียวๆ ตัดสินเรื่องให้เสร็จเสียก่อน

แล้วมโหสถก็ถามประชาชนว่า “ท่านทั้งหลาย ธรรมดาจิตใจของผู้หญิง คนไหนจะใจอ่อนต่อลูกมากกว่ากัน แม่หรือว่าคนอื่น” ประชาชนก็บอกว่า “แม่สิ แม่ก็ย่อมรักลูกมาก”

มโหสถก็บอกว่า “นี่แสดงว่า คนที่ยอมปล่อยนี้เป็นแม่ เพราะว่ามีความรักลูกมาก ถึงแม้ว่าอยากจะได้ลูกก็จริง แต่กลัวลูกจะตาย กลัวลูกจะเจ็บ ก็ต้องปล่อย ทนไม่ไหวที่จะให้ลูกเจ็บปวด”

ในที่สุด เมื่อถามซักไปมา นางยักษ์ณีก็ยอมรับว่า ตนเองเป็นฝ่ายมาลักลูกเขาไป เรื่องก็ยุติลงด้วยดี

ทั้งท่อนเหมือนกัน ข้างไหนโคน ข้างไหนปลาย

ต่อมาก็มีเรื่องอื่นอีก อาตมภาพจะเล่าอีกสักเรื่องสองเรื่อง คราวนี้ พระเจ้าแผ่นดินต้องการจะทดสอบด้วยพระองค์เองว่า เด็กชายมโหสถจะมีปัญญาจริงหรือไม่ ไม่เอาเรื่องที่เขาเล่า

พระองค์ได้ไม้ตะเคียนมาท่อนหนึ่ง ก็ให้เขากลึงอย่างดี เหลือแต่ข้างใน มองดูต้นปลายไม่ออก ทำเป็นท่อนยาวๆ สักหน่อย แล้วก็ส่งไปที่หมู่บ้านนี้ ส่งไปให้คนทั้งหมู่บ้านเลย บอกว่า ไม้ท่อนนี้พระเจ้าแผ่นดินส่งมา ให้ชาวบ้านในหมู่บ้านทั้งหมดนี้ บอกพระองค์ให้ได้ว่า ทางไหนเป็นโคน ทางไหนเป็นปลาย ถ้าไม่มีใครบอกได้ จะปรับชาวบ้านนี้รวมกันทั้งหมดพันเหรียญ

ชาวบ้านก็มาประชุมกันหาวิธีว่า เอ! ทำอย่างไรจะบอกได้ว่าท่อนไม้ท่อนนี้ ซึ่งกลึงเรียบร้อยแล้ว ข้างไหนเป็นท่อนหัว ท่อนหาง ท่อนโคน ท่อนปลาย ก็บอกไม่ได้สักคน

เรื่องก็มาถึงมโหสถอีก มโหสถก็ให้ไปเอาเชือกมา ได้เชือกมาแล้วก็ผูกตรงกลางท่อนไม้ ผูกเสร็จก็เอาหย่อนลงน้ำ พอหย่อนลงน้ำ ด้านโคนก็จมน้ำ ด้านปลายก็กระดกขึ้น มโหสถก็ถามชาวบ้านว่า ธรรมดาท่อนไม้เนี่ยท่อนโคนหรือท่อนปลายหนักกว่ากัน ประชาชนก็บอกว่า ท่อนโคนต้องหนักกว่า ท่อนปลายก็เบากว่า

มโหสถก็บอกว่า นี่ท่านเห็นไหม ท่านบอกได้หรือยังว่าทางไหนเป็นโคน ทางไหนเป็นปลาย ประชาชนก็บอกว่า ได้ ที่จมน้ำก็เป็นท่อนโคน ท่อนที่โผล่ขึ้นมาก็เป็นท่อนปลาย เสร็จแล้วก็ส่งเรื่องกลับไปให้พระเจ้าแผ่นดินๆ ก็พอพระทัย

ในระหว่างนี้ พระเจ้าแผ่นดินพอพระทัยหลายหนแล้ว และพยายามจะให้เอามโหสถเข้ามาในวัง แต่ก็ถูกเสนกบัณฑิตเป็นต้น คัดค้านทุกทีด้วยความริษยา บอกว่า “เอ๊ย! ยังหรวอก แค่นี้ยังไม่แสดงว่าเป็นบัณฑิต” ก็คัดค้านเรื่อยมา จนกระทั่งคราวนี้ พระเจ้าแผ่นดินก็พยายามที่จะเอาเข้ามาให้ได้

ในที่สุด พวกบัณฑิต ๔ คนนั้นคัดค้านไม่สำเร็จ พระเจ้าแผ่นดินก็เอาเข้ามาในวังจนได้ เมื่อเข้ามาในวังแล้ว ก็เพียงแต่ให้อยู่ เหมือนกับรับให้เป็นลูก ยังไม่ได้รับราชการโดยตรง เพราะยังจะต้องปรึกษาให้ได้รับความเห็นชอบจากบัณฑิตเหล่านั้น

ในสระน้ำก็เห็น ในถังน้ำก็มี แก้วมณีอยู่ในไหนแน่?

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ตอนที่มาอยู่ในวังแล้ว คราวหนึ่งมีคนไปเห็นแก้วมณีอยู่ในกลางสระในพระราชวัง สุกปลั่งรัศมีงดงาม พระเจ้าแผ่นดินก็ตรัสว่า “เอ้า! ถ้าใครสามารถเอาแก้วมณีนี้ขึ้นมาได้ จะให้รางวัล” แล้วก็ทรงปรึกษากับบัณฑิต

บัณฑิตทั้ง ๔ ก็ให้คนมาช่วยกันวิดน้ำออกจากสระจนกระทั่งแห้ง ถึงโคลนถึงตมก็ยังไม่ได้แก้วมณี และไม่พบด้วย แต่พอน้ำกลับเข้ามา ก็มองเห็นแก้วมณีเหมือนเดิมอีก วิดไปก็ไม่ปรากฏ ก็เลยไม่สำเร็จ

พอเรื่องถึงมโหสถ มโหสถมาเห็น ก็บอกว่า แก้วมณีนี้ไม่ได้อยู่ในกลางสระ แต่อยู่ข้างบน อยู่บนยอดไม้

พระเจ้าแผ่นดินถามว่า เธอรู้ได้อย่างไร มโหสถก็ให้คนไปเอากาษณะมาอันหนึ่งแล้วใส่น้ำ แล้วก็ถวายให้พระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตร กราบทูลว่า ในกาษณะนี้ก็มีแก้วมณีเหมือนกันใช่ไหม ไม่ใช่มีเฉพาะในสระเท่านั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงเห็น ก็ยอมรับ

แล้วมโหสถก็บอกว่านี่ แก้วมณีมันไม่ได้อยู่ในน้ำหรอก แต่มันอยู่บนยอดไม้ข้างบนโน้น เมื่อคั่นต้นไม้ข้างบน ก็ได้พบแก้วมณีอยู่บนต้นตาล ที่ยอดตาลโน้น อยู่ในรังกา เข้าใจว่ากาคงจะไปคาบอะไรมา แล้วแก้วมณีติดมาด้วย

เมื่อเห็นปัญญาของมโหสถครั้งแล้วครั้งเล่า ในที่สุดบัณฑิตทั้ง ๔ คนนั้นก็คัดค้านไว้ไม่ไหว มโหสถก็ได้เข้ารับราชการ และต่อจากนั้นก็ได้ช่วยในการแผ่นดินต่างๆ รวมทั้งช่วยในการสงครามด้วยสติปัญญาเป็นอันมาก

อาตมภาพยกเรื่องนี้มาเล่าเป็นตัวอย่าง เพื่อแสดงถึงการใช้สติปัญญา ที่ช่วยเหลือทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน ทำให้เขาพ้นความเดือดร้อนต่างๆ ซึ่งเป็นปฏิบัติอย่างหนึ่งของพระโพธิสัตว์ คือเป็นผู้มีปัญญา แต่ใช้ปัญญาในทางที่ดีงาม ไม่ใช่ในทางเสียหาย

ไม่เหมือนอย่างเรื่องนายยอดบัณฑิตหรือนายยอดฉลาด ที่
ใช้ปัญญาในการที่จะโกงคนอื่น แต่นี่เป็นการใช้ปัญญาในทางที่
เป็นคุณเป็นประโยชน์ เป็นการบำเพ็ญบารมี

ขอให้สังเกตว่า การใช้ปัญญาของคนทั่วไปนั้น แม้จะใช้
ในทางที่ดี ก็มักอยู่เพียงในขั้นของการทำกิจธุระหรือแก้ปัญหา
ส่วนตัว บางทีก็เป็นการหักล้างหรือชิงไหวชิงพริบกัน เพื่อช่วยให้
ตนเองหลุดรอดชีวิตพ้นจากภัย ยังอยู่ในโลกแห่งการเบียดเบียน
ดังจะเห็นได้จากเรื่องต่างๆ ที่ได้เล่ามาแล้ว

แต่พระโพธิสัตว์ และท่านผู้ดำเนินตามวิถีแห่งพระโพธิสัตว์
มุ่งใช้ปัญญาในทางที่บริสุทธิ์ ช่วยเหลือชีวิตเจริญอกงามโดยธรรม
และใช้ปัญญานั้นในการช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้ประสบทุกข์
โดยทั่วไป สร้างสรรค์ประโยชน์ เพียรพยายามแก้ไขให้โลกแห่ง
การเบียดเบียนนั้น เปลี่ยนไปเป็นโลกแห่งความเป็นสุขร่มเย็น

อย่างไรก็ดี เรื่องที่เล่ามานี้ยังเป็นเพียงส่วนที่แสดงให้เห็น
ปัญญาของมโหสถ เมื่อครั้งยังเป็นเด็กอยู่ ส่วนตอนที่เป็นผู้ใหญ่
แล้ว คือตอนที่รับราชการได้ทำประโยชน์อย่างไรบ้างนั้น เป็น
เรื่องยืดยาว จะไม่นำมาเล่าในที่นี้

ปัญญามีคุณประโยชน์อย่างทีกล่าวก่อนแล้ว เพราะฉะนั้น
เราจึงควรสั่งสมเจริญปัญญา ดำเนินตามพุทธปฏิบัติ

การที่จะเจริญปัญญานั้น ก็เหมือนกับที่อาตมภาพจะได้
กล่าวต่อไป ถึงทางเกิดของปัญญา ๓ ทาง คือ

สุตะ การสดับตรับฟัง เล่าเรียน อ่าน

จินตะ การคิด การใช้ความคิดพินิจพิจารณา แล้วยก

ภาวนา การลงมือทำ หรือปฏิบัติ

อาจจะใช้ ๓ อย่างนี้มาร่วมกัน คือฟัง เล่าเรียน อ่านให้มากด้วย แล้วยกใช้ความคิด โดยรู้จักคิดให้ถูกวิธี และก็ลงมือทำ นำมาใช้นำมาปฏิบัติ เพื่อให้เห็นด้วยตนเองว่า มันจะเกิดผลจริงจางอย่างไร สติปัญญา ก็จะเจริญยิ่งขึ้นไปตามลำดับ

อาตมภาพคิดว่า สำหรับวันนี้ เล่าเรื่องมาก็มาก พอสมควรแก่เวลา ขออนุโมทนาโยมเพียงเท่านี้ เจริญพร

สร้างปัญญาทางไหนดี*

เจริญพร รายการเล่าเรื่องให้โยมฟังวันนี้ ก็พูดเรื่องปัญญาต่อ แต่จะวกกลับมาในเนื้อหาที่เป็นหลักวิชา คือ อาตมภาพได้พูดแล้วว่า ปัญญานั้นมีอยู่หลายอย่าง วิธีแบ่งปัญญาก็มีหลายวิธี คราวนี้จะแบ่งตามทางเกิดของปัญญา

เมื่อว่าตามทางเกิดของปัญญา ท่านแบ่ง **ปัญญา** เป็น ๓ ชนิด คือ

๑. **จินตมยปัญญา** ที่เรามักเรียกกันยาวๆ ว่า จินตมยปัญญา แปลว่า ปัญญาเกิดจากการคิด
๒. **สุตมยปัญญา** ปัญญาเกิดจากการฟัง หรือการสดับเล่าเรียน
๓. **ภาวนามยปัญญา** ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติ หรือลงมือทำ

รวมความว่าแหล่งเกิดปัญญาก็มี การคิด การสดับฟัง และการลงมือปฏิบัติ

ที่นี้ ปัญญาที่เกิดจากการคิดนั้น ท่านเรียงไว้เป็นอันดับที่ ๑ แต่ที่เราเอามาใช้ในเมืองไทย เรามักจะเรียงสุตมยปัญญาก่อน เพราะเราไปคิดในแง่ว่า น่าจะเริ่มต้นด้วยการสดับฟังคนอื่น สดับฟังแล้ว ก็เอามาคิด คิดแล้ว ก็ลงมือทำ

*

เล่าเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๒๘

แต่ส่วนในพระบาลีนั้น ท่านเอาจินตมยปัญญาขึ้นก่อน ที่ท่านเริ่มอย่างนั้น ก็เพราะท่านมุ่งจะพูดถึงประเภทของคน คือคนบางพวก สามารถที่จะคิดหาเหตุผลเองแล้ว ก็เกิดปัญญามีความเข้าใจขึ้นมา ท่านบอกว่าคนประเภทนี้เป็นผู้ฉลาดมาก รู้จักคิดเองเป็นหรือรู้จักมนสิการ โดยเฉพาะก็ได้แก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งตรัสรู้ด้วยตนเองได้

ท่านเหล่านี้รู้จักคิดหรือคิดเป็น ท่านเป็นผู้ค้นพบ มีความรู้ต่างๆ หลายอย่างโดยที่ท่านไม่ได้สดับเล่าเรียน เพราะยังไม่มีคนอื่นรู้เข้าใจมาก่อน ท่านผ่านพบประสบการณ์แล้ว ก็คิดสืบสาว สอบค้นพิจารณาจนมองเห็นชัดด้วยตนเอง ก็คือปัญญาตรัสรู้นี้แหละ ท่านรู้จักสังเกต พิสูจน์ และรู้จักพิจารณา ก็ได้ปัญญา

อย่างคนบางคนไปอยู่ในที่สงบ ได้เห็นธรรมชาติแวดล้อมแล้ว เกิดความคิดพิจารณา เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องชีวิตของตน อันนี้ก็เป็นปัญญาที่เกิดจากการคิด เป็นการคิดขึ้นมาจากสิ่งที่ตนได้เห็น โดยไม่ต้องมีคนอื่นสอนหรือบอกเล่า

ดังเช่นว่า ไปอยู่ในที่สงบ มองเห็นใบไม้ร่วงหล่น ใบไม้นั้นเป็นสีเหลือง เป็นใบไม้แก่ ก็สะกิดใจ น้อมคำนึงถึงความจริงแล้ว ก็มองเห็นธรรมชาติของชีวิต ทำให้เกิดปัญญารู้เท่าทันความเป็นไปของสังขาร อย่างที่เรียกว่า *รู้ไตรลักษณ์* เห็น *อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา* ปัญญาที่เกิดจากการรู้จักคิดด้วยตนเองนี้ เรียกว่า **จินตมยปัญญา**

แต่คนส่วนมากไม่สามารถในการคิดเอง ต้องอาศัยผู้อื่น เช่น มีครูอบรมสั่งสอนแนะนำ หรือมีท่านผู้รู้ที่จะบอกกล่าวเล่าให้ฟัง โดยเฉพาะก็คือบุคคลที่หวังดี ที่เรียกว่า กัลยาณมิตร

ความรู้ที่เกิดจากการสดับตรับฟังเล่าเรียนจากผู้อื่นนี้ เมื่อเขาแนะนำชี้แจงดีจนเกิดความเข้าใจขึ้นมา เห็นตามนั้น รู้เท่าถึงความเป็นจริง ก็เกิดเป็นปัญญาขึ้น อันนี้เรียกว่า **สุตมยปัญญา**

ข้อสุดท้ายคือ **ภาวนามยปัญญา** ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติ หรือลงมือทำ

ตามตัวอักษร “ภาวนา” แปลว่าทำให้เจริญ หรือการทำให้เกิดให้มีขึ้น หมายถึงการลงมือปฏิบัติ เหมือนอย่างบางคนได้ฝึกปรือในการงานอาชีพบางอย่างมา ด้วยการลงมือทำเอง เช่น เป็นช่างเครื่องยนต์ ทำไปก็เรียนรู้และทำเป็นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ สะสมความรู้ความชำนาญมากขึ้น จนเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ โดยไม่ได้เล่าเรียนในโรงเรียน

อีกตัวอย่างหนึ่ง เหมือนอย่างเราได้ยินเรื่องวิธีปลูกต้นไม้ คนอื่นเล่าให้ฟัง หรือสอนให้ บอกให้ ก็ได้สุตะมา แต่ปัญญานั้นก็ยังไม่แจ่มแจ้ง ต่อมาเมื่อได้ลงมือปลูกด้วยตนเอง จึงจะรู้ รู้ชัดเจน ประจักษ์แก่ตัวเอง เป็นปัญญาที่แน่นอน เพราะว่าที่ได้ยินได้สดับมานั้น บางทีก็เอามาทำเองไม่ได้ เรียนรู้ตามที่เขาบอก ว่า ปลูกต้นไม้ต้องทำอย่างนั้นๆ แต่พอมาทำเอง ปรากฏว่าปลูกไม่สำเร็จ ต้นไม้ไม่งอก ไม่ขึ้น ไม่งาม ก็ต้องมาหัดทำ

เพราะฉะนั้น วิธีเรียนวิธีการศึกษาอย่างหนึ่ง ก็คือให้ลงมือทำ หรือทำด้วยตนเอง อย่างนี้ ถ้าทำสำเร็จ เรียกว่าเป็น **ภาวนามยปัญญา**

ในการปฏิบัติธรรมทางจิตใจก็เช่นเดียวกัน ปัญญาที่เกิดจากภาวนา คือการลงมือปฏิบัติ จะทำให้ประจักษ์ชัดแก่ตนเอง

ดังเช่น เรียนรู้สติปัญญา ท่านบอกให้ว่า สติปัญญา คือ การตั้งสติ หรือมีสติกำหนดพิจารณารู้เท่าทันความเป็นจริงของ สิ่งทั้งหลาย ว่าไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา มี ๔ ข้อ คือ กายานุปัตสนา เวทนานุปัตสนา จิตตานุปัตสนา และ ธรรมานุปัตสนา แต่ละอย่างเป็นอย่างนั้นๆ ทำอย่างนั้นๆ เราได้สติกลับมา แต่ไม่เคย ปฏิบัติ ก็ไม่รู้ชัด ไม่เห็นผลจริง

ต่อเมื่อใดเอาไปลงมือปฏิบัติ ก็ได้เห็นประจักษ์แก่ตัวเอง และได้รับผลเป็นขั้นเป็นตอนไป ปัญญาที่เกิดด้วยการลงมือ ปฏิบัติอย่างนี้ เรียกว่า ภาวนามยปัญญา และโดยเฉพาะ ก็ หมายถึงปัญญาที่เกิดจากการที่จิตเคยได้สมาธิแล้ว ซึ่งเป็นไป ตามหลักที่ท่านกล่าวว่า สมานนั้นเป็นบาทฐานของปัญญา เมื่อ จิตใจสงบ ตั้งมั่น มีสมาธิดีแล้ว ก็พิจารณาจนเห็นความจริง ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติอย่างนี้ เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

ตกลงว่า ปัญญามี ๓ อย่าง แบ่งตามทางเกิด อย่างที่ได้ กล่าวมานี้ ซึ่งสำหรับคนทั่วไป มักต้องใช้ให้สัมพันธ์กัน คือ

ตอนแรกก็ได้สติแล้วเรียนจากผู้อื่น เพราะเราอาจจะยังไม่ สามารถในการคิดได้โดยลำพัง ก็สติรับฟังจากท่านผู้รู้ ท่านผู้ เป็นครูอาจารย์สั่งสอน

เมื่อสติรับฟังแล้ว ก็เอามาคิดมาพิจารณาสุตะ ก็เกิด เป็นจินตะ หรือเป็นจินตาคัน

เมื่อคิดพิจารณาแล้ว ก็ไม่ปล่อยให้เป็นเพียงความคิดอยู่ใน สมมต แต่เอามาลงมือทำลงมือปฏิบัติด้วย ก็ให้เห็นผล ประจักษ์จริงขึ้นมาเป็นลำดับ

เรียกว่า โดยทั่วไปแล้ว ก็ใช้ทั้ง ๓ อย่าง เป็นขั้นเป็นตอน

แต่บางที สำหรับผู้มีปัญญามาก พอได้สู่ตะ ก็เข้าใจที่สู่ตะ นั้นทีเดียว หรืออย่างผู้มีจินตะ รู้จักคิด คิดเป็น ก็ได้ปัญญา รู้แจ่มแจ้งที่จินตะ และบางคนที่ได้ปัญญาต่อเมื่อมาทำภาวนา จึงจะรู้

เป็นอันว่า ทางเกิดของปัญญานี้ ทำให้เรารู้สู่ทางในการที่จะสร้างสมเจริญปัญญาให้แก่ตนเอง ท่านแบ่งไว้เพื่อเป็นเครื่องกำหนดของพุทธศาสนิกชน ไม่ใช่เพียงแค่ว่าให้เป็นความรู้เท่านั้น แต่เพื่อผลในทางปฏิบัติ ที่จะให้เกิดประโยชน์จริงจังกด้วย

คำอธิบายตอนนี้ อาทมภาพนำมากล่าวเพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญาบารมี พอให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องปัญญาในแง่ต่างๆ มากขึ้น

คิดว่า วันนี้กล่าวธรรมกถา เป็นความรู้เพิ่มเติมในเรื่องปัญญา ก็พอสมควรแก่เวลา ขออนุโมทนาโยมท่านี้ เจริญพร

หลักการพัฒนาปัญญา*

เจริญพร รายการเล่าเรื่องให้โยมฟังวันนี้ ก็ยังอยู่ภายในหัวข้อธรรมเรื่องปัญญา

เรื่องปัญญานี้ ได้พูดมาหลายครั้งแล้ว ได้พูดถึงปัญญาในระดับของการใช้งานในชีวิตประจำวัน ในธุรกิจการงานต่างๆ และในการแก้ปัญหาต่างๆ ไป ให้เห็นว่า ปัญญามีคุณประโยชน์อย่างไร และจะใช้อย่างไร แต่ยังมีปัญหาว่า จะสร้างปัญญา หรือทำปัญญาให้เกิดขึ้นได้อย่างไร

ดังนั้น ในวันนี้ ก็จะเข้ามาสู่การปฏิบัติที่เป็นเนื้อหาสาระทางธรรมมากขึ้น โดยอยากจะพูดเรื่องการเจริญปัญญา วิธีเจริญปัญญา หรือใช้ภาษาปัจจุบันก็เรียกว่า วิธีพัฒนาปัญญา

พระพุทธเจ้าตรัสหมวดธรรมไว้หมวดหนึ่ง เรียกว่า **ปัญญา วุฒิธรรม** แปลว่า ธรรมเครื่องเจริญปัญญา มี ๔ หัวข้อด้วยกัน ถ้าจะเรียกง่ายๆ โดยแปลว่า **หลักการพัฒนาปัญญา** ก็ได้ หัวข้อทั้ง ๔ นั้น มีดังนี้

๑. การคบหาสัตบุรุษ หรือการคบคนดี เสวนาคคนดี เรียกเป็นศัพท์ทางพระว่า **สัพปุริสสังเสวะ** (สัพปุริส = สัพบุรุษ และ สังเสวะ = การเสวนา การคบหา)

* เล่าเมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๘

๒. การฟังคำแนะนำสั่งสอนของสัตบุรุษนั้น หรือเรียกง่าย ๆ ว่า ฟังธรรม ทางพระเรียกว่า **สัทธัมมัสถสวนะ**

๓. การพิจารณาไตร่ตรองโดยแยกกาย หรือรู้จักคิดให้ถูกวิธี เรียกว่า **โยนิโสมนสิการ**

๔. การนำไปปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมาย ตามความสัมพันธ์ที่โยงกัน ส่งผลต่อกันเป็นระบบ เรียกเป็นศัพท์ว่า **ธัมมานุธัมมปฏิบัติ**

ทั้งหมดนี้มี ๔ หัวข้อด้วยกัน ทบทวนหัวข้ออีกครั้งหนึ่ง

๑. สัพปุริสสังเสวะ การเสวนาสัตบุรุษ คือการคบหาคนดี

๒. สัทธัมมัสถสวนะ การฟังธรรมคำสั่งสอน

๓. โยนิโสมนสิการ การพิจารณาไตร่ตรองโดยแยกกาย

๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือการปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย ถูกระบบ

(เทียบในหลักการพัฒนาปัญญา: เสวนา→สุตะ→จินตา→ภาวนา)

อาตมภาพจะอธิบายหลักทั้ง ๔ ข้อนี้ โดยย่อ

ข้อ ๑ **สัพปุริสสังเสวะ** การคบหาคนดี หรือคบหาเสวนาสัตบุรุษ อันนี้เป็นหลักธรรมสำคัญ ที่เรามักเรียกว่า การคบหากัลยาณมิตร หรือการมีมิตรดี

การคบหาคนนั้น เป็นพื้นฐานเบื้องต้น ที่จะนำไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อม ถ้าคบหาคนไม่ดี ก็พาให้ห่างไกลจากความเจริญออกงาม ในทางตรงข้าม ก็จะทำให้ไปสู่ความเสื่อมแทนที่จะได้ความดี ก็ได้ความชั่ว อย่างที่ท่านกล่าวว่า คบคนเช่นใด ก็เป็นคนเช่นนั้น

ดังที่ท่านเปรียบเทียบว่า เหมือนกับเอาใบไม้ไปห่อของ ถ้าเอาใบไม้ไปห่อของเหม็น ใบไม้นั้นก็พลอยมีกลิ่นเหม็นไปด้วย ถ้าเอาใบไม้นั้นไปห่อของหอมอย่าง เช่นไม้กฤษณา ใบไม้นั้นก็พลอยมีกลิ่นหอมไปด้วย

ถ้าคบหาคนชั่ว ก็นำไปสู่ความชั่ว ความเสื่อมเสียหาย ถ้าคบหาคนดี ก็นำไปสู่ความดีงาม ความเจริญก้าวหน้า

ในทางธรรม การที่จะเจริญก้าวหน้าได้ ก็ต้องคบหาบุคคลที่ดีก่อน คนดีที่ควรคบหา เรียกว่า สัตบุรุษ ซึ่งท่านยกตัวอย่างไว้ยอดของสัตบุรุษ ก็ได้แก่พระพุทธเจ้า รองลงมาก็ได้แก่พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย ตลอดจนกระทั่งพระสาวก ท่านผู้รู้ธรรม ผู้มีความรู้ ผู้ทรงคุณธรรม หรือผู้ประกอบด้วย สัมปติธรรม ๗ ประการ ถ้าผู้ใดประกอบด้วยสัมปติธรรม ๗ ประการ ก็เรียกว่า เป็นสัตบุรุษ (คนเก่าๆ มักเรียกว่า สัมบุรุษ)

สัมปติธรรม ๗ ประการนั้น ว่ากันแต่โดยหัวข้อว่า รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักบุคคล รู้จักชุมชน แต่ในโอกาสนี้ไม่มีเวลาที่จะอธิบายยาว ก็เอาแต่เพียงความหมายในที่นี้ว่า คือคบหาคนดี คนที่มีความรู้ คนที่ทรงคุณธรรม

อันนี้จะเป็นพื้นฐานเบื้องต้น ที่จะให้ได้ฟังคำแนะนำสั่งสอน และได้แบบอย่างที่ดี เพราะว่าท่านที่มีความรู้ ก็สามารถให้ความรู้ เมื่อมีการให้ความรู้ได้รับการเล่าเรียนศึกษา ก็สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติให้สำเร็จผล ในทางพระพุทธศาสนาถือการคบหานี้เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ท่านเล่าเป็นนิทานชาดกก็มี

อิทธิพลของเสวนา

อย่างเรื่องลูกนกแขกเต้า ที่ท่านเล่าว่า ลูกนกแขกเต้า ๒ ตัว ตอนแรกก็อยู่ในรังเดียวกัน พอตีวันหนึ่งมีพายุใหญ่มา พัดเอารังกระจัดกระจาย ลูกนกแขกเต้า ๒ ตัว ก็พลัดกันไป ตัวหนึ่งไปตกที่อาศรมพระฤๅษี อีกตัวหนึ่งไปตกที่ช่องโจร นก ๒ ตัวนี้ก็เจริญเติบโตมาในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน

ตัวที่ไปอยู่ในอาศรมของพระฤๅษีๆ ก็เลี้ยงไว้ ก็ได้อยู่ในบรรยากาศของสิ่งแวดล้อมที่ดีงาม ได้เห็นสิ่งที่ดีงาม ได้ฟังสิ่งที่ดีงาม พระฤๅษีท่านเกี่ยวข้องกับใคร ใครมาหาท่าน ท่านก็ต้อนรับตามแบบของผู้ที่มีคุณธรรม มีการปฏิสันถารต้อนรับด้วยความอ่อนหวานสุภาพ นกแขกเต้าก็จำเอาคำที่ท่านกล่าวไว้ เวลาใครมาหา ก็ต้อนรับทักทายด้วยคำที่สุภาพอ่อนหวาน

ตรงกันข้าม นกแขกเต้าที่ไปตกในช่องโจร ก็ได้ยินถ้อยคำของโจรที่พูดแต่คำหยาบคาย พูดแสดงความโหดเหี้ยมดุร้าย ใครเข้ามาในเขต ก็จะทำร้าย ก็จำติดไว้ และพูดตามไปอย่างนั้น

ที่นี่ มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่งพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งหลงทางมา ตอนแรกก็มาถึงที่ช่องโจรก่อน หลงเข้ามาในเขตของโจร โดยไม่รู้พระองค์ กำลังเหน็ดเหนื่อย

พอประทับนั่งพักเท่านั้น นกแขกเต้าตัวที่อยู่ในช่องโจร ขณะนั้นโจรไม่อยู่ คงจะออกไปลั่นหรือไปอะไรข้างนอก นกแขกเต้าตัวนี้ก็ต้อนรับโดยการร้องคุกคาม พูดด้วยคำหยาบคายว่า “ไอ้เนี่ย เป็นใคร นี่พวกเรามาๆ มาช่วยกันจับเอาไปฆ่าเสีย” อะไรทำนองนี้ เป็นคำที่น่ากลัวทั้งนั้น

พระราชาทรงได้ยินอย่างนี้ ก็สะดุ้งตกพระทัย และเห็นว่าสถานที่นี้คงจะเป็นสถานที่ไม่ปลอดภัยเป็นแน่ ก็เลยเสด็จออกจากที่นั่นไป

พระราชเสด็จต่อไป ก็ไปเข้าเขตอาศรมของพระฤๅษี พอเสด็จย่างเข้าเขตอาศรมพระฤๅษี ก็ทรงได้ยินเสียงของนกแขกเต้าตัวที่เติบโตมาในอาศรมของพระฤๅษีนั้น ทักทายปราศรัยว่า “อ้อ! ท่านผู้เจริญ เชิญเข้ามาในที่นี้เถิด ที่นี้เป็นสถานที่ร่มเย็น เชิญมาพักผ่อน ถ้าท่านต้องการอะไร ข้าพเจ้าจะเอามาต้อนรับ” อะไรต่างๆ ทำนองนี้

พระราชาทรงได้ยินแต่เสียงอ่อนหวาน ก็สบายพระทัย แล้วก็เลยเสด็จเข้าไป จนกระทั่งได้พบพระฤๅษี ก็ได้รับการต้อนรับ ปฏิสันถารเป็นอย่างดี

เรื่องนี้ท่านเล่าไว้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างของการคบหา หรือสิ่งแวดล้อม ว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก เด็กเติบโตมาในสภาพแวดล้อมอย่างไร ก็มีแนวโน้มที่จะเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น การคบหาจึงเป็นฐานเบื้องต้นที่จะนำไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อม

คนดี หรือ คนชั่ว ที่จะคบหานั้น ไม่ใช่เฉพาะเป็นคนทีพบปะพูดคุยกันเท่านั้น แต่ปัจจุบันนี้ยังมีคนที่พูดที่แสดงตัวออกมาให้เราคบทางหนังสือ และสิ่งตีพิมพ์ที่อ่าน วิชชุ เทปที่ฟัง ทีวี วีดิโอที่ชมที่ดู เป็นต้น อีกด้วย

เมื่อคบหาสัตบุรุษ คบหาคนดีแล้ว ต่อไปก็มาสู่หลักข้อที่ ๒ คือ *สัทธัมมัตถสวนะ* ฟังคำแนะนำสั่งสอนของท่าน

บุคคลที่อยู่กับคนที่ดีมีความรู้ ก็มีโอกาสมากที่จะรับฟัง คำสั่งสอน แต่ก็ไม่แน่เสมอไป ท่านบอกว่าเหมือนทัฬหี กับ ลิ่น ที่ ต่างกัน

ทัฬหี นั้นอยู่ในหม้อแกง แต่ไม่เคยรู้รสแกงเลย เปรียบ เหมือนกับคนที่มาอยู่ใกล้บัณฑิต ใกล้นักปราชญ์ แต่ไม่รู้จักสดับ รับประทานหรือสังเกต แม้จะได้ไปบ้าง ก็เป็นเพียงสิ่งแวดล้อมประดับ ตัว ถ้าไม่ได้ใส่ใจฟังคำแนะนำสั่งสอน ก็ไม่ได้รู้อะไรมาก เหมือนกับทัฬหีที่ไม่รู้รสแกง

นี่ต่างกับลิ่น ลิ่นนั้น ถ้าตักแกงเพียงช้อนเดียวใส่เข้าไปใน ปาก ก็รู้รสแกง ว่ามีรสอร่อยหรือไม่อร่อย เผ็ดเค็มเปรี้ยวอย่างไร เพราะฉะนั้น ท่านจึงบอกว่า ให้ทำตนเหมือนกับลิ่นที่รู้รสแกง ไม่ให้ทำตนเหมือนกับทัฬหี

เมื่อทำตัวเหมือนกับลิ่นที่รู้รสแกงแล้ว ก็เป็นอันว่าเข้าหลัก ที่เรียกว่า *สัทธัมมัตถสวนะ* คือฟังคำสั่งสอนของท่านผู้รู้ด้วย

เมื่อฟังธรรม สดับคำสั่งสอนของท่านแล้ว ก็มาสู่หลักที่สาม ข้อต่อไป คือ *โยนิโสมนสิการ* รู้จักไตร่ตรองพิจารณาด้วย คือฟัง อย่างเดียวไม่พอ ฟังแล้ว รู้จักคิดรู้จักพิจารณา จึงจะได้ประโยชน์

อันนี้ก็มีข้อเปรียบเทียบอีก ท่านเปรียบเทียบเหมือนกับ เรื่องหู หูนั้นก็มีหูคน กับหูของ หูของ อย่างงูกา หูกระทะ ก็ เรียกว่าหูเหมือนกัน แต่ว่าได้แค่คนจับ ดึงเอาไป เอาไปทำโน่น เอาไปทำนี่ แล้วแต่คนจะชักพาไป ไม่เหมือนหูคน หูคนนั้นฟัง ฟัง แล้ว พินิจพิจารณาด้วย รู้จักคิดว่า อันนี้มีเหตุมีผลอย่างไร เป็น สิ่งที่น่าเชื่อ น่าฟังหรือไม่ ไม่ถูกชักพาไปในความหลง

หมายความว่า หุคนั้น จะชักพาเอาไปเหมือนอย่างหูกาหุ กระทะไม่ได้ แต่รู้จักคิดรู้จักพิจารณาด้วย

การรู้จักคิดรู้จักพิจารณานี้ ก็คือการใช้โยนิโสมนสิการ การไตร่ตรองพิจารณาโดยใช้ปัญญา ว่าที่ท่านพูดมาแสดงมานั้น มีเหตุมีผลหรือไม่อย่างไร จะนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้น ก็จะได้สืบสาวราวเรื่อง คิดแก้ไขให้ถูกต้องถูกขั้นตอน รู้จักนำความรู้มาใช้ให้ถูกต้องถูกแง่ จึงจะได้ประโยชน์ตลอดจนรู้จักพิจารณา เช่นว่าหลักธรรมข้อนี้ ท่านกล่าวไว้ นั้น มีความมุ่งหมายอย่างไร นำไปใช้ในกรณีไหนจะถูกต้อง จึงจะเกิดผลเกิดประโยชน์

การพิจารณานี้ก็มีหลายอย่าง โยนิโสมนสิการนั้น พระพุทธเจ้าแสดงไว้หลายวิธีด้วยกัน ในโอกาสนี้ อาตมภาพพูดแต่เพียงหัวข้อให้เห็นว่า การไตร่ตรองพิจารณานั้น เป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้เกิดประโยชน์ได้ เมื่อพิจารณาไตร่ตรองโดยแยบคายแล้วมีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดี ก็นำไปปฏิบัติได้

หมายความว่า หลักธรรมแต่ละข้อๆ นี้ มีความต่อเนื่องกัน ตอนแรกก็คบหาคนดี คบหาแล้ว ก็สังเกต สดับรับฟังคำสอน เมื่อฟังคำสอน ก็พิจารณาไปด้วย เมื่อพิจารณาจับได้ถูกแง่ถูกมุมให้เข้ากับความมุ่งหมายที่จะใช้ แล้วก็นำไปปฏิบัติ

คราวนี้ก็มาถึงข้อที่ ๔ คือการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมาย การปฏิบัตินี้ก็สำคัญ ถ้าสักว่าปฏิบัติไป บางทีก็ไม่ได้ผล เช่น คุณธรรมต่างๆ นี้ มีอยู่มากมาย ท่านสอนไว้หลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น ความเพียร หรือวิริยะ

ความเพียรเป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่ควรประพฤติ แต่ถ้าเอาไปใช้ไม่ถูกหลักถูกเกณฑ์ บางที่ความเพียรก็กลับเป็นโทษได้ อย่างน้อยก็เสียเปล่า ก็เลยจะยกตัวอย่าง เล่าชาดกอีกเรื่องหนึ่ง ให้เห็นว่าเอาความเพียรไปใช้ไม่ถูกเรื่องถูกราว ก็ไม่ได้ผล เหนื่อยเปล่า

กาวิตน้ำทะเล ต้องเพียรแค่ไหน

มีเรื่องเล่าว่า ในอดีตกาลนานมาแล้ว ที่ริมทะเลแห่งหนึ่ง ชาวบ้านนำเครื่องเช่นสรวงสังเวชมาบวงสรวงพญานาค อันเป็นประเพณีของคนอินเดียสมัยนั้น เหมือนอย่างที่คุณไทยสมัยนี้ บางทีก็ทำคล้ายอย่างนั้น ในเรื่องนี้เขาไปเช่นสรวงพญานาค ก็เอาเครื่องเช่นไปวางไว้ เมื่อบูชาเสร็จแล้ว ก็ทิ้งไว้ แล้วก็พากันไป

ที่นี้ มีกาคุหนึ่ง เป็นสามภรรยา บินมาเห็นเครื่องเช่นเข้า ก็ลงมากินกัน กินปลา กินเนื้อ กินขนม แล้วก็เลยกินสุราเข้าไปด้วย

กาคุนี้กินสุราเข้าไปมากมายจนเมาได้ที่ พอเมาและอึมดีแล้ว ก็บินไปจับที่ชายหาด ยืนอยู่ที่ชายหาด กะว่าเดี๋ยวเราจะเล่นน้ำทะเลกันให้สนุกเลย

ตอนนั้นก็พอดีมีคลื่นขนาดปานกลางลูกหนึ่งพัดเข้ามา พอดีมาตรงกับนางกา เลยซัดเอานางกลางทะเลไป พอลงทะเลไปแล้ว ไปเจอปลาใหญ่เข้า ปลาใหญ่ก็เลยซุบกินนางกาเสีย

ฝ่ายนายกามีความเศร้าโศกเสียใจมาก ที่นางกาถูกพัดพา ลงทะเลไป ร้องไห้เศร้าเสียใจ ไปๆ มาๆ ก็เจอเข้ากับฝูงกาจำนวนมาก นายกาก็แสดงความเศร้าโศกเสียใจ กาทั้งหลายก็ถามว่า “เฮ้อ! ท่านเศร้าโศกเสียใจเรื่องอะไรกัน”

นายกาก็เล่าให้ฟังว่า “นี่แน่ะท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ากับภรรยาเคยยืนอยู่ที่ชายหาด กำลังจะเล่นน้ำทะเลให้สนุกสนาน ก็พอดีโจรทะเลมาพาเอาภรรยาของข้าพเจ้าไปเสีย”

โจรทะเลในที่นี้ไม่ใช่หมายความว่า โจรที่อยู่ในทะเล แต่หมายความว่า ทะเลนั่นแหละเป็นโจร ทะเลนี้มาเอาภรรยาของนายกาก็ทำหน้าที่เท่ากับเป็นโจร โจรทะเลมาเอาภรรยาของข้าพเจ้าลงทะเลไปเสียแล้ว ข้าพเจ้าก็เศร้าเสียใจเป็นอันมาก

กาทั้งหลายก็บอกว่า “โอ้! เราจะต้องช่วยกัน ก็แค่นี้ พวกเราตั้งฝูงใหญ่ คงจะช่วยกันได้หรอก น้ำทะเลแค่นี้จะต้องช่วยกันวิดให้แห้ง แล้วจะได้เอาแม่กาน้ำขึ้นมา” เรียกว่าจะค้นหานางกานั่นแหละ ก็เลยช่วยกันวิดน้ำทะเลเป็นการใหญ่

ฝูงกาน้ำนั้นแต่ละตัว ต่างก็ใช้จะงอยปากวิดน้ำทะเล วิดบ้าง ตีมแล้ว ก็เอาไปพ่น เอาไปคายออกที่อื่นบ้าง พวกกันทำอยู่อย่างนี้ จนกระทั่งเหน็ดเหนื่อย จะงอยปากเมื่อยล้าไปตามๆ กัน ก็ไม่สำเร็จ เพราะว่าวิดไปเท่าไรๆ ทะเลก็ไม่ยุบ พอแห้วลงไปนิด หนอยมันก็กลับมาเต็มอย่างเดิม

เหล่ากาเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้ากันเป็นอันมาก ก็ได้แต่คร่ำครวญเศร้าเสียใจถึงนางกาน้ำนั้น ร้องให้กันระงม

จนกระทั่งในที่สุด เทวดาประจำมหาสมุทรคงจะรำคาญแล้ว ก็อยากจะช่วยให้กาเหล่านี้พ้นจากการร้องไห้ทุกข์โศกคร่ำครวญเสียที ก็เลยมาเนรมิตเป็นรูปที่น่าสะพรึงกลัว ชับไล่ฝูงกาน้ำนั้นกระจัดกระจายไปหมด ก็เลยหมดเรื่องหมดราวกันไป

มองให้ชัด ธรรมานุธรรมปฏิบัติ สำคัญเพียงใด

ที่เล่ามานี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นหลักที่ว่า แม้แต่คุณธรรมก็จะต้องใช้ต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ถ้าใช้ไม่เป็นปฏิบัติไม่ถูก ไม่เป็นธรรมานุธรรมปฏิบัติ ก็ไม่เกิดผล เหมือนอย่างฝูงกาที่ใช้ความเพียรพยายามเป็นอันมาก แต่ไร้ประโยชน์ จะเห็นว่ากาฝูงนี้ มีความเพียรอย่างมาก ไม่ได้ทำถอยเลย พวกมันช่วยกันวิดน้ำทะเล แต่น้ำทะเลก็ไม่รู้จักแห้ง และถ้าขึ้นวิดต่อไป ก็ตายเปล่า เพราะฉะนั้น ความเพียรที่ใช้ไม่ถูกไม่ที่ถูกต้อง ก็ไม่สำเร็จผล

หลักธรรมเรื่องอื่น ก็เช่นเดียวกัน อย่างเรื่องสันโดษ สันโดษนี้ก็ต้องใช้ให้มาหนุนความเพียร ท่านให้สันโดษ ก็เพราะว่า จะได้ไม่มัวกังวลกับเรื่องการแสวงหาความสนุกสนานบันเทิงบำรุงบำเรอตนเอง จะได้เอาเวลาและแรงงาน ที่จะใช้ในการแสวงหาความสุขสำราญการบำรุงบำเรอนั้น มาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ทำความเพียรปฏิบัติธรรมได้เต็มที่

เมื่อใช้ถูกหลักตรงความมุ่งหมาย สันโดษก็เป็นตัวหนุนการเพียรพยายามทำหน้าที่การงานเจริญกุศลธรรมที่ท่านสอนให้ไม่สันโดษ และในเวลาปฏิบัตินั้น ก็มีสุขไปด้วย

แต่ถ้าใช้ไม่ถูก ไม่รู้ความมุ่งหมาย สันโดษก็อาจกลายเป็นความพอใจชนิดที่พาให้เกียจคร้าน แล้วก็สบายด้วย เมื่อเกียจคร้านติดสุขอย่างนั้น ก็กลายเป็นคนที่ไม่ทำอะไรให้ก้าวหน้าไป จะปฏิบัติธรรมอะไรก็ไม่มุ่งแนวไป จะทำอะไรก็ไม่ทำ ก็มีมีความสุขแบบที่ว่าไม่ตื่นนอนขวนขวาย แต่ไปเกิดปัญหาที่หลัง เพราะไม่ทำสิ่งที่ควรทำไว้ ตกไปในความประมาท ถึงเวลามีเรื่องขึ้นมา ก็เดือดร้อนตัว กลายเป็นปัญหาบีบคั้น แก้ไขได้ยาก ทำให้เกิดทุกข์

หลักธัมมานุธัมมปฏิบัติ นี้ แปลตามศัพท์ว่า “ปฏิบัติธรรม น้อยคล้อยแก่ธรรมใหญ่” ซึ่งต้องอธิบายกันมาก จึงจะมอง ความหมายออก และจะปฏิบัติได้ถูก ก็ต้องรู้เข้าใจความจริงของ ธรรม ที่เป็นเรื่องของธรรมดาในธรรมชาติ เช่นการที่สิ่งทั้งหลาย สัมพันธ์ เป็นเหตุปัจจัยแก่กัน ข้อไหนโยงกับข้อไหน ถ้าจะให้ เกิดผลอันนั้น จะต้องทำปัจจัยตัวไหนๆ บ้าง ให้พร้อมให้ครบและ ให้ถึงที่ ต้องจับความสัมพันธ์ให้ถูกและทำให้เต็มระบบครบ กระจบวน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมไว้เป็นหมวดๆ เป็นชุดๆ ต้องใช้ให้เต็มหมวดให้ครบชุด จึงจะออกผลที่เป็นวัตถุประสงค์

ขอพูดให้เห็นเค้าอีกนิดหนึ่ง อย่างมรรคมีองค์ ๘ จะออก ผลที่หมายอันเดียว ก็เมื่อทำได้ครบทั้ง ๘ ข้อ ครบชุดเต็มหมวด ไม่ใช่ปฏิบัติข้อเดียวจะบรรลุผล โพชฌงค์ มี ๗ ข้อ ก็คือสำเร็จผล เมื่อปฏิบัติส่งผลต่อลำดับกันจนเต็มระบบครบทั้ง ๗ ข้อนั้น

บางทีที่เป็นหมวดเป็นชุดนั้น นอกจากเป็นระบบองค์รวม แล้ว ก็เป็นระบบสมดุลด้วย ถ้าขาดปัญญาแล้วปฏิบัติไม่เป็น ไม่ ครบ ไม่ถูกสถานการณ์ ไม่สมดุล บางทีกลายเป็นเสียหายหรือ เกิดผลร้าย เช่น ในหลักพรหมวิหาร ๔ ถึงสถานการณ์ที่พึง มีอุเบกขา ใกล้เคียงไปมีกรุณา ก็เสีย หรือตรงข้าม ในสถานการณ์ที่พึง มีกรุณา กลับวางอุเบกขา ก็กลายเป็นร้าย ดังนี้ เป็นต้น

เอาง่ายๆ ท่านให้สันโดษในวัตถุปรนเปรอ และให้ไม่ สันโดษในกุศลธรรม กลับไปสันโดษในกุศลธรรม ไปสันโดษใน การบำเพ็ญความดีเสียด้วย แทนที่จะก้าวไปในธรรม ก็เลยเสื่อม จากธรรม แค้นนี้ก็คงพอเข้าใจหลักธัมมานุธัมมปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น พึงตระหนักว่า หลักธรรมทุกข้อ มีขอบเขต มีความมุ่งหมายที่จะต้องให้ปฏิบัติให้ถูก จนถึงเต็มระบบ ครอบคลุม อาตมภาพนำมาเล่าไว้พอเป็นตัวอย่าง

ถ้าปฏิบัติธรรมได้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย เช่น ความเพียรก็นำมาใช้ปฏิบัติ ทำสิ่งที่เราเห็นชัดว่าเป็นไปได้ ทำให้ถูกต้องทาง หรือสันโดษ ก็นำมาใช้เป็นเครื่องสนับสนุนความเพียรพยายามในการปฏิบัติกิจหน้าที่ของตน โดยมีจิตใจสุขสบายพร้อมไปด้วย ก็จะเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม

ว่าในแง่ของปัญญา เมื่อปฏิบัติตามหลักทั้ง ๔ ประการที่กล่าวมา เริ่มแต่การคบหาคนดีมีความรู้ ฟังคำแนะนำสั่งสอนจากท่าน นำมาพิจารณาไตร่ตรอง เลือกลงมือใช้ปฏิบัติให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย ก็จะบรรลุประโยชน์สุข เป็นประโยชน์สุขส่วนตนเองเป็นเบื้องต้น และถ้านำไปใช้ในกิจการของส่วนรวม ก็จะเกิดประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมนั้นกว้างขวางยิ่งขึ้นไป แล้วก็ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในธรรมที่ตนปฏิบัติไปด้วย

ทั้งนี้เพราะว่า เมื่อนำธรรมมาปฏิบัติได้ถูกต้องแล้ว ก็จะเกิดความรู้ความเข้าใจเห็นชัดขึ้นมาว่า ธรรมข้อนี้ปฏิบัติอย่างนี้แล้วจะเกิดผลอย่างนี้ๆ ปัญญา ก็จะเห็นชัดผลปฏิบัติ รู้ประจักษ์ทางที่ถูกหรือผิดพลาด แล้วก็เจริญเพิ่มพูนขึ้นไปโดยลำดับ ทำให้ปฏิบัติได้ถูกต้อง ครอบ เต็ม ได้ผลจริง เพราะฉะนั้น หลักธรรมหมวดนี้ จึงได้ชื่อว่า ปัญญาวุฒิธรรม ดังที่อาตมภาพได้แสดงมา

วันนี้ ก็คิดว่า แสดงธรรมเรื่องปัญญาวุฒิธรรมแต่เพียงย่อ่นพอได้ใจความ ก็ขอจบลงเพียงเท่านี้ ขออนุโมทนาโยม เจริญพร

โพชฌงค์

พุทธวิธีเสริมสุขภาพ*

วันก่อนนี้ โยมได้ปรารภทำนองอาราธนาว่า ถ้าอาตมภาพแสดงเรื่องโพชฌงค์ ก็คงจะดี

โพชฌงค์นี้ เป็นหลักธรรมสำคัญหมวดหนึ่ง ญาติโยมหลายท่านรู้จักในชื่อที่เป็นบทสวดมนต์ เรียกว่าโพชฌงค์ปริตร และนับถือกันมาว่า เป็นพุทธมนต์สำหรับสวดสาธยาย เพื่อให้คนป่วยได้สดับตรับฟังแล้วจะได้หายโรค

ที่เชื่อกันอย่างนี้ ก็เพราะมีเรื่องมาในพระไตรปิฎกเล่าว่า พระมหากัสสปะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ท่านหนึ่งเคยอาพาธ และพระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปเยี่ยม แล้วทรงแสดงเรื่องโพชฌงค์นี้ ตอนท้ายพระมหากัสสปเถระก็หายจากโรคนั้น

อีกคราวหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งเป็นอัครสาวกฝ่ายซ้าย ก็อาพาธและพระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปเยี่ยม ก็ได้ทรงแสดงโพชฌงค์นี้อีก แล้วพระมหาโมคคัลลานะก็หายโรค

* ชุดที่สาม จากรายการเล่าเรื่องให้โยมฟัง เล่าเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

อีกคราวหนึ่ง พระพุทธองค์เองทรงอาพาธ ก็ตรัสให้พระมหาจุนทะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่งแสดงโพชฌงค์ถวาย แล้วพระพุทธเจ้าก็หายประชวร

จากเรื่องราวที่กล่าวถึงนี้ พุทธศาสนิกชนก็เลยเชื่อกันมาว่า บทโพชฌงค์นั้น สวดแล้วจะช่วยให้หายโรค แต่ที่เราสวดกันนี้ เป็นการสวดคำบาลี ผู้ฟังก็ฟังไป ซึ่งบางทีอาจจะไม่เข้าใจเนื้อความก็ได้

แต่ที่ท่านแสดงในพระไตรปิฎกนั้น ท่านแสดงเนื้อหาคือตัวหลักธรรม และธรรมะที่แสดงนั้นเป็นธรรมเกี่ยวกับปัญญา เป็นธรรมะชั้นสูง ซึ่งความจริงก็เป็นเรื่องของการทำให้สว่างสะอาด ผ่องใส เป็นการรักษาใจ

พุทธวิธีเสริมสุขภาพ

เป็นธรรมดาว่า กายกับใจนั้นเป็นสิ่งที่อาศัยกันและกัน พอกายเจ็บป่วยไม่สบาย คนทั่วไปก็มักจะพาลจิตใจไม่สบาย เศร้าหมอง กระทบกระวายเป็นระสับกระส่ายไปด้วย และในทำนองเดียวกัน เมื่อจิตใจไม่สบายก็พลอยให้กายไม่สบายไปด้วย เริ่มต้นตั้งแต่รับประทานอาหารไม่ได้ ร่างกายเศร้าหมอง ผิวพรรณชubbซีด เป็นสิ่งที่เนื่องอาศัยกัน

ในทางตรงข้าม คือในทางที่ดี ถ้าจิตใจดี สบาย บางทีก็กลับมาช่วยกาย เช่นในยามเจ็บป่วยถ้าจิตใจสบาย เช่น มีกำลังใจ หรือจิตใจผ่องใสเบิกบาน โรคที่เป็นมาก ก็กลายเป็นน้อย หรือที่จะหายยากก็หายง่ายขึ้น

ยิ่งถ้าหากว่ากำลังใจที่ดีนั้น มีมากถึงระดับหนึ่ง ก็ไม่เพียงแต่ทำให้โรคบรรเทาเท่านั้น แต่อาจจะช่วยรักษาโรคไปด้วยเลย ทั้งนี้ก็อยู่ที่ว่าจะช่วยทำใจของเราหรือรักษาใจของเราได้มากแค่ไหน

พระพุทธเจ้าและพระมหาสาวกนั้น ท่านมีจิตใจที่พัฒนาให้ตั้งงามเต็มที่ มีสุขภาพด้านจิตที่สมบูรณ์แล้ว เมื่อถึงเวลาที่ต้องการ ก็จึงเรียกเอาด้านจิตมาช่วยด้านกายได้เต็มที่ ถ้าไม่เหลือวิสัยของเหตุปัจจัย ก็เอาของดีที่มีในใจออกมารักษากายที่เป็นโรคให้หายไปได้

หลักโพชฌงค์เป็นหลักปฏิบัติทั่วไป ไม่เฉพาะสำหรับผู้ป่วยเท่านั้น ถ้าวิเคราะห์ดูความหมายของศัพท์ ก็จะเห็นว่าศัพท์เดิมนั้นท่านมีความมุ่งหมายอย่างไร

โพชฌงค์มาจากคำว่า โพชฺฌ กับ องฺค หรือโพธิ กับองค์ จึงแปลว่า องค์แห่งผู้ตรัสรู้ หรือองค์แห่งการตรัสรู้ก็ได้ พุทธตามศัพท์ก็คือองค์แห่งโพธิ หรือองค์แห่งโพธิญาณนั่นเอง หมายถึงองค์ประกอบ หรือหลักธรรม ที่เป็นเครื่องประกอบของการตรัสรู้ หรือองค์ประกอบแห่งโพธิญาณ

แสดงว่าหลักธรรมนี้สำคัญมาก เพราะเป็นธรรมที่จะช่วยให้เกิดการตรัสรู้

การตรัสรู้ นั้นเป็นเรื่องของปัญญา ปัญญาคือความรู้ ความเข้าใจขั้นที่จะทำให้ตรัสรู้ นี้ มีความหมายลึกซึ้งลงไป กล่าวคือ การตรัสรู้ นั้นหมายถึงว่า

ประการที่ ๑ รู้แจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลาย เห็นสว่าง
โล่งทั่วไปหมด ไม่มีจุดหมองจุดมัว เพราะความรู้นั้นชำระใจให้
หมดกิเลส ให้บริสุทธิ์ด้วย

เพราะฉะนั้น ปัญญาตรัสรู้นี้จึงหมายถึงความรู้บริสุทธิ์
หรือความรู้ที่เป็นเหตุให้เกิดความบริสุทธิ์

ประการที่ ๒ ปัญญาที่ทำให้ตรัสรู้นี้ทำให้เกิดความตื่น
คือ เดิมนั้นมีความหลับอยู่ คือมัวเพลिन มัวประมาทอยู่ ไม่ลืม
ตาลืมใจดูความเป็นจริง และมีความหลงใหล เช่น มีความ
หมกมุ่นมัวเมายึดติดในสิ่งต่างๆ เมื่อปัญญารู้แจ้งความจริง
ตรัสรู้แล้ว ก็กลายเป็นผู้ตื่นขึ้น พ้นจากความหลับ จากความ
ประมาทมัวเมา พ้นจากความยึดติดต่างๆ พุดสั้นๆ ว่า ตื่นขึ้น
ทั้งจากความหลับใหล และจากความหลงใหล และ

ประการที่ ๓ จากการที่บริสุทธิ์และตื่นขึ้นมานี้ ก็ทำให้
จิตใจของผู้นั้นมีความเบิกบานผ่องใส ปลอดโปร่งโล่งเบา เป็น
อิสระ อันนี้คือสภาพจิตที่ดีงาม ถ้าเรียกในสมัยปัจจุบันก็ว่าเป็น
สุขภาพจิตที่ดีมาก

ถ้าท่านผู้ใดก็ตามได้มีสุขภาพจิตอย่างนี้แล้ว แม้จะไม่ถึง
ขั้นหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง ก็นับว่าเป็นผู้มีความสุขมาก ถ้าเป็น
ผู้ป่วยไข้ก็เรียกว่ามีสภาพจิตที่เหมือนกับไม่ได้ป่วย อย่างที่
เรียกว่า กายป่วยแต่ใจไม่ป่วย หรือป่วยแต่กายใจไม่ป่วย

ดังที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสสอนท่านผู้สูงอายุ ท่านผู้
เจ็บป่วยกระเสาะกระแสะกระฉับกระส่ายในวัยชราว่า ให้ทำใจ
ว่า ถึงแม้กายของเราจะป่วย แต่ใจของเราจะไม่ป่วยไปด้วย

ถ้าทำได้แบบนี้ ก็จะเป็นจิตใจที่มีความสุข และก็จะช่วย
ผ่อนคลายห่างหายจากโรคนั้น หรืออย่างน้อยก็บรรเทา
ทุกข์เวทนาที่เกิดจากโรคนั้นลงได้ อันนี้คือการอธิบาย
ความหมายของคำว่า โพชฌงค์ ที่แปลว่าองค์แห่งการตรัสรู้

องค์แห่งการตรัสรู้ และสุขภาพที่สมบูรณ์

ต่อจากนี้ก็ควรจะมาสืบถามกันว่า หลักธรรมที่เป็น
องค์ประกอบของการตรัสรู้นั้นมีอะไรบ้าง และมีความหมาย
อย่างไร

โพชฌงค์มี ๗ ประการด้วยกัน เรียกกันว่า โพชฌงค์ ๗
เหมือนอย่างที่บอกไว้ในบทสวดมนต์ว่า โพชฌังโค สะติสังขาโต...

โพชฌงค์ ๗ มีดังนี้

องค์ที่ ๑ คือ สติ

องค์ที่ ๒ คือ ทัมมวิจยะ

องค์ที่ ๓ คือ วิริยะ

องค์ที่ ๔ คือ ปีติ

องค์ที่ ๕ คือ ปัสสัทธิ

องค์ที่ ๖ คือ สมาธิ

องค์ที่ ๗ คือ อุเบกขา

รวมเป็นองค์ธรรมที่เรียกว่า โพชฌงค์ ๗ ประการด้วยกัน
ที่นี้ลองมาดูความหมายเป็นรายข้อเสียก่อน

ในหลักธรรมที่เรียกว่า “โพชฌงค์” หรือองค์แห่งการตรัสรู้ นั้น การตรัสรู้เป็นจุดหมายที่ต้องการ องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ ก็เปรียบเสมือนเครื่องมือที่จะช่วยให้บรรลุจุดหมายที่ต้องการ

ก่อนที่จะใช้เครื่องมือ ก็ต้องทำความรู้จักกับเครื่องมือ หรืออุปกรณ์ก่อนว่า อุปกรณ์แต่ละอย่างนั้นมีอะไรบ้าง จะใช้สำหรับทำอะไร

องค์ประกอบที่ ๑ “สติ” สติเป็นธรรมที่เรา รู้จักกันดี แปลว่าความระลึกได้ ระลึกได้อย่างไร ท่านบอกว่า สตินั้นมีลักษณะที่เป็นเครื่องตั้งจิตไว้กับสิ่งนั้นๆ ซึ่งภาษาธรรมเรียกว่า “อารมณ์” ตั้งจิต หรือกุ่มจิตไว้กับอารมณ์

อารมณ์ในที่นี้ก็คือ สิ่งที่เราต้องเกี่ยวข้องกับทุกอย่าง สิ่งที่เรารับรู้ สิ่งที่ใจเรานึกถึงได้ เรียกว่า “อารมณ์” ไม่ใช่อารมณ์อย่างในภาษาไทย

ในที่นี้เพื่อกันความสับสนกับภาษาไทย ก็จะต้องว่า สิ่งแทนที่จะพูดว่า อารมณ์

สติมีหน้าที่ตั้งหรือตรึงจิตไว้กับสิ่งนั้นๆ ถ้าเราจะทำอะไร ก็ให้จิตระลึกถึงสิ่งนั้น ตั้งเอาไว้เหมือนกับเชือก

สมมติว่ามีหลักปักไว้ และมีสัตว์ตัวหนึ่งเป็นต้นว่าลิง ถูกเชือกผูกไว้กับหลักนั้น จิตของเราเปรียบเทียบกับลิง เพราะว่าว่าวุ่นวายมาก ดิ้นรนมาก อยู่ไม่สุข ท่านเปรียบว่าต้องผูกลิงเอาไว้กับหลัก มิฉะนั้นลิงก็จะหนีไป ไม่อยู่กับที่ หรือหลุดหายไปเลย สิ่งที่จะผูกลิงก็คือเชือก

เมื่อเอาเชือกมาผูกมัดไว้กับหลัก ลิงไปไหนไม่ได้ ก็วนอยู่กับหลัก หรือใกล้ๆ หลัก

ท่านเปรียบในทางธรรมว่า จิตนั้นเหมือนกับลิง หลักที่ผูกไว้ นั้น เหมือนกับสิ่งที่เราเกี่ยวข้องต้องทำในขณะนั้น จะเป็นกิจที่ต้องทำหรือเป็นธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็คือหลักนั้น เชือกที่ผูกก็คือสติ สติเป็นตัวที่ผูกจิตไว้กับหลักหรือสิ่งนั้น ดึงไว้ คุมไว้ กำกับไว้ ไม่ให้หลุดหายไป

ถ้าเป็นสิ่งเฉพาะหน้า ซึ่งปรากฏอยู่หรือโผล่เข้ามา ก็เพียงแต่ดึงจิตไว้กับสิ่งนั้นๆ คุมไว้ กำกับไว้ไม่ให้หลุดลอยหรือผ่านไปไหน อย่างที่พูดกันว่า เวลาทำอะไรก็ให้ระลึกรู้ คือคอยนึกถึงสิ่งที่เรากำลังทำนั้น นึกถึงอยู่เรื่อยๆ ให้สิ่งนั้นอยู่ในการรับรู้ หรืออยู่กับจิตของเรา ไม่ให้คลาดไม่ให้พลัดกันไป อย่าให้สิ่งนั้นหลุดหาย หรืออย่าให้จิตของเราฟุ้งซ่านล่องลอยไปที่อื่น

แต่ที่นี้ ถ้าสิ่งนั้นอยู่ห่างไกลออกไป ไม่ปรากฏอยู่ เช่นเป็นเรื่องอดีตผ่านไปแล้ว ยกตัวอย่างเช่น ธรรม คือคำสอนที่ได้ฟังมาก่อน หรือสิ่งที่ได้เล่าเรียนไว้ เมื่อหลายวันหรือหลายเดือนมาแล้ว สิ่งนั้นอยู่ห่าง สติก็ทำหน้าที่ดึงเอามา

เมื่อก็ดึงไว้ ไม่ให้ไปไหน ให้อยู่กับสิ่งนั้น ที่นี้ถ้าสิ่งนั้นอยู่ห่าง ก็ดึงเอามา หรือดึงจิตไปไว้กับสิ่งนั้น ให้ไปอยู่ด้วยกัน นี่คือนิสิตที่เรียกว่า สติ

สติ ดึงเอาจิตมากำกับไว้กับสิ่งที่ต้องการ หรือสิ่งที่เราควรจะเกี่ยวข้อง ทำให้สิ่งนั้นอยู่ในการรับรู้ของจิต ไม่หลุดลอย ไม่พลัดหายไปเสีย นี่คือนิสิตที่ของสติ ประโยชน์ของสติก็อยู่ตรงนี้

อันนี้คือเครื่องมือหรืออุปกรณ์ ที่เรียกว่าองค์ประกอบข้อที่ ๑ ได้แก่ สติ

องค์ประกอบที่ ๒ “ธัมมวิจยะ” หรือ “ธรรมวิจัย” แปลว่าการวิจัยธรรม

“วิจัย” แปลว่า การเพินหรือเลือกเพิน คือการใช้ปัญญา ไตร่ตรอง พิจารณา สอดส่อง ค้นคว้า

“ธรรม” ก็คือความจริง ความถูกต้อง สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล หรือคำสอนที่ทำให้ความรู้เกี่ยวกับความจริง ความถูกต้องดีงาม และสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลนั้น

สิ่งนั้นอาจจะอยู่ต่อหน้าก็ได้ เช่นเรามองเห็นอะไรอยู่ข้างหน้าหรือขณะนี้ เรากำลังเผชิญกับอารมณ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เราก็เพิน คือมองค้นหาให้เห็นธรรม เพินเอาธรรมออกมาให้ได้ หรือมองให้เป็นธรรม

ถ้ามองไม่ดี ใจของเราก็วุ่นวาย บั่นปวน กระทบกระทบ เตือดร้อน แต่ถ้ามองให้ดี ถึงแม้สิ่งนั้นคนทั่วไปเขาว่าไม่ดี ไม่ชอบใจ เมื่อจำเป็นที่เราจะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นเฉพาะหน้าแล้ว เราก็มองให้มันเป็นธรรมไป หรือมองให้เห็นธรรมขึ้นมา ทำแบบนี้ก็เป็นธรรมวิจัยอย่างหนึ่ง เรียกว่ามองอะไรก็ได้ ถ้ามองให้ดีแล้ว มันเป็นธรรม หรือทำให้เห็นธรรมได้หมด

เหมือนอย่างอาจารย์ที่สอนธรรมบางท่าน ท่านเน้นในเรื่องนี้ว่า มองอะไรให้เห็นเป็นธรรม มองไปไม้ อัฐิ ดิน อะไรก็เป็นธรรมหมด

ถ้ามองไม่ดี อะไรๆ ก็เป็นอธรรมไปหมด ทำให้ใจของเราเสียหาย เช่นเห็นคนไม่น่าดู ถ้ามองไม่ดีก็เกิดโทสะ แต่ถ้ามองให้ดี อาจจะได้กฐณา เกิดความสงสาร อย่างนี้เป็นต้น

หรืออย่างพระเถรีท่านหนึ่งในสมัยพุทธกาล ถึงวาระมีหน้าที่ไปจัดอุโบสถ ก็ไปจุดเทียนขึ้น แสงเทียนสว่าง มองที่เปลวเทียนนั้น เห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป พอมองอย่างนี้ก็เห็นธรรม ทำให้เกิดปัญญาขึ้นมา

ฉะนั้น สิ่งทั้งหลายนี้อยู่ที่เรามอง จึงต้องรู้จักมอง มองให้ดี มองให้เป็น มองให้เห็นธรรม หรือมองให้เป็นธรรม

ที่นี้ประการต่อไป ธรรมวิัจยนั้นพิจารณาไตร่ตรองสิ่งที่สติดึงมา อย่างที่อาตมภาพได้กล่าวเมื่อกี้ว่า เราอาจจะใช้สติดึงสิ่งที่อยู่ห่างไกล เช่น สิ่งที่เราได้เล่าเรียนมาแล้ว ได้ฟังมาก่อนแล้ว อาจเป็นธรรมคำสอนต่างๆ เข้ามาสู่จิต แล้วก็ใช้ปัญญาพิจารณาค้นหาความหมาย ค้นหาสาระ เลือกเฟ้นเอามาใช้ให้เหมาะหรือให้ตรงกับที่ต้องการจะใช้ให้ได้ผล

เช่นว่า เวลาเราอยู่นิ่งๆ ว่างๆ เราก็ระลึกนึกถึงทบทวนธรรมที่ได้เล่าเรียนมาแล้ว เอามาเลือกเฟ้น นำมาใช้ให้ถูกต้องกับโอกาส ใช้ให้เหมาะกับกิจเฉพาะหน้า หรือแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของเราให้ถูกต้องได้ ให้พอดี การเลือกเฟ้นเอามาใช้ให้ถูกต้องนี้เรียกว่าธรรมวิัจยเหมือนกัน แม้กระทั่งเฟ้นให้รู้ถึงความหมายของหลักธรรมนั้นคืออะไร ในกรณีนั้นๆ มุ่งเอาแง่ไหน อย่างนี้ก็เรียกว่า “ธรรมวิัจย”

องค์ประกอบที่ ๓ “**วิริยะ**” วิริยะ แปลว่าความเพียร ความเพียรนี้แปลตามศัพท์ว่า ความเป็นผู้กล้าหาญ หรือความ แก้วกล้า วิริยะ หรือวีริยะ ก็มาจาก วีระ ได้แก่ความเป็นวีระ อย่างที่เราพูดกันในคำว่า วีรชน วีรบุรุษ วีรสตรี เป็นต้นนั่นเอง

วิริยะ หรือความกล้ากล้านี้ หมายถึงพลังความเข้มแข็ง ของจิตใจ ที่จะเดิน ที่จะก้าวหน้าต่อไป ถึงจะเผชิญอุปสรรค ความยุ่งยาก ความลำบาก ถึงจะเป็นงานหนัก หรือมีภัย ก็ไม่ ครั่นคร้าม ไม่หวั่นหวาด ไม่กลัว ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่ท้อถอย และไม่ท้อแท้ มีกำลังประคับประคองใจของตัวเองไว้ไม่ให้ถอย อัน นี้เรียกว่า วิริยะ ก็เป็นหลักสำคัญ เป็นตัวกำลังความเข้มแข็ง เป็นองค์ประกอบที่จะให้ทำได้สำเร็จ

องค์ประกอบที่ ๔ “**ปิติ**” ปิติ แปลว่าความอิ่มใจ หรือ ความเต็มใจ ความซาบซึ้ง ปลาบปลื้ม จิตใจของเราก็ต้องการ อาหารหล่อเลี้ยง คล้ายกับร่างกายเหมือนกัน ปิตินี้เป็นอาหาร หล่อเลี้ยงสำคัญของจิตใจ

บางท่านที่ได้เจริญธรรมดีแล้ว แม้จะรับประทานอาหาร ทางกายไม่มาก แต่ถ้าอิ่มใจ สามารถทำใจของตนเองให้มีปิติ ได้เสมอ ก็จะเป็นผู้ผ่องใสกระปรี้กระเปร่า ร่างกายก็พลอยเอิบ อิ่มไปด้วยได้เหมือนกัน อย่างที่ท่านเรียกว่า ปิติภักขา แปลว่า ผู้มีปิติเป็นภักขา คือ มีปิติเป็นอาหาร

เพราะฉะนั้น วิธีการอย่างหนึ่งที่จะช่วยจิตใจของตัวเอง ก็ คือพยายามสร้างปิติขึ้นมา ปิติเป็นอาหารหล่อเลี้ยงจิตใจให้ เอิบอิ่ม ความอิ่มใจช่วยได้มาก

บางคนแม้จะรับประทานอาหารได้มาก แต่ถ้าจิตใจมีความวิตกกังวล เร่าร้อนใจ ร่างกายก็อาจจะชूपชืดทรุดโทรมลงได้ แต่คนที่สบายใจ มีอะไรช่วยให้อึดใจ อึดใจอยู่เสมอ ก็อาจทำให้ร่างกายดีมีผิวพรรณผ่องใสไปด้วย โดยที่อาหารกายนั้น มีแต่เพียงพอประมาณ เพราะฉะนั้น ปีตินี้ จึงเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่ง เป็นธรรมที่ควรที่จะสร้างให้เกิดมีในใจของตนเสมอ ๆ

องค์ประกอบที่ ๕ “**ปัสสัทธิ**” ปัสสัทธิ แปลว่าความผ่อนคลาย หรือสงบเย็น ไม่กระสับกระส่าย ไม่เครียด ท่านแบ่งเป็นกายผ่อนคลาย กับใจผ่อนคลาย หรือสงบเย็นกายกับสงบเย็นใจ คือไม่กระสับกระส่าย ไม่เขม็งเครียด สงบเย็นกายท่านหมายเอาลึกซึ่งถึงการสงบผ่อนคลายของกองเจตสิก แต่เราจะถือเอาการสงบผ่อนคลายของร่างกายธรรมดาได้ง่ายๆ

คนเราถ้ามีความเครียด มีเรื่องไม่สบายใจ ก็จะเครียดทั้งกายและใจ สภาพที่ตรงข้ามกับปัสสัทธิ ก็คือ ความเครียด เมื่อมีเรื่องกลุ่มกัณฑ์ใจ อะไรต่างๆ ทางใจแล้ว ก็พลอยเครียดทางกายด้วย ไม่มีความสุข และจะทำให้ร่างกายทรุดโทรมลงด้วย

หรือถ้ากายเครียด ใจก็พลอยเครียดไปด้วย เช่น พระพุทธเจ้าครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ ก่อนตรัสรู้ ทรงทดลองบำเพ็ญทุกรกิริยา กลั่นลมหายใจจนกายสะท้าน ก็เกิดความเครียด ความกระสับกระส่าย ทั้งทางกายและทางใจ เช่นเดียวกัน

ฉะนั้น ท่านจึงให้เจริญธรรมที่ตรงข้ามกับความเครียดนี้ นั่นก็คือ ปัสสัทธิ ความสงบเย็น ความผ่อนคลาย ร่างกายก็ผ่อนคลาย จิตใจก็ผ่อนคลาย

ภาวะนี้เรียกว่าปัสสัทธิ เป็นภาวะจิตที่ดีนัก ซึ่งจะไปตามปีติ คือ พออิ่มใจ ก็เกิดความผ่อนคลาย สบาย

องค์ประกอบที่ ๖ “สมาธิ” สมาธิ แปลว่า ความตั้งจิตมั่น หรือแน่วแน่อยู่กับสิ่งนั้นๆ ถ้าพิจารณาสิ่งใด ก็ให้จิตใจแน่วจับอยู่ที่สิ่งนั้น ถ้าทำกิจทำงานอะไร ก็ให้ใจของเราแน่วอยู่กับสิ่งนั้น อย่างที่เรียกว่า ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน อันนี้เรียกว่า สมาธิ

ใจอยู่กับสิ่งที่นิ่ง ไม่เคลื่อนที่ก็มี สมาธิก็จับนิ่งสนิทอยู่ แต่ ถ้าทำกิจอะไรที่เป็นความเคลื่อนไหว เป็นการเคลื่อนที่ไป สมาธิก็คงอยู่ คือจิตอยู่ด้วยกับสิ่งที่กำหนด เป็นไปแบบเรียบสนิท อันนี้ก็เรียกว่า สมาธิ

จิตใจที่แน่วแน่เป็นจิตใจที่มีกำลังมาก เฉพาะอย่างยิ่งคือ เป็นจิตใจซึ่งเหมาะที่จะใช้งานให้ได้ผลดี

ในข้อ ๑ ที่ว่าด้วยสติ ได้บอกว่า สติเป็นตัวที่จับ ตั้ง ตรึง หรือกำกับไว้ ทำให้จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนด ไม่หลุดลอยหาย หรือคลาดจากกันไป ในข้อ ๖ นี้ก็ว่า สมาธิ คือการที่จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนดนั้น แน่วแน่ ตั้งมั่น แนบสนิท โยมบางท่านก็จะสงสัยว่า สติกับสมาธินี้ฟังดูคล้ายกันมาก จะเห็นความแตกต่างกันได้อย่างไร

ขอชี้แจงว่า คำอธิบายข้างต้นนั้นแหละ ถ้าอ่านให้ดี ก็จะมองเห็นความแตกต่างระหว่างสติกับสมาธิ การทำให้จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนดเป็นสติ การที่จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนดได้เป็นสมาธิ

การตั้ง การตรึง การจับ การกำกับไว้ เป็นการทำให้จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนด การตั้ง การตรึง การจับ การกำกับนั้น จึงเป็น**สติ**

ส่วนการที่จิตตั้งมั่น แน่วแน่ แนบสนิท เป็นอาการที่จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนด การตั้งมั่น แน่วแน่ แนบสนิทนั้น จึงเป็นสมาธิ

สิ่งทั้งหลายที่เข้ามาสู่การรับรู้ของเรา หรือสิ่งที่ใจเรารับรู้ นั้น ผ่านเข้ามาทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ปรากฏขึ้นมาในใจบ้าง ศัพท์ทางพระเรียกว่า “อารมณ์”

เมื่ออารมณ์เข้ามาแล้ว มันก็ผ่านหายไป ทีนี้ ถ้ามันไม่เกี่ยวอะไรกับเรา มันจะผ่านหายไป ก็ช่างมัน เราก็ไม่ต้องไปยุ่งด้วย แต่ถ้าเราจะต้องใช้ หรือจะต้องเกี่ยวข้องกับมัน แล้วมันหายไป หลุดลอยไป ไม่ยอมอยู่กับเรา เราก็จะไม่ได้ประโยชน์ที่ต้องการ ตอนนี้แหละผลเสียก็จะเกิดแก่เรา เราจึงต้องมีความสามารถที่จะดึงเอามันไว้ ไม่ให้หลุดลอยหาย หรือผ่านหายไป

การดึงเอาสิ่งนั้นไว้ เอาจิตกำกับมันไว้ หรือตรึงมันไว้กับจิต นี่แหละคือบทบาทของสติ ได้แก่การคอยนึกเอาไว้ ไม่ให้อารมณ์นั้นหลุดลอยหายไป

อีกอย่างหนึ่ง อารมณ์นั้นเข้ามาแล้ว และผ่านล่องไปแล้ว ไม่ปรากฏต่อหน้าเรา แต่ไปอยู่ในความทรงจำ ตอนนี้เราเกิดจะต้องใช้ จะต้องเกี่ยวข้องกับมัน เราจะทำอย่างไร เราก็ต้องมีความสามารถที่จะดึงเอามันขึ้นมาไว้ต่อหน้าเราขณะนี้

การดึงเอาอารมณ์ที่ผ่านล่องไปแล้วขึ้นมาให้จิตพบกับมันได้ นี่ก็เป็นบทบาทของสติ ได้แก่การระลึกขึ้นมา ทำให้สิ่งที่ผ่านล่องแล้วไหลขึ้นมาปรากฏอยู่ต่อหน้า

อย่างไรก็ดี การดึง การตรึง การจับ หรือการกำกับไว้ ย่อมเป็นคู่กันกับการหลุด การพลัด การพลาด การคลาด หรือ การหายไป การนึกและระลึก ก็เป็นคู่กับการเผลอและการลืม

ดังนั้น เพื่อไม่ให้เผลอหรือลืม ไม่ให้อารมณ์หลุดลอย หายไปจากจิต หรือไม่ให้จิตพลัดพลาดกันกับอารมณ์ สติก็ต้อง คอยกำกับ จับ ดึง เหนี่ยว รั้งไว้เรื่อยๆ

ถ้าจะให้มั่นใจหรือแน่ใจยิ่งกว่านั้น ก็ต้องให้จิตตั้งมั่น หรือแน่วแน่อยู่กับอารมณ์นั้น หรือให้อารมณ์นั้นอยู่กับจิตแบบ สนิทหรือนิ่งสนิทไปเลย ถ้าถึงขั้นนี้ได้ ก็เรียกว่าเป็นสมาธิ

เราจะใช้ จะทำ จะดู จะพิจารณาสิ่งใด สิ่งนั้นก็ต้องอยู่ใน กำกับหรือปรากฏอยู่ต่อหน้า ถ้าของนั้นเป็นสิ่งที่เลื่อนไหล หรือ จะปลิวลอย เช่นอย่างแผ่นผ้า หรือสำลี ที่อยู่กลางลมพัด ก็ต้องมีอะไรผูกรั้งดึงไว้ ไม่ให้หลุดลอยหรือเลื่อนไหลหายไป เมื่อสิ่ง นั้นถูกผูกรั้งดึงไว้แล้ว เราก็จัดการ พิจารณา ดู และทำอะไรๆ กับมันได้ตามต้องการ

ในกรณีทำงานซึ่งจะทำกับแผ่นผ้าหรือสำลีนั้น ไม่จำเป็นต้องให้ละเอียดชัดเจนนัก เมื่อแผ่นผ้าหรือสำลีถูกดึงรั้งตรึงไว้ แล้ว ถึงจะสั้นจะไหวหรือจะหายไปบ้าง ก็ยังทำงานได้สำเร็จ ถึงจะดู ก็พอมองเห็น และบอกได้ว่ามีสีสั้นและรูปทรงอย่างไร

แต่ในกรณีที่เป็งานละเอียด เช่น ต้องการเห็น รายละเอียดชัดเจน ถึงแม้จะมีเชือกดึงไว้ ตรึงไว้ แต่ถ้ายังสั้น ไหว สายอยู่ ก็ไม่สามารถเห็นรายละเอียดหรือทำงานที่ต้องใช้ ความแม่นยำให้สำเร็จได้

ในกรณีนี้ จะต้องปัก ตอก ยึด หรือประทับให้แน่นแนบนิ่งสนิทที่เดียว จึงจะดูให้เห็นชัดในรายละเอียด หรือทำสิ่งที่จำเพาะให้แม่นยำได้

ในการทำงานเดียวกัน ถ้าจิตจะมอง จะพิจารณาหรือทำกิจกับอารมณ์ใดที่ไม่ต้องการความละเอียดชัดเจนนัก เพียงมีสติคอยตั้ง ตริ้ง จับ กำกับ หรือคอยรั้งไว้ ก็เพียงพอที่จะทำงานได้สำเร็จ

แต่ถ้าเรื่องใดต้องการความชัดเจนในส่วนรายละเอียดหรือต้องการการกระทำที่แม่นยำแน่นอน ตอนนี้อำนาจจะต้องให้จิตถึงขั้นมีสมาธิแน่วมากทีเดียว

ท่านเปรียบเทียบไว้ เหมือนกับที่เราเอาลูกวัวป่าตัวหนึ่งมาฝึก วัวจะหนีไปอยู่เรื่อย เราก็เอาเชือกผูกวัวป่านั้นไว้กับหลัก ถึงแม้วัวจะดิ้นรนวิ่งหนีไปทางไหน ก็ได้แค่อยู่ในรัศมีของหลักวนอยู่ใกล้ๆ หลัก ไม่หลุด ไม่หายไป แต่ถึงอย่างนั้น วัวนั้นก็ยังดิ้นรนวิ่งไปมาอยู่ ต่อมานานเข้า ปรากฏว่า วัวป่าคลายพยศมาหยุดหมอบนิ่งอยู่ที่หลัก สงบเลย

ในข้ออุปมานี้ ท่านเปรียบเทียบเอาเชือกผูกวัวป่าไว้กับหลักเหมือนกับเป็น**สติ** ส่วนการที่วัวป่าลงหมอบนิ่งอยู่ใกล้หลักนั้น เปรียบเหมือนเป็น**สมาธิ**

ความจริง สติกับสมาธิ ทั้งสองอย่างนี้ทำงานด้วยกันประสานและอาศัยกัน สติเป็นตัวนำหน้า หรือเป็นตัวเริ่มต้นก่อน แล้วสมาธิก็ตามมา

ถ้าสมาธิยังไม่แน่น ยังไม่เข้มมาก **สติ**ก็เป็นตัวเด่น ต้องทำงานหนักหน่อย ต้องตั้งแล้วตั้งอีก หรือคอยตั้งแรงๆ อยู่เรื่อยๆ

แต่พอสมาธิแน่นสนิทอยู่ตัวดีแล้ว **สมาธิ**ก็กลายเป็นตัวเด่นแทน สติที่คอยกำกับหรือคอยตรึงๆ ตั้งๆ ไว้ จะทำงานเพียงนิดๆ แทะไม่ปรากฏตัวออกมา แต่ก็ทำงานอยู่นั้นตลอดเวลา ไม่ได้หายไปไหน

เปรียบเทียบเหมือนกับว่า เอาแผ่นผ้ามาซึ่งกลางลม โดยเราเอาเชือกดิ่งไว้หรือซึ่งไว้ แผ่นผ้าถูกลมพัด แต่ก็ไม่หลุดลอยหายไป เพราะถูกเชือกดิ่งเอาไว้ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้แผ่นผ้าจะไม่หลุดลอยหายไป แต่มันก็ขยับอยู่เรื่อยๆ ยังส่ายไปส่ายมา พลั้วไปพลั้วมาอยู่ที่นั่น ไม่นิ่ง

ในตัวอย่างเปรียบเทียบนี้ มีทั้งการตั้งของเชือก และการอยู่นิ่งของแผ่นผ้า มาด้วยกัน คือตอนที่เชือกดิ่งไว้ ก็มีการอยู่ตัวของแผ่นผ้าด้วย แต่การอยู่ตัวนั้นมีอยู่ชั่วเดี๋ยวเดียวๆ ความเด่นไปอยู่ที่การตั้งหรือรั้งของเชือก การตั้งของเชือกนั้นคือ**สติ** ส่วนการอยู่ตัว หรืออยู่นิ่งของแผ่นผ้าเท่ากับ**สมาธิ**

จะเห็นว่าตอนนี้สติเป็นตัวเด่น ทำงานหนัก ทำงานมาก ส่วนสมาธิมีได้นิดๆ หนึ่ง ไม่เด่นออกมา คือสติตั้งไว้ อยู่ตัวได้นิดก็ขยับไปอีกแล้ว ตั้งไว้อยู่ตัวได้นิดก็ไปอีกแล้ว ตัวตั้งเลยเด่น ส่วนการหยุดนิ่งสั้นเหลือเกิน ชั่วขณะๆ เท่านั้น

อีกกรณีหนึ่ง เป็นแผ่นเหล็ก เอามาตั้งไว้ ก็ต้องเอาเชือกผูกตั้งรั้งไว้เหมือนกัน แต่เมื่อถูกลมพัด แผ่นเหล็กนั้นไม่ค่อยจะหวุ่นไหว ไม่ค่อยจะขยับ อยู่ตัวนิ่งดีกว่าแผ่นผ้า

ตอนนี่การทำงานของสติ คือเชือกที่ดึง ไม่เด่น แต่ก็มีอยู่ คล้ายๆ แอบๆ อยู่ ตัวที่เด่นคือความอยู่ตัวนิ่งของแผ่นเหล็ก สติได้แต่คลอๆ ไว้ แต่ทั้งสองอย่างก็อยู่ด้วยกัน

ในกรณีของแผ่นผ้าที่ขยับๆ หรือสายๆ ไหวๆ นั้น ถ้ามีรูปภาพที่เขียนไว้ใหญ่ๆ หรือตัวหนังสือโตๆ ก็อ่านได้ พอใช้การ แต่ถ้าเป็นลวดลายละเอียด หรือตัวหนังสือเล็กๆ ก็เห็นไม่ถนัด อ่านได้ไม่ชัดเจน หรือถ้าละเอียดนัก ก็มองไม่ออก หรืออ่านไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้น ถ้าเป็นเรื่องที่ดูพอเห็นผ่านๆ เป็นเรื่อง หยาบๆ เห็นง่าย เพียงคอยมีสติกำกับไว้ ถึงแม้จิตจะอยู่ตัวเป็นสมาธิเพียงชั่วขณะสั้นๆ ก็พอให้สำเร็จกิจ ใช้งานได้ แต่ถ้าเป็น สิ่งที่ต้องพิจารณาตรวจดูละเอียด ก็ต้องให้จิตเป็นสมาธิอยู่ตัว แน่วแน่นมากๆ จึงจะมองเห็นได้ถนัดชัดเจน

ยิ่งละเอียดลึกซึ้งซับซ้อนมาก ก็ยิ่งต้องการจิตที่เป็นสมาธิ แน่วสนิททีเดียว ถ้าเปรียบเทียบก็เหมือนกับจะใช้กล้องจุลทรรศน์ส่องดูจุลินทรีย์ที่แสนเล็ก หรืออะไรที่เล็กเหลือเกิน สิ่งที่ถูกดูถูกตรวจพิจารณา ซึ่งถูกเครื่องจับกำกับไว้ จะต้องนิ่ง แน่วประสานกับตาและเลนส์ที่ส่องดู อย่างสนิททีเดียว

ตอนนี่แหละ ที่สมาธิเป็นตัวจำเป็น ต้องมีให้มาก เวลาที่เราจะเอาจิตไปใช้งานสำคัญๆ จะในแง่พลังจิตก็ดี ในแง่ของการพิจารณาเรื่องละเอียดซับซ้อนมากด้วยปัญญาที่คมกล้าก็ดี ท่านจะเน้นบทบาทของสมาธิอย่างมาก เรียกว่าสมาธิเป็นบาท หรือเป็นฐานของงานใช้กำลังจิตหรืองานใช้ปัญญานั้นๆ

ตอนที่สมาธิยังอ่อน อยู่ชั่วขณะเดียวหนึ่งๆ จะไปๆ ก็ต้องใช้สติคอยตั้งอยู่เรื่อยๆ สติก็จึงทำงานมาก เป็นตัวเด่นอย่างทีกล่าวแล้ว ตอนนั้นจึงอยู่ในภาวะที่คอยตั้งไว้ กับจะหลุดไปเหมือนคอยตั้งจุดหรือชักรคะเยอกันอยู่

พอแนวแน่อยู่ตัวสนิทแล้ว ก็หมดเรื่องที่จะต้องคอยจุดพ้นจากการที่จะต้องคอยตั้งกันที่ สติก็เพียงแต่คลออยู่ ก็เอาจิตที่เป็นสมาธิไปใช้งานได้เต็มที่

อย่างที่กล่าวแล้วว่า ระหว่างสติกับสมาธินั้น สติเป็นตัวนำหน้า หรือเป็นตัวเริ่มต้นก่อน แม้ว่าจุดหมายเราจะต้องการสมาธิ โดยเฉพาะต้องการสมาธิที่แน่วแน่เข้มมาก แต่ก็จะต้องเริ่มงานด้วยสติ ดังนั้น ในการฝึกสมาธิ จึงต้องเริ่มต้นด้วยการเอาสติมาชักนำ หรือมาจับตั้งจูงเข้า คือเอาสติมากำหนดอารมณ์หรือสิ่งที่ใช้เป็นกรรมฐานนั้น ๆ ก่อน

ดังจะเห็นว่า ในการฝึกสมาธิหรือเจริญสมาธินั้น วิธีฝึกทั้งหลายจะมีชื่อลงท้ายด้วยสติกันทั่วไป เช่น อานาปานสติ พุทธานุสติ มรณสติ เป็นต้น พุดง่าย ๆ ว่า สติเป็นเครื่องมือของสมาธิภาวนา หรือสมาธิภาวนาใช้สติเป็นเครื่องมือนั่นเอง

พูดเรื่องสติกับสมาธิมาเสียนาน ขอยุติเอาไว้แค่นี้ก่อน ยังมีองค์ประกอบข้อสุดท้าย ที่จะต้องพูดต่อไปอีก

องค์ประกอบที่ ๗ ซึ่งเป็นข้อสุดท้าย คือ “อุเบกขา”
อุเบกขา แปลกันง่าย ๆ ว่า ความวางเฉย วางเฉยอย่างไร

ถ้าเราเห็นอะไร รับรู้อะไรแล้วเราวางเฉยเสีย บางทีมันเป็นแต่เพียงความวางเฉยภายนอก หรือพยายามทำเป็นเฉยแต่ใจไม่เฉยจริง และไม่รู้เรื่องรู้ราวอะไร อย่างนี้ไม่ถูกต้อง เฉยอย่างนี้ไม่ใช่อุเบกขา

ความวางเฉยในที่นี้ หมายถึง ความเรียบสงบของจิตที่เป็นกลางๆ ไม่เอนเอียงไปข้างโน้นข้างนี้ และเป็นความเฉยรู้คือ รู้ทันจึงเฉย ไม่ใช่เฉยไม่รู้ หรือเฉยเพราะไม่รู้ เป็นการเฉยดูอย่างรู้ทัน และพร้อมที่จะทำการเมื่อถึงจังหวะ

ท่านเปรียบจิตที่เป็นอุเบกขานี้ว่า เป็นจิตที่อยู่ตัวลงตัวอย่างดี เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเข้าที่ถูกต้องกันดีแล้ว ใจของเราจึงวางเฉยดูมันไป เหมือนอย่างเมื่อท่านขับรถ ตอนแรกเราจะต้องวุ่นวายเร่งเครื่องปรับอะไรต่ออะไรทุกอย่างให้มันเข้าที่ พอทุกอย่างเข้าที่แล้ว เครื่องก็เดินดีแล้ว วิ่งเรียบสนิทดีแล้ว ต่อแต่นี้คนขับที่ชำนาญก็เพียงคอยมองดู คุมไว้ ระวังไว้ ให้มันเป็นไปตามที่เราต้องการเท่านั้น

การที่ทุกอย่างเข้าที่เรียบร้อยดีแล้ว เดินดีแล้ว เราได้แต่คุมเครื่องอยู่มองดูเฉยๆ สภาวะนี้เรียกว่าอุเบกขา เป็นสภาพจิตที่สบาย เพราะว่าทำทุกอย่างดีแล้ว ทุกอย่างเดินเข้ารูปของมันแล้ว

เหมือนอย่างว่า ถ้าเป็นพ่อเป็นแม่ เมื่อลูกเขารับผิดชอบตัวเองได้ เขามีการมีงานต่างๆ ทำแล้ว เราช่วยเขามาแล้ว เขาดำเนินการของเขาได้ ทำงานของเขาได้ดีแล้ว คุณพ่อคุณแม่ก็เพียงแต่มองดูเท่านั้น ไม่เข้าไปวุ่นวาย ไม่ก้าวก่ายแทรกแซงในชีวิตหรือในครอบครัวของเขา

จิตใจที่วางเฉยอย่างนี้ได้ เรียกว่า อุเบกขา

อุเบกขาไม่ใช่ไม่รู้อะไร ไม่ใช่เฉยเมยไม่รู้เรื่อง หากแต่รับรู้อย่างผู้มีปัญญา รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เมื่อเข้าที่ดีแล้ว ทุกอย่างเป็นไปด้วยดี รู้ว่าคนเขาควรรับผิดชอบตัวเองในเรื่องนี้ ใจเราวางเป็นกลางสนิท สบาย อย่างนี้เรียกว่า “อุเบกขา”

ทั้งหมดนี้คือ ตั๋วองค์ธรรม ๗ ประการ ที่เป็นองค์ประกอบขององค์รวม คือ “โพธิ” หรือการตรัสรู้ เวลาเอามาพูดแยกๆ กัน อย่างนี้ บางทีก็เข้าใจไม่ถนัดนัก แต่ก็พอเห็นเค้าได้ว่า ธรรมทั้ง ๗ อย่างนี้ ไม่ต้องเอาครบทั้งหมดหรอก แม้เพียงอย่างเดียว ถ้ามีสักข้อ ก็ช่วยให้จิตใจสบายแล้ว

ถ้าเป็นผู้เจ็บไข้ มีเพียงอย่างเดียว หรือสองอย่าง จิตใจก็สบาย เช่น มีสติ จิตใจไม่หลงไหลพันเพื่อน หรือมีปัสสัทธิ กายใจผ่อนคลาย เรียบเย็น สบาย ไม่มีความเครียด ไม่กังวลอะไร แค่นี้ก็เป็นสภาพจิตที่ดีแล้ว

ถ้ารู้จักมองด้วยธัมมวิจยะ ก็ทำใจได้ ยิ่งถ้ามีวิริยะ มีกำลังใจด้วย ก็เห็นชัดเจนว่า เป็นสภาพดีที่พึงต้องการแก่จิตใจของผู้เจ็บไข้ นั้น จะไม่ต้องเป็นที่น่าห่วงกังวลแก่ท่านผู้อื่น ยิ่งมีปิติ มีสมาธิ มีอุเบกขา ที่สร้างขึ้นมาก็ยิ่งดี

บูรณาการองค์ประกอบ ให้เกิดสุขภาพเป็นองค์รวม

แต่ที่ท่านต้องการก็คือ ให้องค์ธรรมทั้ง ๗ นี้มาทำงานร่วมกันครบถ้วน จึงจะเรียกว่าเป็น “โพชฌงค์” ที่จะให้เกิดการตรัสรู้ ทำให้กลายเป็นผู้ตื่น ให้กลายเป็นผู้บริสุทธิ์ ให้กลายเป็นผู้่องใสเบิกบาน โดยที่องค์ธรรมทั้ง ๗ นี้มาทำงานร่วมกันครบบริบูรณ์ เป็นองค์รวมอันหนึ่งอันเดียว

ท่านแสดงลำดับวิธีการที่องค์ธรรมทั้ง ๗ ประการนี้มาทำงานร่วมกันไว้ว่า

เริ่มต้นด้วยข้อ ๑ คือ **สติ** สติอาจจะตั้งสิ่งที่เราเกี่ยวข้องข้องเฉพาะหน้าไว้ให้อยู่กับจิต หรือให้จิตอยู่กับสิ่งที่พิจารณาหรือที่กระทำนั้นอย่างหนึ่ง หรืออาจจะตั้งสิ่งที่ห่างไกลเข้ามา คือเรื่องที่ผ่านมาไปแล้ว เช่น ธรรมที่ได้เล่าเรียนมาแล้ว ก็มานึกทบทวนระลึกขึ้นในใจอย่างหนึ่ง

สตินี้เป็นตัวแรกที่จะเข้าไปสัมผัสกับสิ่งที่เราเข้าไปเกี่ยวข้อง พอสติตั้งเอาไว้ ตั้งเข้ามา หรือระลึกขึ้นมาแล้ว

ต่อไปขั้นที่ ๒ ก็ใช้**ธรรมวิจย** เลือกเฟ้นไตร่ตรองธรรมเหมือนกับที่อาตมภาพกล่าวสักครู่นี้ว่า เมื่อจิตของเราพบปะกับอารมณ์นั้น หรือสิ่งนั้นแล้ว ก็มองให้เป็นธรรม มองให้เห็นธรรม

มองอย่างท่านพระเถรีที่กล่าวถึงเมื่อกี้ ที่มองดูเปลวเทียน ก็มองเห็นธรรม เกิดความเข้าใจ หยั่งลงไปถึงความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความดับไปของสิ่งทั้งหลาย หรือถ้ามองเห็นภาพ หมู่มนุษย์กำลังวุ่นวายกัน ก็อย่าให้จิตใจปั่นป่วนวุ่นวายสับสน มองให้เห็นแง่ด้านที่จะเกิดความกรุณา ให้จิตใจมองไปในด้าน ความปรารถนาดี คิดจะช่วยเหลือ หรือเป็นเรื่องควรสงสาร

ถ้าเป็นสิ่งที่ล่วงแล้ว ก็ตั้งจิตกับอารมณ์เข้ามาหากัน แล้ว ก็มองเห็นธรรมในอารมณ์นั้น หรือระลึกถึงคำสอน นำเอาธรรม ที่ได้เรียนมานั้น ขึ้นมาไตร่ตรองดู เพินให้เห็นความหมายเข้าใจ ชัดเจนดี หรือเลือกเฟ้นให้ได้ว่า ในโอกาสเช่นนี้ ขณะนี้ เราควร จะใช้ธรรมข้อไหนแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพราะบางที่เราไม่สามารถทำใจได้ไหวกับสิ่งที่เราเห็นเฉพาะหน้า

ถึงแม้ท่านจะบอกว่า ให้มองอารมณ์ที่เห็นเฉพาะหน้านี้เป็นธรรม หรือมองให้เห็นธรรม แต่เราทำไม่ไหว เราก็อาจจะ ระลึกลึกทบทวนไปถึงธรรมที่ผ่านมาแล้ว เพื่อเอามาใช้ว่า ในโอกาสนี้จะเลือกเอาธรรมอะไรมาใช้จึงจะเหมาะ จึงจะเป็น ประโยชน์ แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ อันนี้ก็เป็นข้อที่ ๒ เรียกว่าธรรมวิจย

อย่างน้อยการที่ได้ทบทวน นึกถึงธรรมที่ได้เล่าเรียนมา นั้น ก็ทำให้จิตมีงานทำ ก็สบายใจขึ้น ถ้าเลือกได้ธรรมที่ ต้องการ หรือเฟ้นได้เข้าใจความหมาย ก็จะทำให้เกิดกำลังใจขึ้นมา จิตก็จะมีแรงก้าวหน้าต่อไป

ต่อไปก็ผ่านเข้าสู่ข้อที่ ๓ คือ **วิริยะ** ที่แปลว่าความแกล้วกล้า ความมีกำลังใจ

จิตใจของเรานั้นบางที่ก็ท้อถอยหดหู่ บางที่ก็ว่าเหว เหงา
เซ็ง หรือไม่ก็ตื่นนอนกระสับกระส่าย วุ่นวายใจ กัดดกคลุม ที่เป็น
อย่างนี้เพราะจิตไม่มีที่ไป จิตของเราเคืองคว้าง

แต่ถ้าจิตมีทางไป มันก็จะแล่นไป เพราะจิตนี้ปกติไม่หยุด
นิ่ง ชอบไขว่คว้าหาอารมณ์ แต่เราคว่าอะไรที่จะให้เป็นทางเดิน
ของจิตไม่ได้ จิตก็ว่าวุ่นและวนเป็นวัฏฏะ วิ่งพล่านในวงจรที่ไม่
ดีไม่งามอยู่อย่างนั้นนั่นเอง ทำความเดือดร้อนใจให้แก่ตนเอง

ที่นี้ถ้าทำทางเดินให้แก่จิตได้แล้ว จิตก็จะมีพลัง ก็เกิด
วิริยะ มีกำลังใจที่จะวิ่งแล่นไป

ถ้ามีธัมมวิริยะ คือมองและเพียรธรรมให้ปัญญาเกิด มี
ความสว่างขึ้นมาในอารมณ์นั้น ก็เป็นทางเดินแก่จิตได้ จิตก็จะมี
ทางและวิ่งแล่นไปในทางนั้น คือมองเห็นเรื่องที่จะทำ
มองเห็นทางที่จะก้าวหน้าไป รู้จุดรู้แจ้งรู้วิธีที่จะแก้ไขจัดการกับ
เรื่องนั้นๆ หรือที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ แล้ว ก็เกิดวิริยะที่จะ
เดินหน้า มีแรงขึ้น ก็เกิดกำลังใจขึ้น

ทั้งสองข้อนี้เป็นสิ่งที่เนื่องอาศัยกัน พอมีธัมมวิริยะเห็น
ทางไป ก็เกิดวิริยะ คือความมีแรงมีกำลังใจที่จะก้าวไป เป็น
เครื่องประดับประดาจิตไม่ให้หดหู่ ไม่ให้ท้อแท้หรือท้อถอย

พอเกิดวิริยะ จิตมีกำลังแล้ว ปิติ ความอิมใจก็เกิดขึ้นด้วย
คนที่มีกำลังใจ ใจเข้มแข็ง ใจได้เห็นเป้าหมายอะไรขึ้นมาแล้ว
ก็จะเกิดปิติ มีความอิมใจขึ้น อย่างที่เรียกว่าเกิดมีความหวัง

ท่านเปรียบเหมือนกับว่า คนหนึ่งเดินทางไกลฝ่ามากลาง ตะวันบ่ายแดดร้อนจ้า บนท้องทุ่งโล่งที่แห้งแล้ง มองหาหมู่บ้าน และแหล่งน้ำสระห้วยลำธาร ก็ไม่เห็น เดินไปๆ ก็เหน็ดเหนื่อย ชักจะเมื่อยล้า ทำท่าจะเกิดความท้อแท้และท้อถอย อ่อนแรง ลงไป ใจก็หวาดหวั่นกังวล เกิดความเครียดขึ้นมา

แต่ตอนหนึ่งมองไปลิบๆ ข้างหน้าด้านหนึ่ง เห็นหมูไม้ เขียวขจีอยู่ไกลๆ พอเห็นอย่างนั้นก็เอาข้อมูลที่มองเห็นในแง่ ต่างๆ มาคิดพิจารณาตรวจสอบกับความรู้ที่ตนมีอยู่ ก็รู้แจ้งแก่ ใจว่าที่นั่นมีน้ำ พลันก็เกิดวิริยะมีกำลังเข้มแข็งขึ้นมา ก้าวหน้า ต่อไป และพร้อมกับการก้าวไป เดินไป หรือวิ่งไปนั้น หัวใจก็ เกิดความปลาบปล้ำ ชุ่มชื่นเปี่ยมด้วยความหวัง ทั้งที่ยังไม่ถึง น้ำ ก็ชุ่มฉ่ำใจ เกิดความอิมใจด้วยปีติ

พอเกิดความอิมใจแล้ว ก็จะมีความผ่อนคลายสบายใจ สงบลงได้ หายเครียด เพราะคนที่เครียดกระสับกระส่ายนั้น ก็ เนื่องด้วยจิตเป็นอย่างที่พูดเมื่อกี้ที่ว่า หวาดหวั่นกังวล อ้ำว้าง หรือวนอยู่ ติดค้างอยู่ ไม่มีที่ไป ก็เคืองคว้างๆ จิตก็ยิ่ง เครียดยิ่งกระสับกระส่าย

พอจิตมีทางไปแล้ว ก็มีกำลังใจเดินหน้าไป มีความอิมใจ ก็มีความผ่อนคลายสบายสงบไปด้วย หายเครียดหายกระวน กระวายใจ จิตก็ผ่อนคลายสงบระงับ กายก็ผ่อนคลายสงบ ระงับ อันนี้เรียกว่า เกิดปีสัสทธิ

พอเกิดปัสสัทธิแล้ว จิตซึ่งเดือดร้อนวุ่นวายเพราะความ
 เคว้งคว้างกระสับกระส่าย เมื่อมีทางไปแล้ว ก็เดินเข้าสู่ทางนั้น
 ความกระสับกระส่ายกระวนกระวาย ความหวาดหวั่นกังวล
 และเครียดก็หายไป จิตก็นิ่งสงบ แน่วแน่ไปกับการเดินทางและ
 กิจที่จะทำในเวลานั้น ก็เกิดเป็นสมาธิขึ้น แล่นแน่วไปในทางนั้น
 วิ่งไปทางเดียวอย่างแน่วแน่ และมีกำลังมาก

ท่านเปรียบเหมือนกับน้ำที่เรารดลงมาจากที่สูง น้ำที่เรา
 เอามาจนหรือที่บรรจุน้ำขนาดใหญ่เทลงบนยอดภูเขา ถ้าน้ำนั้น
 ไหลลงมาอย่างกระจัดกระจาย ก็ไม่มีกำลัง แต่ถ้าเราทำทางให้
 มัน จะต่อเป็นท่อก็ตาม หรือขุดเป็นรางน้ำก็ตาม น้ำที่ลงมา
 ตามทางนั้นจะไหลพุ่งเป็นทางเดียว และมีกำลังมาก เหมือน
 จิตที่ได้ทางของมันชัดเจนแล้ว ก็จะเป็นจิตที่ไหลแน่วไปในทาง
 นั้น และมีกำลังมาก นี่เป็นจิตที่มีสมาธิ

เมื่อจิตมีสมาธิ ก็เป็นอันว่าทุกอย่างเดินไปด้วยดีแล้ว เมื่อ
 จิตมีทางไป ไปในทางที่ถูกต้องสู่จุดหมาย เดินไปด้วยดี ไม่มี
 ห่วงกังวล ใจก็สบาย ปล่อยวาง ฝ้าดูเฉยวางที่เป็นกลางอยู่
 จิตที่ฝ้าดูเฉยนี้ คือจิตที่มีอุเบกขา เป็นกลาง ไม่เกาะเกี่ยวสิ่งใด
 เพราะไม่ต้องกังวลถึงงานที่ทำ

เหมือนอย่างคนขับรถที่ว่าเมื่อขึ้นเขา เพียรพยายามใน
 ตอนแรกคือ เร่งเครื่อง จับโน่น ดึงนี่ เหยียบนั่น แต่เมื่อเครื่อง
 เดินไปเรียบร้อยเข้าที่ดีแล้ว ก็ปล่อย จากนั้นก็เพียงนั่งมองดู
 เฉยสบายคอยคุมอยู่ และทำอะไรๆ ไปตามจังหวะของมัน
 เท่านั้น ตอนนี้จะคุยจะพูดอะไรกับใครก็ยิ่งได้

ถ้าทำอย่างนี้ได้ จิตที่เดินไปในแนวทางของการใช้ปัญญา ก็จะมีเจริญปัญญา เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มพูนเป็นปัญญายิ่งๆ ขึ้นไป ถ้าเดินไปในทางของการทำกิจเพื่อโพธิ ก็จะมีบรรลุโพธิ คือการตรัสรู้

เป็นอันว่า จุดเริ่มต้นที่สำคัญคือ ต้องมีสติ สตินั้นก็นำมาใช้ประโยชน์ดังที่กล่าวแล้ว ให้มันส่งต่อกันไปตามลำดับเป็นธรรมที่หนุนเนื่องกัน ๗ ประการ ถ้าทำได้เช่นนี้ ก็เป็นประโยชน์ช่วยให้บรรลุถึงจุดหมาย ไม่ว่าจะเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น หรือจะใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

แม้แต่ถ้าใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันถูกต้อง ก็เป็นการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นไปด้วยในตัวนั่นเอง เพราะการปฏิบัติที่ว่าเพื่อความหลุดพ้นนั้น ก็คือการทำสมาธิจิตใจของตนเอง ให้ปลอดโปร่งผ่องใสด้วยสติปัญญานั้นเอง จะเป็นเครื่องช่วยในทางจิตใจของแต่ละท่านทุกๆ คน ทำให้เกิดความโล่งเบา เป็นอิสระ

อาตมภาพแสดงธรรมเรื่องโพชฌงค์มานี้ ก็ได้พูดไปตามหลัก ให้เห็นความหมายของแต่ละข้อและความสัมพันธ์กัน แต่สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่าเราจะนำมาใช้อะไรในกรณีแต่ละกรณี

อันนี้เป็นเพียงการพูดให้เห็นแนวกว้างๆ เท่านั้น จะให้ชัดเจนได้ก็ต่อเมื่อเรานำไปใช้ ในเหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์ ในเรื่องแต่ละเรื่องว่าจะใช้อะไรให้เห็นประจักษ์แก่ตนเอง

เมื่อได้เห็นประโยชน์ประจักษ์ขึ้นมาครั้งหนึ่ง เราก็จะมีความชัดเจนขึ้น และนำไปใช้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้น

โอกาสนี้ อาตมภาพก็ถือว่าเป็นการพูดเริ่ม หรือเป็นการบอกแนวทางให้หลักการไว้ เป็นความเข้าใจทั่วไป เกี่ยวกับเรื่องโพชฌงค์ ก็พอสมควรแก่เวลา ขอส่งเสริมกำลังใจโยม ขอให้โยมเจริญด้วยหลักธรรมเหล่านี้ เริ่มต้นด้วยสติเป็นต้นไป

โดยเฉพาะข้อหนึ่งที่ยอยากให้มีมากๆ ก็คือ ปิติ ความอิ่มใจ จะได้ช่วยเป็นอาหารใจ คือ นอกจากมีอาหารทางกายเป็นรักษาแล้ว ก็ขอให้มียุติเป็นรักษาด้วย คือ มียุติเป็นอาหารใจ เป็นเครื่องส่งเสริมให้มีความสุข เมื่อมีความสุขกายแล้ว มีความสุขใจด้วย ก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้มีความสุขโดยสมบูรณ์ มีสุขภาพพร้อมทั้งสองด้าน คือด้านกาย และด้านใจ มีทั้งสุขภาพกาย และสุขภาพจิต

หลักธรรมที่อาตมภาพนำมาชี้แจงเหล่านี้ หากว่าได้นำไปใช้ ก็จะเป็นพรอันประเสริฐที่เกิดขึ้นในจิตใจของโยมแต่ละท่านเอง

อาตมภาพขอให้ทุกท่านได้รับประโยชน์จากหลักธรรมชุดนี้โดยทั่วกัน

ภาคผนวก

โพชฌังคปริตร

(คำอ่านบาลี)

โพชฌังโค สะติสังขาโต	ธัมมานัง วิจะโย ตะถา
วิริยัมปิติปัสสัทธิ-	โพชฌังคา จะ ตะถาปะเร
สะมาธูปะกขะโพชฌังคา	สัตเตเต สััพพะทัสสิณา
มุณินา สัมมะทักขาตา	ภาวิตา พะหุลีกะตา
สังวัตตันติ อะภิญญายะ	นิพพานายะ จะ โพธิยา
เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ	โสตถิ เต โหตุ สััพพะทา
เอกัสมิง สะมะเย นาโถ	โมคคัลลันญะจะ กัสสะปัง
คิลานะ ทุกขิตะ ทิสฺวา	โพชฌังเค สัตตะ เทสะยิ
เต จะ ตัง อะภินันทิตฺวา	โรคา มุจจิงสุ ตังขะณ
เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ	โสตถิ เต โหตุ สััพพะทา
เอกะทา ธัมมะราชาปี	เคลัถฺยูณานิปีพีโต
จุนทัตถะเรนะ ตัถฺยูวะ	ภะณาเปตฺวานะ สาทะรัง
สัมโมทิตฺวา จะ อापาทา	ตัมหา วุฏฐาสิ สฺวานะโส
เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ	โสตถิ เต โหตุ สััพพะทา
ปะหีนา เต จะ อापาทา	ติถณนัณมิปี มะหะสิณัง
มัคคาหะตะกิเลสาวะ	ปัตตานุปัตตติธัมมะตัง
เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ	โสตถิ เต โหตุ สััพพะทา

โพชฌงค์ปริตร

โพชฌงค์ สติสงฆาโต	ชมมานัน วิจโย ตถา
วิริยปฏิบัติปัสสทุทธิ-	โพชฌงค์ ๑ ตถาปเว
สมาธิเพกขโพชฌงค์	สตเตเต สัพพทสฺสีนา
มุนินา สมมทกษاتا	ภาวิตา พหุสฺสีตา
สงฺวตตฺนติ อภิณฺเณย	นิพพานาย ๑ โพธิยา
เขเตน สจฺจวชฺเชน	โสคติ เต โหตุ สัพพทาฯ
เอกสฺมิ สมเย นาโถ	โมคฺคคฺคฺคานณฺจ กสฺสปี
คิลาเน ทุกฺขิตฺเต ทิสฺวา	โพชฌงค์ ๕ สตฺเต เทสฺยิ
เต ๑ ตํ อภิณฺนทิตฺวา	โรคา มุจฺจิสฺสุ ตํขณฺเณ
เขเตน สจฺจวชฺเชน	โสคติ เต โหตุ สัพพทาฯ
เอกทา ชมฺมวราชาปี	เคลณฺเณนาภิปิพฺโถ
จุนฺทตฺเถเรน ตณฺเณว	ภณฺาเปตฺวาน สาทฺริ
สมฺไมทิตฺวา ๑ อาพาธา	ตฺมหา วุฏฺฐสฺสาลี ชานฺโส
เขเตน สจฺจวชฺเชน	โสคติ เต โหตุ สัพพทาฯ
ปหฺีนา เต ๑ อาพาธา	ติณฺณนฺนฺมปิ มฺหฺลสิณฺ
มคฺคาหตฺทกิเลสฺวา	ปตฺตานุปฺปตฺติชมฺมตํ
เขเตน สจฺจวชฺเชน	โสคติ เต โหตุ สัพพทาฯ

(แปล)

โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ สติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปฏิบัติสัมโพชฌงค์ บัณฑิติสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เหล่านี้ อันพระมุนีเจ้าผู้เห็นธรรมทั้งสิ้น ตรัสไว้ชอบแล้ว อันบุคคลมาเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อนิพพาน และเพื่อความตรัสรู้ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความ สวัสดิ์ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

สมัยหนึ่ง พระโลกนาถเจ้า ทอดพระเนตรพระมหาโมคคัลลานะ และพระมหากัสสปะ อาพาธ ได้รับทุกขเวทนาแล้ว ทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ประการ ท่านทั้ง ๒ ขึ้นชม ภาษิตันนั้น หายโรคในขณะนั้น ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ครั้งหนึ่ง แม้พระธรรมราชา อันความประจวบเปียดเปียนแล้ว รับสั่งให้พระจุนทเถระ แสดงโพชฌงค์นั้นโดยเอื้อเฟื้อ ก็ทรงบังเิงพระทฤฑ์ย หายประจวบโดยพลัน ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ก็อาพาธทั้งหลายนั้น อันพระมหาฤษีทั้ง ๓ องค์ ละได้แล้ว ถึงความไม่บังเกิดเป็น ธรรมดา ดุจกิเลสอันมรรคกำจัดแล้ว ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ภาค ๒

เล่าในอินเดีย

คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ และคุณหม่อมจรรยา ผลนิवास ไปอินเดีย
แดนพุทธภูมิ เมื่อมีอายุ ๗๑ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๒๘

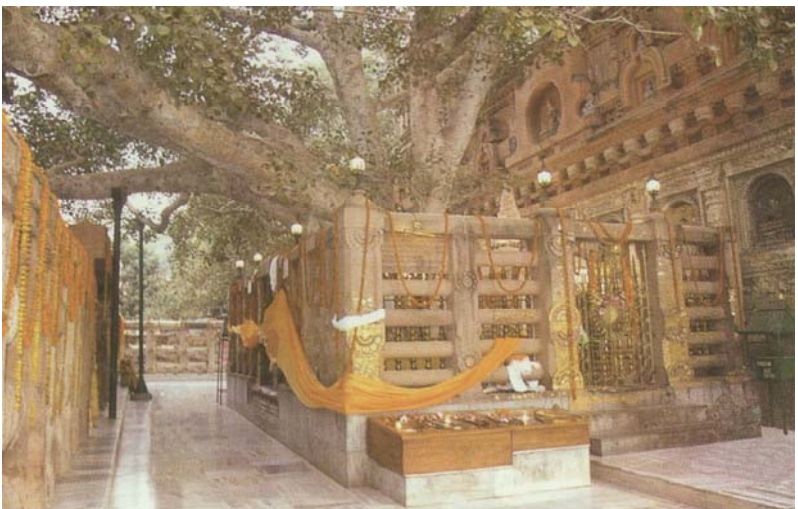
พระภิกษุ ๓ รูป กับบางส่วนของคณะที่เดินทางไปอินเดีย ใน พ.ศ. ๒๕๒๘

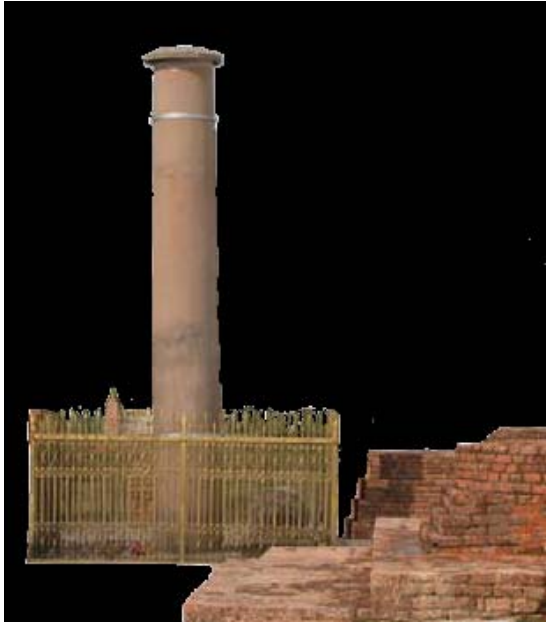

พระเจดีย์พุทธคยา ที่พระบรมศาสดาตรัสรู้

ได้ร่มพระศรีมหาโพธิ์

ลุมพินี ที่ประสูติ ที่มีได้ไป

ตามทางพุทธกิจ

๑

ไต่ถามโพธิ์ตรัสรู้

ขอเจริญพรโยมซึ่งได้มีศรัทธาร่วมเดินทางมานมัสการสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา บัดนี้คณะก็ได้มาถึงสถานที่ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า เป็นสังเวชนียสถานแห่งหนึ่งในบรรดาสังเวชนียสถาน ๔ สังเวชนียสถาน ๔ นั้น ก็คือ

๑. สถานที่ประสูติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ ลุมพินีวัน หรือสวนลุมพินี

๒. สถานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือ สถานที่นี้

๓. สถานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระธรรมจักร แสดงปฐมเทศนา ปัจจุบันนี้เรียกว่า สารนาถ ซึ่งคณะจะได้เดินทางไปนมัสการต่อไป

๔. สถานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา ซึ่งก็อยู่ในเส้นทางมีกำหนดการว่าจะไปนมัสการเช่นเดียวกัน

บัดนี้คณะได้มาอยู่ภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ อันเป็นที่
ตรัสรู้ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนานั้น ปัจจุบันได้แผ่ไพศาลไปทั่วโลก มี
ประชากรจำนวนมากมานับถือ เป็นพุทธศาสนิกชนจำนวน
เกินร้อยล้านคน แต่สถิตินี้ต่างกันไปบ้าง เป็นสามร้อยล้าน
บ้างก็มี ร้อยห้าสิบล้านบ้างก็มี ก็นับว่าเป็นจำนวนมากมาย
อยู่กระจายกันไปทั่วโลก

ประชากรในพุทธศาสนาทั้งหมดนั้น กล่าวได้ว่า เริ่มต้น
ไปจากจุดสำคัญ ณ ที่นี้ คือ เริ่มจากการตรัสรู้ หรือสถานที่
พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แล้วแผ่ขยายเพิ่มจำนวนออกไป

พระธรรมที่พระพุทธเจ้าประกาศถึงปัจจุบันนี้ เรามี
พระไตรปิฎกเป็นหลักฐาน เป็นคัมภีร์สำคัญที่ชาวพุทธยึดถือ
เป็นหลักทั่วโลก พระไตรปิฎกที่พิมพ์เป็นภาษาไทยก็มีจำนวน
๔๕ เล่ม หรือนับกันมาแต่โบราณว่ามีจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระ
ธรรมขันธ์ ทั้งหมดนั้นก็จุดเริ่มต้นจากการตรัสรู้ของ
พระพุทธเจ้า ณ ภายใต้พระศรีมหาโพธิ์นี้

เพราะฉะนั้น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เราทั้งหลายกำลังมา
นั่งกันอยู่นี้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา นับว่าเรา
ทั้งหลายได้มาสู่สถานที่ที่มีความสำคัญอย่างสูงสุดของศาสนา
ที่เราเคารพนับถือ

โยมแต่ละท่านได้สละทุนทรัพย์เป็นอันมาก จุดมุ่งหมายก็
เพื่อจะได้มานมัสการสถานที่สำคัญนี้ ได้มาเคารพพระพุทธรูป
เคารพพระรัตนตรัย

เราทั้งหลายเป็นพุทธศาสนิกชน ได้เคารพบูชาพระรัตนตรัยกันตลอดมา จะเรียกว่าตั้งแต่เกิดก็ได้ จนกระทั่งบัดนี้ แต่บัดนี้เราได้มาเคารพพระพุทธรูปเจ้าถึงสถานที่ที่พระองค์ได้อุบัติขึ้น คือ อุบัติจากความเป็นสิทธัตถราชกุมาร หรือเป็นมนุษย์ธรรมดา เป็นปุถุชน กลายเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น จึงควรแก่การปลาบปลื้มปีติยินดีที่เราได้มาสู่สถานที่สำคัญนี้แล้ว มาสู่จุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนาแล้ว มาสู่จุดศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง

เมื่อได้มาสู่สถานที่นี้แล้วโดยทางกาย ก็ขอให้ใจของเราได้มาร่วมด้วย กายของเราได้มาสู่สถานที่นี้ ก็ได้บรรยากาศอันร่มรื่นมีความชื่นบานร่มเย็นสดใสทางกาย ในทางจิตใจเราก็ควรจะมีใจเบิกบานผ่องใสเช่นเดียวกัน ซึ่งอันนั้น จะเป็นบุญเป็นกุศล เพราะเมื่อเรามีจิตใจเบิกบานผ่องใสแล้ว นอกจากจะทำให้ชีวิตมีความสุขสดชื่นเบิกบานทั้งกายทั้งใจ ครบถ้วนทุกประการแล้ว ก็เป็นการปฏิบัติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย เพราะว่าพระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสสอนหลักธรรมที่เป็นหัวใจ เป็นหลักกลาง หรือเป็นข้อสรุปของพระพุทธศาสนาที่เราเรียกว่า หัวใจของพระพุทธศาสนา ๓ ประการ คือ

๑. สพฺพปาปสฺส อกรณํ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง
๒. กุสลสฺสุปสมฺปทา การบำเพ็ญกุศลคือความดีให้ถึงพร้อม
๓. สจฺจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส

ในสามประการนี้ บางอย่างก็เป็นข้อปฏิบัติทั่วไป ภายนอก และเป็นเรื่องที่อาศัยการดูความเป็นไปในระยะเวลา ยาวนาน แต่ข้อสำคัญที่เป็นแก่นก็คือจิตใจของเรา จิตใจของเราที่ว่าก็ต้องมีความเข้มขึ้นเบิกบานผ่องใส นี่เป็นศูนย์กลางของชีวิต จิตใจเข้มขึ้นเบิกบานแจ่มใสแล้ว จะแสดงออกมาทางกาย วาจา ออกมาในชีวิตความประพฤติ การดำเนินชีวิตทั้งหมด

ทีนี้ การทำจิตใจของเราให้ผ่องใสนั้น สามารถทำได้ทุกขณะทุกเวลา โดยเฉพาะเวลานี้เป็นโอกาสที่สมควรอย่างยิ่งที่จะทำจิตใจให้เข้มขึ้นเบิกบานแจ่มใส

จิตที่เข้มขึ้นเบิกบานแจ่มใส นอกจากอาศัยศีลความประพฤติดีงามเป็นปกติเรียบร้อยบริสุทธิ์หมดจดตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในภายนอกแล้ว ก็อาศัยการทำจิตใจให้สงบ และมีปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย

บัดนี้ เรามาอยู่ในสถานที่อันสงบร่มรื่น มีจิตใจยึดเหนี่ยว มุ่งแน่วไปด้วยความเคารพบูชาในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เป็นข้อที่ควรจะช่วยทำให้จิตใจของเรามีความผ่องใสเบิกบานได้ ซึ่งนับเป็นกุศลธรรมอันสำคัญ

ถ้าเรานึกย้อนกลับไปในอดีตเมื่อสมัยสองพันห้าร้อยกว่าปีมาแล้ว ครั้งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ ณ บริเวณนี้

ตามข้อความที่ท่านได้เล่าไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าได้ออกบวรพชา เสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์ สละราชสมบัติออกมาทรงผนวช

พระองค์เสด็จดำเนินเดินทางมาโดยลำดับ ได้ศึกษาธรรมในสำนักของอาจารย์อาฬารดาบส กาลามโคตร ออกจากสำนักอาฬารดาบส กาลามโคตรแล้ว ก็มาถึงสำนักกุททกดาบส รามบุตร ศึกษาใน ๒ สำนักนี้จนจบฉนสมมาบัติ ๘ ประการ พระองค์ก็ยังคงทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้ จึงทรงค้นคว้าเพียรพยายามด้วยพระองค์เอง ในที่สุดก็ได้เสด็จมายังสถานที่นี้ เรียกว่าตำบลอุรุเวลาเสนานิคม

มีความบรรยายไว้ในพระไตรปิฎกแสดงถึงบรรยากาศอันสดชื่นว่า มีหมู่ไม้เขียวขจีน้ำรินรมยใจ หาดทรายชายฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เรียบสะอาด มีน้ำไหลใสกระจ่าง ท่าทีลงอาบน้ำก็ราบโล่งดูงามตา ความในพระไตรปิฎกนี้สภาพไม่ได้ดูมาโดยเฉพาะ แต่ก็เป็นการงานองนี้

เมื่อพระองค์ได้ทรงเห็นสถานที่อันเป็นที่น้ำรินรมยดังที่กล่าวแล้ว เป็นที่ควรแก่การบำเพ็ญเพียร จึงได้ตัดสินใจว่า จะบำเพ็ญเพียรเพื่อการตรัสรู้ ณ ที่นี้

ต่อจากนั้น พระองค์ก็เสด็จประทับเริ่มต้นด้วยบำเพ็ญทุกรกิริยา อันเป็นการทรมานร่างกาย จนกระทั่งทรงเห็นว่ามิใช่ทางที่ถูกต้อง จึงทรงเปลี่ยนดำเนินวิธีใหม่ ที่เราเรียกว่าบำเพ็ญเพียรทางใจ ซึ่งที่จริงก็คือวิถีแห่งปัญญา โดยทรงดำเนินในมัชฌิมาปฏิปทา จนกระทั่งในที่สุดก็ได้ตรัสรู้อนุตรตรัสสัมมาสัมโพธิญาณ เมื่อเพ็ญเดือนวิสาขะ หรือวันเพ็ญเดือน ๖ เมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา นี้แหละคือจุดเริ่มต้น

ถ้าเรานึกถึงความเดิมในประวัติศาสตร์ นำมาเทียบกับสถานที่ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน โดยทำจิตใจให้ย้อนไปในอดีตตามความที่ท่านบรรยายไว้ ก็จะทำให้เห็นว่า สถานที่นี้เคยเป็นที่น่ารื่นรมย์ เป็นที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร มีความสงบวิเวก

แต่สิ่งที่เป็นวัตถุเป็นสภาพแวดล้อมภายนอกนั้น ย่อมมีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แม้ว่าสภาพที่เป็นอยู่บัดนี้อาจจะไม่ร่มรื่น ไม่สงบสงัดอย่างในอดีต แต่ก็ขอให้เราทำจิตใจเหมือนกับว่าได้ดำรงอยู่ในที่ต่อพระพักตร์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ถ้าทำความรู้สึกได้แบบนี้ ก็จะเกิดความปีติยินดี เพราะได้มาอยู่ ณ ที่ที่พระองค์ตรัสรู้เหมือนกับมาเฝ้าต่อพระพักตร์ของพระองค์แล้ว จากนั้น จิตใจก็จะสงบเป็นทางแห่งสมาธิ

ท่านกล่าวว่า เมื่อจิตใจปลานปล้ำมึนเมาอิมยินดีมีปีติแล้ว จิตใจนั้นก็จะผ่อนคลาย สงบ เกิดปัสสัทธิ เมื่อเกิดปัสสัทธิ จิตใจผ่อนคลายสงบแล้ว ก็จะมีความสุข และเกิดสมาธิ จิตใจตั้งมั่นแน่วแน่ และเมื่อใช้จิตที่เป็นสมาธินั้นพิจารณา ก็จะเกิดปัญญารู้แจ้งความจริงต่อไป

แต่ในเบื้องต้น ขอให้เกิดความสุข ความสงบทางจิตใจนี้ ก่อน ต่อแต่นั้น เมื่อพิจารณาด้วยปัญญา ก็จะเห็นอย่างที่กำลังว่า สภาพแวดล้อมที่น่ารื่นรมย์ในสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ครั้นกาลเวลาล่วงเลยมาถึงบัดนี้ ๒,๕๐๐ กว่าปีแล้ว ก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดาของสังขารทั้งหลาย

ความเปลี่ยนแปลงของสังขารนี้ ก็เป็นไปตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า คือหลักที่เรียกว่า **ไตรลักษณ์** ได้แก่ อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขัง ความที่คงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และอนัตตา ความมิใช่ตัวตน

เมื่อพิจารณาได้อย่างนี้ ก็จะมองเห็นสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เมื่อรู้แจ้งเข้าใจความจริงเหล่านี้แล้ว ก็จะทำให้จิตใจเป็นอิสระ นอกจากได้ความสงบ ความสุข ปิติเอิบอิมทางจิตใจแล้ว ก็ได้รู้เท่าทันธรรมดาของสังขารทั้งหลายเกิดปัญญาอีกด้วย

เพราะฉะนั้น ในการมา ณ สถานที่แห่งนี้ นั้น เราสามารถเจริญไตรสิกขาได้ครบบริบูรณ์ ถ้าหากมีความเพียรพยายามในด้านศีล เราก็ชำระกายวาจาให้บริสุทธิ์ เป็นที่แน่นอนว่า ญาตีโยมมาในสถานที่นี้ ย่อมมีจิตใจประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยความเคารพเลื่อมใส มีปสาทะ มีความตั้งใจดีอยู่แล้ว จึงเป็นการแน่นอนว่าจะได้ดำรงกายวาจาให้อยู่ในศีล และเมื่อปฏิบัติตามหลักดังที่อาตมภาพได้กล่าวมา ทำจิตใจให้อิมเอิบผ่องใส เริ่มแต่มีปิติ ความปลาบปลื้มใจ จนกระทั่งถึงจิตใจสงบแน่วแน่นมั่นคง ก็คือได้เจริญสมาธิไปด้วย และเมื่อรู้เข้าใจความจริง พิจารณาเห็นธรรมดาของสังขาร ก็เกิดปัญญาอีกด้วย จึงได้ทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา

หรือถ้าจะกล่าวถึงข้อปฏิบัติที่เป็นด้านจิตใจโดยเฉพาะ ในตอนนี้ก็จะได้ทั้งส่วนที่เป็นสมถะและส่วนที่เป็นวิปัสสนา เป็นเครื่องพัฒนาหรือเจริญจิตใจของตนเองให้ก้าวหน้าไปในพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

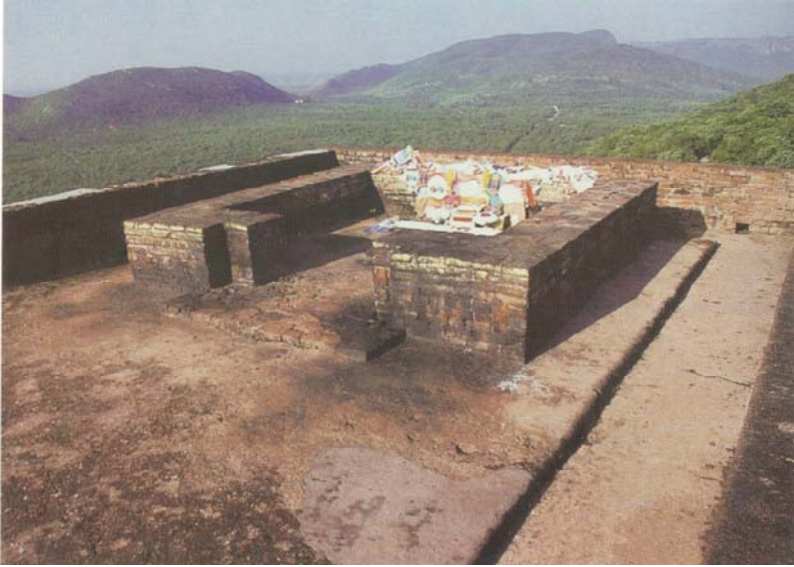
เพราะฉะนั้น ในวาระนี้ จึงเป็นโอกาสอันดีงามแล้ว ที่เราทั้งหลายได้มาพร้อมกันในสถานที่อันเป็นที่เคารพบูชา เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส และเมื่อได้เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสถานที่ด้วยดีแล้ว เปรียบจิตใจให้พร้อมแล้ว ต่อแต่นี้ไป เพื่อให้เป็นทางแห่งบุญ แห่งกุศลมากขึ้น เป็นการเพิ่มพูน ‘สัจคมัคคะ’ และ ‘โมกขมัคคะ’ คือทางแห่งสวรรค์ ทางแห่งพระนิพพาน ด้วยการดำเนินตามปฏิปทาที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า อาตมภาพก็ขอเชิญชวนญาติโยมทุกท่านได้มาร่วมกันปฏิบัติตามคำสอนในส่วนของการเจริญจิตตภาวนา การเจริญจิตใจให้ก้าวหน้าไปในคุณธรรม มีสมาธิ เป็นต้น และในปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา คือความรู้เข้าใจความจริง

ดังนั้น ต่อแต่นี้ไปก็ขอเชิญโยมได้นั่งทำจิตตภาวนา บำเพ็ญสมาธิกันชั่วเวลาหนึ่ง ขอกำหนดไว้ ๑ ชั่วโมง

ทางขึ้นเขาคิชฌกูฏ สู่พระคันธกุฎี ที่ประทับของพระพุทธเจ้า
ข้างทาง ผ่านถ้ำสุกรขาตา ที่พระสารีบุตรฟังพระสูตร ได้บรรลุอรหัตผล

พระคันธกุฎี ที่ประทับของพระพุทธเจ้า บนยอดเขาศิขรมภูฏ

ในความสงบ โยมสวามนัต อนุสรณ์พระพุทธคุณ ที่หน้าพระคันธกุฎี

๒

บนยอดเขาศิขณภูฏ

ขอเจริญพรโยมทุกท่าน บัดนี้คณะได้เดินทางยาวไกล ขึ้นภูเขา มาจนถึงพระคันธกุฎีบนยอดเขาศิขณภูฏสมใจแล้ว

พูดได้ว่าเราได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับของพระองค์ และเราก็ได้กระทำสักการะบูชา สวดมนต์น้อมรำลึกถึงพระคุณของพระองค์ ทำจิตใจสงบผ่องใสเป็นบุญเป็นกุศลยิ่งขึ้น

เมื่อได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าในลักษณะเช่นนี้ อาตมภาพก็อยากจะทำกล่าวถึงการเฝ้านี้ให้เห็นความหมายกว้างขวางออกไป

ตามปกติ การเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น ก็ต้องมีพระกายของพระพุทธเจ้าอยู่ แต่ตามหลักที่ท่านกล่าวไว้ กายของพระพุทธเจ้ามี ๒ อย่างคือ รูปกาย กับ ธรรมกาย นี่เป็นคำสอนที่แสดงไว้ในเถรวาท คือ นิกายที่เรานับถือกันอยู่

ส่วนทางมหายาน ท่านแบ่งกายเป็น ๓ มี *ธรรมกาย* *สัมโภคกาย* และ *นิรมานกาย*

ในที่นี้ จะกล่าวถึงคำสอนฝ่ายนิกายเถรวาท ที่แสดงเรื่องรูปกาย กับ ธรรมกาย

เรามาถึงที่พระคันธกุฎีบนเขาคิชฌกูฏ ณ ที่นี้ ก็คือมา ณ ที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นที่เคยมีพระรูปกายของพระองค์ปรากฏ ทรงดำเนินมาประทับในที่นี้ เสด็จลงจากที่ประทับนี้ไป บำเพ็ญพุทธกิจข้างล่างในสถานที่ต่างๆ แล้ว เสด็จกลับขึ้นมาประทับพักผ่อน และทรงกระทำกรรมปฏิสังขารแก่ผู้ที่ขึ้นมาเฝ้า อันนั้นเป็นด้านรูปกาย

แต่บัดนี้รูปกายของพระองค์ไม่ปรากฏให้เราเห็น เพราะได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เวลาล่วงมาถึง ๒,๕๐๐ ปีเศษ

เพราะฉะนั้น แม้เราจะมาถึงกุฎีของพระองค์ เราจะเฝ้าพระรูปกาย คือพระวรกายที่เป็นรูปเป็นร่างของพระองค์ อย่างที่จะให้เห็นเป็นขันธิ์ ๕ ครบถ้วนบริบูรณ์ เป็นร่างกายชัดๆ ก็ไม่ได้ ส่วนที่เราจะเฝ้าได้นั้นก็คือพระธรรมกาย

ธรรมกาย กายที่เป็นธรรม คือที่รวมหรือที่ชุมนุมของธรรม

คำว่า ‘กาย’ แปลว่าประชุม หรือกองก็ได้ เวลาเราพูดถึงรูปกาย ก็ควรรู้ความหมายด้วยว่า รูปกาย คือประชุมแห่งรูปได้แก่ ธาตุ ๔ ประชุมกันเข้า ปรากฏให้เราเห็นได้ ลัมผัสถูกต้องได้

ส่วน **ธรรมกาย** ก็หมายถึงประชุมแห่งธรรม หรือกองแห่งธรรม พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์มีรูปกาย แต่รูปกายอย่างเดียวก็เป็นเพียงเจ้าชายสิทธัตถะ ต่อเมื่อพระองค์มีพระธรรมกายเกิดขึ้นจากการตรัสรู้ จึงได้เป็นพระพุทธเจ้า

เมื่อเป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ก็กลายเป็นที่ประชุมแห่งธรรมด้วย หมายความว่า เจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงบำเพ็ญธรรมจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งมีธรรมมารวมอยู่พร้อมบริบูรณ์

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสธรรม ธรรมนั้นก็พร่างพรูออกมาจาก พระโอษฐ์ ทำให้พระกายของพระองค์ที่ปรากฏ กลายเป็นแดน หลังออกมาซึ่งธรรม ทำให้สรรพสัตว์ได้สดับธรรม และพระ สาวกก็ได้เล่าเรียนคำสอนและตรัสรู้ตาม พวกนักประจักษ์แจ้ง ธรรมกายคือบรรดาธรรมอันพระองค์ได้ตรัสรู้และตรัสสอนซึ่ง รวมเป็นองค์พระพุทธเจ้า จึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ธรรมกายคือขุมนุแห่งธรรมนั้น เราสามารถเฝ้าได้ และสามารถทำให้ปรากฏขึ้นในใจของเรา

พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระนาง และเป็น พระมารดาเลี้ยงของพระพุทธเจ้า ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุณีรูป แรก และพระองค์ก็เป็นพระเถรีบรรลุดุธรรมเป็นพระอรหันต์เถรี ในตอนที่จะปรินิพพาน พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ไปทูลลา พระพุทธเจ้า แล้วก็ตรัสข้อความมากมาย

ตอนหนึ่งได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า

“รูปร่างของพระองค์ หม่อมฉันได้เลี้ยงดูให้เติบโต ขึ้นมา แต่ธรรมกายของหม่อมฉัน พระองค์นี้แหละได้ทำ ให้เจริญเติบโต หม่อมฉันเป็นพระมารดาของพระองค์ พระองค์ก็เป็นพระบิดาของหม่อมฉัน”

พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ประกาศให้ปรากฏแล้วว่า ด้วยธรรมกายนั่นเอง จึงทำให้พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นโอรสเลี้ยง ของพระองค์ กลายเป็นบิดาของพระองค์ เพราะเป็นผู้ที่ทำให้ พระนางมหาปชาบดีโคตมีเติบโตขึ้นด้วยธรรมกาย

ธรรมกาย ที่ว่าได้เติบโตขึ้นในพระนางปชาบดีโคตมีนั้น คืออะไร

ธรรมกายนั้น ก็คือ ประชุมแห่งธรรม ซึ่งท่านอธิบายว่า ได้แก่โลกุตระธรรม ๙ ซึ่งจะบรรลุได้ด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ หรือหมายถึงความรู้ในอริยสัจ ๔

ผู้ใดได้เจริญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ก็ย่อมได้ตรัสรู้ อริยสัจ ๔ และนั่นก็คือทำให้ธรรมกายเกิดขึ้นในตน ได้ทำให้ ธรรมกายเจริญเพิ่มพูนงอกงามขึ้นจนบริบูรณ์

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการมีอะไรบ้าง ก็มีสัมมปธาน ๔, สติปัฏฐาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗ และมรรคมีองค์ ๘ ประการ

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนี้ ผู้ใดได้เจริญขึ้นมาสำเร็จ ผล ก็เท่ากับว่าได้เจริญธรรมกายขึ้นในตนเอง

เมื่อได้มาในสถานที่นี้ อันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า เราก็สามารถเจริญธรรมกายให้ปรากฏขึ้นในจิตใจของตนเอง

แต่แท้จริงนั้น ถึงแม้ไม่ได้มาในที่นี้ ก็สามารถเจริญ ธรรมกายได้ หมายความว่า สามารถเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ในใจ ของตน ด้วยการเจริญธรรมกาย คือปฏิบัติให้ธรรมทั้งหลาย เจริญเพิ่มพูนขึ้นมารวมกันมากขึ้นๆ ในตนเอง เป็นธรรมกายที่ ใหญ่ขึ้นๆ

อย่างไรก็ตาม การได้มาในสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรง อาศัยใช้สอยอย่างพระคันธกุฎีนี้ ก็เป็นเครื่องเจริญศรัทธา ให้ จิตใจมีความสงบ มีความเลื่อมใส มีปีติเอิบอิมปลาบปลื้มมาก ยิ่งขึ้น จึงเป็นทางทำให้เจริญธรรมกายงายิ่งขึ้นด้วย นี่เป็น ตัวอย่างอย่างง่าย ๆ เพราะว่าศรัทธานั้นก็เป็นองค์ธรรมข้อหนึ่งใน โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ที่สำเร็จเป็นธรรมกาย

กล่าวคือ ศรัทธาอยู่ในอินทรีย์ ๕ และอินทรีย์ ๕ ก็อยู่ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนั่นเอง

อินทรีย์ ๕ ก็มี ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ศรัทธาเป็นองค์ธรรมข้อที่ ๑ ในอินทรีย์ ๕

เพียงว่าโยมมีศรัทธาเกิดขึ้น ก็เป็นอันว่าได้เริ่มเจริญธรรมกายข้อหนึ่งแล้ว หรือถ้ามีปีติเกิดขึ้น มีความปลาบปลื้มใจ ก็อยู่ในโพชฌงค์ ๗ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมกายด้วย หรือมีใจสงบเกิดขึ้นอย่างเรามาั่งในที่นี้ สวดมนต์บูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วนั่งทำจิตสงบ ทางกายก็สงบเพราะได้บรรยากาศเจียบสงบ เมื่อทางกายเจียบสงบแล้ว ก็พาให้จิตใจสงบด้วย

เข้าใจว่าโยมที่นั่งในที่นี้ ก็คงมีจิตใจสงบ มีความปลาบปลื้มใจเกิดขึ้นไม่น้อยทีเดียว ความมีจิตใจสงบนั้นก็อยู่ในธรรมกายเหมือนกัน จึงเป็นโอกาสช่วยให้เราได้เจริญโพธิปักขิยธรรมนี้มากบ้างน้อยบ้าง ชื่อว่าได้เจริญธรรมกายหรือเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นส่วนพระธรรมกาย

บัดนี้ เราได้เข้ามาอยู่ในสถานที่นี้ มาถึงที่พระพุทธเจ้าเคยทรงปรากฏรูปกาย ถ้าสามารถเจริญธรรมกายอย่างที่อาตภาพได้กล่าวมาแล้วด้วย ก็เท่ากับว่าได้ทั้ง ๒ อย่าง ได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดพระพุทธเจ้าทั้งโดยทางรูปกายและธรรมกาย

ยิ่งกว่านั้น เมื่อเข้ามาเฝ้าใกล้ชิดในส่วนที่เคยเป็นที่ปรากฏของพระรูปกายแล้ว ทำจิตใจให้มีศรัทธาปสาทะ มีความสงบ ปลาบปลื้ม เป็นต้น ก็หวังได้ว่าจะทำให้มีกำลังกายกำลังใจในการที่จะเจริญธรรมกายให้มากให้ใหญ่ขึ้นไปอีก

ไม่ใช่เฉพาะเจริญได้ในที่นี้เท่านั้น แต่ยังเป็นปัจจัยสนับสนุนว่า เมื่อกลับไปจากที่นี่แล้ว จะเจริญธรรมกายให้เจริญงอกงามยิ่งๆ ขึ้นไปจนกว่าจะไพบูลย์

เป็นอันว่า ในวันนี้ เราได้มาในสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยใช้สอย ซึ่งนับว่าเป็นเจดีย์ชนิดหนึ่ง

เจดีย์ก็เหมือนกับคำว่าอนุสาวรีย์ คือเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เจดีย์อย่างนี้เรียกว่า พุทธเจดีย์ แปลว่า เจดีย์เกี่ยวกับองค์พระพุทธเจ้า มี ๔ อย่าง คือ

๑. ชาติเจดีย์ เจดีย์บรรจุพระธาตุ
๒. ธรรมเจดีย์ เจดีย์บรรจุพระธรรม
๓. บริโภคเจดีย์ เจดีย์คือสถานที่พระองค์เคยใช้สอย หรือบรรจุสิ่งที่พระพุทธเจ้าใช้สอย
๔. อุทเทสิกเจดีย์ เจดีย์คือสิ่งที่สร้างอุทิศต่อองค์พระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป

พระคันธกุฎีนี้ก็จัดเข้าในเจดีย์ลำดับที่ ๓ คือ บริโภคเจดีย์ หมายถึง สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย เคยอยู่อาศัย

วันนี้เราได้มาในที่ที่เป็นพุทธเจดีย์ และได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วย ทั้งโดยการเข้ามาใกล้ชิดในที่สุดแห่งพระรูปกายของพระองค์ ทั้งโดยการพยายามทำใจของเราให้ได้เฝ้าพระธรรมกายของพระองค์

ขออานิสงส์จงเพิ่มพูนด้วยอำนาจคุณพระรัตนตรัย ให้ทุกท่านเจริญด้วยธรรมกายที่เติบโตใหญ่งอกงามยิ่งๆ ขึ้นไป ทุกเมื่อ เทอญ

ฉัมเมกขสถูป ที่ทรงแสดงปฐมเทศนา ณ สารนาถ เมืองพาราณสี
มหาโพธิสมภคัม ที่อนุสาวรีย์ธรรมปาละก่อตั้ง ไม่ไกลจากฉัมเมกขสถูป

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา ในพิพิธภัณฑน์ ที่สารนาถ
ซึ่งชื่นชมกันว่างามที่สุด

ปฐมเทศนาที่สารนาถ

พระครูปลัดทวี กิตฺติปัญโญ* กล่าวว่

กราบเรียนพระเดชพระคุณที่เคารพ เจริญพรแต่ญาติโยม
ทุกท่าน ขณะนี้เป็นวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘ คณะของเรา
ได้เดินทางแสวงบุญมาถึงดินแดนประกาศสังฆธรรมในทาง
พระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก

สถานที่แห่งนี้ในสมัยพุทธกาลเรียกว่า ป่าอิสิปตน
มฤคทายวัน ปัจจุบันเรียกว่า 'สารนาถ' สารนาถ และอิสิปตน
มฤคทายวันนั้น ก็มีความหมายคล้ายคลึงกัน

พระสถูปใหญ่ตรงหน้าเรานี้ สร้างในสมัยพระเจ้าอโศก
มหาราช มีชื่อเรียกว่า 'ธัมเมกขสถูป' ธัมม-อิกข-สถูป ธัมเมกข
สถูป แปลว่า สถานที่บุคคลเห็นธรรม

ณ สถานที่แห่งนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรด
ปัญจวัคคีย์ ทั้ง ๕ คือ อัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ
มหานามะ และอัสสชิ ที่เราเรียกว่า 'ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร'
เมื่อวันเพ็ญกลางเดือน ๘ ก่อน พ.ศ. ๑ ไป ๔๕ ปี

* มัคคุเทศก์ประจำการเดินทางครั้งนี้ ขณะนั้นกำลังทำปริญญาเอกสาขาศาสนาและปรัชญา
ที่มหาวิทยาลัยแห่งเมืองพาราณสี

ณ สถานที่แห่งนี้ อาตมาจะกล่าวโดยย่อว่ามีอะไรเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกบ้าง

๑. สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรก
๒. พระอรหันตสาวกเกิดขึ้นครั้งแรกที่สถานที่แห่งนี้
๓. พระสงฆ์ซึ่งเป็นหนึ่งในไตรสรณาคมน์ก็ได้เกิดขึ้นครั้งแรก ณ สถานที่แห่งนี้
๔. ณ สถานที่แห่งนี้ พระพุทธองค์ทรงได้สาวกซึ่งเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ๖๐ รูป เป็นรุ่นแรก
๕. ณ สถานที่แห่งนี้ ถือได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ประทับจำพรรษา เป็นพรรษาแรก หรือปีแรก คือหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ได้อยู่จำกาลฝน ณ สถานที่แห่งนี้ แม้ในพระวินัยจะไม่ได้บ่งชี้ว่าพระองค์อยู่จำพรรษาที่นี้ แต่ในฤดูฝนปีนั้นพระองค์ประทับอยู่ที่นี้

นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ครั้งแรกเกิดขึ้นในพรรษานั้นอีก คือ พระยส หรือพระยสะ ซึ่งเป็นบุตรของนางสุชาดา ได้เดินออกมาจากปราสาท ซึ่งไม่ไกลจากที่นี้ อยู่ทางขวามือของเรา ใกล้เมืองพาราณสี ห่างเพียง ๔-๕ กม. เดียวนี้ก็ยังอยู่ เกิดความขัดข้องวุ่นวายในจิตใจ จึงได้เดินทางมายังป่าที่นี้

ถ้าเราย้อนนึกไปในสมัยนั้น ป่าอิสิข เป็นป่าหวงห้ามของพระเจ้าพาราณสี เป็นที่อยู่ของเนื้อคือกวาง และเป็นที่อยู่ของพวกฤๅษีหรือพวกนักพรตซึ่งมีมาก่อนพระพุทธศาสนาจะอุบัติเกิดขึ้น และ ณ สถานที่แห่งนี้พระองค์ได้โปรดพระยสจนได้บรรลुพระอรหันต์ผล

เท่านั้นยังไม่พอ บิดา มารดาและภรรยาของพระยสก็
ได้มาฟังธรรมด้วย

เพราะฉะนั้น อุบาสกคนแรกผู้ถึงรัตนะสามก็เกิดขึ้นที่นี่

อุบาสิกาคนแรกผู้ถึงรัตนะสามก็เกิดขึ้นที่ป่าอิสิฯ นี้อีก
เช่นกัน คือมารดาและภรรยาเก่าของพระยส

อุบาสกผู้ถึงรัตนะสองอย่างแรก ซึ่งประกาศนับถือที่
บริเวณพุทธคยาในสัปดาห์สุดท้ายที่พระพุทธรองค์เสวยวิมุตติ
สุขอยู่ ได้แก่ ตปุสสะ และภัลลิกะ พานิชทั้งสองได้ถึงรัตนะสอง
คือ พุทธรัตนะและธรรมรัตนะ ที่ต้นราชายตนะ

แต่ทว่าอุบาสก อุบาสิกา ผู้ถึงรัตนะสาม ได้เกิดขึ้น ณ ป่า
อิสิปตนมฤคทายวันแห่งนี้

แค่นี้ยังไม่พอ พระยสยังมีสหายที่รักใคร่กันมาก คือ
กิมพิละ สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปติ สหายทั้ง ๔ นี้ก็ได้มาฟัง
ธรรมและก็ได้มาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วย
องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทาน
เอหิภิกขุอุปสัมปทา คือพระพุทธรเจ้าทรงบวชให้เอง ๔ คนนี้

แล้วยังไม่พอ ยังมีสหายอีก ๕๐ คนเดินตามสหายทั้ง ๔
มาฟังธรรมด้วย พระพุทธรองค์ก็ได้ทรงแสดงธรรมอนุပ္พพิกธา
และอริยสังฆธรรมในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร

อาตมภาพใคร่ขออาราธนาพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ
พระราชาวมุณีนี้ได้แสดงโดยย่อถึงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และ
อนุပ္พพิกธาบ้างพอสมควร

เพราะฉะนั้น ที่ตรงนี้อาตมานึกเอาเองว่ามีอะไรแรกๆ อยู่ ประมาณ ๑๐ แรก แรกสุดท้ายคือ พระพุทธองค์ทรงส่งพระธรรมทูตชุดแรกออกจากที่นี่ ดังที่ตรัสว่า

“จรต ภิกขเว ... ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของคนจำนวนมาก ไปเพื่อประกาศสังฆธรรมอันไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด”

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแรกที่ส่งพระธรรมทูตออกไปประกาศศาสนา ถึง ๖๐ องค์ ได้แก่ ปัญจวัคคีย์ ๕ สหายพระยส ๕๔ พระยสอีก ๑ รวมเป็น ๖๐ เมื่อรวมทั้งพระพุทธองค์ด้วยเป็น ๖๑

พระพุทธองค์ตรัสสั่งไม่ให้เป็นไปในสถานที่เดียวกัน ให้ไปทางละองค์เดียวเท่านั้น เพราะพระสาวกมีน้อย เพราะฉะนั้นสถานที่แห่งนี้มีความสำคัญยิ่ง เป็นที่ศาสนธรรม สังฆธรรม และบรมธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้หมุนไป เป็นไปอย่างล้อเกวียน หรืออย่างกงจักรหมุนไปในจิตใจของเวไนยสัตว์ ผู้มีกิเลสอันเบาบาง ผู้มีตัณหาราคะ ทิฐิมานะอันน้อย ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม ได้บรรลุธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดง

อาตมภาพได้กล่าวเพียงย่อๆ เพื่อแนะนำให้ผู้รู้จักสถานที่สำหรับญาติโยมที่มาใหม่ แต่ธรรมะที่ลึกซึ้งซุ่มคัมภีร์ภาพดังที่พระพุทธองค์และองค์อรหันต์ได้แสดงในครั้งพุทธกาลนั้น เราจะได้ฟังจากพระเดชพระคุณโดยย่อเท่าที่เวลาจะอำนวย

กระผมในนามของญาติโยม ขออาราธนาครับ

ธรรมกถา

ว่าด้วยปฐมเทศนา

ขอเจริญพร วันนี้คณะได้เดินทางมาถึงพุทธสังเวชนียสถานลำดับที่ ๓ ในบรรดาสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว

จุดมุ่งหมายสำคัญของคณะเดินทางนั้นก็มุ่งที่จะนมัสการสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น การมาถึงสถานที่นี้จึงเป็นการบรรลุเป้าหมายอย่างหนึ่ง หรือเป็นที่แห่งหนึ่งที่ทำให้บรรลุความประสงค์ที่ได้ตั้งเอาไว้

เมื่อได้ทำการที่สมความมุ่งหมาย เป็นความสมหวัง คนเราก็มักมีจิตใจปลื้มปิติยินดี เป็นเหตุให้เกิดความสุข โดยเฉพาะเป็นสถานที่ที่เราตั้งความมุ่งหวังในทางที่เป็นกุศล

อาศัยความมีศรัทธาในพระศาสนา มีกุศลเจตนา ความปลาบปลื้มยินดีที่เกิดขึ้น จึงเป็นปิติอันประกอบด้วยธรรม หรือเป็นปิติในธรรม เรียกว่า ธรรมปิติ ยิ่งถ้าได้เจริญธรรมข้ออื่นๆ ให้เกิดขึ้นในจิตใจของตนด้วย เช่น สมาธิ ปัญญา เป็นต้น ก็จะทำให้ความปิติในธรรมนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ คือความเจริญองกามในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปอีก พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

“ธมฺมปิติ สุขํ เสติ” แปลว่า ผู้มีใจในธรรมย่อมนอนเป็นสุข นอกจากนอนเป็นสุขอยู่เป็นสุขแล้ว ยังได้เจริญธรรมข้ออื่นๆ ยิ่งๆ ขึ้นไปด้วย อย่างที่ท่านบอกไว้ เมื่อเกิดปิติ มีความอิ่มใจแล้ว ก็มีปัสสัทธิ คือความผ่อนคลายสบายกายสบายใจ เมื่อมีปัสสัทธิ ก็มีสุข เมื่อมีความสุขแล้ว ก็เกิดสมาธิได้โดยง่าย

ว่าเฉพาะสถานที่สำคัญแห่งนี้ เป็นสังเวชนียสถานแห่งที่ ๓ คือสถานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่พระภิกษุเบญจวัคคีย์ เป็นการแสดงธรรมครั้งแรก และในบรรดาพระเบญจวัคคีย์นั้น องค์หัวหน้าคือพระอัญญาโกณฑัญญะ ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุองค์แรกในพระพุทธศาสนา

จึงถือกันว่า ได้เกิดพระสงฆ์ที่นี้ และเมื่อประดิษฐานสังฆะขึ้นในพระศาสนา ก็ทำให้พระรัตนตรัยครบถ้วนบริบูรณ์

ในเรื่องเกี่ยวกับความสำคัญของวันนี้ และข้อความทั่วไปนั้น ท่านพระครูทวีก็ได้กล่าวมาแล้ว ขอให้โยมรำลึกถึงสุตะ คือความรู้ที่ได้สดับมา ซึ่งญาติโยมก็ได้อ่านได้ฟังมาเป็นอันมากแล้ว เพียงแต่จะมาทบทวนความรู้กันอีกครั้งหนึ่ง

องค์พระสฤปที่ประดิษฐานอยู่เบื้องหน้านี้ มีชื่อว่า “ธัมเมกขสฤป” มีความหมายดังที่ท่านพระครูทวีได้อธิบายไปแล้ว ธัมเมกขสฤป มาจากคำว่า ธัม+อิข แปลง อิ เป็น เอ เป็น เอกข “อิข” แปลว่า เห็น แปลงเป็น “เอกข” ก็แปลว่า ผู้เห็น หรือการเห็น สฤป ก็คือสฤป แปลอย่างภาษาปัจจุบันก็เป็นทำนองอนุสาวรีย์ หมายถึงสิ่งที่ได้ก่อพูนขึ้นไว้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้รำลึกถึง โดยปกติจะบรรจุพระธาตุ หรือสิ่งสำคัญเอาไว้ด้วย เพื่อเป็นอนุสรณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

“ธัมเมกขสฤป” นี้ก็เป็นสฤป หรือสิ่งก่อสร้างที่ได้กระทำขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงผู้ได้เห็นธรรม หรือเป็นเครื่องรำลึกถึงการเห็นธรรม ซึ่งในที่นี้ หมายถึงการเห็นธรรมครั้งแรก

การเห็นธรรมครั้งแรกนั้น คือการที่พระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งเดิมมีชื่อเพียงว่า โกณฑัญญะ ได้ฟังพระธรรมเทศนา ถมมจักกัปปวัตตนสูตรแล้ว ได้ดวงตาเห็นธรรม มีใจความว่า

“ยงกิญจิ สมุทฺยทมนํ สพฺพนตํ นโรชฺชมนํ”

แปล: “สิ่งหนึ่งสิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

พระโกณฑัญญะได้มองเห็นเข้าใจธรรมนี้ ซึ่งเป็นความหมายโดยย่อของคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด หรือถ้าจะกล่าวโดยเฉพาะ ก็คือความหมายโดยย่อของหลักปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง เพราะเป็นหลักแสดงเรื่องเหตุเรื่องผล ความเป็นไปตามเหตุตามผล

เพราะเหตุที่พระโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม เข้าใจธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงเป็นเหตุให้พระพุทธรองค์ทรงเปล่งอุทานในตอนท้ายของปฐมเทศนาที่ว่า

“อญฺญาตี วต โภ โกณฺฑญฺโณ อญฺญาตี วต โภ โกณฺฑญฺโณ”

แปล: “โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ”

คำว่า “อญฺญาตี” ที่แปลว่า “ได้รู้แล้ว” ก็ได้มาประกอบเข้ากับชื่อของพระโกณฑัญญะ ทำให้พระโกณฑัญญะได้มีชื่อเพิ่มต่อข้างหน้าเป็น “อัญญาโกณฑัญญะ” ถ้าจะแปลก็เป็นทำนองว่า อัญญาโกณฑัญญะผู้ได้รู้แล้ว หรือรู้ทั่ว เข้าใจทั่วถึงธรรมแล้ว

ในพระไตรปิฎกฉบับสิงห์ อักษรพม่า และอักษรโรมันของฝรั่งที่พิมพ์กัน เขาเรียกพระอัญญาโกณฑัญญะว่า อัญญาตโกณฑัญญะ มีเพี้ยนกันไปนิดหน่อย ซึ่งก็มีความหมายอย่างเดียวกัน

ที่ชื่อเขาเป็น “อัญญาตโกณฑัญญะ” นั้นเป็นการประกอบ
รูปศัพท์ไวยากรณ์บริบูรณ์ คือ “อัญญาตะ” แปลว่า ผู้ได้รู้แล้ว
จึงเรียกว่า อัญญาตโกณฑัญญะ แต่ของเราเรียกเพียงว่า
อัญญาตโกณฑัญญะ

นี่คือการเกิดขึ้นของปฐมสาวก และการเกิดขึ้นของพระ
รัตนตรัยที่ครบ ๓ อย่างบริบูรณ์

ที่นี้ พระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในวันนี้
เรียกว่า ปฐมเทศนา ตามอาการที่ว่าได้แสดงเป็นครั้งแรกแต่ตัว
หลักธรรมที่แสดงนั้นมีชื่อเรียกเป็นพระสูตรโดยเฉพาะ เรียกว่า
ฉัมมจักกัปปวัตตนสูตร

ฉัมมจักกัปปวัตตนสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการยัง
ธรรมจักรให้เป็นไป มาจากคำว่า “ฉัมม+จักร” + ปวัตตน
ปวัตตน แปลว่า การทำให้เป็นไป หรือว่าหมุน ฉัมมจักก แปลว่า
วงล้อแห่งธรรม การยังวงล้อแห่งธรรมให้เป็นไป ก็คือ หมุนวง
ล้อธรรม

ท่านเปรียบธรรมของพระพุทธเจ้าเหมือนวงล้อที่จะหมุน
คือวิ่งแล่นออกไป หมายความว่าแพร่หลายออกไปเพื่อ
ประโยชน์สุขแก่มวลมนุษย์ พระพุทธเจ้าได้ทรงหมุนวงล้อแห่ง
ธรรมให้เคลื่อนไปจากที่นี่เป็นจุดเริ่มต้น ต่อจากนี้ธรรมก็
แพร่หลายขยายออกไป ทำให้เกิดประโยชน์ เกิดศีล เกิดสมาธิ
เกิดปัญญา เกิดวิมุตติ แก่คนทั้งหลายอย่างกว้างขวาง

อีกนัยหนึ่ง ท่านว่า ‘ฉัมมจักก’ แปลว่า อาณาจักรแห่ง
ธรรม เพราะคำว่า ‘จักร’ นอกจากแปลว่า ‘วงล้อ’ แล้ว จะ
แปลว่าดินแดนที่ล้อได้หมุนไปถึงก็ได้

อย่างสมัยปัจจุบันนี้ เรามีคำว่า “อาณาจักร” ก็แปลว่า ดินแดนที่วงล้อมแห่งอำนาจได้หมุนไปถึง อาณาจักรก็เข้าใจกันในภาษาไทย พุดแล้วรู้ทันทีว่าหมายถึงอะไร

“จักร” ในความหมายนี้เป็นดินแดนที่ล้อมหมุนไปถึง เพราะในสมัยโบราณ สิ่งที่เป็นเครื่องหมายของความเจริญที่สำคัญ ก็คือล้อ เพราะว่าล้อเป็นตัวนำพาหนะ หรือเป็นตัวนำที่ทำให้เกิดยานพาหนะ และก็เกิดการเคลื่อนที่ได้อย่างรวดเร็ว

กษัตริย์สมัยโบราณ เมื่อเกิดมีล้อมีรถขึ้นมาแล้ว ก็ทำให้สามารถแผ่ขยายอำนาจไปได้อย่างกว้างขวาง และดินแดนที่ล้อมรถหมุนไปถึง ก็เรียกว่า “อาณาจักร”

ที่นี้ ทางโลกเขามีอาณาจักร ดินแดนที่อาณา คือ อำนาจ หรืออาชญาแผ่ไปถึง อำนาจแผ่ไปถึงอาจจะมี ความทุกข์ ความเดือดร้อน มีการบังคับขู่เข็ญที่เรียกว่าอาชญา

แต่พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว มิได้ทรงแผ่อำนาจที่เป็นไปพร้อมด้วยความเบียดเบียนหรือความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน พระองค์แผ่ความสุขความร่มเย็นด้วยอำนาจธรรมให้ เป็นไปอย่างแพร่หลายกว้างขวาง ธรรมแพร่ไปถึงไหน สุขความร่มเย็นก็แผ่ไปถึงนั้น แล้วดินแดนที่ธรรมแผ่ไปถึงนี้ เราก็เรียกว่า “ธรรมจักร” เหมือนให้เป็นผู้กับ “อาณาจักร”

เพราะฉะนั้น ธรรมจักรกับปวัตตตสนสูตร จึงแปลอีกอย่างหนึ่งว่า พระสูตรว่าด้วยการยังดินแดนแห่งธรรมให้ เป็นไปหมายความว่า เป็นการประดิษฐานอาณาจักรแห่งธรรม ก็เลยแปลกัน ๒ อย่าง

แต่ความหมายแรก คือ พระสูตรแห่งการหมั่นวงล้อแห่งธรรม ยิ่งธรรมให้เริ่มเคลื่อนที่ออกไป ได้แก่ธรรมที่พระพุทธเจ้าเริ่มประกาศออกไปนี้ ย่อมเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา

จะกล่าวถึงเนื้อหาที่เป็นตัวธรรมจักร คือเนื้อหาของพระสูตรนี้ก่อน ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงเริ่มด้วยคำว่า

“เทวเม ภิกขเว อนตฺตา ปพฺพชิตฺเตน น เสวิตพฺพา”

แปล: “ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด ๒ อย่างนี้ อันบรรพชิตไม่ควรเสพ”

แล้วก็ตรัสบรรยายต่อไปว่า คือ กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นสยบอยู่ในกามสุขทั้งหลายอย่างหนึ่ง และ อตฺตติกมณฺาณุกโยค การหมกมุ่นในการทำตนเองให้ลำบาก หรือการทรมานตนอย่างหนึ่ง ๒ อย่างนี้บรรพชิตควรหลีกเลี่ยง ควรเว้นเสีย

พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงหลีกเลี่ยง ไม่เข้าไปข้องแวะการดำเนินชีวิตหรือปฏิบัติที่เอียงสุดโต่ง ๒ อย่างนี้แล้ว ทรงดำเนินในมัชฌิมาปฏิบัติ หรือทางสายกลาง

ทางสายกลาง นั้น ก็คือ มรรคามีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ เริ่มด้วยสัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ จนกระทั่งจบด้วยสัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ อันนี้เป็นหลักแรกที่พระพุทธเจ้าตรัสในปฐมเทศนานี้

ขอให้สังเกตว่า พระพุทธเจ้าเริ่มด้วยข้อปฏิบัติที่แยกพระพุทธศาสนาออกจากความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิตและวิธีปฏิบัติ หรือความเป็นอยู่ของคนสมัยนั้น ซึ่งมี ๒ พวก ที่ล้วนแต่เป็นสุดโต่ง คือ คนทั่วไปจำนวนมากพวกหนึ่ง และพวกนักบวชนักพรตมากมาย อีกพวกหนึ่ง

คนทั่วๆ ไปจำนวนมากในสมัยนั้นดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม ด้วยความหมกมุ่นมัวเมาอยู่กับความสุขสำราญในกาม คือ รูป รส กลิ่น เสียง โภภะ ส่วนอีกพวกหนึ่งก็สละกามสุขนี้ ออกไปบำเพ็ญพรตอยู่ตามป่าตามเขา เป็นต้น ทำตบะ ทรมาน ตัวเองอย่างยิ่งยวด มีบรรยายไว้มากมาย เช่นอย่างพวกฤๅษี โยคีที่ไปอดอาหาร กลั้นลมหายใจ นอนบนหนาม อาบน้ำในฤดูหนาว อะไรต่างๆ มากมาย ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทดลองมาแล้ว

ปฏิปทาการดำเนินชีวิตของคนสมัยนั้นเป็นไปใน ๒ รูปแบบนี้มาก คนพวกนั้นเข้าใจว่าการดำเนินชีวิตอย่างนั้นดีที่สุดแล้ว ทำให้ชีวิตมีความหมาย มีความสุขที่สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ทรงได้ผ่านมาด้วยการดำเนินชีวิตของพระองค์เอง และก็ทรงตระหนักแล้วว่า มิใช่ชีวิตดังงามที่จะให้ประสบความสุขอย่างแท้จริง

กามสุขัลลิกานุโยค นั้น พระองค์เองเคยได้ประสบมาแล้ว เพราะว่าพระองค์เป็นโอรสกษัตริย์ อยู่ในรั้วในวัง ได้รับการปรนเปรออย่างยิ่งมาตลอดในชีวิตช่วงต้น ๒๙ ปี

ครั้นเสด็จออกบรรพชาแล้ว ก็ได้ทรงทดลองข้อปฏิบัติของนักบวชต่างๆ ถึงกับทรงบำเพ็ญตบะทุกรูปแบบ บำเพ็ญทุกรกิริยาอีกถึง ๖ ปี เป็นด้านฮัตตกิลมถานุโยค

เป็นอันว่าพระองค์ได้ทรงทดลอง และดำเนินตามวิธีปฏิบัติของคนในยุคสมัยนั้นมาอย่างครบถ้วน

ในที่สุดก็ได้ทรงเห็นว่ามิใช่ทางที่ถูกต้อง จึงทรงบำเพ็ญในมรรคาใหม่ที่พระองค์ได้ทรงค้นพบ ที่เรียกว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** หรือทางสายกลาง และได้ตรัสรู้

หลังตรัสรู้แล้ว เมื่อแสดงธรรมครั้งแรกก็ทรงนำข้อปฏิบัตินี้มาชี้แจงแยกแยะให้พระเบญจวัคคีย์ซึ่งเป็นบุคคลชุดแรกที่พระองค์เห็นว่าจะสามารถเข้าใจธรรมได้ ให้รู้เข้าใจสิ่งนี้ด้วย

เพราะฉะนั้น จุดเริ่มแรก ก็คือ ทรงแยกให้เห็นความแตกต่างของข้อปฏิบัติว่า ข้อปฏิบัติใดทำแล้วผิดพลาดไม่ถูกต้อง จะได้ละเลิกเสีย แล้วดำเนินในทางที่ถูกต้องต่อไป นี่คือจุดเริ่มต้นอยู่ที่นี้

เมื่อพระองค์ได้ทรงแยกให้เห็นข้อปฏิบัติอันเป็นปฏิบัติหรือทางดำเนินที่ถูกต้องแล้ว ก็ตรัสเข้าสู่เนื้อหาธรรม คือตรัสถึงอริยสัจ ๔ ประการว่า คนเราที่ดำเนินชีวิตปฏิบัติไปต่างๆ นั้นก็มีจุดหมายมุ่งไปหาสัจธรรม โดยเข้าใจว่าทำอย่างนั้นๆ แล้วจะเข้าถึงความจริงแท้ ชีวิตจะมีความสุขแท้จริง จะมีชีวิตที่สมบูรณ์ ทุกอย่างจะดีงามแท้ทุกประการ ไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์ยากเดือดร้อนอีกต่อไป แต่ด้วยวิธีการปฏิบัติที่ผิด ก็ไม่สามารถบรรลุสัจธรรม แต่ไปยึดเอาอะไรต่างๆ ที่ไม่ถูกต้องเป็นสัจธรรม พระองค์จึงชี้ให้เห็นว่า สัจธรรมคืออะไร

ทรงชี้ให้เห็นว่า สัจธรรม ได้แก่ **อริยสัจ ๔** ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แล้วพระองค์ก็ทรงชี้ให้เห็นว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แต่ละอย่างนั้นมีความหมายเป็นอย่างไร เริ่มด้วยให้เห็นถึงทุกข์ที่เป็นตัวปัญหา คือปัญหาชีวิตของมนุษย์ หรือปัญหาของมนุษย์ทั้งหมด ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้มนุษย์ที่เกิดมา พวกมันดิ้นรนกระทำการต่างๆ เพื่อแก้ปัญหา เพื่อให้พ้นไปจากทุกข์ เพื่อประสบความสุข

ต้องเข้าใจก่อนว่า ตัวทุกข์ หรือตัวปัญหานั้นคืออะไรแน่ ถ้าจับจุดตัวปัญหา ตัวทุกข์ผิดแล้ว ต่อจากนั้นก็จับเหตุผิด ตั้งจุดหมายผิด จับทางปฏิบัติ จับอะไรต่ออะไรผิดไปหมด เพราะฉะนั้น ต้องเข้าใจก่อนว่า ปัญหาของเราคืออะไรแน่

เมื่อเข้าใจตัวทุกข์ที่เป็นปมปัญหาชัดเจนแล้ว ก็ต้องสืบสาวหาสาเหตุว่ามันเกิดจากอะไร ต่อจากนั้น พระองค์ก็ทรงแสดงให้เห็นว่า เหตุของทุกข์ที่เรียกว่าสมุทัยนั้น ได้แก่ ตัณหา และสืบค้นตามแนวปฏิจจสมุปบาท จนไปลงที่อวิชชา

ต่อจากนั้น เมื่อจะทรงชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายของชีวิตคืออะไร ก็ทรงแสดงนิโรธ ภาวะดับทุกข์ ความไม่มีทุกข์เกิดขึ้น ความพ้นจากทุกข์ ความเป็นอิสระ ได้แก่ พระนิพพาน ให้รู้ว่าอะไรเป็นจุดหมาย และให้เห็นว่าทุกข์หรือปัญหานั้นแก้ไขได้ตลอดถึงว่าเมื่อแก้ปัญหได้แล้ว จะดีอย่างไร

เมื่อเห็นที่หมายที่จะไปให้ถึงแล้ว คนที่มีจุดมุ่งไปสู่เป้าหมายนั้น ก็จะต้องแสวงหาวิธีปฏิบัติ หรือทางดำเนินให้เข้าถึง เมื่อถึงตอนนี้พระองค์ก็แสดงว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** หรือ มรรคามีองค์ ๘ ประการ ดังที่ได้ตรัสแล้วข้างต้นนั้นแหละ เป็นทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์หรือให้ถึงเป้าหมายที่ต้องการนี้

ตอนนี้ก็กลับไปบรรจบกับมัชฌิมาปฏิปทาที่พระองค์ตรัสไว้ตอนแรกว่า ให้แยกออกจากข้อปฏิบัติที่เรียกว่าทางสุดโต่ง ๒ อย่าง เป็นอันว่าข้อปฏิบัติที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ที่ตรัสตอนต้นนั้นแหละ คือทางดำเนินให้เข้าสู่จุดมุ่งหมายซึ่งจะบรรลุถึงสังขารมม ดังที่ได้ตรัสตอนหลังในอริยสัจ ๔ ประการ นี้เป็นใจความโดยย่อ

ในการประกาศธรรมจักร ที่ทรงแสดงอริยสัจ ๔ ประการ และมัชฌิมาปฏิปทานั้น การที่เราจะเข้าใจเรื่องราวได้ดี ต้องมองดูบรรยากาศของยุคสมัย โดยเทียบกับความเชื่อถือของคนในสมัยนั้น คือต้องเข้าใจพื้นเพที่เรียกว่าภูมิหลังของคน และความเชื่อถือในสมัยนั้นด้วย จึงจะเข้าใจความอัศจรรย์ของพระธรรมจักรนั้น

ที่ว่า เป็นความอัศจรรย์ของพระธรรมจักรนั้น จะเห็นได้ อย่างที่ท่านกล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสปฐมเทศนาจบแล้ว แผ่นดินก็สะท้านสะเทือนหวั่นไหวไปหมด เสียงกล่าวกะฉอน เลื่องลือตั้งแต่ภูมเทวดา คือเทวดาชั้นพื้นดินนี้ไปจนถึงพรหมโลกชั้นสูงสุด นี่ก็เพราะเป็นการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงความเชื่อถืออะไรต่างๆ ที่คนนับถือกันมา ซึ่งสภาพภาพอยากจะทำต่อไปข้างหน้า ตอนนี้จะยกไว้ก่อน

ที่นี่ หันมาดูตอนหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เทศนาเรื่องนั้นไปแล้ว ได้เกิดพระสาวกขึ้นแล้ว ต่อจากนั้นพระองค์ก็ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ได้พระสาวกองค์อื่นๆ มาเพิ่ม อย่างที่ท่านพระครูทวีได้เล่าถึงพระยส เป็นต้น

ในการแสดงธรรมต่อๆ มานั้น ครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ได้มีธรรมเทศนาอื่นๆ แทรกเข้ามาด้วย คือเรื่องอนุปฺพุพิกถา ซึ่งในการทรงแสดงพระธรรมเทศนาที่เรียกว่าซัหมจักกัปปวัตตนสูตรนั้น ให้สังเกตว่าทำไมพระพุทธเจ้าไม่ตรัสอนุปฺพุพิกถา แต่พอถึงครั้งต่อๆ มา ทำไมจึงตรัสอนุปฺพุพิกถาด้วย คือตรัสเรื่องทาน ศีล สักคะ กามาทีนวะ เนกขัมมานิสังสะ เมื่อตรัสอนุปฺพุพิกถาจบแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ ๔ ประการ

อนุப்புพิกถา มี ๕ อย่าง คือ

๑. ทาน การให้ การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน
ในทางวัตถุสิ่งของ
๒. ศีล ความประพฤติเรียบร้อยถูกต้องดีงาม เว้นจาก
การเบียดเบียนซึ่งกันและกันในรูปแบบต่างๆ การอยู่
ร่วมกันด้วยดีในหมู่มนุษย์ในสังคมนี้
๓. สักคะ สวรรค์ คือสภาพที่มีความสุข ความมีอารมณ์
เลิศ มีรูป รส กลิ่น เสียง โสภณวัตถุ สิ่งสัมผัสกายที่
เลอเลิศ เมื่อบำเพ็ญทานแล้ว ดำเนินชีวิตตามแนว
ของศีล มีความประพฤติดี ก็ได้ประสบผลดี สังคมก็
มีความเรียบร้อยดีงามอยู่ร่วมกันเป็นสุข คน
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกัน ช่วยเหลือกัน ทำแต่สิ่งที่ดี
งามเป็นบุญกุศล ก็ได้ประสบผลอันสูงส่ง คือ สักคะ
มีความสุข นี่ก็เป็นผลดีที่พึงปรารถนาน่าชื่นชม
๔. กามาทีนวะ ต่อจากนั้นพระองค์ก็ได้แสดงว่า แม้แต่
สิ่งที่คนพอใจเป็นอารมณ์ที่เลิศดีงามเป็นสวรรค์ มัน
ก็ยังมีโทษ มีข้อบกพร่องทำให้เกิดทุกข์ได้ จึงทรงชี้
สูงขึ้นไปอีกว่า สักคะนั้นก็มีโทษมีปัญหา เพราะ
จิตใจยังไม่หลุดพ้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสให้เห็นโทษ
เรียกว่า กามาทีนวะ แปลว่า โทษของกาม เป็นข้อ ๔
๕. เนกขัมมานิสังสะ ต่อจากกามาทีนวะแล้ว จะทำ
อย่างไร ในเมื่อกามยังมีโทษ มีข้อบกพร่อง มีความ
ทุกข์ปะปนระคนอยู่

พอผู้ฟังมองเห็นโทษชัดเจนดีแล้ว พระองค์ก็ทรงชี้ทางออกว่ามีอยู่ โดยรู้จักปลีกตัวออกไปจากกาม สละความโลภความอยากได้ใคร่เอา ละเสียจากชีวิตและความคิดที่พัวพันวุ่นวายอยู่กับเรื่องที่จะได้ จะเอา จะหาวัตถุหาอะไรๆ ที่เป็นเครื่องปรนเปรอบำรุงบำเรอความสุขของตน ปลีกกายปลีกใจ ทำตัวให้เป็นอิสระ เรียกว่า เนกขัมมะ จากนั้นก็แสดงคุณ หรืออานิสงส์แห่งเนกขัมมะนั้น เป็นข้อสุดท้าย เรียกว่า เนกขัมมานิสังสะ

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงชี้เรื่องการดำเนินชีวิตที่ดีงามของมนุษย์ ผลดีที่จะพึงประสบ แต่ยังมีโทษ มีข้อบกพร่องที่คนจะต้องเกี่ยวข้องกับระคนอยู่ ความทุกข์ที่ยังปะปนอยู่กับความสุขของคนทั้งหลายอย่างนั้นๆ และชี้ทางออกให้แล้ว พระองค์ก็แสดงอริยสัจ ๔ ประการ

พระองค์นำเอาอนุปฺพุพิกถามาเป็นธรรมสำหรับปูพื้น ท่านบอกว่า การแสดงอนุปฺพุพิกถาก็เหมือนกับการเอาผ้ามาซักฟอกให้สะอาด พร้อมที่จะรับน้ำย้อม คือ อริยสัจ ๔ ประการ

ตอนนี้ก็มาถึงจุดที่ว่า ทำไมในปฐมเทศนาพระพุทธเจ้าแสดงอัมมจักกข ชี้นสู่มัชฌิมาปฏิปทาเลย เข้าถึงอริยสัจ ๔ ประการทันที แต่กับพวกพระยสและท่านผู้อื่น เช่น บิดาของพระยส มารดาของพระยส ภรรยาของพระยส พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปฺพุพิกถาก่อน

อันนี้ก็เห็นได้ง่ายว่า ท่านเบญจวัคคีย์เป็นนักบวชอยู่แล้ว สละชีวิตทางโลกมาแล้ว ถึงขนาดมาขึ้นชมการบำเพ็ญทุกกร กิริยา ก็คือมีความรู้เข้าใจเรื่องโทษของกามก่อนแล้วจึงมาบวช แต่ยังปฏิบัติไม่ถูกต้อง พระพุทธเจ้าจึงทรงชี้ว่าข้อปฏิบัติใดผิด หรือถูก และเข้าสู่หลักสังฆกรรมทันที

แต่สำหรับคนทั่วไปที่ยังครองเรือนนั้น จะต้องทำความเข้าใจเบื้องต้นเสียก่อน เริ่มตั้งแต่การครองชีวิตที่ดั่งามเรื่อยมา ผลดีผลเสียของชีวิตที่อยู่กับกามในโลก เมื่อเข้าใจดีแล้วจึง แสดงอริยสัจที่หลัง

อันนี้ก็เป็นที่ใจความโดยย่อ ของพระธรรมเทศนาในระยะ ต้นๆ ที่พระพุทธเจ้าแสดงในบริเวณสถานที่นี้

อาตมภาพอยากจะพูดถึงเรื่องความแตกต่างของ พระพุทธศาสนาจากลัทธิศาสนาอื่นๆ ดังที่ปรากฏในธัมม จักกัปปวัตตนิสสูตร แต่ก่อนจะพูดเรื่องนั้น อยากจะเลยไปพูดถึง สถานที่ด้วยสักหน่อย เพราะจะได้ความรู้ที่เกี่ยวข้องให้แก่งคิด แก่เราในบางแง่บางด้าน

สถานที่นี้เรียกชื่ออย่างเดิมว่า อิลิปตนิมิตทายวัน หรือ มฤคทายวัน ปัจจุบันเรียกว่า สารนาถ เดียวจะเห็นว่าชื่อเดิมกับ ชื่อใหม่นี้มาบรรจบกันอย่างไร

อิลิปตนะ นั้นแปลว่า ที่ตกของฤๅษี อิลิ แปลว่า ฤๅษี ปตนะ แปลว่า เป็นที่ตก ท่านเล่าว่า ฤๅษีมีฤทธิ์ เดินทางไปไหนก็หาะ ผู้คนพากันเห็นว่าฤๅษีหาะมาจากไหนๆ ก็มาตกกันที่นี้หมด ก็เลยเรียกที่นี้ว่า ที่ฤๅษีตก หรือ อิลิปตนะ

ทำไมฤๅจึงมาตกที่นี่ ความจริงไม่ใช่ท่านตกหรอก แต่ท่านมาหะลง คือที่นี่เป็นที่ชุมนุมของฤๅ ฤๅพากันมาประชุมในที่นี้ เพราะฉะนั้นท่านมาจากไหนๆ ก็มาหะลงที่นี่ มาประชุมกันที่นี่ ที่นี้ก็แหล่งของฤๅเลยทีเดียว ฤๅพากันมาประชุม ณ ที่นี้ คนธรรมดา ก็เห็นว่าเป็นที่ฤๅตกลงมา

อนึ่ง ฤๅนั้นตามปกติจะอยู่กันในป่าหิมพานต์ ฤๅเหล่านั้นจะมาในถิ่นผู้คนหรือมนุษย์ทั่วไปเป็นครั้งคราว เมื่อจะมาก็หะมา เมื่อจะกลับไปก็หะไป ที่นี้ เมื่อจะหะมา ก็มาลงที่ป่าแห่งนี้ เมื่อจะกลับไป ก็มาหะขึ้นจากที่ป่านี้ หรือจะแปลว่าชุมนุมทางพระฤๅก็ได้

คำว่า ปตนะ หรือ ตก บางทีแปลว่าที่ประชุมก็ได้ อย่างคำว่า “สันนิบาต” ในคำว่า สันนิบาตชาติ สันนิบาตอะไรต่างๆ ก็แปลว่าที่ประชุม สันนิบาตนั้นความจริงก็มาจากคำว่า ตก พร้อม หรือตกด้วยกัน คือ ‘นินาต’ แปลว่า ตกลงมา ‘ถ์’ ร่วมกัน หรือพร้อมกัน คือรวมกัน มาประชุมกันนั่นเอง เพราะฉะนั้น ป่าอิสิปตน ก็แปลว่า ที่ชุมนุมของฤๅก็ได้ ที่ที่ฤๅมาหะลงก็ได้

มฤคทายวัน หรือ มิคทายวัน แปลว่า ป่าเป็นที่พระราชทานอภัยแก่เนื้อ เนื้อในที่นี้ไม่ได้แปลว่าเนื้อสัตว์ที่เรากิน เนื้อเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง หมายความว่า กวางเนื้อ คือ สัตว์จำพวกกวาง

แปลรวมกันว่า เป็นสถานที่พระราชทานอภัยแก่เนื้อ และเป็นที่ประชุมของฤๅด้วย

เป็นที่พระราชทานอภัยแก่เนื้อ หมายความว่า พวกกวางเนื้อมาอยู่ในบริเวณนี้ จะไม่ถูกทำอันตราย ไม่ถูกฆ่า

เป็นอันว่าป่าแห่งนี้มีความหมายเป็นสถานที่ที่มีความร่มเย็น มีความสงบ ทั้งในความหมายว่าเป็นชุมทางพระฤๅษี ซึ่งเป็นนักบวช เป็นผู้บำเพ็ญพรตภาวนาถือศีล และในความหมายว่าเป็นที่พระราชทานอภัยแก่ฝูงเนื้อ จึงเป็นที่ร่มเย็นด้วยเมตตากรุณา และบรรยากาศของสถานที่ก็ต้องมีความรื่นรมย์

อันนี้ก็ไปสัมพันธ์กับชื่อปัจจุบันที่เรียกว่า ‘สารนาถ’ ที่ท่านว่ามาจากคำว่า “สารังคนาถ” สารังคะ แปลว่า เนื้อเหมือนกัน คือกวางเนื้อนี้แหละ เป็นอีกศัพท์หนึ่ง นาถ ก็แปลว่า ที่พึ่ง แปลรวมกันว่า ที่พึ่งของเนื้อ ถ้าแปลอย่างง่ายๆ ก็หมายความว่า สถานที่นี้เป็นที่พึ่งของเนื้อ กวางเนื้อมาอยู่ที่นี่ไม่มีอันตราย แต่ยังมีเรื่องเบื่องหลังมามากกว่านั้นอีก

เรื่องนี้มาในชาดก การพระราชทานอภัยแก่เนื้อเป็นเรื่องของพระเจ้าแผ่นดิน ดังมีเรื่องเล่าในชาดก (ชาดกที่ ๑๒ เรื่องนิโครธมิชชาดก) ถึงเหตุที่ทำให้พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานอภัยแก่เนื้อ

กล่าวไปถึงความหลังเมื่อพระพุทธเจ้ายังเป็นพระโพธิสัตว์อุบัติเป็นเนื้อหัวหน้าฝูง สมัยนั้นพระเจ้าแผ่นดินเมืองพาราณสีเสวยเนื้อเป็นประจำ โดยพ่อครัวจะต้องนำเนื้อในป่าบริเวณนี้ไปฆ่าปรุงอาหารถวายทุกวัน พวกเนื้อจึงมาหารือกันว่า ในเมื่อทางวังจะต้องนำเนื้อไปฆ่าถวายพระราชาทูทุกวันแล้ว จะทำอย่างไรดี ก็เลยตกลงจัดลำดับกันเหมือนคล้ายๆ เข้าเวร แต่เวรนี้ไม่มีการหมุนกลับให้ต้องมาทำเวรใหม่ คือตายแล้วก็ผ่านไปเลย ก็จัดลำดับกันเรียงรอไปเรื่อยๆ ถึงวาระของเนื้อตัวไหน ก็เป็นอันว่าไปสู่เขียง แล้วก็ตายไป ตัวอื่นก็เข้าลำดับต่อไป

วันหนึ่งมาถึงวาระของแม่เนื้อที่มีครรภีใกล้จะคลอด พระโพธิสัตว์ทราบเรื่อง มีความสงสารแม่เนื้อนี้มาก ก็สละชีวิตของตน ขอเข้าลำดับแทน เมื่อพระโพธิสัตว์เข้าสู่ลำดับที่เขาจะต้องเอาไปฆ่า ด้วยความเสียสละนี้ เรื่องก็ไปถึงพระเจ้าแผ่นดิน

พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทราบ ทำให้พญาเนื้อได้เข้าเฝ้า และได้แสดงธรรมแก่พระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินเห็นความเสียสละของพญาเนื้อ แล้วก็ได้ฟังธรรมคำสอนของพระโพธิสัตว์ด้วย ก็ทำให้พระองค์เกิดความกรุณาขึ้นมา แทนที่จะฆ่าเนื้อ ก็เกิดความสังเวชพระทัย เกิดความกรุณามาก

ในที่สุดก็เลยพระราชทานอภัยแก่เนื้อทั้งหมด บริเวณนี้จึงเป็นที่อาศัยของเนื้อโดยไม่ถูกเบียดเบียน โดยพระโพธิสัตว์เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ฝูงเนื้อได้รับการอภัยโทษ มีความปลอดภัย จึงเรียกกันว่า มิคทายวัน แปลว่า ที่พระราชทานอภัยแก่เนื้อ

นี่ก็เป็นเรื่องราวหนึ่งที่มาในพระพุทธศาสนา เป็นชาดกที่เล่าเรื่องแสดงให้เห็นคุณธรรม ความเสียสละ ความดีงามต่างๆ ที่เรียกว่าบารมี ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมา เรื่องราวในพระพุทธศาสนาจะแสดงถึงการบำเพ็ญคุณธรรมอย่างนี้เสมอ

หวนกลับไปนึกถึงเมื่อวานนี้ ที่ได้ฟังนิทานทางฝ่ายฮินดู ซึ่งพระครูทิวาท่านเล่าให้คนละเดินทางฟังในรถ ก็มีข้อสังเกตอย่างหนึ่ง โยมจะเห็นว่า นิทานทางฝ่ายฮินดูนั้น เต็มไปด้วยเรื่องของกิเลส เรื่องของความโกรธ ความโลภ ความหลง ความหึงหวง ริษยาเบียดเบียนกัน ส่วนเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาจะแสดงถึงการบำเพ็ญคุณธรรม ความเสียสละ การให้อภัยแก่กันและกัน ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อะไรต่างๆ มากมาย ซึ่งแสดงถึงคติความคิดที่ต่างกันออกไป

นอกจากเรื่องของกิเลสแล้ว ก็ไปสัมพันธ์กับเรื่องฤทธิ์ เรื่องปาฏิหาริย์ ในทางนิทานของฮินดูจะเห็นว่า เทพเจ้าต่างๆ นั้นมีฤทธิ์มากมาย แต่ฤทธิ์นั้นจะเห็นว่าเอามาใช้สนองกิเลส คือฤทธิ์ที่แสดงเพื่อสนองความโลภบ้าง จะเอาโน่นเอานี้ เอาให้ ได้มาด้วยกำลังฤทธิ์ หรือว่าโกรธคนนั้นคนนี้ก็ใช้ฤทธิ์ไปทำลาย เขา เช่นฆ่าเบียดเบียนเขา เช่น พระอิศวรหมกมุ่นในกามคุณ จนมูสาวาทหลอกลวงพระฤๅษีบ้าง ฤๅษีโกรธแล้วสาปพระอิศวร บ้าง พระอิศวรหึงหวงพระอุมาจนฆ่าลูกตัวเองบ้าง สารพัดล้วน แต่เรื่องโลก โกรธ หลงทั้งสิ้น

ในทางพระพุทธศาสนานั้นตรงข้าม จะไม่ค่อยพูดถึงเรื่อง ฤทธิ์เลย เพราะเอาธรรมนี่เองเป็นฤทธิ์ เอากำลังคุณธรรมที่เรา ได้บำเพ็ญเป็นตัวฤทธิ์ ถ้าหากจะมีฤทธิ์เข้ามา ก็ประกอบด้วย คุณธรรม แต่เห็นว่าใช้น้อย เพราะว่าธรรมเป็นฤทธิ์ในตัวเอง เรียกว่า ธรรมฤทธิ์

แม้ในหลักการของพระพุทธศาสนาทั่วไป ก็ไม่สรรเสริญ เรื่องฤทธิ์ ฤทธิ์จะต้องเข้ามาเป็นเครื่องประกอบคำสอนที่มีเหตุ มีผลดีงาม หรือการบำเพ็ญคุณธรรม เพราะฤทธิ์นั้นมักเป็น เรื่องของการใช้อำนาจ และอำนาจนั้นก็มักจะเกี่ยวข้องกับ กิเลส โลก โกรธ หลง โดยเฉพาะโลภะ โทสะ แสดงมาก

ในคติพระพุทธศาสนา ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับเรื่องฤทธิ์ ไม่ สนับสนุนการใช้ฤทธิ์ ชอบให้ยอมกันด้วยเหตุผล ด้วยคุณธรรม ความดี นอกจากว่าพระพุทธเจ้าจะต้องไปปราบคนมีฤทธิ์ จะ ปราบคนมัวเมาในฤทธิ์มาก พระองค์จึงจะเอาฤทธิ์ไปปราบ อย่างพวกอสูรเวลกัสสปชฎิล เชื้อในฤทธิ์ของเทพ ฤทธิ์ของพญา นาคอะไรต่างๆ พระพุทธเจ้าจึงต้องปราบด้วยฤทธิ์เสียก่อน

เมื่อพระพุทธเจ้าปราบพวกคนอวดฤทธิ์ ให้พวกที่หลงในฤทธิ์ยอมรับแล้ว พระองค์ก็ไม่ติดอยู่ในฤทธิ์นั้น ไม่ถือว่าฤทธิ์เป็นเรื่องสำคัญ พอขายอมแล้ว พระองค์ก็จะแสดงธรรมต่อไป คือเลยจากเรื่องฤทธิ์ไปอีกทีหนึ่ง นี่เป็นข้อที่ควรพิจารณาตามหลักการของพระพุทธศาสนา

อாதมภาพพูดเรื่องนี้ขึ้นมา ก็อยากให้เป็นคติว่า ฤทธิ์เป็นเรื่องที่ต้องระวัง เพราะว่ามันเอนเอียงไปสู่การสนองกิเลส ความโลภ ความโกรธได้ง่าย

ที่นี่ ในอินเดียนั้น จะผิดหรือจะถูกอย่างไรก็แล้วแต่ แต่เรามามองให้ได้ประโยชน์จากสิ่งที่ได้พบเห็น เท่าที่ได้สังเกต ปัจจุบัน และดูประวัติที่เป็นมาในอดีต เห็นว่าชอบผลิตเพลิน มัวเมาด้วยเรื่องเหล่านี้ตลอดมา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งธรรม ทั้งความจริง ความดีงาม และความมีเหตุมีผล แม้แต่ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงแต่เรื่องเหตุเรื่องผล เรื่องการที่จะเข้าถึงสัจธรรมดับทุกข์แก้ปัญหาด้วยความรู้ความเข้าใจ ด้วยการบำเพ็ญคุณธรรม การแก้ปัญหาด้วยปัญญา ไม่ใช่เอาเรื่องฤทธิ์เรื่องปาฏิหาริย์มาใช้ ซึ่งต่างกับคติความเชื่อของคนในสมัยนั้นหรือนักบวชสมัยนั้น ที่เชื่อในเรื่องฤทธิ์เรื่องปาฏิหาริย์อะไรต่างๆ ที่จะให้เกิดผลขึ้นได้ด้วยอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ แต่พระพุทธเจ้าเอาเหตุเอาผลเข้ามาแทน

นอกจากนี้ คนในสมัยนั้น เมื่อมีเรื่องเกี่ยวกับฤทธิ์ ก็นับถือโยงไปถึงพวกเทพเจ้าต่างๆ พวกนั้นยกย่องสรรเสริญบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายที่ว่ามีฤทธิ์มีอำนาจมากสูงส่ง คอยหวังพึ่งให้เทพเจ้าเหล่านั้นบันดาล

แต่พระพุทธเจ้าทรงตั้งความสนใจลงมาสู่เรื่องของมนุษย์ อริยสังข์เป็นเรื่องของมนุษย์ มนุษย์เราสามารถแก้ไขปัญหา แก้ไขความทุกข์ด้วยสติปัญญาของเรา ไม่ต้องไปรบกวนเทพเจ้า บันดาล ไม่ต้องไปรบกวนพระศิวะ พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์นิรมิตให้เรา ไม่ต้องรบกวนไปบูชาัญญวิงวอนให้พระองค์ บันดาลให้ มนุษย์เราแก้ไขได้ นี่เป็นการเปลี่ยนจากความเชื่อถือของคนในสมัยนั้น

สมัยนั้น คนอยู่ใต้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ เชื่อพระเวท เชื่อพระพรหม เชื่อการบูชาัญญ เป็นความเชื่อที่สำคัญ เหนียวแน่นมาก พระเจ้าแผ่นดินจะแสวงหาอำนาจอะไร ก็ต้องบูชาัญญ ชาวบ้านก็บูชาัญญเล็กๆ ลงมาตามลำดับ เช่นสรวงกัน ไปต่างๆ พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า คนเรานี้แหละใช้สติปัญญา บำเพ็ญคุณธรรม ก็แก้ปัญหาได้ นี่คือเป็นไปตามหลักอริยสังข์ เป็นการเปลี่ยนพลิกมาหมด ตั้งจากเทพเจ้ามาสู่มนุษย์

แล้วมนุษย์นี้ ถ้าบำเพ็ญคุณธรรมประพตติดี ฝึกฝนอบรม ตนแล้ว พัฒนาตนเอง ก็จะเป็นผู้ประเสริฐจนกระทั่งเราถือว่า มนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้ว พระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างของผู้ฝึกตนแล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุด แม้แต่เทพเทวาพระพรหมก็ต้องบูชา

แทนที่มนุษย์จะต้องไปมัวบูชาพระพรหม ตอนนี้อย่างไร พระพรหมมาบูชาพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นมนุษย์ นี่มันพลิกกลับหมด ทำไมฟ้าดินจะไม่สั่นสะเทือน เพราะความเชื่อของคนในสมัยนั้นถูกปฏิวัติพลิกไปหมดเลย ด้วยพระธรรมเทศานี้

ถ้าเรารู้ภูมิหลัง เราจะเห็นความอัศจรรย์ คนต้องโจษจัน กันไป แม้แต่เทพเจ้าก็ต้องหวั่นไหวหมด

พระพรหมก็ต้องหวั่นไหว ถูกหั่นบัลลังก์ ถูกทำลายที่นั่งแล้ว สะเทือนสะท้านสั่นคลอนหมดเลย เคยยิ่งใหญ่อย่างไร ก็ถูกลดลงมา มนุษย์แก้ปัญหาตัวเองได้ แต่ต้องใช้สติปัญญา

ที่นี่ เรามาพิจารณาเรื่องราวความแตกต่างระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาฮินดู ในเมื่อคนอินเดียไม่มันอยู่ในคุณธรรม ไม่เชื่อการบำเพ็ญคุณธรรมของมนุษย์ ไม่เชื่อความมีเหตุมีผลในสติปัญญาของมนุษย์ มุ่งอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เชื่อในเทพเจ้า การดลบันดาลต่างๆ และคอยรอหวังพึ่งอ้อนวอนให้เทพเจ้าดลบันดาลให้ อาตมภาพก็เชื่อว่าอินเดียจึงไม่เหมาะกับพุทธธรรม และไม่สามารถรองรับพระพุทธศาสนาไว้ได้

เดี๋ยวนี้เราก็เห็นได้ว่า หลังจากพระพุทธศาสนาสิ้นไปจากอินเดียแล้ว ความเชื่อเรื่องศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้า การดลบันดาล ยิ่งหนักขึ้นทุกที นี่ก็เป็นสภาพของอินเดียที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งไกลออกไปจากแนวทางพุทธศาสนา และทำให้เขาเป็นอย่างไร โยมได้เห็นมาด้วยกันตลอดทาง เขาเชื่ออะไรอย่างไร และเขาเป็นอย่างไร ก็ให้พิจารณาดู

อันนี้พูดขึ้นมา เพื่อให้เกิดความไม่ประมาทด้วย

เราอย่าประมาทว่าอินเดียรองรับพุทธศาสนาไม่ได้ แล้วไทยเรารองรับได้ ไทยเราก็ไม่แน่ว่าจะรองรับได้ตลอดไป ถ้าหากว่าไม่สามารถยึดหลักการทางพระพุทธศาสนาไว้ได้ เรายังหันไปหวังความสำเร็จจากฤทธิ์ จากปาฏิหาริย์ ความเชื่อการดลบันดาลอยู่ ปล่อยให้โลภะ โทสะ แสดงฤทธิ์อำนาจ ไม่เข้าพระพุทธศาสนาก็อาจค่อยๆ เสื่อมสูญไปจากจิตใจ เมืองไทยก็จะไม่สามารถรองรับพระพุทธศาสนาไว้ได้เหมือนกัน

นี่ก็เป็นคติอย่างหนึ่งที่อาจจะได้จากเรื่องนี้ด้วย นอกจากความเจริญศรัทธา ความมีจิตใจเบิกบานผ่องใสแล้ว ก็ได้รับความเข้าใจเหตุเข้าใจผล มองเห็นหลักการแห่งคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย

อาตมภาพก็ขออนุโมทนาโยมที่ได้มาในสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา นี้ อย่างน้อยเราก็ได้มีความสงบทางด้านกาย บรรยากาศก็สงบแล้ว จิตใจของเราก็พลอยมีความผ่องใส มีความสดชื่นเบิกบานเป็นกุศลอย่างมาก นับเป็นผลในทางจิตตภาวนา อีกทั้งก็ได้เจริญปัญญาภาวนา ด้วยการสดับคำสอนและคำอธิบายธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ขอให้กุศลที่เกิดจากการนี้ จงเป็นเครื่องเอื้ออำนวยผลให้โยมทุกท่านเจริญในธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยิ่งๆ ขึ้นไป และจงประสบจตุรพิธพร บรรลุความสำเร็จในสิ่งที่มุ่งหวังโดยชอบ ประกอบด้วยธรรม ทุกท่าน ตลอดกาลทุกเมื่อ เทอญ

มหาปรินิพพานสถูป และวิหารพระปางปรินิพพาน ที่เมืองกุสินารา

มกุฏพันธเจดีย์ ที่ถวายเป็นพระเพลิงพระพุทธรูป

กุสินารา ที่ปรินิพพาน

เจริญพร อาตมภาพจะขอโอกาสกล่าวธรรมกถาสั้นๆ ในระยะเวลาสำคัญที่เราได้เดินทางมาถึง และได้นมัสการสังเวชนียสถานลำดับสุดท้าย ในบรรดาสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง

เราเดินทางมาถึงที่นี่จะค่ำมืดแล้ว เวลาจำกัด และโยมก็อาจจะอ่อนเพลียร่างกาย เนื่องจากได้ตรากตรำในการเดินทาง ควรพักผ่อน จึงจะกล่าวธรรมกถาเป็นแง่คิดเพียงสั้นๆ

ถ้าพิจารณาดูถึงสังเวชนียสถานที่คณะได้เดินทางมาแล้ว ซึ่งมีทั้งหมด ๓ แห่ง นับเฉพาะที่มีในรายการก็ครบถ้วน ณ แห่งนี้ ขอให้สังเกตว่า ที่เราเดินทางมานั้น เป็นไปตามลำดับกาลในพุทธประวัติ คือ เริ่มด้วยสถานที่ตรัสรู้ที่พุทธคยา จากนั้นก็เดินทางมายังสถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา 'ขัมมจักกัปปวัตตนสูตร' ซึ่งปัจจุบันเรียกกันว่า สารนาถ หรือในพระบาลีเรียก ป่าอิสิปตนมิตทายวัน แล้วบัดนี้ก็มาถึงสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นบรรจบครบสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง หรือ ๓ แห่งในรายการที่คณะได้เดินทางมา

สถานที่ดับขันธปรินิพพานนี้ เป็นที่ระลึกถึงการดำเนินพระพุททธิกิจของพระพุทธเจ้ามาถึงวาระสุดท้าย เป็นการสิ้นสุดพระชนม์ชีพของพระองค์

เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการปรินิพพานนั้น มีกล่าวไว้ค่อนข้างพิสดารในพระสูตรฯ หนึ่ง ที่เรียกว่า มหาปรินิพพานสูตร คือพระสูตรว่าด้วยการเสด็จดับขันธปรินิพพาน หรือการปรินิพพานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งหมายถึงการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

เหตุการณ์โดยสรุปเริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าจำพรรษาที่เมืองเวสาลี หลังจากออกพรรษาแล้ว พระองค์ได้เสด็จพุทธดำเนินมาตามลำดับ

มีเหตุการณ์เกี่ยวกับการที่ได้ทรงปลงพระชนมายุสังขาร คือ ประกาศความตกลงพระทัยที่จะปรินิพพาน ที่ป่าवालเจตีย์ ในวันเพ็ญเดือน ๓ ซึ่งก็ประจวบกับวันที่เราเรียกว่า มาฆบูชา ด้วย คือตรงกับวันที่ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ในต้นพุทธกาล แต่ตอนนี้เป็นปลายพุทธกาล ก่อนปรินิพพาน ๓ เดือน

จากนั้นก็เสด็จมาโดยลำดับจนกระทั่งถึงที่นี่ แล้วได้เสด็จดับขันธปรินิพพานภายใต้ร่มไม้สาละ หรือในเมืองไทยเรามักจะแปลกันว่า ไม้รังคู่ ที่ สาลวโนทยาน คือสวนป่าไม้สาละ ซึ่งเป็นพระราชอุทยานของกษัตริย์แคว้นมัลละ สถานที่นี้จึงเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในดินแดนของอาณาจักรของกษัตริย์มัลละ

พระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน ๖ หรือวันวิสาขปุรณมี ซึ่งเราจัดเข้าเป็นเหตุการณ์หนึ่งในบรรดาเหตุการณ์สำคัญ ๓ อย่างในวันที่เรียกว่า **วิสาขบูชา** นี้ เป็นการกล่าวโดยสรุป

มีเรื่องราวที่ควรยกมาเน้นเป็นพิเศษ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าด้านพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่

มีเหตุการณ์หลายตอนในระยะสุดท้ายเมื่อจวนเจียนจะปรินิพพาน อันแสดงให้เห็นถึงพระทัยของพระพุทธเจ้าซึ่งประกอบด้วยความกรุณาอันยิ่งใหญ่ต่อสรรพสัตว์ ที่ทรงมุ่งแต่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากของพระองค์เอง เช่นว่า

เมื่อเสด็จมาถึงถิ่นของนายจุนทะ นายจุนทกัมมารบุตรก็ได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ที่ตามเสด็จให้ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของเขา และได้ถวายอาหารพิเศษที่เรียกว่า สุกกรรมทวะ ซึ่งแปลกันว่า เนื้อสุกรอ่อนบ้าง ปราชญ์บางพวกแปลว่า เป็นเห็ดชนิดหนึ่งซึ่งมีพิษบ้าง

พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าจะอาหารนั้นย่อยยาก จะเป็นโทษแก่ร่างกาย แต่พระองค์ทรงทราบว่าพระองค์ก็จะปรินิพพานอยู่แล้ว นายจุนทะก็มีความปรารถนาดี พระองค์มีพระประสงค์จะฉลองศรัทธานายจุนทะ และอีกประการหนึ่งอาหารนั้น ถ้าพระองค์ไม่ฉัน พระสงฆ์องค์อื่นก็ต้องฉัน แล้วจะได้รับความลำบากเดือดร้อน

เพื่อตัดปัญหา พระองค์จึงตรัสบอกให้นำสุกกรรมทวะมาถวายเฉพาะพระองค์ ส่วนพระองค์อื่นไม่ต้องฉัน พระองค์ฉันแทนหมด สำหรับองค์อื่นก็ให้ถวายอาหารอื่นไป พระองค์ได้ฉันสุกกรรมทวะนั้นเสร็จแล้ว ที่เหลือก็ให้ฝังดินเสีย และด้วยสุกกรรมทวะนี้ก็เป็นเหตุให้พระองค์ซึ่งประชวรอยู่แล้ว ประชวรหนักยิ่งขึ้น

ในวันนั้น ได้มีการประชวรอย่างรุนแรงจวนจะปรินิพพานหลายหนก่อนที่จะเดินทางมาถึงสาละวินทยาน แต่พระองค์มีขันติธรรม ใช้กำลังสติสมาธิระงับทุกขเวทนาไว้ ทำให้โรคภัยไข้เจ็บระงับไปชั่วคราว เสด็จพระดำเนินต่อไป

ในระหว่างที่เสด็จพุทธดำเนินมานั้น ก็ยังทรงห่วงถึงนายจุนทะ เกรงว่านายจุนทะจะเกิดความเดือดร้อนใจว่าอาหารของเขาเป็นเหตุให้พระพุทธรูปเจ้าปรินิพพาน แล้วเขาจะไม่สบายใจเป็นอย่างยิ่ง พระองค์จึงตรัสสั่งพระอานนทซึ่งติดตามเฝ้าพยาบาลพระองค์อยู่ ให้ละพระองค์ไว้กลับไปปลอบใจนายจุนทะว่า อาหารที่เขาถวายแก่พระพุทธรูปเจ้านั้น เป็นอาหารครั้งสำคัญใน ๒ วาระที่มีผลอนิสงส์ยิ่งใหญ่ที่สุด วาระสำคัญนั้นก็ คือโอกาสที่จะตรัสรู้ครั้งหนึ่ง และโอกาสที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานครั้งหนึ่ง

อาหารที่ถวายเมื่อตอนจะตรัสรู้ ก็คืออาหารที่นางสุชาดาถวาย และที่จะปรินิพพาน ก็คืออาหารที่นายจุนทะถวายนี่เอง ถือว่าเป็นเหตุการณ์ครั้งสำคัญ เพราะถ้ามองในแง่ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ก็ถือว่าเป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏในประวัติการณ์ของพระพุทธศาสนา ซึ่งทุกคนในหมู่ชาวพุทธจะต้องจดจำ

พระองค์ได้ตรัสสั่งให้ปลอบใจนายจุนทะให้เขาเห็นว่าเป็นการถวายอาหารครั้งสำคัญในพุทธประวัติ ให้เขามีจิตยินดีปลาบปลื้มใจ และพระอานนทก็ได้ปฏิบัติตามพระพุทธรูปบัญชาเรื่องนี้ก็แสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างมาก ที่ทรงคำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่นมากกว่าห่วงพระองค์เอง

หลังจากนั้นก็เสด็จพุทธดำเนินต่อมาจนกระทั่งถึงป่าไม้สาละ ทั่วๆ มีทุกขเวทนาอย่างนั้นแล้ว ได้ประทับบวรทมที่เรียกว่า อนุฐานไสยา แปลว่าการนอนที่จะไม่ลุกขึ้นอีก คือการนอนครั้งสุดท้ายในชีวิต

เมื่อเสด็จบรรทมแล้ว พระองค์ก็ยังตรัสแสดงธรรมแก่พระสงฆ์ต่อไปเรื่อยๆ

ตอนนั้นก็มีความในพุทธประวัติเล่าถึงปริพาชกคนหนึ่ง ชื่อ นายสุภัททะ ได้ข่าวว่าพระพุทธรูปเจ้าจะปรินิพพาน และตัวเธอก็มีปัญหาข้อสงสัยอยากจะถาม เกรงว่าจะไม่มีโอกาสถามต่อไปอีก จึงเข้ามาจะขอลถามปัญหากับพระพุทธรูปเจ้า

ขณะนั้นพระสงฆ์กำลังแวดล้อมพระพุทธรูปอยู่ โดยเฉพาะพระอานนท์ก็ต้องเป็นผู้จัดเรื่องว่าใครควรจะเข้าเฝ้าได้หรือไม่ได้ หรือควรจะทำอะไรในเวลานั้นๆ

เมื่อนายสุภัททะเข้ามาขอลถามปัญหา พระอานนท์ก็เกรงว่าจะเป็นการทำให้พระพุทธรูปเจ้าลำบากพระวรกายซึ่งทรงประชวรหนักอยู่แล้ว จึงห้ามไม่ให้เข้าเฝ้า เขาก็ขอร้องว่าเขามีโอกาสครั้งสุดท้ายนี้เท่านั้น ปัญหาที่จะถามก็เป็นปัญหาสำคัญในชีวิตของเขา จึงขอโอกาส พุดกันไปพุดกันมาเลยกลายเป็นทำนองถกเถียง ก็ขอร้องคะยั้นคะยอกันอยู่ที่ตรงนั้นเอง จนเสียงนั้นเข้าไปถึงพระพุทธรูปเจ้า

พระองค์ทรงทราบความ ก็ตรัสอนุญาตให้สุภัททปริพาชกเข้าไปทูลถามปัญหา บอกพระอานนท์ให้ปล่อยเขาเข้ามา นี่ก็แสดงว่าพระองค์ไม่ได้ทรงหวังใยพระวรกายของพระองค์เอง ทรงคำนึงถึงแต่ประโยชน์ที่จะได้กับผู้อื่น สุภัททะจึงมีโอกาสเข้าไปทูลถามปัญหา แล้วพระพุทธรูปเจ้าก็ทรงตอบอธิบายชี้แจงให้สุภัททปริพาชกสิ้นความสงสัย

ปรากฏว่า สุภัททปริพาชกนี้ได้เข้าถึงธรรม แล้วได้ขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา

สุภัททบริพาชกเมื่อได้อุปสมบท ก็เป็นพระสาวกที่ทันเห็น พระพุทธเจ้าเป็นองค์สุดท้าย เรียกว่าเป็น ‘ปัจฉิมสักขีสาวก’ และเป็นพระอรหันต์ด้วย นี่ก็ด้วยพระมหากุณาธิคุณ

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงบำเพ็ญพุทธกิจแก่พระสงฆ์ ต่อไปอีก ได้ตรัสแสดงธรรมต่างๆ ตอนท้ายได้ตรัสถามว่า ในพระสงฆ์ที่มาชุมนุมอยู่ ณ สถานที่ปรินิพพาน องค์ไหนมีข้อสงสัยอะไรบ้าง แม้แต่เล็กน้อย ก็ขอให้ถาม เพราะยังมีโอกาส ในตอนสุดท้าย ก็ปรากฏว่าในพระสงฆ์เหล่านั้น ไม่มีผู้ใดมีข้อสงสัย เพราะว่าเป็นพระอริยบุคคลทั้งสิ้น

ในที่สุด เมื่อไม่มีพระสงฆ์องค์ใดถามปัญหา พระพุทธเจ้า ก็ได้ตรัสปัจฉิมวาจา หรือพระวาจาครั้งสุดท้ายของ พระพุทธเจ้า อย่างที่เราจำกันแม่นยำ

“วอยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ”

แปล: “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น ให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท”

แต่ก่อนหน้าที่จะตรัสปัจฉิมวาจานี้ ก็มีพุทธพจน์ที่สำคัญ ด้วย จะเรียกว่าเป็นการสั่งเสียก็ได้ คือพระองค์ทรงคำนึงถึงว่า เมื่อพระองค์ดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระสาวกทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่เป็นปุถุชน ก็อาจจะนึกว่าบัดนี้พระบรมศาสดา สิ้นไปแล้ว ใครจะเป็นผู้นำต่อไป พระองค์จึงตรัสให้หลักไว้ เพื่อให้สาวกทั้งหลายมีเครื่องยึดเหนี่ยว มีแนวทางที่ให้เกิด ความมั่นใจ ไม่เกิดความลังเลสงสัย โดยตรัสว่า

“มมจฺเจน...” ในเวลาที่เราล่วงลับไปแล้ว ธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นแล จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย

หมายความว่า พระองค์ไม่ได้ทรงตั้งบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ แต่ให้ถือว่าพระธรรมวินัยนั้นแหละ หรือหลักธรรมที่พระองค์ได้แสดงไว้ วินัยที่พระองค์ได้บัญญัติไว้ นั้นแหละ เป็นศาสดาแทนพระองค์ และในพระพุทธศาสนา ก็ถือหลักนี้สืบต่อกันมา

ส่วนพุทธปัจฉิมวาจา นั้น ก็เป็นคำเตือนสำคัญที่เราจะต้องใช้เป็นเครื่องเร่งเร้าในการบำเพ็ญข้อปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า คือหลักความไม่ประมาท หรือ อัมปมาทธรรมนั่นเอง

อัมปมาทธรรมนั้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้บ่อยๆ ว่าเป็นธรรมที่มีความสำคัญมาก พระองค์เปรียบความไม่ประมาท เหมือนกับรอยเท้าช้างที่ว่า รอยเท้าทั้งหลายทั้งปวงบรรดามีของสัตว์บก ก็ย่อมประชุมลงได้ไม่ใหญ่เกินกว่ารอยเท้าช้าง ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายทั้งปวงก็เช่นเดียวกัน ย่อมประชุมลงในความไม่ประมาท เพราะเมื่อมีความไม่ประมาทแล้ว ก็จึงมีการบำเพ็ญธรรมทั้งหลายได้ ธรรมทั้งหลายข้ออื่นๆ นั้น ถ้าเรามีความประมาท คือ เราละเลยไม่ปฏิบัติเสียอย่างเดียว มันก็ไม่เกิดผล ไม่มีประโยชน์ มีแต่ชื่อ มีก็เหมือนไม่มี

ความประมาท ก็คือ ความละเลย ไม่ใส่ใจ ทอดทิ้ง ถ้าประมาทเสียแล้ว ธรรมทั้งหลายแม้จะมีคุณค่า มีประโยชน์อย่างไร เราจะรู้จะเข้าใจมัน ก็ไม่เกิดผลอะไรขึ้นมา

แต่ธรรมทั้งหลายนั้น ถ้าเรามีความไม่ประมาท เราก็ไม่ละเลย ไม่ทอดทิ้ง เอาใจใส่ เพียรพยายามปฏิบัติ สิ่งใดที่ควรเว้น ก็พยายามตั้งใจงดเว้น สิ่งใดควรทำควรประพฤติ เราก็พยายามตั้งใจเร่งประพฤติปฏิบัติ โดยมีสติระมัดระวังกระตุ้นเตือนตนอยู่ตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น พระพุทธพจน์ครั้งสุดท้ายนี้ ก็เป็นการย้ำเรื่อง **อัปมาทธรรม** นี้อีกครั้งหนึ่ง

เราหวนมาพิจารณาถึงว่า สังฆะนียสถานนั้น เป็นสถานที่ที่มีความหมายดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เป็นที่ตั้งแห่งความสังฆะ

ความ**สังฆะ**นั้น แปลกันว่าความสลัดใจ แต่คำแปลนี้ไปๆ มาๆ ถึงปัจจุบัน คนมักเข้าใจความหมายผิดเพี้ยน หรือครึ่งๆ กลางๆ กลายเป็นอันตราย โดยอาจจะนึกไปเป็นความสลัดหนุ่ ซึ่งกลายเป็นอกุศล เป็นกิเลสไปเลย

จึงต้องย้ำเตือนกันให้ทำความเข้าใจให้ชัด ถ้าจะแปลว่าสลัดใจ ก็ขอให้พูดต่อไปอีกว่า สังฆะแปลว่า “ความสลัดใจได้คิด”

สลัดใจได้คิดอย่างไร คือเป็นเครื่องเตือนใจให้คิดได้ ใน การที่จะหยุดจะเลิกการกระทำที่ไม่ดี หรือให้หายลุ่มหลงมัวเมา หายประมาท แล้วคิดที่จะหันไปเร่งทำกิจทำหน้าที่ทำความดีงามต่างๆ

อย่างในการมา ณ สถานที่นี้แหละ เมื่อระลึกนึกถึงการปริณิพานของพระพุทธเจ้า ก็เตือนใจให้คิดได้ในทางของการที่จะมีความไม่ประมาท เป็นขั้นเป็นตอนได้หลายแง่ทีเดียว

อย่างน้อยในขั้นต้น ก็เตือนใจให้คิดได้ว่า พระพุทธเจ้า ทั้งที่ทรงเป็นพระบรมศาสดา เป็นศาสดาเอกของโลก เป็นศาสดาทั้งของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่พระองค์ก็ทรงมีพระวรกายที่ประกอบด้วยขันธ์ ๕ ซึ่งเป็นสังขาร และสังขารทั้งหลายนั้นก็ย่อมเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ คือเป็นของไม่เที่ยง คงทนอยู่ไม่ได้ และมีชาติตัวตน สังขารนั้นก็มีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา แม้พระองค์จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระวรกายของพระองค์ก็เป็นไปตามหลักธรรมดาหรือกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติอันนี้ จึงได้เสื่อมสิ้นไป

เราทั้งหลายที่ดำเนินชีวิตกันอยู่นี้ เมื่อจะดำเนินตามคำสั่งสอนของพระองค์ ก็ควรเข้าใจถึงหลักความจริงที่ว่านี้ และเมื่อเข้าใจแล้ว ก็จะได้มีความไม่ประมาท หมายความว่า เมื่อได้พิจารณาเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายที่มีความเปลี่ยนแปลง มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมไป สลายไปอย่างนี้แล้ว ตราบใดที่ชีวิตยังดำรงอยู่ ก็จะไม่รีบทำสิ่งที่ดีงาม ทำกิจที่ควรทำ เมื่อคำนึงถึงธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็จะตั้งใจรีบชวนชวนปฏิบัติให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในธรรมนั้นยิ่งขึ้นไป

นี่เป็นโอกาสอันสำคัญที่เราทั้งหลายได้มานั่งอยู่ ณ สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพานอันเป็นจุดสุดท้าย เป็นที่อวสานของพระวรกายของพระพุทธเจ้า เป็นสถานที่สำคัญที่จะให้เกิดความสังเวช แล้วจะได้เป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดความไม่ประมาทในการที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมสืบต่อไป นี่เป็นแง่คิดในด้านหนึ่ง

อินเดียบัดนี้ ที่ได้พบผ่าน

อีกอย่างหนึ่งก็คือ บัดนี้เราได้มาถึงสถานที่ปรินิพพาน เป็นแห่งสุดท้าย ในระหว่างที่เดินทางมาโดยลำดับ เราได้เห็น สภาพแวดล้อมของท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งของพุทธสังเวชนียสถาน

สภาพแวดล้อมอันเป็นที่ตั้งของพุทธสังเวชนียสถานนี้ ก็คือดินแดนที่เรียกกันว่าประเทศอินเดียในปัจจุบัน โยมทุกท่าน ก็ได้เห็นมาแล้วว่าสภาพปัจจุบันของประเทศอินเดียเป็นอย่างไร

เท่าที่อาตมภาพได้ฟังนั้น เข้าใจว่าหลายท่านมีความรู้สึก ไม่ค่อยดีนักต่อประเทศอินเดียในสภาพปัจจุบัน

ในด้านหนึ่ง คือทางเศรษฐกิจ ก็มีความรู้สึกว่าเป็นถิ่นที่มีความ แกร่นแค่นยากจน สภาพภูมิประเทศก็แห้งแล้ง ไม่อุดม สมบูรณ์ ไม่น่าอยู่ ไม่น่าดู ประชาชนทั้งหลายก็มีหน้าตาเหี่ยวแห้ง ความเป็นอยู่ ถ้าจะเรียกด้วยคำรุนแรงก็ว่าสกปรก อะไร ทำนองนี้ ซึ่งบางทีก็ถึงกับเป็นเรื่องน่ารังเกียจ เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจ ห้ามกันไม่ได้ เพียงแต่ว่าจะพูดออกมาหรือไม่

บางท่านก็เกิดความรู้สึกย้อนระลึกถึงเมืองไทย ซึ่งเมื่ออยู่ ก็มองเห็นด้านไหนไม่ดี ด้านนี้ไม่น่าพอใจ แต่เมื่อได้มาสัมผัส อินเดียแล้ว ถึงกับอุทานออกมาหลายครั้งว่า ได้เห็นอินเดียแล้ว ทำให้รักเมืองไทยขึ้นอีกเป็นกอง

ถ้าพิจารณาในแง่นี้ มาคำนึงถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ก็ได้มาอุบัติในดินแดนนี้ ในสมัยพุทธกาลอาจจะ เป็นได้ว่าดินแดนทางชมพูทวีปยังมีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอาจมีความเป็นอยู่ดีกว่านี้ก็ได้ เราก็ไม่เห็นชัดเจน

ถึงแม้ในปัจจุบันเอง อินเดียนก็อาจมีหลายอย่างที่เป็นอย่างดี แต่เอาละพูดให้ตรงตามความรู้สึกของโยมเท่าที่ได้มองเห็น เท่าที่กระทบความรู้สึกแต่ต้นมา พูดกันในแง่ที่ว่าอินเดียนนี้ไม่ดี ไม่น่ารื่นรมย์ เป็นสถานที่ที่มีสิ่งอันน่ารังเกียจหลายอย่าง หลายท่านคงไม่อยากจะอยู่ เป็นต้น พิสูจน์ด้วยความรู้สึกเช่นนี้

ถ้าเรานำเอาความรู้สึกที่ว่านั้นมาพิจารณาเทียบเคียงว่า นี่เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้น เรามาพิจารณาถึงการดำเนินพระชนม์ชีพของพระองค์ รวมทั้งพระปฏิปทา พระจริยาวัตร ต่างๆ ก็จะมีข้อคิดอันหนึ่งเกิดขึ้น ในแนวที่มีพุทธพจน์ตรัสไว้

พระพุทธเจ้าเองได้ตรัสไว้ว่า พระองค์นั้นเหมือนกับ ดอกบัว ดอกบัวนั้นเกิดขึ้นในโคลนตม ในสิ่งสกปรก แต่แล้ว ดอกบัวนั้นก็งามบริสุทธิ์ ส่งกลิ่นหอมอันน่ารื่นรมย์ใจ ทำให้เกิดความ สุขความสบายใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็น และผู้ที่ได้ดมได้สูด กลิ่นของดอกไม้ นั้น พระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน พระองค์เสด็จ อุบัติท่ามกลางประชาชาวโลกซึ่งเป็นปุถุชน ประกอบด้วยกิเลส มีโลภะ โทสะ โมหะ แต่พระองค์ไม่ติดในโลก ไม่ติดในกิเลส เหล่า นั้น พระองค์บริสุทธิ์หมดจดผ่องใส เบิกบาน นำสันติและ ประโยชน์สุขมาให้แก่ประชาชนทั่วไป

ถ้าเรามองดูพระชนม์ชีพของพระองค์ พระองค์ก็ได้ ดำเนินพระพุทธปฏิปทามาเช่นนั้น และพระองค์ก็ได้นำคนที่ยัง ประกอบด้วยโลภะ โทสะ โมหะ นั้น ให้เข้าใจคำสอน รู้เข้าใจ ชีวิตและโลกตามเป็นจริง ช่วยให้เขาได้ถอนตนออกมาจาก กิเลสเหล่านั้น ทำให้เป็นผู้เบิกบานผ่องใส มีความสุขด้วย

ที่นี้ ถ้ามองพระพุทธานุศาสนานเป็นส่วนรวม ก็อาจจะได้แง่คิดเป็นเหมือนว่า พระพุทธานุศาสนาเกิดขึ้นในดินแดนที่ไม่น่ารื่นรมย์ ไม่น่าพึงใจ เสร็จแล้วก็ไปเบิกบานในที่อื่น ทำให้เกิดความรื่นรมย์ใจแผ่ความสุขความรื่นรมย์ใจนั้นให้กว้างขวางออกไปในโลก ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับเอาความสุข ความเบิกบาน ความรื่นรมย์อันนี้ไว้

ถ้ามองในแง่นี้แล้ว จะต้องคิด ต้องพิจารณาต่อไปอีกว่า ความรื่นรมย์หรือความเบิกบานมันเทิงใจ ความผ่องใสนั้นจะเกิดขึ้นได้อย่างไร จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญตามพุทธจริยาวัตรของพระองค์

เพราะฉะนั้น เราทั้งหลายจะต้องเข้าใจธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ให้ชัดแจ้ง แล้วก็ศึกษาพุทธจริยา แล้วบำเพ็ญให้ถูกต้องตามหลักของพระองค์ อันประกอบด้วยพระพุทธคุณ คือพระคุณ ๒ ที่เป็นหลักได้แก่ พระปัญญาคุณ พระกรุณาคุณ พร้อมทั้งพระคุณอันเป็นพื้นอย่างอื่นที่ ๓ กล่าวคือ พระวิสุทธิคุณ รวมเป็นหลักสำหรับชาวพุทธจะประพฤติปฏิบัติตาม

ประเทศอินเดียที่หลายท่านรู้สึกว่าจะไม่น่ารื่นรมย์ ไม่น่าอยู่นี่ ก็มองเสียว่าเรามีได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หรือละทิ้งไป จึงเป็นได้เพียงดินแดนที่พระพุทธานุศาสนาเกิดขึ้น เหมือนโคลนตมซึ่งเป็นที่เกิดของดอกบัว

ถ้าหากว่าเราได้บำเพ็ญตามพุทธจริยา และเข้าใจคำสั่งสอนของพระองค์ให้ถ่องแท้ ประพฤติปฏิบัติตามกันทั่วไปแล้ว ก็จะได้ผลคือความสุขความเบิกบาน พระพุทธานุศาสนาก็จะไปเบิกบานอยู่ในถิ่นที่เราอาศัย คือในประเทศไทย

ประเทศไทยก็คงจะมีความรุ่งเรืองเบิกบานเช่นนั้น ถ้าจะยังดำรงอยู่ในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบต่อไป

แต่ถ้าหากว่าเราไม่สามารถบำเพ็ญ หรือดำเนินตามพุทธจริยา ไม่เข้าใจคำสอนของพระองค์ และไม่ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนั้น สภาพตรงข้ามอันไม่น่าพึงใจก็จะเกิดขึ้น คือเมืองไทยก็อาจจะกลายเป็นเช่นเดียวกับประเทศอินเดียที่หลายท่านไม่ชอบใจอยู่ในบัดนี้

เพราะฉะนั้น จึงเป็นข้อคิดที่ว่า เราทั้งหลายจะต้องช่วยกันศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจถ่องแท้ แล้วดำเนินตามพุทธจริยาวัตรให้ถูกต้องตามจริง

นี่ก็เป็นข้อคิดบางประการที่อาตมภาพนำมากล่าวในที่นี้ และที่พูดถึงประเทศอินเดียในทางไม่ดีบ้างนั้น ก็มีใช้จะกล่าวหาว่าประเทศอินเดียเลวทราม เป็นแต่เมื่อความรู้สึกที่ไม่ดีเกิดขึ้นแล้ว ก็ฉวยเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการเจริญธรรม

แต่สรุปว่าจะต้องคำนึงถึงพุทธปัจฉิมวาจาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นครั้งสุดท้ายว่า ให้บำเพ็ญประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ก็จะมี ความเจริญก้าวหน้าในพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ยิ่งขึ้นไป แล้วก็จะได้ประสบอันสูงสุดคือ ความสุข ความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวมโดยทั่วกัน

ในวันนี้ อาตมภาพได้กล่าวธรรมกถามาพอสมควรแก่เวลา ฟุ้งนี้เช้าเรายังมีเวลาที่จะได้ไปนมัสการสถานที่ในเขตนี้ ส่วนที่เรียกว่า 'มกุฏพันธเจดีย์' ซึ่งเป็นที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระอันอยู่ในที่ใกล้ ก็คงจะมีเวลาพูดคุยเรื่องธรรมะกันต่อไปอีก

รูปกาย - ธรรมกาย

รูปกายดับสูญ ธรรมกายไม่สิ้น

ขอเจริญพรโยมคณะผู้เดินทางนมัสการสังฆเวชนียสถาน พุทธสังฆเวชนียสถานทีละคณะนั่งอยู่ในบัดนี้ ก็เป็นสถานที่สำคัญ สืบเนื่องมาจากสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งคณะได้ไปนมัสการเมื่อเย็น และได้สวดมนต์ทำวัตรจนถึง ตอนค่ำวานนี้ ในเวลาที่เดินทางมาถึงใหม่ ๆ

ที่ว่าสถานที่นี้เป็นสถานที่สำคัญ สืบเนื่องมาจากสถานที่ ปรินิพพานนั้น ก็เพราะว่าเป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพุทธสรีระ คือ เมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว หลังจากนั้น บุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายพระ และฝ่ายคฤหัสถ์ ก็ได้เตรียมการ เกี่ยวกับการถวายพระเพลิงพุทธสรีระ

ฝ่ายพระนั้น ในสถานที่ปรินิพพาน ตามประวัติก็ว่า พระอนุรุทธเถระเป็นประธาน และมีพระผู้ใหญ่อื่น เช่น พระ อานนทเถระ เป็นต้น ส่วนในฝ่ายคฤหัสถ์ก็ได้แก่ กษัตริย์มัลละ ทั้งหลาย ผู้เป็นเจ้าของ เจ้าแคว้นดินแดนแห่งนี้

ท่านเหล่านั้นก็ได้ปรึกษารือกัน ทางฝ่ายคฤหัสถ์คือเจ้า มัลละทั้งหลายก็เป็นเจ้าการเป็นผู้ดำเนินการ โดยอาศัยพระ เถระ เช่นพระอนุรุทธ เป็นที่ปรึกษาว่าจะทำอย่างนั้นได้ไหม อย่างนี้ได้ไหม เราจำกันมาตามที่ได้เล่าเรียนพุทธประวัติ เท่าที่ พอจับความได้สั้น ๆ ก็ว่า

พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานที่สาละวินทยาน
ดังที่ได้กล่าวแล้ว ซึ่งอยู่นอกประตูเมืองด้านหนึ่ง เมื่อจะถวาย
พระเพลิงก็ได้อัญเชิญมาอีกด้านหนึ่ง คือ ณ สถานที่นี้

แต่ก่อนจะนำมาสู่สถานที่นี้ ซึ่งเรียกว่า มกุฏพันธเจตีย์
ก็ได้นำพุทธสรีระ หรือพระบรมศพนั้น ผ่านเข้าประตูเมืองก่อน
ทำเป็นขบวนแห่ผ่านเข้าทางประตูเมืองด้านเหนือ ผ่านกลาง
พระนครออกมาทางประตูเมืองอีกด้านหนึ่ง แล้วก็มายังสถานที่
นี้ ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของตัวเมืองกุสินารา

ตอนนั้นเป็นเวลาทีปรินิพพานได้ ๗ วันแล้ว ก็ตกลงกันว่า
จะถวายพระเพลิง ทางกษัตริย์มัลละ ซึ่งเป็นเจ้าการก็ถวาย
พระเกียรติ โดยกษัตริย์มัลละที่เป็นประมุข ๔ พระองค์ได้เป็นผู้
จุดเพลิงถวายพุทธสรีระ แต่ว่าจุดไม่ติด จึงได้ถามพระอนุรุธ
เถระ ผู้เรียกได้ว่าประธานที่ปรึกษา หรือเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ว่า
เป็นด้วยเหตุใด

พระอนุรุธได้กล่าวว่า เทวดาทิ้งหลายต้องการให้หรือพระ
มหากัสสปเถระ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ที่สุด ไม่ได้อยู่ในที่นั้น
ด้วย ผู้ดำเนินการเกี่ยวกับการถวายพระเพลิงก็ต้องรอ

ขอทำความเข้าใจเล็กน้อยว่า พระสาวกผู้ใหญ่ของพระ
พุทธเจ้านั้น มีหลายท่านที่ได้ปรินิพพานก่อนพระพุทธเจ้า เช่น
ที่นาลันทา ซึ่งคณะผ่านมาแล้ว ก็มีความหลังในครั้งพุทธกาลว่า

พระสารีบุตรเถระเป็นพระอัครสาวกข้างขวา ซึ่งนับว่าเป็น
ผู้ใหญ่ที่สุด ก็ปรินิพพานก่อนพระพุทธเจ้า และหลังจากพระ
สารีบุตรเถระนิพพานไปแล้วไม่นาน พระมหาโมคคัลลาน์ซึ่งเป็น
อัครสาวกฝ่ายซ้าย เป็นรองลงไป ก็ปรินิพพานอีก

เมื่อพระอัครสาวกทั้งสองสิ้นไปก่อนแล้ว ท่านผู้ใหญ่ที่ยังเหลืออยู่ถัดมา ก็คือพระมหากัสสปเถระนี่แหละ

ทีนี้ พระมหากัสสปเถระไม่ได้เดินทางร่วมมากับพระพุทธองค์ ท่านเป็นพระที่ชอบอยู่ป่า ขณะนั้นกำลังเดินทางมาจากเมืองปาวา ซึ่งเป็นเมืองคู่กันกับเมืองกุสินารา ไม่ไกลกัน ตอนนั้น พระมหากัสสปเถระก็ยังไม่ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับการปรินิพพาน

เมื่อเดินทางมาระหว่างทาง ท่านกับคณะได้เข้าพักในร่มไม้ ขณะนั้นก็ได้เห็นอาชีวกคนหนึ่ง (อาชีวกเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนาพวกหนึ่ง) อาชีวกคนนั้นถือดอกไม้อย่างหนึ่งมา เป็นดอกไม้ที่แปลกจากปรกติ เขาเรียกว่าดอกมณฑปารพ ตามตำนานว่าเป็นดอกไม้สวรรค์ ซึ่งได้ร่วงหล่นลงมาในเวลาที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระมหากัสสปเถระเห็นอาชีวกถือดอกไม้นี้มา ตามตำนานว่าถือต่างร่ม เพราะเป็นดอกไม้ใหญ่มาก ก็ได้ถามว่า

“ท่านได้ดอกไม้นี้มาจากที่ไหน”

อาชีวกก็ได้เล่าให้พระมหากัสสปะฟังว่า

“ข้าพเจ้าได้มาจากสถานที่ ที่พระสมณโคดมเสด็จดับขันธปรินิพพาน ท่านไม่รู้หรือ พระสมณโคดมได้ปรินิพพานถึงบัดนี้ ๗ วันแล้ว”

จากการที่อาชีวกได้กล่าวคำตอบชี้แจงแก่พระมหาเถระครั้งนี้ พระสงฆ์ผู้เป็นบริวารติดตามพระมหากัสสปะ ก็ได้ทราบข่าวทั่วกัน

เมื่อได้ทราบข่าวนั้น ในหมู่ของพระสงฆ์ ก็มีทั้งพระที่เป็น อริยเจ้า และพระที่เป็นปุถุชน ตำราบอกของท่านที่เป็นพระ อรหันต์ก็ได้แต่ปลงธรรมสังเวช ส่วนพระที่เป็นปุถุชนก็มีความ เศร้าโศกเสียใจเป็นอันมาก พวกนี้ร้องไห้พุ่มพวยต่างๆ

แต่ในหมู่พระเหล่านั้น ปรากฏว่ามีพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่ง บวชเมื่อตอนแก่ชื่อว่าสุภัททะ เรียกกันว่า สุภัททวุฑฒบรพชิต สุภัททะเป็นชื่อ วุฑฒบรพชิต แปลว่า บวชเมื่อแก่

ท่านผู้นี้เป็นคนละองค์กับสุภัททปริพาชกที่ว่าได้มาทูล ถามปัญหาแก่พระพุทธรเจ้า และได้บวชในวันที่พระพุทธรเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพาน คนละองค์กัน ต้องแยกให้ถูกต้อง

สุภัททะที่บวชเมื่อแก่ อยู่ในคณะของพระมหากัสสป เถระนี้ ก็ได้กล่าวคำแข็งขึ้นมาในขณะที่พระภิกษุทั้งหลาย กำลังเศร้าโศกเสียใจว่า

“ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกเสียใจไปเลย พระสมณ โคดมเสด็จปรินิพพานนี้ก็เป็นการดีแล้ว เมื่อท่านยังดำรงพระ ชนม์อยู่นั้น ท่านตรัสจู้จักจิก เดียวก็ห้ามไม่ให้ทำสิ่งโน้น เดียว ก็ว่าควรจะทำสิ่งนี้ สิ่งโน้นไม่ควรทำ ห้ามไม่ให้ทำ สิ่งนี้ควรทำ ก็บอกให้ทำ ต่อแต่นี้ไป ในเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน จากไปแล้ว เราจะทำอะไรก็ได้ตามสะดวกใจ”

อันนี้เป็นคำของบุคคลซึ่งแทนที่จะเศร้าโศกเสียใจใน การปรินิพพานขององค์พระศาสดา ก็กลับดีใจ

ฝ่ายพระมหากัสสปเถระนั้น เป็นพระเถระผู้ใหญ่ ท่านได้ มองเห็นทั้งพระทั้งหลายที่มีความเศร้าโศกเสียใจและได้สดับ ทั้งถ้อยคำที่เป็นการจ้วงจาบพระพุทธรเจ้า

ในส่วนที่เป็นการเศร้าโศกเสียใจนั้น ท่านได้แสดงธรรมให้พระภิกษุทั้งหลายเข้าใจถึงคติธรรมดาของสังขารตามหลักไตรลักษณ์ที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนเป็นต้น และกล่าวโอวาทต่างๆ

ส่วนที่เป็นคำจ้วงจาบของพระสุภัททะนั้น ท่านก็ได้แต่กำหนดใจเอาไว้ว่า นี่ พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปใหม่ๆ ยังมีบุคคลกล่าวถ้อยคำที่เป็นการจ้วงจาบได้ถึงเพียงนี้ ถ้ากาลเวลาล่วงไปนาน ก็อาจจะมีเหตุการณ์ที่ไม่ดีไม่งาม การไม่เชื่อฟังถ้อยคำ การไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเพิ่มขึ้นได้มากมาย เป็นเรื่องที่จะต้องนำมาพิจารณาดำเนินการอะไรบางอย่างที่จะให้เกิดความมั่นคงแก่พระศาสนา

โดยเฉพาะท่านเป็นพระผู้ใหญ่รับผิดชอบหมู่คณะ จึงถือเรื่องนี้เป็นสำคัญมาก แต่ยังไม่กล่าวอะไร ก็เก็บไว้ก่อน ได้แต่กล่าวโอวาทสอนพระ และนำคณะเดินทางมายังสถานที่ที่เมืองกุสินารา แล้วก็เดินทางมาถึงที่จัดทำการถวายพระเพลิงพระพุทธรูป คือที่ 'มกุฏพันธเจดีย์' ที่เราทั้งหลายนั่งอยู่ในบัดนี้

เมื่อพระมหากัสสปเถระมาถึงแล้ว ก็ดำเนินการเกี่ยวกับการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปต่อไป

พระมหากัสสปเถระได้เข้ามานมัสการอภิวัตกราบไหว้พระบรมศพ ตามความในเรื่องนั้นว่า พระบาทของพระพุทธเจ้าได้ออกจากเครื่องห่อพระบรมศพมารับอภิวัต คือการกราบไหว้ของพระมหากัสสปะ

เมื่อพระมหากัสสปเถระได้อภิวัตกราบไหว้แสดงความเคารพต่อพระพุทธรูปเสร็จแล้ว ไฟก็ลุกติดมาเอง เรียกว่าไฟทิพย์ คือ ไฟเทวดานั่นเอง

การถวายพระเพลิงพระพุทธรูปก็ได้นำไป
จนกระทั่งเสร็จสิ้น

เมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเสร็จแล้ว ก็มีการเก็บ
พระอัฐิธาตุ หรือเรียกว่า พระบรมสารีริกธาตุ จากนั้น ชาว
แพะหลายออกไปถึงเมืองต่างๆ ที่พระพุทธรูปได้เคยเสด็จไป
ซึ่งเป็นถิ่นที่ชาวเมืองและพระเจ้าแผ่นดิน พระมหากษัตริย์ผู้นำ
ของประเทศมีความเคารพนับถือในพระองค์

เมื่อแต่ละถิ่นได้ทราบข่าวคราวแล้ว ก็มีความรำลึกถึง
พระพุทธรูป และอยากจะได้พระบรมสารีริกธาตุไว้เป็น
อนุสรณ์เครื่องรำลึกถึงพระองค์ เป็นที่สักการะบูชาต่อไป

เพราะความที่ต้องการพระบรมสารีริกธาตุนั้น ก็เกรงว่า
เมืองกุสินารานี้จะยึดครอบครองไว้ผู้เดียว จะต้องหาทางแบ่ง
กัน จึงส่งทูตส่งกองทัพมาขอแบ่งส่วนพระสารีริกธาตุ ปรากฏ
ว่ามีมาถึง ๗ นคร ความตอนนั้นขอเล่าแต่เพียงย่อว่า

เมื่อทูต และกองทัพของนครต่างๆ มีแคว้นมคธเป็นต้นที่
เป็นมหาอำนาจมาถึง ก็อยู่ข้างนอก แล้วก็ขอเจรจาที่จะแบ่ง
ส่วนพระสารีริกธาตุ

ทางฝ่ายมัลลกษัตริย์ก็เกิดความหงวหงายขึ้นมาว่า การที่
พระพุทธรูปเสด็จมาดับขันธปรินิพพานที่เมืองของเรา นี้ แสดง
ว่าพระองค์เห็นความสำคัญของเมืองเรา ต้องการเหมือนอย่าง
จะมอบพระพุทธรูปให้ เราก็ควรจะแสดงความเคารพ เอาใจ
ใส่ในพุทธรูป เก็บพระบรมสารีริกธาตุนี้ไว้บูชาให้เป็นหลัก
เป็นฐาน ณ สถานที่นี้ ก็เลยคิดว่าจะไม่ยอมแบ่งให้ใคร

ที่นี้ ประเทศอื่นๆ ที่ส่งตัวแทนมา ก็ชักจะไม่พอใจ ไปๆ มาๆ ก็จะมีการรบพุ่งแย่งชิงกันขึ้น

ในที่สุดก็ปรากฏว่ามีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่า “โทณพราหมณ์” ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของผู้นำประเทศต่างๆ เห็นว่า ถ้าปล่อยให้วุ่นวายเกิดการรบราฆ่าฟันอะไรกัน ซึ่งเป็นการไม่ดี ก็เลยขอเข้ามาเจรจาทำความตกลงในหมู่ทูต และกองทัพเหล่านั้น โทณพราหมณ์ก็เลยได้ทำหน้าที่เป็นผู้แบ่งแจกพระบรมสารีริกธาตุให้เป็นส่วนๆ เท่าๆ กัน

ประเทศต่างๆ ที่ส่งทูต ส่งกองทัพ ส่งตัวแทนมา ก็ได้รับเอาส่วนแบ่งนั้นไปก่อบระสฤษฏ์ไว้ในดินแดนของตนเอง เพื่อเป็นที่สักการะบูชาต่อไป ความโดยย่อก็เป็นทำนองนี้

มีจุดที่น่าสนใจอย่างหนึ่งว่า เมืองกุสินาราของแคว้นมัลละนี้เป็นเมืองเล็กๆ ถ้าเทียบกับประเทศมหาอำนาจอื่นๆ ในสมัยนั้นอย่างที่ได้กล่าวถึงในครั้งก่อนๆ เช่น แคว้นมคธ แคว้นโกศล แคว้นวังสะ เป็นต้น พวกนั้นเป็นแคว้นที่ใหญ่มีอำนาจมาก

โดยเฉพาะแคว้นมคธ และโกศลนั้น มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มาก แคว้นมคธก็เป็นเป็นที่ที่พระพุทธเจ้าประดิษฐานพระพุทธศาสนา ส่วนแคว้นโกศล ซึ่งมีเมืองสาวัตถีเป็นเมืองหลวง ก็เป็นที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับมากที่สุด ที่พระเชตวัน กับบุพพาราม พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าเกิดในเมืองสาวัตถีนั้นมากที่สุด

เพราะฉะนั้น เมืองทั้ง ๒ นั้น จึงมีความสำคัญในพระพุทธศาสนา มาก แต่เมื่อปรีณิพพาน พระพุทธเจ้ากลับเสด็จมาปรีณิพพานที่เมืองกุสินารา ซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นมัลละ อันเป็นแคว้นที่มีอำนาจน้อยลงแล้ว เป็นแคว้นเล็กๆ

ครั้งหนึ่ง ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนทได้ทูลถามเป็นทำนองท้วงพระองค์ว่า เหตุใดพระองค์จึงได้เสด็จมาดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา ซึ่งอยู่ในแคว้นเล็กๆ ทำไมไม่เสด็จไปปรินิพพานที่เมืองใหญ่ๆ อย่างเมืองราชคฤห์ เมืองสาวัตถี เมืองเวสาลีอะไรต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งเป็นเมืองของประเทศมหาอำนาจ เป็นประเทศยิ่งใหญ่ แล้วก็มีผู้นำ มีกษัตริย์ผู้ปกครองซึ่งเคารพนับถือพระองค์

พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเป็นทำนองว่า อย่าไปนึกว่าเมืองกุสินาราเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย ความจริงเมืองกุสินาราเคยเป็นเมืองใหญ่ในอดีต ในอดีตเมืองกุสินารานี้เคยเป็นที่ประทับของพระมหาจักรพรรดิที่ชื่อว่าพระเจ้ามहाสุทิสสนะ แล้วพระพุทธเจ้าก็ตรัสเรื่องตำนานเมืองกุสาวดี

เรื่องมีว่า ในครั้งโบราณ เมืองกุสินาราเคยเป็นเมืองหลวงที่ประทับของพระเจ้ามहाสุทิสสนะ มีชื่อว่ากุสาวดี เป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่มาก แล้วต่อมาก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

ข้อนี้ถ้ามองในแง่หนึ่งก็ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้เกิดความยึดติดในเรื่องความยิ่งใหญ่ อะไรเหล่านี้ ให้มองเห็นว่า สิ่งเหล่านี้ย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้ตามหลักอนิจจัง มหานครที่เคยใหญ่โตก็กลายเป็นเมืองเล็กได้ เมืองที่เคยเล็กในสมัยก่อน ก็กลับกลายเป็นเมืองใหญ่โตเจริญขึ้นมาได้ อันนี้ก็ เป็นไปตามธรรมดาของอนิจจัง

ท่านอธิบายต่อไปอีกว่า การที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานในเมืองเล็กจะเป็นเครื่องช่วยให้พระบรมสารีริกธาตุแพร่หลายออกไปในที่หลายแห่ง เพราะว่าในที่สุดแล้ว เมืองกุสินาราจะต้องยอมแบ่งแจกพระสารีริกธาตุให้กับแคว้นอื่นๆ

แต่ถ้าหากเป็นแคว้นใหญ่อย่างมคธ ซึ่งมีอำนาจมาก เขาคงเก็บไว้พวกเดียวได้แน่นอน ไม่ยอมแบ่งให้แก่ใคร

นี่ก็เป็นรายละเอียดส่วนปลีกย่อย รวมความเป็นอันว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารานี้ และได้มีการถวายพระเพลิงพุทธสรีระ ณ สถานที่นี้

มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง ให้โยมได้นึกไว้เป็นข้อคิด ก็คือ พระพุทธเจ้าปรินิพพานในศาลวโนทยาน หรือป่าไม้สาละ ภายใต้อ้อมไม้

ขอให้นึกหวนย้อนไปดูประวัติในตอนต้นพุทธกาล คือ พระพุทธเจ้าประสูติ ก็ประสูติที่ภายใต้อ้อมไม้สาละ เช่นเดียวกัน ก็เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าประสูติภายใต้อ้อมไม้สาละ จะเป็นต้นรังหรือไม่ก็แล้วแต่ เป็นเรื่องของนักปราชญ์ ยังไม่ยุติเด็ดขาดว่า ไม้อะไรแน่ แต่เมืองไทยเราแปลกันว่าไม้รัง ตอนหลังว่าไม่ใช่ ก็เลยต้องเรียกทับศัพท์ว่าไม้สาละนั่นแหละ

ที่นี่ พระพุทธเจ้าก็ประสูติภายใต้อ้อมไม้สาละ เมื่อปรินิพพานก็ปรินิพพานภายใต้อ้อมไม้สาละ นี่ก็เป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่ง จะถือว่าเป็นอัศจรรย์ก็ได้ จะถือว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าที่ทรงมีพระชนมชีพเกี่ยวข้องกับธรรมชาติก็ได้

เมื่อตรัสรู้ ก็ตรัสรู้ภายใต้อ้อมไม้เหมือนกัน แต่เป็นร่วมไม้อีกอย่างหนึ่ง คือไม้อัสสัตถะ เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใต้อ้อมไม้นั้น ต้นไม้นั้นก็เลยได้ชื่อพิเศษว่า “ต้นโพธิ์” เพราะคำว่า โพธิ์นั้นแปลว่า “ตรัสรู้” ต้นโพธิ์ก็คือต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ความจริงชื่อเดิมก็เรียกว่าไม้อัสสัตถะ หรืออัสสัตถพฤกษ์ ได้ชื่อพิเศษจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นต้นโพธิ์

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ก็
ภายใต้ร่มไม้ทั้งสี่ อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ นี่ก็เป็นเรื่องราว
เกี่ยวกับประวัติของพระองค์

จะเห็นว่า พุทธศาสนิกชนทั้งหลายมีความเคารพเลื่อมใส
ในพระพุทธเจ้า และให้ความสำคัญแก่เหตุการณ์ในพุทธ
ประวัติเหล่านี้เป็นอย่างดี แต่ไม่ควรนึกถึงเพียงแต่
ความสำคัญเท่านั้น ควรให้เป็นเครื่องเตือนใจเราด้วย ให้ระลึก
อยู่เสมอถึงธรรมชาติของชีวิต และชีวิตที่เป็นธรรมชาติ
ตลอดจนว่า ชีวิตนี้ไม่ควรให้ห่างเหินเกินไปจากธรรมชาติ และ
ชีวิตที่ดียิ่งนั้น ธรรมชาติจะช่วยเกื้อกูลให้มีความสุขได้อย่างไร

พระสถูปที่เห็นอยู่ตรงหน้า ก็เป็นประจักษ์หลักฐานถึง
การที่ชาวพุทธในสมัยโบราณได้พยายามที่จะทำการต่างๆ เพื่อ
แสดงถึงความเคารพบูชาพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดา
ของตน

อย่างที่ท่านพระครูทวีได้เล่าให้โยมฟังแล้วว่า ในสมัยพระ
เจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้สร้างสถูปขึ้นไว้ แล้วต่อมา
พระมหากษัตริย์ยุคหลังคือ พระเจ้ากนิษกะมหาราชก็ได้มา
สร้างสถูปใหญ่ครอบขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง อย่างที่เห็นในปัจจุบัน ซึ่ง
เวลานี้ก็เหลือแต่ซากปรักหักพัง

ถ้าเรามองจากซากเหล่านี้ ก็เห็นว่าตัวพระสถูปเดิม
จะต้องใหญ่โตมากเหลือเกิน นี่ก็แสดงถึงว่า พระมหากษัตริย์
พระองค์นั้นจะต้องเห็นความสำคัญของสถานที่นี้เป็นอย่าง
มาก แล้วก็มี ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดี

พระเจ้าอโศกมหาราชนั้นเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ในหมู่ชาวพุทธประเทศไทยรู้จักกันทั่วไป มหากษัตริย์ในยุคหลังก็ได้พยายามดำเนินตามพระปฏิปทาของพระมหากษัตริย์องค์นี้

ในบรรดาพระมหากษัตริย์เหล่านั้น พระเจ้ากนิษกะที่ว่า มาสร้างสถูปใหญ่ครอบนี้ กล่าวกันมาว่าเป็นพระองค์หนึ่งที่พยายามดำเนินตามพระจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราช

พระเจ้ากนิษกะมหาราชเป็นกษัตริย์ที่อยู่ในอินเดียภาคที่ค่อนข้างไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ ครองราชย์อยู่ใน พ.ศ. สัก ๖๐๐ เป็นกษัตริย์ที่ได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาฝ่ายมหายานมากกว่า ทางมหายานจึงรู้จักพระเจ้ากนิษกะมาก

แต่เพราะเหตุที่พระองค์ไปอุปถัมภ์ทางฝ่ายมหายาน ในประวัติพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท หรือฝ่ายใต้ ก็เลยไม่ค่อยรู้จักพระองค์ อย่างในประเทศไทยพูดถึงพระนามพระเจ้ากนิษกะ จะไม่ค่อยมีคนรู้ นอกจากผู้ที่รำเรียนศึกษาทางประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี หรือเรื่องเกี่ยวกับประเทศอินเดีย

พระเจ้ากนิษกะได้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก คล้ายๆ กับพระเจ้าอโศก และก็ได้เป็นผู้อุปถัมภ์การสังคายนาครั้งหนึ่งด้วย เรียกว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๓ ของฝ่ายมหายาน แต่ทางฝ่ายเถรวาทไม่นับ และการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของพระเจ้ากนิษกะมหาราช ก็เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเผยแพร่ออกไปทางภาคเหนือมาก หมายถึงทางฝ่ายประเทศจีนเป็นต้น ซึ่งเป็นฝ่ายมหายาน

นี่ก็เป็นเรื่องราวที่อยู่ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา และมีเรื่องมาเกี่ยวข้องกับพุทธสังเวชนียสถานนี้

เรื่องราวที่ว่ามานี้ อาตมภาพนำมาเล่าคร่าวๆ เพื่อให้เห็นภาพเลาๆ ของการที่ว่า พุทธศาสนิกชนสมัยโบราณนั้นได้สักการะบูชาสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนากันเพียงไร

เราทั้งหลายที่เกิดมาภายหลัง ก็ได้อาศัยหลักฐานที่เกิดจากการกระทำ หรือกุศลกรรมของชาวพุทธปางก่อนเหล่านี้ พวกเรามีโอกาสมาถึงสถานที่นี้ และมีโอกาสได้รู้ว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปที่ไหนบ้าง มีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพระชนมชีพเกิดขึ้น ณ ที่ใด ที่นั้นๆ อยู่ที่จุดหรือตำแหน่งไหนในปัจจุบัน นี้ก็เป็นเรื่องราวในด้านประวัติศาสตร์

“สังเวช” ย้ำเตือนกันไว้

ให้เข้าใจความหมายและใช้ให้ถูกต้อง

ที่นี้ ข้อที่เป็นแง่คิดทางธรรม ก็คือความเป็นสังเวชเนียสถาน ดังที่อาตมภาพได้กล่าวแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าสถานที่เหล่านี้เป็นที่ตั้งของความสังเวช

อย่างที่ได้พูดแล้วว่า เรามักแปล “สังเวช” ว่า “สลดใจ” คำว่า ‘สลดใจ’ นี้เป็นคำหนึ่งที่น่าสังเกต ซึ่งได้ทำให้คนไทยเข้าใจความหมายของคำว่า “สังเวช” นี้คลาดเคลื่อนกันไปไม่น้อย โดยทำให้รู้สึกเป็นทำนองหดหูไปเสีย

ยิ่งกว่านั้น “สังเวช” คำเดียวกันนี้แหละในภาษาไทยได้มีการแผลงไปเป็น “สมเพช” ซึ่งก็คือเป็นคำเดียวกัน มาจากคำบาลีคำเดียวกัน แต่สมเพชกลายเป็นทำนองว่าสงสาร รวมแล้วทั้งสังเวชที่แปลว่าสลดใจ และสมเพชที่แปลว่าสงสาร ก็คือเป็นความหมายที่เพี้ยนไปแล้วทั้งนั้น

คำว่า *สังเวช* นั้น มีความหมายอย่างไรแน่ น่าจะพิจารณา เพราะว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมะอย่างสำคัญ จะต้องเข้าใจให้ถูกต้อง

“สังเวช” นี้ ในภาษาบาลี มีรูปค่านามที่ใช้เป็นหลักว่า “สังเวค” หมายถึงแรงกระตุ้นเตือนใจ ให้ได้คิด ให้คิดได้ หรือให้สำนึกได้ ต่อด้วยว่าให้กลับตัว ให้ตื่นตัว ให้หายลุ่มหลงมัวเมา ให้คิดเลิกละถอนตัวจากความประมาท และตั้งใจที่จะเร่งเร้าตัวเองให้ไม่ประมาท

อย่างในคัมภีร์วิสุทธิมัคค์ (*วิสุทธิ.๓/๒๙๙*) ก็มีการอธิบายความหมาย ท่านไขความว่า “สังเวช” หมายความว่า ทำให้เกิดกำลังใจ หรือเร่งเร้ากระตุ้นให้เกิดแรงในใจขึ้น (= สมุตฺเตชน)

ตามที่ท่านอธิบายอย่างนั้น คำว่า *สังเวช* ก็มีความหมายหนึ่งว่า เป็นการเข้ามากกระตุ้นเตือนจิต ให้เราได้เกิดความคิด หรือจิตสำนึก ความคิดอะไร

ดังเช่นในสถานที่แห่งนี้ ก็ได้ความคิดว่า อ้อ...นี่ พระพุทธเจ้าของเรา พระองค์ได้เสด็จมาดับขันธปรินิพพาน เขาได้ถวายพระเพลิงพระสรีระของพระองค์

พระองค์แม้แต่เป็นพระพุทธเจ้า เป็นศาสดาที่ยิ่งใหญ่ แต่พระสรีรกายก็เป็นไปตามหลักธรรมดาของสังขาร มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สูญสิ้นไป เราทั้งหลายนี้ก็เป็นมนุษย์ปุถุชน เป็นคนธรรมดาสามัญ และก็เป็นที่ศิษย์ของพระองค์ ถ้าว่าถึงชีวิตร่างกาย เราก็แน่นอนว่าจะต้องเป็นไปตามคติเช่นนั้น

แต่พระองค์ได้ทรงสั่งสอนหลักธรรมแก่เราไว้ ให้ประพฤติดังาม เราจะปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์นั้น

ชีวิตของเราบังคับอยู่ชั่วคราว เป็นไปตามหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เราจะประมาทอยู่ไม่ได้ จะต้องเร่งชวนชวาย ทำอะไรจะปฏิบัติธรรมของพระองค์ให้ได้เพียบพร้อมบริบูรณ์ เราจะมัวหลงระเริง หรือปล่อยเวลาให้ผ่านไปเปล่าๆ ไม่ได้ จะต้องเร่งชวนชวายทำความดีนั้นด้วยความไม่ประมาท

การที่เหตุการณ์ในพุทธประวัติ หรือสถานที่เกี่ยวข้องกับ พระองค์มากระตุ้นเตือนพวกเราให้เกิดความรู้เข้าใจมองเห็น ความจริง และคิดได้อย่างนี้ แล้วเร่งชวนชวายประกอบกรรมดีงาม เร่งปฏิบัติธรรมนี้แหละ อันนี้เรียกว่า “สังเวช” คือกระตุ้นให้เกิดความคิด ทำให้ได้คิด ได้สำนึก ให้คิดได้ ให้สำนึกได้

ถ้าหากเพียงแต่เราเกิดความรู้สึกสลดหดหู่ใจ เช่นไปเห็น บุคคลที่ได้รับทุกข์เวทนา หรือคนที่เสียชีวิต แล้วบอกว่าเกิดความสังเวช โดยหมายถึงว่าเพียงแต่เกิดความสลดใจ ใจหดหู่ไปเสียอย่างนั้น ไม่ถูกต้องตามธรรม ไม่เรียกว่าสังเวชตาม ความหมายที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ แต่กลายเป็นนิรวรณ ข้อที่ เรียกว่า ถีนะ ทำให้ใจเศร้าหมอง เป็นกิเลส เป็นอกุศลไปเสีย

สังเวชจะต้องเกิดความรู้สึกที่กระตุ้นให้เราได้เกิด ความคิด เกิดความสำนึก แล้วคิดที่จะเร่งชวนชวายทำกรรมดี ต่อไป อย่างนี้เรียกว่าสังเวชที่ถูกต้องแท้จริง และก็จะ สอดคล้องกับคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ที่ว่า ทำให้เกิด แรงใจในการทำความดี

บัดนี้ อาตมภาพเห็นว่า สังเวช ได้มีความหมายเคลื่อน คลาดเลื่อนลงไปจากความหมายเดิมมากแล้ว เราจึงจะต้อง บอกกล่าวเล่าเตือนกันให้ทำความเข้าใจและใช้คำให้ถูกต้อง

ก็เป็นอันว่า สถานที่นี้เป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่เราจะต้องเกิดความสังเวชดังที่กล่าวมาแล้ว และเมื่อสังเวชถูกต้องอย่างนี้ ก็จะไปสอดคล้องกับหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็น “ปัจฉิมวาจา” ที่ว่า ให้ไม่ประมาท หรือให้ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท

หมายความว่า พุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ระลึกถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับพระองค์แล้ว ก็จะต้องเกิดความสำนึกที่จะเร่งชวนชวนทำกิจหน้าที่ เร่งทำความดี เร่งชวนชวนปฏิบัติธรรม ไม่ปล่อยปละละเลยทอดทิ้ง ไม่ทำกาลเวลาให้ล่วงไปเสียเปล่า พยายามทำเวลาที่ผ่านไปให้มีประโยชน์มากที่สุด เพื่อให้เกิดความเจริญอกงามในธรรม

พระมารดาทรงเลี้ยง “รูปกาย” ของเจ้าชายสิทธัตถะ พระพุทธเจ้าทรงเลี้ยง “ธรรมกาย” ของพระมารดา

สถานที่ถวายพระเพลิงพุทธสรีระนี้ เป็นเครื่องหมายให้เห็นชัดว่า พระรูปกายของพระพุทธเจ้าได้สิ้นสุดลงแล้ว รูปกายของพระองค์ที่ประกอบด้วยพุทธลักษณะต่างๆ ในที่สุดได้ถูกเพลิงเผาเผาสูญสิ้นไป เหลือเพียงพระสารีริกธาตุ คือ พระอัฐิ

ที่ถวายพระเพลิง เป็นเครื่องหมายแห่งความจบสิ้นของพระรูปกาย ของพระพุทธเจ้า

ได้กล่าวแล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระกาย ๒ อย่าง ตามคติของพระพุทธศาสนา คือมี รูปกาย กับ ธรรมกาย

รูปกายของพระพุทธเจ้าเสื่อมสิ้นไปตามกาลเวลา ตามธรรมดาของสังขารที่เป็นของปรุงแต่ง แต่ธรรมกายของพระองค์ไม่เสื่อมสิ้นไปด้วย

ธรรมกายนั้นยังมีอยู่ และเราสามารถเฝ้า สามารถเห็นได้เสมอ คือ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เราก็ไม่สามารถจะเฝ้าพระองค์ในด้านรูปกายต่อไป แต่เราสามารถเฝ้าพระองค์ในด้านธรรมกาย ตลอดกระทั่งว่าสามารถทำธรรมกายให้เกิดขึ้นปรากฏประจักษ์แก่จิตใจของเรา

มีพุทธพจน์ครั้งหนึ่ง ตรัสแก่พระภิกษุรูปหนึ่งที่มีความรักในพระองค์มาก เฝ้าติดตามพระองค์เพื่อจะดูพระรูปพระโฉมขมพุทธลีลา ได้แก่พระภิกษุที่ชื่อว่าวักกฺลิ

พระวักกฺลินี้หลังจากบวชมาแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปไหนก็จะตามไปเสมอ ต้องการที่จะเฝ้าดูความสง่างามของพระพุทธเจ้า จนกระทั่งถึงตอนหนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า

“วักกฺลิ ร่างกายที่เปื่อยเน่าได้นี้ เธอเห็นแล้วจะได้ประโยชน์อะไร ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

พระพุทธเจ้าตรัสดังนี้ ครั้งแรกก็ทำให้พระวักกฺลิเสียใจมาก จะไปกระโดดภูเขาตาย แต่พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปโปรดแล้วในที่สุดพระวักกฺลิก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

พุทธพจน์ตอนนี้ พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายให้เห็นความต่างกันระหว่างรูปกายกับธรรมกาย คือที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าจะตามดูไปทำไม่ว่างกายที่เปื่อยเน่าได้นี้ คำว่า “กาย” ตอนนี้อยู่หมายถึงส่วนรูปกาย

รูปกายของพระพุทธเจ้าก็เป็นสังขารของปรุงแต่ง เป็นไปตามหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปเสื่อมสลายสิ้นไป

ส่วนอีกตอนหนึ่งข้างท้าย ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” คำว่า “เห็นเรา” อันนี้คือพระพุทธเจ้าตรัสถึงธรรมกาย

ที่นี้ก็ให้สังเกตด้วยว่า ในตัวพุทธพจน์แท้ๆ นั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” พระองค์ไม่ได้ตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรมกาย...”

ที่ว่าเห็นธรรมกายนั้น เป็นคำอธิบายของอรรถกถา (เช่น ส.ป.๒/๓๔๒; ศุ.ป.๓๓๒) แล้วทำไมอรรถกถาจึงอธิบายโดยบอกว่าเห็นธรรมกาย นี่ก็คือเป็นการพูดแบบภาพพจน์ คือพูดเชิงเทียบเคียงให้เห็นเป็นภาพ

ขอให้ดูพุทธพจน์ตรงนี้เต็มๆ (ส.ข.๑๗/๒๑๖/๑๑๗) ดังที่ตรัสว่า

“อย่าเลย วักกติ ร่างกายอันเปื่อยเน่านี้ เธอเห็นแล้ว จะมีประโยชน์อะไร? ดูกรวักกติ ผู้ใดแล เห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม”

เรื่องก็คือว่า พระวักกติตามดูพระพุทธเจ้า อยากเห็นองค์พระพุทธเจ้า คืออยากเห็นพระวรกายของพระองค์ พระวรกายหรือร่างกายนั้น เรียกเป็นคำพระให้เต็มคำว่า “รูปกาย”

คำว่า “กาย” ในภาษาบาลี แปลว่า กอง ที่รวม ที่ประชุม ชุมนุ้ม (เช่น ชนกาย คือหมู่ชน, พลกาย คือกองพล กองทหารหรือกองทัพ, รถกาย คือกองรถ) ที่เราพูดว่าร่างกายนั้น พระเรียกว่า “รูปกาย” ก็คือเป็นที่ประชุม เป็นที่รวมของรูปธรรมทั้งหลาย จะว่าที่ประชุมของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือเป็นที่รวมของอวัยวะน้อยใหญ่มากมาย ก็ได้ นี่คือร่างกาย หรือรูปกาย

ที่นี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระวัชกาลิที่อยากดูอยากเห็น พระองค์ว่า ตัว “เรา” นี้ คือร่างกายนี้ เธอเห็นแล้ว จะได้ประโยชน์อะไร ที่ว่าเห็นพระองค์ก็คือเห็นร่างกายคือรูปกายของพระองค์ ซึ่งเป็นของเปื่อยเน่าสลายหมดไป อันนี้เห็นไปแล้วก็ไม่ใช่ประโยชน์จริง

เอาอย่างนี้ดีกว่า ธรรมที่เราสอนให้มากมายนี้แหละ เธอปฏิบัติให้รู้เข้าใจให้เห็นประจักษ์กับตัวเธอเอง นี้แหละจึงจะเป็นประโยชน์แท้จริง แล้วนี้แหละเธอก็จะเห็นตัว “เรา” ที่เป็นพระพุทธเจ้าจริงๆ นี่แหละตรงนี้ เห็นตัว “เรา” ก็คือเห็นธรรม

เป็นอันว่า เห็นตัว “เรา” ไม่ใช่แค่เห็นตัวที่เป็นร่างกายหรือรูปกาย แต่จะเห็นตัว “เรา” ได้จริง เมื่อเห็นธรรม

ที่นี้จะพูดให้เห็นเป็นภาพพจน์เชิงเทียบเคียง ก็ว่า เห็นตัว “เรา” ไม่ใช่แค่เห็นตัวที่เป็นร่างกาย เป็นรูปกาย แต่จะเห็นตัว “เรา” ได้จริง เมื่อเห็นตัวที่เป็นธรรม เป็นธรรมกาย

ดังว่าแล้ว ร่างกายหรือรูปกายคือที่รวมหรือที่ประชุมของรูป คือบรรดาธาตุ ๔ หรืออวัยวะขนาดใหญ่ ที่นี้ ธรรมกายก็คือกองธรรม ที่รวม ที่ประมวล หรือที่ชุมนุมของธรรมทั้งหลาย

ที่ตรัสว่าเห็นธรรมนั้น ผู้ที่ปฏิบัติเจริญก้าวหน้าไป ก็ได้รับรู้เข้าใจได้เห็นได้มีธรรมมากขึ้นๆ เรื่อยๆ มากมาย เช่น ได้เห็นได้เจริญธรรม ได้มีศรัทธา มีศีล มีจาคะ มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา ฯลฯ ก็มีธรรมที่มารวม มาประชุมอยู่ในตัว เรียกว่า ธรรมกาย คือชุมนุมที่รวมของธรรม หรือกองธรรมมากขึ้น ใหญ่โตขึ้นๆ จนกระทั่งในที่สุดจบสิ้นเป็นพระอรหันต์ ก็นับว่ามีธรรมกายคือกองธรรมเติบโตบริบูรณ์ ครบถึงโลกุตระธรรมทั้ง ๙

จับเอาชุมนุมนธรรมสำคัญสูงสุด ที่ทำให้ถึงภาวะเป็น อริยบุคคลจนเป็นพระอรหันต์นี้แหละเป็นกองธรรมแกน ท่าน จึงสรุปว่า โลกุตระธรรม ๙ (มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน) นี้ คือ ธรรมกาย (กองธรรม กายธรรม เนื้อตัวแท้) ของพระตถาคต (นววิธี หิ โลกุตระธมฺโม ตถาคตสฺส กาโย นาม. ส.ป.๒/๓๔๒)

ผู้ที่ปฏิบัติธรรมทุกคน ก็คือพยายามเจริญพัฒนาในธรรม ก้าวหน้าไปจนกว่าจะได้จะมีธรรมกาย คือกองธรรมแห่ง โลกุตระธรรม ๙ นี้แหละ นี่คือนอกกายแท้ที่พึงปรารถนา อันเป็น ประโยชน์ที่แท้ ไม่เปื่อยสลายหายเปล่าอย่างรูปกาย

เมื่อรู้เข้าใจ “ธรรมกาย” ในความหมายที่แท้จริงแล้ว ก็จะได้ไม่หลงเตลิดไปตามถ้อยคำบรรยายในเชิงเทียบเคียงให้เห็น เป็นภาพพจน์ แล้วก็ปฏิบัติธรรมไปให้ได้ความหมายและ ประโยชน์ที่แท้จริง

ในเรื่องธรรมกายทั้งหมดนี้ สรุปง่าย ๆ ว่า ขอให้อ่านและ ระลึกถึงพระดำรัสของพระมหาปชาบดีโคตมีเถรี ผู้เป็นพระ มารดาเลี้ยงของพระพุทธเจ้า (ครั้งยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะผู้ โพธิสัตว์) ที่ตรัสไว้อย่างไพเราะ ฟังง่าย ๆ เข้าใจทันทีต่อไปนี้ ผู้ ที่ประสงค์จะมีธรรมกายที่ถูกต้องชัดเจน และปฏิบัติเพื่อเจริญ ธรรมกายนั้นได้ถูกทาง จับพระดำรัสนี้เป็นหลักไว้ ก็จะนึกถึง พุถึงธรรมกายได้อย่างเบาสบายและมั่นใจ

เมื่อพระมหาปชาบดีโคตมีเถรี พระภิกษุณีรูปแรกใน พระพุทธศาสนาจะปรินิพพาน ได้ไปทูลลาพระพุทธเจ้า พระ นางได้ทูลความเป็นคาถามากมาย ตอนหนึ่ง (ขุ.อป.๓๓/๑๕๗/๒๘๔) ว่า

“ข้าแต่พระสุคตเจ้า หม่อมฉันเป็นมารดาของ พระองค์ ข้าแต่องค์พระชิวะเจ้า พระองค์ก็เป็นบิดาของ หม่อมฉัน...พระองค์ทรงเป็นผู้ประทานความสุขอันเกิด จากพระสัทธรรม ทรงให้กำเนิดแก่หม่อมฉัน

ข้าแต่พระสุคตเจ้า รูปร่างของพระองค์นี้ หม่อมฉัน ได้เล็งดูให้เติบโตใหญ่ขึ้นมา แลพระองค์ก็ได้พัฒนา ธรรมกายอันน่าชื่นใจให้แก่หม่อมฉัน

นี่ก็หมายความว่า ต่างฝ่ายต่างได้เล็งดู หรือทำให้เจริญ เติบโต รูปร่างของพระพุทธรูปเจ้า นั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงเป็นผู้เล็งดูให้เติบโต แต่ธรรมกายของพระนางมหาปชาบดี โคตมี พระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นผู้ทำให้เจริญเติบโตขึ้นมา

ย่ำว่า ธรรมกายนั้น มุ่งที่โลกุตระธรรม ๙ ซึ่งจะเข้าถึงได้ ด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ มีสติปัญญา ๔ เป็นต้น รวมถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ และความรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ประการ

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เมื่อปฏิบัติได้ถูกต้อง ก็ย่อม นำไปสู่ความเข้าใจอริยสัจ และการตรัสรู้

ผู้เป็นชาวพุทธย่อมคำนึงถึงรูปร่างของพระพุทธรูปเจ้า กวี หลายท่านพากันพรรณนาพุทธลักษณะ เช่น มหาบุริสลักษณะ ๓๒ และเรื่องฉัพพรรณรังสี ดังปรากฏในวรรณคดีต่างๆ หลาย เรื่อง แต่เมื่อเกิดมาภายหลัง เราก็ย่อมไม่สามารถเฝ้า พระพุทธรูปเจ้าในด้านรูปร่างได้ แม้กระนั้นก็ตาม เราก็สามารถ เฝ้าธรรมกายของพระองค์ ด้วยการทำให้ธรรมกาย คือประดา ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธรูปเจ้า นั้น ปรากฏประจักษ์แก่ตัวเรา แก่ ใจของทุกๆ คนได้

รูปกายเป็นสิ่งที่มองเห็นด้วยสายตาธรรมดา หรือตาเนื้อ เราอาจจะต้องเดินทางไปไกลๆ โดยพาหนะตามถนนหนทางที่เป็นวัตถุ เป็นรูปธรรม เพื่อดูรูปกาย

แม้ที่เราเดินทางมาครั้งนี้ ก็เพื่อดูสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระรูปกายของพระพุทธองค์ มาดูสถานที่ที่พระรูปกายของพระองค์ เคยเสด็จมาเกี่ยวข้อง มาประทับ หรือมาถูกพระเพลิงเผาผลาญในคราวถวายพระเพลิงพุทธสรีระ

แต่ว่าธรรมกายนั้น เราจะเดินทางไปเฝ้าด้วยยานที่เป็นรูปธรรมไม่ได้ แม้กระนั้น ท่านก็ได้แสดงหนทางหรือมรรคาอันเป็นนามธรรมที่จะนำไปให้เดินทางเข้าสู่การเห็นธรรมกายได้อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

การเห็นในที่นี้ หมายถึงการเห็นด้วยดวงตาปัญญา และทางเดินที่จะไปเฝ้าพระธรรมกายนั้น ก็คือทางเดินที่เรียกว่า มรรคมือองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ ได้แก่ การปฏิบัติ กล่าวคือ การเจริญธรรมเหล่านั้นให้เกิดขึ้นในตัวเอง ในใจของเรา พระพุทธเจ้าได้ตรัสทางนั้นไว้แล้ว เป็นข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงการเห็นซึ่งธรรมกาย

แม้แต่การที่ได้มายังสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยเกี่ยวข้อง เคยปรากฏรูปกายของพระองค์นั้น เมื่อได้ทำใจให้ถูกต้อง มีโยนิโสมนสิการแล้ว ก็ย่อมเป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่การที่จะปฏิบัติเพื่อการเห็นธรรมกายได้

เพราะว่า เมื่อได้เดินทางมายังสถานที่นี้แล้ว บังเกิดความสังเวชตามหลักอันถูกต้องที่ว่า เป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้ได้เกิดความคิด มีความไม่ประมาท ก็เริ่มเจริญธรรมกายขึ้นมา

เราสามารถใช้อสังขเป็นเครื่องเจริญศรัทธาในคำสอนของพระองค์แล้ว มีฉันทะ มีวิริยะ ในการที่จะบำเพ็ญปฏิบัติ เราอาจเกิดมีปีติมีความเอิบอิมปลาบปลื้มใจว่าได้มาเฝ้า ณ สถานที่พระองค์เคยประทับ แล้วมีจิตใจผ่องใสเบิกบาน เกิดความสุขสงบในใจ จนถึงเกิดเป็นสมาธิก็ได้ ล้วนเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เราสามารถเดินทางไปเฝ้าไปเห็นธรรมกาย ประจักษ์แจ้งในใจของตนได้ทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น เมื่อเราได้มายังสถานที่นี้ด้วยกุศลเจตนาแล้ว และเราก็เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อปรารภนาจะบำเพ็ญข้อปฏิบัติให้ถูกต้องตามโอวาทของพระองค์ ก็ควรจะได้พยายามดำเนินตามวิถีทางที่จะได้ประจักษ์แจ้งในธรรมกายดังที่วามาดด้วย อย่างน้อยเมื่อเกิดศรัทธาขึ้น หรือมีปีติหรือใจสงบผ่องใส ก็เป็นอันว่าได้เริ่มทำธรรมกายให้งอกงามขึ้นในตนแล้ว

อย่างนี้อาตมภาพได้กล่าวแล้วว่า ศรัทธานั้นก็เป็นธรรมข้อหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นธรรมข้อแรกในอินทรีย์ ๕ ซึ่งประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา

ถ้าเราได้ศรัทธาที่ถูกต้องแล้ว ก็เป็นอันว่าได้อินทรีย์ ๕ ข้อที่ ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมข้อหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นจุดเริ่มต้นในการก่อเกิดธรรมกาย

ที่นี้ ถ้าหากว่าเราเจริญธรรมข้ออื่นๆ เช่นว่า มีศรัทธาแล้วเกิดฉันทะก็ดี หรือเกิดสังเวชขึ้นมาแล้ว เกิดฉันทะในธรรม มีความใส่ใจพอใจในธรรมของพระพุทธเจ้าก็ดี เมื่อเกิดฉันทะความพอใจแล้ว ก็เกิดวิริยะ คือความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติธรรมให้ยิ่งขึ้นไป

ฉันทะ วิริยะนี่ก็เป็นองค์ธรรมในอิทธิบาท ๔ ซึ่งเป็นธรรมหมวดหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนั้น หรือมาถึงแล้ว เกิดมีปีติ หรือใจสงบผ่องใส ก็เป็นจุดเริ่มในการเจริญธรรมกายได้ทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น ในการมา ณ สถานที่นี้ ในวันนี้ ถ้าในใจของโยมได้ประสบกับองค์ธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดดังที่ได้กล่าวมานี้ ก็พูดได้ว่าโยมได้เข้ามาถึงในเขตที่เฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ทั้งทางรูปกาย และทางธรรมกาย คือ ทางรูปกายก็ได้เข้ามาถึงที่พระวรกายของพระองค์เคยประทับ ทางนามกายก็ได้ประสบองค์ธรรมที่เป็นส่วนแห่งพระธรรมกาย คู่คุณค่ากับการที่ได้เดินทางมา

ขอทวนอีกทีว่า โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนั้น แบ่งเป็นธรรม ๗ หมวด หรือจัดเป็น ๗ หมวด ได้แก่

สติปัฏฐาน ๔ มีอะไรบ้าง ได้แก่

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน
๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน
๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน
๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

สัมมัปปธาน ๔ คือ

๑. สังวรปธาน ความเพียรในการหลีกเลี่ยง ระมัดระวัง บำปอกกุศลที่ยังไม่เกิด มิให้เกิด

๒. ปหานปธาน ความเพียรพยายามในการละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้หมดสิ้นไป

๓. ภาวนापธาน ความเพียรพยายามในการเจริญหรือทำให้เกิดมี คือเพียรปฏิบัติ ทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมี ให้เกิดมีขึ้น

๔. อนรักขนาปธาน ความเพียรพยายามในการรักษา กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งมั่น และเจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูรณ์

ต่อไปก็มี อิทธิบาท ๔ ได้แก่

๑. **ฉันทะ** ความพอใจ ความรัก ความปรารถนาในธรรม
๒. **วิริยะ** ความเพียรพยายาม ความแก่งัดกล้าในการที่จะปฏิบัติธรรมนั้น ไม่ย่อระย่อ ไม่ทอดธุระ
๓. **จิตตะ** ความใส่ใจ ความฝักใฝ่เอาใจใส่ในการปฏิบัติในปฏิบัติที่ถูกต้อง และ
๔. **วิมังสา** ความพิจารณาไตร่ตรองตรวจสอบเพื่อจะได้ใช้ปัญญา ดำรงรักษาข้อปฏิบัติให้เป็นที่ถูกต้องตลอดสาย และก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

ลำดับต่อไปจากนี้โดยรวบรัดก็มี อินทรีย์ ๕, พละ ๕

อินทรีย์ ๕ ก็คือ องค์ธรรมที่เป็นเจ้าการในการที่จะกำจัดหรือข่มธรรมที่เป็นอกุศลฝ่ายตรงข้าม และ**พละ ๕** ก็เป็นธรรมที่จะเป็นกำลังคุ้มกันต้านทานไม่ให้อกุศลธรรมเข้ามาครอบงำตัวเราได้ ก็มี ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา นี่เป็นอินทรีย์ ๕ และพละ ๕

ต่อไปก็ **โพชฌงค์ ๗** ได้แก่ สติ, ธรรมวิจยะ, วิริยะ, ปีติ, ปัสสัทธิ, สมาธิ, อุเบกขา

แล้วองค์ธรรมหมวดสุดท้าย ได้แก่ **มรรคมีองค์ ๘** มี สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากรรมันตะ การกระทำชอบ หรือถูกต้อง สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ การเพียรพยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกรชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

นี้แหละคือองค์ธรรมที่เรียกว่า โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ท่านแสดงว่าเป็นเครื่องเข้าถึง**ธรรมกาย** เมื่อเราได้เจริญองค์ธรรมข้อไหนก็ตาม เป็นจุดตั้งต้น ก็จะเป็นเครื่องช่วยในการที่จะทำธรรมกายให้เจริญออกงามขึ้นในตัวเรา

จนกระทั่งเมื่อใดธรรมกายได้งอกงามโดยสมบูรณ์แล้ว ก็คือ การตรัสรู้ธรรม หรือเข้าถึงธรรม ถือเป็นความหมายโดยการเปรียบเทียบว่า ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในทางธรรมกาย หรือได้ประจักษ์แจ้งในธรรมกายของพระพุทธองค์นั่นเอง

บัดนี้ คณะก็ได้เดินทางมายังสถานที่สำคัญสมปรารถนาแล้ว ก็หวังว่าโยมทุกท่านคงจะได้เจริญศรัทธา ได้เจริญปีติ ปราโมทย์ และความสุขสงบใจ ได้เจริญฉันทะ วิริยะ เป็นต้น อันเป็นส่วนเบื้องต้น ส่วนบุพภาคในการที่จะก้าวหน้าไปในธรรมกาย

ขอให้การที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสถานที่อันเป็นที่เคยปรากฏแห่งพระรูปรูปกายของพระพุทธเจ้านั้น จงเป็นเครื่องอุดหนุน ส่งเสริม เกื้อกูลให้ญาติโยมทุกท่านได้เจริญก้าวหน้าไปในแนวทางมรรคาที่จะยังธรรมกายให้เจริญออกงามขึ้นไป จนไพบุลย์ในจิตใจของตนๆ และขอให้ความเจริญออกงามในธรรมกายนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของทุกท่าน แผ่ขยายออกไป ซึ่งผลอันพึงปรารถนาแก่ทุกคน มีจตุรพิธพรชัย เป็นต้น ตลอดกาลนาน เทอญ

เวฬุวัน (ป่าไผ่) อุทยานที่พระเจ้าพิมพิสารถวาย เป็นวัดแรกใน
พระพุทธศาสนา เป็นที่ทรงแสดงพระโอวาทปาติโมกข์
เชตวัน วัดที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ที่เมืองสาวัตถี เป็นวัดที่
พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษามากที่สุด

๖

หัวใจพระพุทธศาสนา

การเดินทางวันนี้ที่มาบรรจบวันมาฆบูชา อาตมภาพเห็นว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมอย่างหนึ่ง คือ การเดินทางมานมัสการสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาของคณะที่ดำเนินมาถึงตอนนี้ กล่าวได้ว่า เราได้จาริกมาจบช่วงแรก

ช่วงแรกนี้ก็เป็นตอนที่เราได้นมัสการสถานที่ที่เรียกว่า พุทธสังเวชนียสถาน อันเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าในสมัยที่พระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่ คือ สมัยพุทธกาล

จะเป็นสถานที่ประสูติก็ดี ตรัสรู้ก็ดี แสดงปฐมเทศนาที่ดี และสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพานก็ดี ล้วนอยู่ในดินแดนชมพูทวีป ส่วนที่เราได้เดินทางผ่านมาแล้วทั้งหมด แม้ว่าเราจะไปไม่ครบทุกแห่ง คือ ตัดที่ประสูติ ได้แก่ ลุมพินีวันออกไป แต่ลุมพินีวันนั้นก็อยู่ในเขตใกล้เคียง ถือว่าอยู่ในทางผ่านเหมือนกัน คือ เลยจากเมืองสาวัตถีขึ้นไปทางเหนือไม่มากเท่าไร

ไม่เฉพาะแต่สังเวชนียสถานทั้ง ๔ เท่านั้น แม้สถานที่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับในสมัยพุทธกาล เช่น เมืองนาลันทา เมืองสาวัตถี เป็นต้น ถ้าเราดูแผนที่ประเทศอินเดีย หรือชมพูทวีป ก็ จะ เห็น ว่า อยู่ในดินแดนอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งสิ้น

เวลานี้ เรากำลังเดินทางผ่านพ้นออกมาจากเขตนั้น แม้ว่าต่อจากนี้ไปเราจะยังมีการนมัสการสถานที่ทางพระพุทธศาสนาอีก เช่น ที่ถ้ำอชันดา เอลโลร่า เลยออกไป นั่นก็เป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธกาล

เพราะฉะนั้น อาตมภาพจึงกล่าวว่า วันนี้เป็นจุดแบ่งแยกการเดินทางเป็น ๒ ส่วน คือ ที่ผ่านมาแล้วเป็นส่วนของสถานที่สำคัญเกี่ยวข้องกับพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้าเอง ซึ่งเป็นเรื่องสมัยพุทธกาล ส่วนต่อแต่นี้ไปเป็นเรื่องสมัยหลังพุทธกาล

สำหรับสถานที่ที่เราผ่านมานั้น เมื่อถึงวันมาฆบูชา ซึ่งเป็นวันสำคัญพอดี เราก็ลองมาทบทวนเรื่องราวกันอีกครั้งหนึ่ง

ในบรรดาสถานที่ที่เรียกว่าสังเวชนียสถานทั้ง ๔ นั้น พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติโดยรูปรกาย ที่ลุมพินีวัน แล้วพระองค์ก็ได้ดำรงพระชนมายุอยู่ ๘๐ พรรษา ในที่สุดก็ได้ไปเสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา เป็นการสิ้นสุดของพระรูปรกายของพระพุทธเจ้า คือรูปรกายของพระองค์ได้ดับสลายไป ณ ที่นั้น

ที่นี่ หวนกลับไปในท่ามกลาง ย้อนไปยังสถานที่ตรัสรู้ที่พุทธคยา อันนั้นก็เป็นสถานที่ที่พระองค์เสด็จอุบัติโดยธรรมกาย ภายใต้อนันโทปถัมภ์ที่พุทธคยา

หลังจากนั้นพระองค์ได้แสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร หรือปฐมเทศนา ก็ทำให้ธรรมกายนั้นปรากฏขึ้นในบุคคลอื่น บุคคลแรกที่ได้เข้าถึงธรรมกายเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเทศนา คือ พระโกณฑัญญะ ที่เราเรียกว่าเป็นปฐมสาวก

ต่อแต่นี้ไปพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงอาศัยพระรูปรกายของพระองค์นั้นแสดงธรรมวินัยสั่งสอนประชาชน ทำให้คนจำนวนมากมาย เข้าถึงธรรมกาย แผ่ขยายกว้างออกไปตามลำดับ

แม้ว่าพระรูปกายของพระองค์จะได้ดับสลายไปตามกาลเวลา และตามคติธรรมดาของสังขารที่เมืองกุสินารา แต่ตอนนั้นพระธรรมวินัยได้ประดิษฐานมั่นคงแล้ว ประชาชนจำนวนมากจึงมีโอกาสเข้าถึงธรรมกายกันเรื่อยมา จนถึงปัจจุบันนี้เราทั้งหลายก็ยังสามารถเข้าเฝ้าพระองค์ สามารถเห็นพระองค์ได้ในทางธรรมกายนั้น สมดังพุทธดำรัสที่ว่า

“ดูกรวักกลิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

หมายความว่า การที่เราปฏิบัติเจริญธรรมทั้งหลายให้ได้รู้เข้าใจเห็นประจักษ์เพิ่มพูนขึ้นรวมเข้าเป็นธรรมกายชุ่มนุ่มธรรมขึ้นไว้ในตัวนั่นเอง จนได้เห็นอริยสังขารธรรม นั่นคือการได้เห็นองค์พระพุทธรูปเจ้า

เพราะฉะนั้น การจะได้เห็นได้เฝ้าพระพุทธรูปเจ้าอย่างแท้จริง ก็อยู่ที่การได้ประจักษ์ธรรมกาย คือได้รู้แจ้งบรรดาธรรมที่ทำให้พระองค์เป็นพระพุทธรูปเจ้า หรือการได้หยั่งรู้สังขารธรรมนั่นเอง

แม้ถึงเราจะได้เห็นรูปกายขององค์พระพุทธรูปเจ้า แต่ถ้าเราไม่เข้าใจธรรม ก็ไม่ชื่อว่าเห็นพระพุทธรูปเจ้าอย่างแท้จริง ดังที่พระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสกับพระวักกลิว่า

“แม้ผู้ใดจะเกาะชายสังขาภิของเรามา เดินตามเราไปทุกหนทุกแห่ง แต่ถ้าไม่เห็นธรรม ก็หาชื่อว่าเห็นเราไม่”

คือถึงแม้ว่าจะเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าโดยรูปกายอยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าไม่เข้าใจธรรมที่ทรงสั่งสอน ก็ไม่เรียกว่าเห็นองค์พระพุทธรูปเจ้าที่แท้จริง

เพราะฉะนั้น โอกาสที่จะมองเห็นธรรมกายหรือเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า จึงยังมีอยู่เสมอ

พระพุทธเจ้าได้อาศัยรูปกายของพระองค์นั้นแหละเป็นเครื่องเผยแผ่ธรรมกายให้แพร่หลายออกไป พระองค์ได้ทำรูปกายของพระองค์ให้เป็นของมีค่ามีประโยชน์

ดังนั้น แม้พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เราก็เห็นความสำคัญของพระรูปกายของพระองค์ อันเป็นที่รองรับเป็นที่อาศัย เป็นบ่อเกิดแห่งพระธรรมกาย จึงได้พากันเดินทางมายังประเทศอินเดียนี้ ยอมเสียสละเวลาเสียทุนทรัพย์จำนวนมากเพื่อจะมาดูสถานที่ เพื่อจะมาผ่านมัสการสถานที่ที่พระรูปกายของพระพุทธเจ้าได้เคยเกี่ยวข้องกับอาศัย

บัดนี้ เราก็ได้ผ่านสถานที่เหล่านั้นมาแล้ว ในบรรดาสถานที่เหล่านั้น นอกจากสังเวชนียสถานแล้ว ก็มีสถานที่บางแห่งที่พระพุทธเจ้าเคยไปประทับอยู่ ซึ่งควรจะกล่าวถึงเป็นพิเศษ

อาตมภาพได้กล่าวถึงเมืองราชคฤห์ เมืองหลวงแห่งแคว้นมคธว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ที่พุทธคยาแล้ว พระองค์ได้เสด็จเดินทางไปพบพระเบญจวัคคีย์ ลูกศิษย์เก่าของพระองค์ แล้วแสดงธรรมโปรด ได้เบญจวัคคีย์เป็นสาวกชุดแรกหรือกลุ่มแรกที่เมืองพาราณสี ณ ป่าอิสิปตนมิตทายวัน

หลังจากนั้น พระองค์ก็เสด็จมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในเมืองราชคฤห์ ที่เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ พระองค์ได้ตรัสเทศนาสำคัญๆ ระยะเวลาของพุทธกาลที่นี้

เรื่องราวที่เป็นเหตุการณ์ใหญ่ๆ ของพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นที่เมืองราชคฤห์นี้ แม้แต่เหตุการณ์ที่เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต คือการประชุมมืองค์ ๔ ประการ ที่เราประกอบพิธีบูชาเรียกว่า มาฆบูชา อันมาตถึงในวันนี้ ก็เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองราชคฤห์

ตามตำนานกล่าวว่า จาตุรงคสันนิบาตนั้นเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ ๙ เดือน

เมื่อพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาแห่งแคว้นมคธได้ถวายวัดเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงเผยแผ่ธรรมอยู่ ณ พระเวฬุวัน และบริเวณใกล้เคียง เช่น ที่กุเขาคิชฌกูฏที่เราได้ไปนมัสการถึงพระคันถกวี และที่เขาลูกเดียวกัณนั้น ก็ได้แสดงธรรมโปรดที่สนชะ ซึ่งพระสารีบุตรก็ได้อยู่ในสถานทีนั้นด้วย

ท่านกล่าวว่า พระสารีบุตรถวายงานพัดพระพุทธเจ้าอยู่ ณ พระปฤษฏางค์ คือข้างหลัง พลอยได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่ที่สนชะ และด้วยพระธรรมเทศนานั้น พระสารีบุตรก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในวันนั้นเอง

ก็พอดีถึงวันเพ็ญเดือน ๓ พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากกุเขาคิชฌกูฏ มายังพระเวฬุวัน ก็ประจวบเหตุการณ์ว่าพระสาวกในรุ่นแรกๆ ทั้งหมด เฉพาะที่เกิดขึ้นบริเวณใกล้ๆ นครราชคฤห์นั้น คือ พระสงฆ์สาวกที่เคยเป็นชฎิลมาก่อน ทั้งอุรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ และคยากัสสปะ อดีตชฎิล ๓ พี่น้อง รวมทั้งภิกษุบริวารเป็น ๑,๐๐๐ รูป กับอีกชุดหนึ่งที่เป็นหมู่บริวารของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะรวมทั้งหมด ๒๕๐ รูป รวมด้วยกันทั้งหมดเป็น ๑,๒๕๐ รูป พระภิกษุเหล่านี้ได้มาประชุมพร้อมที่บริเวณพระเวฬุวันมหาวิหารนั้นโดยมิได้นัดหมายกัน และวันเพ็ญเดือน ๓ นั้นก็เป็นวันที่ถือว่าสำคัญมาแต่โบราณตามหลักศาสนาพราหมณ์ด้วย

พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าเป็นโอกาสอันเหมาะ ก็ ได้ทรงแสดงธรรมที่เราถือกันว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์

โอวาทปาติโมกข์ ก็แปลว่า โอวาทหรือคำกล่าวสอน ที่เป็นหลักเป็นประธาน อย่างที่เรียกว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นหลักสำคัญให้ยึดถือปฏิบัติกัน

แต่ที่ชุมนุมนั้น เป็นที่ประชุมของพระอรหันตสาวก เป็นผู้ที่มีต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงธรรมสำหรับตนเอง คือเป็นผู้ที่บรรลุประโยชน์ตนเองโดยสมบูรณ์แล้ว เพราะฉะนั้น ท่านไม่มีภาระที่จะต้องทำเพื่อตนเองอีกต่อไป ภาระที่จะทำจึงมีแต่การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น คือการเผยแผ่ธรรม

เพราะฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ หลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนาแก่พระอรหันต์ทั้งหลายนั้น ก็มุ่งเพื่อให้ท่านยึดเป็นหลักในการนำไปเผยแผ่สั่งสอนผู้อื่นให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนกว้างขวางออกไป เป็นการชักชวนความเข้าใจกันในหมู่ผู้ทำงาน

จึงถือกันว่า โอวาทปาติโมกข์เป็นหลักธรรมที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา สำหรับนำไปใช้ในการเผยแผ่ให้ประชาชนเข้าใจ และประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ถ้ามองในแง่ผู้เผยแผ่ก็ถือว่าโอวาทปาติโมกข์นี้เป็นหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย

ที่นี้ หลักธรรมที่เป็นโอวาทปาติโมกข์นั้นเป็นอย่างไร ประเดี๋ยววาทมภาพจะได้อีกต่อไป

ตอนนี้อุบายจะพูดถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องปาติโมกข์ อีกสักหน่อย คำว่า “ปาติโมกข์” นั้น แม้ญาติโยมเองก็อาจจะได้ยินได้ฟังอยู่บ่อยครั้ง เมื่อถึงวันเพ็ญ หรือวันแรม ๑๕ ค่ำ คือวันเดือนเต็มและวันเดือนดับ คือในแต่ละครั้งเดือนนั้น เราจะได้ยินว่าพระสงฆ์ลงอุโบสถสวดปาติโมกข์

แต่ในวันนี้ หรือในวันมาฆบูชา เรามีคำว่า โอวาทปาติโมกข์ โยมอาจจะสงสัยว่า ปาติโมกข์ก็มีอยู่แล้วในพระวินัยที่พระสงฆ์ไปสวด แล้วมีโอวาทปาติโมกข์ในวันมาฆบูชาอีกต่างกันอย่างไรรู้ ก็ขอชี้แจงให้เข้าใจโดยย่อ

นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าพระอรรถกถาจารย์ กล่าวว่า ปาติโมกข์มี ๒ อย่าง

คำว่า “ปาติโมกข์” นี้ ต้องเข้าใจความหมายเสียก่อน เราเคยได้ยินคำว่า मुख หรือ ประมุข คำว่าปาติโมกข์ก็มีรากศัพท์คล้ายๆ กับคำว่าประมุข หรือมุขนั่นเอง मुख หรือ ประมุขก็แปลว่าเป็นหัวหน้า หรือเป็นใหญ่เป็นประธาน ปาติโมกข์ก็มีความหมายทำนองนั้น หมายถึงคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน

ปาติโมกข์ สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานนั้นมี ๒ อย่างๆ หนึ่งเรียก โอวาทปาติโมกข์ อย่างที่เรารู้จักในวันมาฆบูชา และอย่างที่สอง ท่านเรียก อาณาปาติโมกข์

โอวาทปาติโมกข์ แปลว่า ปาติโมกข์ที่เป็นโอวาท ปาติโมกข์ที่เป็นโอวาท ก็คือว่า สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานในด้านคำกล่าวสอน หรือคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน

ส่วนอีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า อาณาปาติโมกข์ ก็แปลว่า สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานด้านอำนาจ

อาณา แปลว่า อำนาจ สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานในอำนาจ ก็คือวินัย ได้แก่ ระเบียบวินัยที่เป็นหลักเป็นประธานสำหรับพระสงฆ์ได้ยึดถือปฏิบัติ

ปาติโมกข์ทั้ง ๒ อย่างนี้ มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันอยู่ ท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแต่โอวาทปาติโมกข์ ในที่ประชุมสงฆ์ตลอดเวลา ๒๐ พรรษาต้น

นี่หมายความว่า โอวาทปาติโมกข์นี้พระพุทธเจ้ามิได้ทรงแสดงเฉพาะในวันมาฆบูชาเท่านั้น วันมาฆบูชาถือว่าเป็นวันเริ่มต้น หรือเป็นครั้งสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ ต่อแต่นั้นมาก็ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์นี้ ในการประชุมสงฆ์อีกเรื่อยมา ทรงปฏิบัติเช่นนี้ตลอด ๒๐ พรรษา

ครั้นเมื่อครบ ๒๐ พรรษาแล้ว ตอนนั้นคณะสงฆ์ขยายใหญ่กว้างขวางมากขึ้น มีพระภิกษุบวชใหม่จำนวนมาก ในจำนวนพระที่บวชกันมากมายนี้ มีผู้มาจากชาติตระกูลต่างๆ กัน มีความประพฤติยิ่งหย่อนกว่ากัน ก็ได้มีพระภิกษุบางพวกที่ประพฤติปฏิบัติไม่ดีไม่งาม มีการทำความผิดเกิดขึ้น ก็มีการบัญญัติพระวินัยเรียกว่า “สิกขาบท” มีข้อห้าม มีบทลงโทษต่างๆ ขึ้นมา พระพุทธเจ้าก็ตรัสให้รวมเอาบทบัญญัติเหล่านี้มาให้พระสงฆ์สวด เอมามาแสดงในวันเพ็ญ วันดับ ทุกกึ่งเดือน และพระองค์ก็ได้ทรงดแสดงโอวาทปาติโมกข์ตั้งแต่นั้นมา

สิกขาบท หรือระเบียบวินัยข้อปฏิบัติทั้งหลายที่นำเอามาแสดงในระยะหลัง ตั้งแต่พรรษาที่ ๒๐ ไปแล้วนี้ ท่านเรียกอาณาปาติโมกข์ เป็นปาติโมกข์ฝ่ายพระวินัย ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับอำนาจ เป็นเรื่องของการใช้อำนาจบังคับ

ที่ว่านี้หมายความว่า ถ้าฝ่าฝืน จะมีความผิด จะถูกลงโทษ เช่น ถ้าภิกษุดื่มสุรา ก็เป็นอาบัติ มีความผิด เป็นต้น นี้รวมอยู่ในอาถรรพปาติโมกข์

เป็นอันว่า **ปาติโมกข์** มี ๒ อย่าง อย่างที่ ๑ คือ **โอวาทปาติโมกข์** เป็นแต่หลักคำสอนที่จะกล่าวต่อไป ซึ่งเป็นเรื่องของวันมาฆบูชา ที่ใช้สวดเป็นหลักอยู่ ๒๐ ปี

ต่อจากนั้นก็มียोगที่ ๒ **อาถรรพปาติโมกข์** คือ บัญญัติทางพระวินัยที่พระสงฆ์ใช้สวดกันทุกกึ่งเดือน ในวันเดือนเต็ม หรือวันเพ็ญ และวันเดือนดับ คือแรม ๑๔, ๑๕ คำ อย่างที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ เรียกพระลงอุโบสถสวดปาติโมกข์

ขอย้อนกลับไปเรื่องโอวาทปาติโมกข์ หรือคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในวันมาฆบูชา ขอให้ความรู้เกี่ยวกับการประชุมที่นั่นสักหน่อยหนึ่ง คือเรื่อง “จาตุรงคสันนิบาต”

จาตุรงคสันนิบาต นั้นก็เกี่ยวเนื่องกับโอวาทปาติโมกข์ หมายความว่า มีจาตุรงคสันนิบาตแล้ว จึงมีโอวาทปาติโมกข์ จาตุรงคสันนิบาต ก็คือการประชุมที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ เมื่อมีการประชุมที่พร้อมด้วยองค์ ๔ ประการแล้ว พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์

พูดอีกอย่างหนึ่งก็เหมือนบอกว่า จาตุรงคสันนิบาตเป็นเหตุให้มีโอวาทปาติโมกข์ หรือบอกอีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ในที่ประชุมจาตุรงคสันนิบาต

การประชุมจาตุรงคสันนิบาต หรือการประชุมที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการนั้น เป็นอย่างไร

“สันนิบาต” แปลว่าการประชุม หรือที่ประชุม

“จาตุรงค” มาจากคำว่า จตุ หรือ จาตุร กับ องค หรือ ชังค, องค ก็แปลว่าองค์ หรือส่วนประกอบ, จาตุร ก็มาจาก จตุ แปลว่า สี่, จาตุรงค จึงแปลว่า มีองค์ ๔

รวมแล้ว จาตุรงคสันนิบาต ก็แปลว่า การประชุมหรือที่ประชุมอันมีองค์ ๔ ประการ

องค์ หรือส่วนประกอบ ๔ ประการนั้น มีดังนี้

ข้อหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายที่มาประชุมกัน รวมทั้งหมด ๑,๒๕๐ องค์ ล้วนเป็นเอหิภิกขุ คือ เป็นผู้บวชด้วยการอุปสมบทที่เรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา”

การบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา ก็คือการบวชโดยพระพุทธเจ้าเอง ที่เรียก เอหิภิกขุ ก็เรียกตามคำที่พระพุทธเจ้าใช้ในการบวชพระภิกษุเหล่านั้น มาจาก “เอหิ ภิกขุ” เป็นคำเริ่มต้นที่ตรัสในการบวชนั้น แปลว่า “ดูกรภิกษุ จงมา” ความเต็มว่า จงมาเป็นภิกษุประพฤติพรหมจรรย์

ถ้าหากผู้นั้นยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็จะมีคำตรัสต่อไปอีกว่า เพื่อกะทำให้สุดแห่งทุกข์เกิด อะไรทำนองนี้ หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เองด้วยคำว่า “เอหิภิกขุ” ท่านจึงมาเป็นภิกษุเกิด เป็นต้น

พระภิกษุทั้ง ๑,๒๕๐ รูป เป็นผู้ที่บวชโดยพระพุทธเจ้า ประทานอุปสมบทให้เอง คือเป็นลูกศิษย์พระพุทธเจ้าที่ทรงบวชให้โดยตรง นี่เป็นข้อที่หนึ่ง

ข้อที่สอง พระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น แล้วก็เป็นผู้ที่ได้อภิญญา ๖ ด้วย

นี่หมายความว่า นอกจากเป็นพระอรหันต์แล้ว ยังมี
ความรู้ความสามารถพิเศษขั้นสูงสุดด้วย

พระอรหันต์นั้นก็มีความสามารถไม่เท่ากัน ถ้าเป็นพระ
อรหันต์สุขขวิปัสสก ก็ได้เพียงความรู้แจ้งอริยสัจ เป็นผู้หมด
กิเลส ลีนความทุกข์แล้ว แต่ไม่มีความสามารถพิเศษที่เรียกว่า
อภิัญญาต่างๆ

แต่พระอรหันต์ผู้มาประชุมครั้งนี้มีความรู้ความสามารถ
พิเศษครบอภิัญญา ๖ ทั้งมีฤทธิ์ มีเจโตปริยญาณ กำหนดรู้ใจ
คนอื่นได้ มีปุพพนิवासานุสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้ มีทิพพ
จักขุ มีตาทิพย์ มีทิพพโสต มีหูทิพย์ กับทั้งมีญาณทำอาสวะให้
สิ้นไป

ข้อที่สาม พระภิกษุทั้ง ๑,๒๕๐ รูปนั้นมาประชุมกันโดย
มิได้นัดหมาย

ข้อที่สี่ วันนั้นเป็นวันมาฆปุรณมี คือ วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ
กลางเดือน ๓ ซึ่งเป็นวันสำคัญของศาสนาพราหมณ์แต่เดิมมา

รวมเป็นองค์ประกอบ ๔ ประการ จึงเรียกว่าจาตุรงค-
สนนิบาต แปลว่าการประชุมพร้อมด้วยองค์ ๔ และในที่ประชุม
ที่พร้อมด้วยองค์ ๔ นี้แหละ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดง
โอวาทปาติโมกข์ คือคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธานสำหรับนัก
เผยแผ่พระพุทธรศาสนาจะนำไปยึดถือในการดำเนินงานสั่ง
สอนธรรม และจะเป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับ
พุทธศาสนิกชนต่อไป

ต่อไปนี้อาตมภาพก็จะได้กล่าวถึงตัวคำสอนที่เรียกว่า
โอวาทปาติโมกข์ ว่ามีเนื้อหาสาระสำคัญอย่างไร

วันนี้ ถือว่าโยมมาใช้วันมาฆบูชาเล่าเรียนคำสอน หรือ เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา อาจจะเป็นเรื่องหนัก สักหน่อย แต่ก็ เป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์ ในฐานะที่เราเป็น พุทธศาสนิกชน ก็ควรรู้เข้าใจสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ให้ชัดเจนพอสมควรตามกำลังของตน

ในโอวาทปาติโมกข์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นข้อความ เพียงสั้นๆ เราจึงเรียกกันว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา หรือ หัวใจคำสอนของพระพุทธเจ้า

คำว่าหัวใจนั้น ปกติใช้กับสิ่งที่เป็นแก่นเป็นตัวสาระ สำคัญจริงๆ ฉะนั้นจึงไม่มีเรื่องราวอะไรมากมาย เป็นข้อความ สั้นๆ ทั้งหมด ๓ คาถากิ่ง คือมี ๓ คาถากับอีกครึ่งคาถา อาตม ภาวจะแยกให้ฟังเป็น ๓ ตอน โดยจะให้ฟังเป็นภาษาบาลีก่อน

คาถาที่ ๑ ว่า

ขนฺติ ปรมํ ตโป ตีติกฺขา
 นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
 น หิ ปพฺพชิตฺโต ปรูปมฺชาติ
 สมโณ โหติ ปรี วิເจษยนฺโต ฯ

ต่อไป คาถาที่ ๒ ซึ่งเราส่วนมากรู้จัก มักจำกันแม่นยำ

สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปฺสมฺปทา
 สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ ฯ

ตอนที่ ๓ มีคาถากับอีกครึ่งคาถา เรียกว่าคาถากิ่ง ดังนี้

อนุปฺวาโท อนุปฺมาโต ปาติโมกฺเข จ สํวโร
 มตฺตตฺถญฺตา จ ภตฺตสฺมี ปนฺตญฺจ สยนาสนํ
 อธิจฺจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธาน สาสนํ ฯ

จะกล่าวเนื้อความในคาถาทั้ง ๓ นั้นต่อไป ว่าตามลำดับที่ยกมาพูดข้างต้นว่า

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกขา

ขันติ คือความอดกลั้นได้ เป็นตบะอย่างยิ่ง

นิพพานํ ปรมํ วทนฺตี พุทฺธา

พระพุทธรูปทั้งหลายกล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม (ธรรมสูงสุด)

น หิ ปพฺพชฺชิตํ ปรูปจฺจํ

ผู้ทำร้ายคนอื่น ไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต (นักบวช)

สมฺโณ โหติ ปรี วิหะชยนฺโต

ผู้เบียดเบียนคนอื่น ไม่ถือว่าเป็นสมณะ

นี่เป็นคาถาที่ ๑

การที่จะเข้าใจเนื้อความของโอวาทปาติโมกข์ เราควรเข้าใจสภาพแวดล้อมในสมัยพุทธกาลด้วย จึงจะเห็นคุณค่าของพระคาถาที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสออกมา

คาถาที่ ๑ พระพุทธรูปเจ้าตรัสหลักการสำคัญที่แสดงลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนา ให้พระสาวกที่ไปเผยแผ่และผู้ฟังคำสอน สามารถแยกพระพุทธศาสนาออกจากศาสนาอื่นๆ ที่เผยแพร่หรือเชื่อถือกันอยู่ ดังเช่นศาสนาพราหมณ์

ในการเผยแผ่นั้น ความเข้าใจลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งสำคัญ เพราะมีศาสนาอื่นๆ ที่เผยแพร่กัน และประชาชนก็เชื่อถือเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะคนที่มาฟังคำสอนนั่นเอง เขามีความเชื่อในศาสนาของเขาอยู่เดิม พระสาวกที่จะไปสั่งสอนจะต้องสามารถแยกให้เห็นลักษณะของพระพุทธศาสนาว่าต่างจากศาสนาเหล่านั้นอย่างไร

คาถาที่ ๑ บอกหลักการสำคัญให้เห็นลักษณะทั่วไปของ พระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่หลักการในบาทคาถาแรกว่า ชั้นดี ความอดทน คือความอดกลั้นได้ เป็นยอดตบะ

เมื่อมองดูสภาพแวดล้อมของอินเดียอย่างที่โยมเดินทาง มาในครั้งนี้ ก็จะมีใจหลักการนี้ชัดมากขึ้น เพราะว่า เราได้มาอยู่ในสถานที่นี้เอง ได้เห็นได้ยินแล้วก็ได้เรียนรู้ อย่างที่ ท่านพระครูทวีได้เล่าประสบการณ์ของท่านให้ฟัง

อินเดียตั้งแต่ก่อนพุทธกาล จนกระทั่งถึงสมัยพุทธกาล มีความนิยมในการบำเพ็ญตบะ ถือว่าตบะนั้นเป็นข้อปฏิบัติ สำคัญที่จะเผาผลาญกิเลส ทำให้คนพ้นจากความทุกข์ ทำให้ เข้าถึงธรรมที่แท้จริงได้ เพราะฉะนั้น นักบวชทั้งหลายก็พากัน บำเพ็ญตบะทั่วไปหมด คนทั้งหลายเริ่มตั้งแต่ชาวบ้านทั่วไป ก็มีความนิยมนับถือว่า ถ้าเป็นนักบวชแล้ว ก็ต้องบำเพ็ญตบะ นักบวชบำเพ็ญตบะแล้ว ประชาชนก็มีความเลื่อมใส

อย่างพระพุทธเจ้าเอง เมื่อเสด็จออกบวรพาแล้ว ก็ยังได้ ทดลองบำเพ็ญตบะตามตำนานว่าถึง ๖ ปี เป็นเวลาดัง ยาวนาน พระเบญจวัคคีย์ก็เป็นตัวแทนของคนในสมัยนั้น ระหว่างที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญตบะ ก็พากันมาปฏิบัติอยู่ด้วยความเชื่อว่า พระองค์จะได้บรรลุธรรม แล้วจะได้สั่งสอนตน ให้ ตนได้มีส่วนแห่งธรรมนั้นด้วย

ครั้นแล้ว พอเห็นพระโพธิสัตว์ทรงละทิ้งตบะ เลิกบำเพ็ญ ทุกรกิริยา โดยทรงเห็นว่ามิใช่ทางที่ถูกต้อง ทรงดำเนินใน มัชฌิมาปฏิปทา พวกเบญจวัคคีย์นั้น ก็พากันคลายความ เลื่อมใส ถึงกับละทิ้งเจ้าชายสิทธัตถะหรือพระโพธิสัตว์ไปเสีย นั้นก็เพราะเขามีความเชื่อถือในเรื่องตบะเป็นอย่างยิ่ง

สภาพแวดล้อมเป็นที่ประจักษ์อยู่อย่างนี้ แม้ในสมัยปัจจุบัน อินเดียก็ยังมีเชื่อเรื่องตบะ การบำเพ็ญทุกรกิริยา การบำเพ็ญอุตตกิลมถาญโยค การทรมานตนให้ลำบาก ยังทำกันอยู่มากมาย คนปฏิบัติก็เชื่อถือ คนเห็นก็นับถือ

ในการเดินทางคราวนี้ เราไม่มีโอกาสเดินทางไปดูการบำเพ็ญตบะเท่าใด แต่อาตมภาพก็ได้ยินมาว่า การบำเพ็ญทุกรกิริยาเหล่านี้ยังแพร่หลายอยู่ในอินเดีย คนยังเชื่อถือกันมาก

พระพุทธเจ้าเคยทรงบำเพ็ญตบะอย่างนั้นมาแล้ว แล้วก็ทรงละเลิก เพราะเห็นว่าไม่ใช่ทางปฏิบัติที่ถูกต้อง แล้วพระองค์ก็ได้ดำเนินในมัชฌิมาปฏิปทาจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จ คือการตรัสรู้ ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้า

เมื่อพระองค์เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้ทรงสอนให้คนทั้งหลายมีความเข้าใจที่ถูกต้องว่า ตบะอย่างที่บำเพ็ญกันอันเป็นทุกรกิริยานั้น เป็นการทรมานตนให้เดือดร้อนเปล่าๆ ไม่ใช่ทางแห่งการพ้นทุกข์ ไม่ใช่เป็นเครื่องเผาผลาญกิเลสที่แท้จริง

คำว่า “ตบะ” นั้น แปลว่าเครื่องเผาผลาญกิเลส จึงต้องบำเพ็ญเพียรกันเป็นการใหญ่ แต่การบำเพ็ญเพียรของนักบวชสมัยโบราณนั้น บำเพ็ญเพียรโดยการทรมานร่างกาย เพราะเข้าใจว่าร่างกายนี้ เต็มวอยากนั้น อยากนี้ ทำให้เราต้องปรนเปรอบำรุงบำเรอมัน ยิ่งปรนเปรอตามอยาก กิเลสก็ยิ่งหนาแน่นเฟื่องฟู จึงต้องกดต้องข่มทรมานมันเสีย ไม่ให้กิเลสกำเริบ

บ้างก็เข้าใจว่า เมื่อกดข่มทรมานตนเองแล้ว จะเกิดพลังอำนาจไปบีบบังคับเทพเจ้าให้โปรดปรานยอมตามใจตัว

พวกที่ถือลัทธิอย่างนี้จึงเอาร่างกายไปเพียรพยายามทำการบีบคั้นตนเองอย่างที่จะทำได้ยากที่สุด เช่น กลั่นลมหายใจเอาตัวเข้าน้ำในฤดูหนาว ยืนตากแดดกลางฤดูร้อน ยืนขาเดีวนอนบนหนาม อดข้าว อดอาหารต่างๆ โดยเห็นไปว่าเป็นการเผาผลาญกิเลส ทำให้กิเลสเหือดแห้งไป และเกิดพลังภายใน

พระพุทธเจ้าทรงทดสอบทดลองแล้วว่า นั่นมิใช่ทางที่ถูกต้อง และได้ตรัสให้เข้าใจกันใหม่ว่า การเผากิเลสหรือตบะไม่ใช่จะสำเร็จด้วยการเพียรพยายามทำร่างกายให้เดือดร้อนอย่างนั้น จะต้องเข้าใจตบะให้ถูกต้อง ตบะที่ถูกต้องก็คือขันติ

ขันตินั้น เป็นตบะอย่างไร ขันติคือความอดทน หมายถึงความทนทานต่อสิ่งที่เข้ามากระทบกระทั่ง กระทบกระทั่งกายก็มี เช่น ความลำบากตรากตรำต่างๆ ความร้อน ความหนาว แสงแดดสายลมต่างๆ เป็นเรื่องที่จะทำให้เกิดความเดือดร้อน กระทบกระทั่งใจก็มี เช่น วาจาเสียดแทงของผู้อื่น คำกล่าวที่เข้ามากระทบกระทั่งใจ ความลบหลู่ดูหมิ่นอะไรต่างๆ จะต้องมีความอดทน หรือความทนทาน

แต่ความทนทานนั้นจะต้องมีเป้าหมาย ไม่ใช่ว่าคงทนหรือทนทานไปเปล่าๆ ปล่อยให้ ถ้าเราทนไปเฉยๆ อย่างไม่เห็นผล เช่น ร้อนแดดก็ทนได้ อะไรต่างๆ ทนไปเฉยๆ ก็คงไม่ได้อะไรขึ้นมามากมาย นอกจากว่าไม่ไว้วางใจ ไม่อุ่นใจ ไม่ทะเลาะกัน ไม่มีเรื่องเดือดร้อนบานปลาย ก็เป็นประโยชน์อยู่ แต่บางทีก็กลายเป็นโทษ เช่น ทนแดดทนกระหายจนกลายเป็นป่วยไข้ ก็เป็นการทรมาณตนให้ลำบากเปล่าอีกแบบหนึ่งนั่นเอง

ความอดทนที่จะมีความหมายแท้จริง ก็หมายถึงว่า เรามีเป้าหมาย หรือมีทางดำเนินของเรา

ดังเช่นว่า เราดำเนินด้วยความเข้าใจในมรรคาที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ มีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น เราก็ดำเนิน แน่วแน่ในแนวทางของเราเพื่อจุดหมายที่เรามุ่งประสงค์อย่าง แท้จริง มีความพยายามเด็ดเดี่ยว มีความเพียร เราก็อดทนต่อ สิ่งที่มากระทบกระทั่ง ยั่วยุ บ้ายวน ไม่หวั่นไหว ไม่ท้อถอย ไม่ หยุดเล็กเสี้ยว และไม่หันเหออกจากทาง ทำให้สามารถเดินไปใน แนวทางของเราได้จนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย ความอดทนอย่าง นี้จะประกอบไปด้วยกับความเพียร

เพราะฉะนั้น ในบางคราวพระพุทธรเจ้าจะตรัสถึงคำว่า ขันติ หรือความอดทนนี้โดยมีความหมายถึงความเพียรด้วย เช่นอย่างในสมรवासธรรม ๔ ประการ ที่เรียกว่า สัจจะ ทมะ ขันติ จากะ อันนั้น ขันติ ท่านบอกว่าหมายถึงความเพียร หรือ มุ่งเน้นที่ความเพียร

ขันติ ความอดทนซึ่งพรังพร้อมไปด้วยความเพียร ก็ หมายถึงความอดทนต่อสิ่งที่เข้ามากระทบกระทั่งยั่วเย้า ไม่ย่อ nderย่อต่ออุปสรรคสิ่งขวางกั้นทั้งหลาย มุ่งหน้าไปสู่จุดมุ่งหมาย เดินทางเรื่อยไปไม่ลดละ ไม่ย่อ nderย่อท้อถอย อันนี้แหละคือตัว ตบะ เครื่องแผดเผากิเลส จะทำให้สามารถดำเนินในมรรคา ทำ ให้บรรลุเป้าหมายของเราได้ อันนี้คือตัวตบะที่แท้จริง

ที่พูดมานั้นเป็นความหมายของขันติคือความอดทน อย่างรวบๆ กว้างๆ แต่ควรพูดให้จำเพาะความหมายที่ทรงเน้น ไว้ด้วย คือขันติสำคัญที่ตรัสว่าเป็นตติศึกษา ซึ่งมีคำอธิบายว่า เป็นอธิวาสนขันติ อันนี้เป็นขันติที่สำคัญยิ่งสำหรับการอยู่รวม กันในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะเกี่ยวกับความเชื่อและลัทธิศาสนา

ขันติในแง่นี้คือความอดทนได้ต่อถ้อยคำการแสดงออกที่กระทบกระทั่งขัดแย้ง คำเสียดแทงแสดงหุ ตลอดจนคำกล่าวหาว่าร้าย ยอมฟังยอมทนได้ สามารถดำรงในเมตตา เช่น พุดจกกันได้ ใช้วาจาแก้ปัญหาด้วยเมตตาในทางของปัญญา

ความอดทนยอมรับกันได้นี้สำคัญอย่างไร จะเห็นตัวอย่างชัดเจนมากมายในประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก ที่มนุษย์ทนกันไม่ได้ ยอมรับฟังกันไม่ได้ แม้แต่ทนอยู่ร่วมกันไม่ได้ ในการที่จะมีความเชื่อถือต่างกัน สั่งสอนพุดจกตามหลักลัทธิศาสนาที่ต่างกัน เป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทฆ่าฟันสังหาร จนถึงทำสงครามห้ำหั่นกันมากมายและยืดเยื้อยาวนาน จนกระทั่งต้องยกขันติธรรมนี้ขึ้นมาตั้งเป็นหลักการอันเด่นในอารยธรรมของเขา ดังที่เรียกว่า tolerance ซึ่งรักษาปฏิบัติกันยากนักหนา

ขันติธรรม ที่เรียกว่า tolerance อย่างนั้น เป็นของปกติสามัญตลอดความเป็นมาของพระพุทธศาสนา ดังที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป จนพุทธศาสนิกชนเองบางที่ไม่มองเห็นความหมายที่สำคัญของหลักการใหญ่ข้อแรกแห่งโอวาทปาติโมกข์ คือ “ขันติปรมฺ ตโป ตีติกฺขา” นี้ อันควรตระหนักที่จะเผยแผ่ให้มวลมนุษยสังวรกันด้วยดี

เป็นอันว่า ตบะอยู่ที่ขันตินี้ ไม่ใช่การทรมานร่างกายให้ลำบากเดือดร้อน อย่างที่นักบวชทั้งหลายสมัยพุทธกาลและก่อนพุทธกาลนิยมกัน หรือแม้แต่นิยมกันในอินเดียจวบจนทุกวันนี้ นี่เป็นความหมายในพระโอวาทปาติโมกข์ ข้อที่ ๑

ต่อไปข้อที่ ๒ เมื่อตรัสถึงตบะอย่างแท้ ที่จะทำให้เราดำเนินมั่นในมรรคาไปจนบรรลุจุดหมายแล้ว พระพุทธเจ้าก็ตรัสให้เห็นจุดหมายของพระพุทธศาสนาว่าคืออะไร เพราะหลักการสำคัญอยู่ที่ว่า เมื่อเราจะเดินไป เราต้องรู้จุดหมายของเรา พระพุทธศาสนาที่เรานับถือมีอะไรเป็นจุดหมาย เราต้องรู้ ถ้าเราไม่รู้ การปฏิบัติก็เลื่อนลอย บางทีก็อาจจะมลาย

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้วในพระโอวาทปาติโมกข์ ในจาตุรงคสันนิบาตนี้ โดยทรงแสดงจุดหมายของพระพุทธศาสนาไว้ ด้วยข้อความต่อไปนี้ว่า

“นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา”

“พระพุทธรักษาทั้งหลาย กล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม”

หลักนี้บอกชัดเลยว่า จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา คือนิพพาน ข้อนี้ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจไม่ยำกั้นไว้ให้จริงจัง แม้แต่คนในพระพุทธศาสนาก็อาจจะเลื่อนเปื้อนไป เช่น บางทีก็เข้าใจไปว่าสวรรค์นี่แหละคือจุดหมายของพระพุทธศาสนา ถ้าไม่ยืนยันตรงอยู่ในจุดหมายนี้แล้ว ก็มีทางเขวได้ง่าย

สวรรค์เป็นได้เพียงส่วนหรือขั้นตอนหนึ่งในทางดำเนินที่ถูกต้อง เราจะบรรลุสวรรค์ด้วยการทำบุญ บำเพ็ญกุศลธรรม แต่ต้องเข้าใจว่าสวรรค์นั้นยังไม่ใช่จุดหมายที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา เราอาจเอาสวรรค์เป็นที่พัก หรือทางผ่านระหว่างทางก็ได้ แต่ถ้ามัวเพลินอยู่แค่ที่พักนี้ ก็จะทำให้เราชักช้า หรือถึงกับหลงทาง หรือพลัดออกจากทาง ลืมจุดหมายที่แท้ไปเลย

จุดหมายที่แท้จริงนั้นคือนิพพาน อันเป็นภาวะแห่งสันติ อิศรภาพ ความสว่างแจ้งแห่งวิชา ที่ทำให้มีจิตใจบริสุทธิ์ เบิกบาน ผ่องใส ปราศไร้ความมัวหมองของกิเลส ปลอดภัยจากปวงทุกข์ ไม่มีอะไรบีบคั้นรบกวนจิตใจ แม้ถ้าถูกโลกธรรมกระทบ ก็ไม่หวั่นไหว มีความเบิกบานผ่องใสเป็นสุขทุกเวลา

ทั้งนี้ ตั้งต้นแต่ระดับง่าย ๆ ก็ดับกิเลสได้ชั่วคราว โดยปลอดภัยจากโลภะ โทสะ โมหะ จิตใจไม่มีความเศร้าหมอง ไม่ถูกกิเลสรบกวน ขึ้นบานผ่องใสได้ตามกาลตามโอกาส จนกระทั่งขั้นสุดทำายเป็นสมุทฺเทปหาน คือละกิเลสได้โดยสมบูรณ์ เป็นพระอรหันต์ ผู้มีจิตใจเบิกบานผ่องใสเป็นสุขตลอดทุกเวลา ปราศจากทุกข์สิ้นเชิง โดยถึงความเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง

อันนี้เป็นความในบาทที่สอง ของคาถาที่ ๑ คือเมื่อดำเนินตามมรรคาของพระพุทธศาสนา ก็จะลู่ถึงเป้าหมายนี้

เมื่อได้ตรัสให้เห็นแล้วว่า จุดหมายของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ตรัสต่อไปถึงหลักการอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงลักษณะของพระพุทธศาสนา คือความเป็นนักบวช

“นักบวช” ตามความหมายของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร นักบวชเป็นที่ปรากฏชัดเจนของศาสนา เวลาคนมองศาสนา ก็มักมองที่นักบวชก่อน มองนักบวชแล้วก็มองไปที่วัด แต่ถ้าวัดไม่มีพระ ก็ไม่มีความหมาย พระหรือนักบวชนี้แหละ เป็นหลักสำคัญของศาสนา เป็นลักษณะที่ปรากฏชัดเจนออกมา

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสหลักการของความเป็นนักบวช ซึ่งเป็นลักษณะของพระพุทธศาสนา ในคาถาตอนนี่ว่า

“น ทิ ปพฺพชิตฺโต ปฺรฺพมาติ
สมณฺโณ โหติ ปรี วิหฺเจยฺนุโต”

ผู้ทำร้ายคนอื่น ไม่เป็นบรรพชิต

ผู้เบียดเบียนคนอื่น ไม่เป็นสมณะ

หลักการนี้แสดงลักษณะของนักบวช คือบรรพชิต หรือผู้เป็นสมณะว่า เป็นผู้ที่ไม่เบียดเบียนคนอื่น ปราศจากการทำร้ายผู้อื่น โดยเป็นผู้สงบ ดังที่ “สมณะ” แปลว่าผู้สงบจากกิเลส หรือสงบจากการเบียดเบียน และ “บรรพชิต” ก็แปลว่าผู้เว้นจากบาป รวมทั้งเว้นจากการเบียดเบียนเหมือนกัน

ที่ว่าเป็นลักษณะของบรรพชิต หรือสมณะ หรือนักบวช ตามความหมายในพระพุทธศาสนา ซึ่งก่อนนั้นคนไม่ได้เข้าใจอย่างนี้

ขอให้ดูลักษณะของนักบวชทั่วไปตามที่เขาเป็น ตามที่เขาเข้าใจในพุทธกาล คนจำนวนไม่น้อยมองไปที่การบำเพ็ญตบะ โดยเข้าใจว่าถ้าเป็นนักบวช หรือเป็นสมณะ ก็คือต้องบำเพ็ญตบะทรมาณร่างกายของตน หรืออาจมีความหมายว่า จะต้องไปบำเพ็ญพรตอยู่ในป่า ไปเป็นฤๅษีชีไพร กินผักผลไม้ไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้คน

อย่างไรในลัทธิฤๅษีชีไพรที่มีมาก่อนพุทธกาล ตามเรื่องในชาดกมากมาย ฤๅษีดาบสที่มีเยอะแยะทั่วไป มักไม่เข้าใจหลักที่กล่าวมา คือไม่ได้เว้นจากการเบียดเบียนทำร้าย ไม่มีความประพฤติสงบ บางตนมัวยุ่งแข่งฤทธิ์กัน หรือแข่งกับเทวดา บ้างก็เก่งกาจในการสาปแข่งคนโน้นคนนี้ พระพุทธเจ้าไม่ทรงถือว่าเป็นสมณะ หรือเป็นบรรพชิตที่แท้จริง

อีกอย่างหนึ่ง คนจำนวนมากติดอยู่ที่ลักษณะภายนอก โดยมองที่เครื่องนุ่งห่ม เช่น การนุ่งหนังเสือ การนุ่งมวยผมเป็น ขฎา ดังเช่นนักบวชชฎิล หรือดูที่อากัปกิริยาในการบำเพ็ญพรต ต่างๆ แล้วก็ถือว่าเป็นนักบวช พระพุทธเจ้าตรัสว่า อันนั้นไม่ใช่ เป็นความหมายของความเป็นสมณะหรือบรรพชิตที่แท้จริง

พูดกว้างๆ คนมองความเป็นสมณะเป็นนักบวช ไม่ตรง สาระ มองในความหมายว่าเป็นเจ้าพิธี ติดต่อบรรพชิตกับเทพใน สวรรค์ได้บ้าง มองที่ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ หรือที่อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์บ้าง มองที่ชีวิตความเป็นอยู่แยกตัวหลบหนีสังขม หรือแปลกมนุษย์ เช่นวางท่าที่เฉยเมยไม่ใส่ใจต่อใครๆ อะไรรูๆ บางทีปล่อยตัวมอมแมม เช่นไม่อาบน้ำ ปล่อยผมยาวไม่ตัด เลย บำเพ็ญตบะทรมานตัวต่างๆ นุ่งห่มคากรวง หนังเสือ ฯลฯ

สรุปว่า บรรพชิต สมณะ ที่พระพุทธเจ้าตรัสในบาทที่ ๓ และ ๔ นี้ คือเป็นผู้สงบ ไม่เบียดเบียนทำร้าย ปราศจากเวรภัย เป็นสัญลักษณ์ของความเกษมสวัสดีปลอดภัยไร้การ เบียดเบียน เห็นสมณะพบพระที่ไหน ก็ปลอดภัยโปร่งโล่งใจไร้ภัย อันตราย เป็นอันว่าจบความในคาถาที่ ๑ ของโอวาทปาติโมกข์ ซึ่งบอกหลักการที่แสดงลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนา

พระสงฆ์ซึ่งทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระศาสนา เมื่อไปถึง สอนเขา ก็ต้องสามารถแยกแยะลักษณะของพระพุทธศาสนา ให้เห็นว่าแตกต่างจากศาสนาอื่นอย่างไร ให้ประชาชนที่มาจับฟัง แยกได้ว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาต่างไปจากที่คน เชื่อถือกันโดยทั่วไปในลัทธิศาสนาอื่นอย่างไร อันนี้เป็นความ ในคาถาที่ ๑ ของโอวาทปาติโมกข์

ต่อไปนี้เป็น คาทาที่ ๒ ที่รู้จักกันมาก มีความดังนี้

บาทที่ ๑ สพฺพปาปสฺส อกรรม

การไม่ทำความชั่วทั้งปวง หรือการไม่ทำบาปทั้งปวง

บาทที่ ๒ กุสลสฺสุปสมฺปทา

การทำกุศลคือความดีให้ถึงพร้อม

บาทที่ ๓ สจฺจิตฺตปริโยทปนํ

การทำจิตใจของตนให้ผ่องใสบริสุทธิ์

บาทที่ ๔ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

นี่เป็นคำสอนของพระพุทธรักษาทั้งหลาย

อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า คาทาที่ ๒ นี้ ชาวพุทธทั่วไป รู้จักกันมาก เราเอามาพูดกันบ่อยจนกระทั่งบอกว่า นี่แหละคือ “หัวใจพระพุทธศาสนา” คล้ายๆ ว่าคานานี้คานาเดียวแทน ๓ คาทาของโอวาทปาติโมกข์ทั้งหมด คือ การละชั่ว การทำความดี และการทำจิตใจให้ผ่องใส

ทำไมจึงรู้จักคานานี้มาก ก็เพราะคานานี้ใช้เป็นหลักปฏิบัติของคนทั่วไป

คานาที่ ๑ นั้น แสดงลักษณะของพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่เห็นชัดถึงหลักปฏิบัติต่างๆ ไป

พอถึงคานาที่ ๒ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา สรุปลงในความเพียง ๓ ข้อเท่านั้น คือ ไม่ทำชั่ว ทำดี และทำจิตใจให้ผ่องใส เป็นหลักปฏิบัติที่พระสงฆ์พึงนำไปสอนประชาชนให้ยึดถือบำเพ็ญตาม สำหรับทุกคนยึดถือเป็นหลักปฏิบัติทั่วกัน

คาถาลงท้ายว่า เอตํ พุทธาน สาสนํ ^๑นี่คือคำสอนของพระพุทธรูปทั้งหลาย ขอให้สังเกตด้วย ท่านว่าเป็นคำสอนของพระพุทธรูปทั้งหลาย ไม่ใช่เฉพาะพระพุทธรูปเจ้าองค์นี้เท่านั้น พระพุทธรูปเจ้าทุกองค์ก็สอนเป็นอย่างเดียวกัน เหมือนกันหมดว่า ให้เว้นไม่ทำชั่ว ให้ทำความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส

พระอรชรกถาจารย์ขยายความว่า ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้ผ่องใส ^๑นี้ ก็คือหลักที่เราเรียกว่า ไตรสิกขา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

คัมภีร์วิสุทธิมรรคบอกไว้ในตอนเริ่มต้นทีเดียวว่า หลักที่ว่าไม่ทำชั่ว ก็คือ *ศีล* การทำดีให้ถึงพร้อม หรือบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ได้แก่ อธิจิตตสิกขา หรือหลัก*สมาธิ* หลักการทำใจให้ผ่องใส ก็คือ อธิปัญญาสิกขา หรือปัญญานั่นเอง

รวมความว่า โอวาทปาติโมกข์ คาถาที่ ๒ ได้แก่ หลัก ไตรสิกขา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังที่กล่าวมาโดยย่อนี้

ผ่านคาถาที่ ๒ สู่คาถาที่ ๓ มีความว่า

อนุปวาโท การไม่กล่าวร้าย ๑

อนุปมาโต การไม่ทำร้าย ๑

ปาติโมกฺเข จ สํวโร ความสำรวมในปาติโมกข์ ๑

ให้สังเกตคำว่า ปาติโมกข์มาอีกแล้ว

มตฺตณฺณุตฺตา จ ภตฺตสฺสุมิ ความเป็นผู้รู้ประมาณในภัตตาหาร ๑

ปนฺตณฺณจ สยนาสนํ ที่นั่งที่นอนอันสงัด/การนอนหนึ่งในที่สงัด ๑

อธิจิตฺเต จ อาโยโค การประกอบความเพียรในอธิจิต หรือการฝึกฝนพัฒนาจิตของตน ๑

เอตํ พุทธาน สาสนํ ^๑นี่เป็นคำสอนของพระพุทธรูปทั้งหลาย

นี่เป็นความในตอนที่ ๓ ของโอวาทปาติโมกข์ มีคาถากึ่งคือคาถากับอีกครึ่งคาถา

ท่านกล่าวว่าความตอนที่ ๓ ของโอวาทปาติโมกข์นี้เป็นหลักของนักเผยแผ่พระศาสนา คือ ผู้ที่จะทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนานั้น พึงดำรงตนอยู่ในหลักปฏิบัติที่กล่าวไว้ในความตอนนี้ ขอโยงกับ ๒ ท่อนแรก

ตอนที่ ๑ แสดงลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนาให้เห็นต่างจากลักษณะความเชื่อในศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาล

ตอนที่ ๒ แสดงหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาโดยย่อ

ตอนที่ ๓ แสดงปฏิปทาของนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรือ ผู้ที่จะทำหน้าที่นำเอาพระพุทธศาสนาที่กล่าวแล้วในตอนที่ ๑ และที่ ๒ นั้นไปสั่งสอนผู้อื่นต่อไป

ผู้ที่จะทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ควรปฏิบัติตามปฏิปทาดังนี้

หนึ่ง ไม่กล่าวร้าย ข้อนี้เข้ากับลักษณะของบรรพชิต หรือ สมณะในพระพุทธศาสนาได้กล่าวข้างต้น ไม่ว่าจะร้ายใคร มุ่งแสดงแต่คำสอน บอกแต่หลักความจริง ไม่พูดกล่าวร้ายตีเตียนผู้อื่น ไม่พูดจากรุนแรงรุกรานลัทธิศาสนาอื่นๆ ทั้งหมดนี้ พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงบำเพ็ญเป็นแบบอย่างในพุทธปฏิปทา

มีพุทธจริยาหลายตอนซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระพุทธรูปลักษณะที่ว่าทรงแสดงแต่หลักธรรม ไม่กล่าวร้ายรุกรานใคร เห็นง่าย ๆ อย่างในตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับใต้ต้นสาละคู่ ในวันที่จะปรินิพพานนั้น มีปริพาชกเข้ามาทูลถามปัญหา

สุภัททปริพาชกทูลถามพระพุทธเจ้าในทำนองว่ามีศาสนาต่างๆ สอนกันมากมาย แต่ละศาสนาก็อ้างว่าศาสนาของตัวเองเป็นศาสนาที่แท้จริง มีคำสอนที่ถูกต้อง ศาสนาอื่นสอนผิดทั้งหมด สมณะหรือพระอรหันต์มีแต่ในศาสนาของตน ศาสนาอื่นไม่มีอรหันต์อะไร ดังนี้เป็นต้น แล้วเขาก็ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าควรจะเชื่ออย่างไร

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่ต้องไปวิพากษ์วิจารณ์ เราจะไม่พูดละว่าศาสนาไหนเขาเป็นอย่างไร เขาสอนถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง เราจะแสดงธรรม กล่าวแต่หลักการเท่านั้น

แล้วพระพุทธเจ้าก็ตรัสหลักที่ว่า มรรคามีองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ คือข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง มีปัญญาอันเห็นชอบ เป็นต้น มีในคำสอนใด ก็มีสมณะมีพระอรหันต์ในคำสอนนั้น เอาแต่หลักอย่างนี้ ไม่ต้องไปว่าร้ายใคร ไม่ต้องไปกล่าวติเตียนยกตนเองข่มผู้อื่น นี้ก็ตัวอย่างหนึ่ง

หรืออย่างใน กาลามสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่มีชื่อเสียงมาก ตอนนั้นพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงเกสปุตตนิคม อันเป็นที่อยู่ของพวกชนเผ่ากาลามะ ชาวกาลามะมาเฝ้าพระพุทธเจ้า

พวกชนเผ่ากาลามะนั้นทูลถามว่า ที่เกสปุตตนิคม หรืออำเภอ หรือเมืองเล็กๆ ที่ชื่อเกสปุตตะนี้ มีเจ้าลัทธิต่างๆ เดินทางผ่านมาเรื่อยๆ เจ้าลัทธิต่างๆ เมื่อมาถึง ต่างก็พูดยกย่องลัทธิของตนเท่านั้นว่าสอนถูกต้อง ลัทธิอื่นๆ สอนผิดทั้งสิ้น พวกเขาสงสัยกันอยู่ แล้วนี่พระสมณโคดมมา จะว่าอย่างไร โปรดช่วยบอกด้วยว่า พวกไหนพูดจริง พวกไหนพูดเท็จ

พระพุทธเจ้าตรัสว่าพวกเขาควรสงสัย แต่ไม่ทรงว่าใครทั้งนั้น แล้วทรงแสดงหลักที่จะให้เขาคิดเขาพิจารณาได้เอง

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักว่า นี่แน่ะ ชาวกาลามะทั้งหลาย จงอย่าเชื่อโดยเพียงแต่ได้ฟังตามๆ กันมา ตามเสียงเล่าลือ เป็นต้น รวมความว่า อย่าให้เชื่อง่ายๆ อย่าปลงใจเชื่อด้วยเหตุอื่นๆ ทั้งหมด ๑๐ ประการ เราเรียกว่าหลักกาลามสูตร ๑๐ ประการ ถือว่าเป็นหลักตัดสินศรัทธา

แม้แต่คำสอนของพระองค์เอง พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงจำกัด หรือสอนยกตัวว่าของเรานี้แน่จึงจะถูกต้อง คำสอนอย่างอื่นผิด จงเชื่ออย่างที่ฉันบอก พระพุทธองค์ไม่ตรัสเลย

พระองค์ตรัสบอกว่าไม่ต้องเชื่อแม้แต่คำสอนของเรา ให้ท่านพิจารณาใช้ปัญญา ไม่ต้องถือว่า นี่ฉันเป็นศาสดามาพูดแล้วท่านจะต้องเชื่อ ให้พิจารณาวินิจฉัยด้วยปัญญาของตนเองว่า สิ่งใดเป็นอกุศล ประพฤติแล้วมีโทษ สิ่งใดเป็นกุศล ประพฤติแล้วเป็นคุณเป็นประโยชน์

หลักกาลามสูตรนี้ถือว่าเป็นหลักตัดสินศรัทธา และแสดงลักษณะของพุทธศาสนาอีกเหมือนกัน พวกที่ได้ศึกษาในทางเหตุผล คนสมัยใหม่อย่างพวกฝรั่งที่มาเลื่อมใสพุทธศาสนา ก็มาเลื่อมใสด้วยกาลามสูตรนี้เป็นจำนวนมาก กาลามสูตรเลยมีชื่อเสียงในประเทศตะวันตก ทั้งๆ ที่ในประเทศไทยเราสมัยก่อนไม่ค่อยมีใครพูดถึงกัน หรือไม่รู้จักด้วยซ้ำ

ยังมีตัวอย่างอื่นอีก เช่น มีนักบวช หรือพวกพราหมณ์มาทูลถามพระพุทธเจ้าให้ตัดสินว่าศาสดาทั้ง ๖ มี ปุรณกัสสป มักขลิโคศล อชิตเกสสัมพล ปกุกัจจายนะ สัจจเวฬุรูปบุตร และนิครนถนาฏบุตร ต่างก็สอนกันไปต่างๆ คนไหนสอนผิด คนไหนสอนถูก ให้พระพุทธเจ้าวินิจฉัย

พระพุทธองค์ก็ตรัสบอกว่า อย่าไปพูดถึงว่าคนไหนสอนผิด คนไหนสอนถูก เราจะแสดงธรรม แสดงหลักการให้ฟัง ให้ท่านพิจารณาเองว่าอันนี้เป็นหลักความจริงไหม ถ้าเห็นว่าเป็นความจริง ก็พิจารณาเอาเองว่าใครสอนผิดสอนถูก พระพุทธเจ้าจะตรัสแบบนี้

พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเป็นแบบอย่างในการไม่กล่าวร้ายใครทรงแสดงแต่หลักความจริง

เป็นอันว่า ผู้เผยแผ่ธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ควรยึดถือหลักดังนี้

ข้อที่ ๑ อนุปวาโท คือ ไม่กล่าวร้าย ไม่ให้ร้ายใคร

ข้อที่ ๒ อนุปมาโต คือ ไม่ทำร้าย เมื่อเป็นนักบวชเป็นบรรพชิต ก็ไม่ทำร้ายใครๆ อยู่แล้ว ในการเผยแผ่ธรรม ก็ย้ำอีกว่า ไม่ควรว่าร้าย ไม่ควรทำร้ายเบียดเบียนใครๆ

ข้อที่ ๓ ปาติโมกฺเข จ สฺวโร แปลว่า สำรวมในปาติโมกข์ สำรวม แปลว่าระมัดระวัง คือสำรวมระวังกวดขันตนเอง ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องในปาติโมกข์นั้นๆ อย่างที่อภิมภาพได้กล่าวมาแล้วว่ามี ๒ อย่าง

ผู้ที่สั่งสอนเขา ต้องถือว่าเป็นผู้นำในศาสนา เมื่อเป็นผู้นำผู้อื่นแล้ว ก็ควรจะรักษาหลักการให้ถูกต้อง จึงมีหน้าที่ตามหลักคำสอนข้อนี้ว่า จะต้องระวังตนกวดขันตนเอง ควบคุมตนเองให้อยู่ในหลักการโดยเคร่งครัด ทั้งในส่วนที่เป็นหลักคำสอนที่เป็นประธาน ทั้งระเบียบวินัยที่เป็นหลักเป็นประธานด้วย ก็จึงมีคำสอนข้อนี้ ที่ว่าให้สำรวมในปาติโมกข์

ต่อไปข้อที่ ๔ มตตณฺญา จ ภตฺตสมิ แปลว่า ความเป็นผู้รู้ประมาณในภัตตาหาร ข้อนี้มองได้หลายอย่าง

ความรู้จักประมาณในภัตตาหารนั้น เป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งสำหรับบรรพชิต สัมพันธ์กับการทำตนให้เขาได้ง่าย เพราะพระเจ้าสงฆ์เป็นผู้มีอาชีพหรือการเลี้ยงชีพเนื่องด้วยผู้อื่น หมายความว่าไม่ได้ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง ต้องอาศัยปัจจัย ๔ คือ ทานที่ญาติโยม ทายกทายิกาถวาย

ญาติโยมนั้นทำมาหาเลี้ยงชีพ กว่าจะได้เงินได้ปัจจัย ๔ มา บางทีลำบากยากเย็นมาก แล้วเขาต้องเอาปัจจัย ๔ นั้นมาจัดแบ่งถวายให้แก่ภิกษุ ให้แก่พระสงฆ์อีก เพราะฉะนั้นพระเจ้าสงฆ์จึงไม่ควรจุกจิกจู้จี้ หรือปรนเปรอเอาใจตนเองในเรื่องปัจจัย ๔ โดยเฉพาะเรื่องอาหาร ควรทำตัวให้ชาวบ้านเลี้ยงง่าย

ในด้านตัวเอง เมื่อมีความรู้จักประมาณในอาหาร จิตใจก็จะปลอดโปร่ง ไม่มัวห่วงกังวลในเรื่องอาหาร ก็จะทำหน้าที่ของตนได้บริบูรณ์ด้วย ตั้งแต่จะไปไหน ก็ไปได้ง่าย แต่ถ้ามัวห่วงความสุขสบายทางร่างกาย มัวห่วงเรื่องอาหาร ก็ไปไหนได้ยาก จะทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนาได้อย่างไร

เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้มีหลักข้อนี้ เมื่อรู้จักประมาณในภัตตาหารแล้ว ก็เกื้อกูลแก่การบำเพ็ญธรรมข้ออื่นๆ ทั้งหมด ทำให้มีความสันโดษ มุ่งหน้าบำเพ็ญเพียร เป็นต้น ซึ่งจะทำให้การปฏิบัติสะดวกทุกอย่างทุกประการ อันนี้ก็กล่าวโดยย่อ

ต่อไปก็ ปนฺตณฺจ สยนาสนํ มีที่นั้งที่นอนอันสงัด หมายความว่า ภิกษุหรือสมณะนักเผยแผ่ธรรม ต้องยินดีในที่นั่งที่นอนที่ดี ไม่ใช่นั่งนอนในการคลุกคลีที่เป็นลักษณะตรงข้าม

การชอบคลุกคลีกับหมู่คณะจะทำให้ไม่มีเวลาบำเพ็ญเพียร และทำให้จิตใจฟุ้งซ่านวุ่นวายได้ง่าย ดังนั้น นักบวชที่จะทำหน้าที่ได้ดี ไม่ว่าจะเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ตน เพื่อความก้าวหน้าในธรรมก็ดี หรือจะขบคิดธรรมเพื่อจะนำไปสั่งสอนผู้อื่นก็ดี จะต้องรู้จักไฝ่หาความสงบ จึงจะบำเพ็ญหน้าที่ได้ผลดี ก้าวหน้าเจริญอกงามในธรรม

ต่อไปข้อสุดท้าย อธิจิตเต จ อาโยโค เมื่อยินดีในที่สุดแล้ว ก็บำเพ็ญเพียรประกอบในอธิจิต คือการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ ให้ขึ้นไปถึงปัญญา ซึ่งเป็นหลักสำคัญของพระภิกษุ

สมณะนั้น มีหลักสำคัญอยู่ที่การฝึกจิต สำหรับชาวบ้าน อาจจะถูกกับเรื่องทางกายมาก เช่น วุ่นวายในการประกอบอาชีพ มีภาระทางสังคม ในเรื่องครอบครัว เป็นต้น แต่พระภิกษุนั้นได้สละเวณวาสสิ่งเหล่านั้นมาแล้ว เมื่อสละมาแล้ว ก็มุ่งเน้นในการบำเพ็ญเพียรด้านจิตใจ พัฒนาจิตใจของตนให้ก้าวหน้าไปในธรรม

เมื่อบำเพ็ญเพียรในอธิจิต พัฒนาจิตของตนดีแล้ว ก็จะเป็นบาทฐานให้มีความเจริญทางปัญญา และเมื่อได้เจริญสมณะและวิปัสสนาแล้ว ก็จะเข้าถึงจุดหมายที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ในคาถาที่ ๑ ที่ว่า “นิพพานัง ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา” พระพุทธะทั้งหลายกล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม

นอกจากบรรลุจุดหมายที่เป็นประโยชน์ตนสูงสุดแล้ว ก็จะทำหน้าที่ต่อผู้อื่นได้ดีด้วย พร้อมกับที่จะเป็นตัวอย่างให้เห็นว่า การบำเพ็ญเพียรทางจิต ทำจิตใจของตนเองให้ดีด้วยการพัฒนาจิตใจนั้น มีคุณประโยชน์อย่างไร

ถ้าพระสงฆ์ไม่เป็นตัวอย่างในอธิจิต ยังมัววุ่นวายกับกิจกับเรื่องราวทางโลก ชาวบ้านจะเห็นดีได้อย่างไรว่าการพัฒนาจิตใจนั้นมีประโยชน์ จึงต้องทำให้เขาเห็นเป็นตัวอย่างด้วย

ตกลงว่า นี่เป็นปฏิปทา เป็นข้อปฏิบัติ เป็นทางดำเนินสำหรับผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนา เป็นผู้นำของประชาชนในการเดินทางเข้าสู่ธรรม สู่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จะพึงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไป

ที่กล่าวมานี้เป็นคำอธิบายโดยทั่วไปและเบื้องต้นเกี่ยวกับโอวาทปาติโมกข์ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในวันจาตุรงคสันนิบาต หรือวันโอวาทปาติโมกข์ อาตมภาพได้แสดงสาระสำคัญมาพอสมควรแก่เวลา

ในวันมาฆบูชา เมื่อ ๒๕๒๗ ปีมาแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสคำสอนนี้ และวันนี้ก็มาบรรจบวันมาฆบูชาอีกครั้งหนึ่ง เราทั้งหลาย ในฐานะที่เป็นลูกศิษย์ เป็นสาวก เป็นผู้ดำเนินตามปฏิปทาของพระพุทธเจ้า รวมทั้งพระอรหันต์ทั้งหลายที่มาร่วมประชุมในมหาสันนิบาตครั้งนั้น ก็ควรพิจารณาใส่ใจในคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงแสดงไว้

นอกจากทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ให้รู้ว่ วันสำคัญที่ตนนับถืออยู่นั้นมีความหมายอย่างไร มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นบ้างแล้ว ก็จะได้ นำคำสอนมาถือปฏิบัติ นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของตนเอง ตลอดจนบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นให้เกิดความสุข ความเจริญ และความสงบโดยทั่วไปในสังคม

เมื่อทำได้อย่างนี้ ก็จะเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการปฏิบัติ ที่เรียกปฏิบัติบูชา

ถ้าทำทั้ง ๒ อย่าง คือมีทั้ง อามิสบูชา การบูชาด้วยอามิส และ ปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยปฏิบัติ ก็จะเป็นการบูชาที่ยอดเยี่ยมสมบูรณ์

สำหรับคฤหัสถ์นั้น เริ่มด้วยอามิสบูชาเป็นพื้นฐาน แล้วก็นำเข้าสู่วิปฏิบัติบูชา ส่วนด้านพระสงฆ์ก็เน้นที่ปฏิบัติบูชา และนำประชาชนให้ก้าวหน้าในปฏิบัติบูชายิ่งๆ ขึ้นไป

เราทั้งหลาย เมื่อถึงวันมาฆบูชาแล้ว ก็ขอเชิญชวนกันให้ทำจิตใจให้ผ่องใส นำเอาโอวาทปาติโมกข์นั้นมาปฏิบัติ

อย่างน้อยเราก็ทำได้ในหลักปฏิบัติทั่วไปที่อยู่ในคาถาที่ ๒ คือ สัพพปาปสฺส อภินิหาร การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ต่อด้วย กุศลตฺถุสฺส ปสฺมปทา การบำเพ็ญกุศลคือความดีให้ถึงพร้อม และ สจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตใจของตนให้ผ่องใส ซึ่งทำได้ทั้งในเฉพาะเวลานี้ที่เป็นปัจจุบัน และทำได้ในระยะยาวสืบต่อไป

ที่ว่าทำได้เฉพาะในเวลาบัดนี้ ก็คือ หนึ่ง เราไม่ทำความชั่วทั้งปวง ขณะนี้เรานั่งกันอยู่ในที่นี้ เราเว้นจากความชั่ว ไม่ทำความชั่วอะไรเลย ก็ดำเนินในข้อที่ ๑ ได้อย่างน้อยก็บางส่วน

สอง กุศลตฺถุสฺส ปสฺมปทา บำเพ็ญความดี หรือทำความดีให้ถึงพร้อม ขณะนี้เราก็มาเจริญศรัทธา เจริญฉันทะในธรรม มาฟังธรรม ประกอบในบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ๓ ประการก็ได้ ประกอบบุญในการนี้อยู่ตลอดเวลาในการเดินทางนี้ ที่ได้มานมัสการสังเวชนียสถาน โดยตั้งใจเป็นกุศลแต่เบื้องต้นอยู่แล้ว นี่ก็คือการประกอบกุศล เริ่มตั้งแต่กุศลเจตนา

ในการนี้ ญาติโยมยังได้อุปัถุม์พระสงฆ์ให้ได้มานมัสการด้วย และในการเดินทางก็ได้บำเพ็ญทานเรื่อยมา

ทานที่วานั้น เริ่มตั้งแต่ส่วนบุพภาคซึ่งให้เกิดการเดินทาง โดยอุปลัมภ์ทุนรอนให้พระสงฆ์สามารถเดินทางได้ และในขณะที่เดินทาง ก็ได้ถวายภัตตาหารอุปลัมภ์บำรุงให้กำลังในการเดินทางอยู่ตลอดเวลา เป็นการบำเพ็ญบุญกุญแจที่ในส่วนบุญส่วนกุศล ทำความดีอยู่เรื่อยมา ทั้งที่แสดงออกทางกาย ช่วยเหลือขวนขวาย ทางวาจา พูดดี และทางจิตใจที่เจริญศรัทธา เป็นต้น ดังที่ได้กล่าวแล้ว

ประการที่ ๓ ก็ทำจิตใจของเราให้บริสุทธิ์ผ่องใสตามหลัก สจิตตปริโยทปน เมื่อจิตใจมีศรัทธาแล้ว จิตใจนั้นก็ผ่องใสเบิกบาน ยิ่งถ้ามีความรำลึก คือมีอนุสติในพระพุทธรูป พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ จิตใจก็สดชื่นว่าเรียงบันเทิงในธรรมจัดเป็นการปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระคาถาที่ ๒

ที่ได้กล่าวมานี้ เป็นคำเชิญชวนให้เราทั้งหลายกระทำการบูชาในวันมาฆบูชา เพื่อให้สมกับที่วันนี้เป็นวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา แม้เราจะไม่ได้มีการทำพิธีดังที่นิยมทำกันมาตามประเพณี แต่ด้วยวิธีปฏิบัติบูชานี้ ย่อมถือว่าเป็นการเฉลิมฉลองวันมาฆบูชาที่ไม่ยิ่งหย่อนว่าการกระทำอื่นใดทั้งสิ้น

แท้จริง อาจจะเป็นการบูชาที่เป็นการพิเศษด้วยซ้ำ เพราะว่า ด้วยการที่ได้มานมัสการสังเวชนียสถานแล้วนี้ จึงทำให้จิตใจของเรามีศรัทธาเพิ่มพูนยิ่งขึ้น มีฉันทะในธรรมยิ่งขึ้น ญาติโยมอาจจะมึนงง มีความปลาบปลื้มใจด้วย

อันนี้แหละเป็นการบูชาที่มีความสำคัญมาก มีอานิสงส์อย่างพิเศษ ซึ่งเป็นข้อที่น่าอนุโมทนา

อาตมภาพเห็นว่า เมื่อเรามีเวลาก็น่าจะกล่าวความ สืบเนื่องต่อไปเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญในพระพุทธศาสนา ด้วยให้มากขึ้นไปอีก เพื่อโยมจะได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง ที่เกี่ยวข้อง ให้มองเห็นภาพเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากลมกลืน กับการที่เราได้เดินทางมาประเทศอินเดีย

คือว่า นอกจากเราจะเข้าใจธรรม มีศรัทธาในการบำเพ็ญ ธรรม ประพฤติปฏิบัติธรรมแล้ว เราก็ควรเข้าใจเรื่องราวความเป็น มาของพระพุทธศาสนาด้วย เพราะความเข้าใจเช่นนั้นจะทำให้เรามองเห็นภาพของพระพุทธศาสนาชัดยิ่งขึ้น

จากนั้น การมองเห็นภาพ เห็นเหตุการณ์ต่างๆ ชัด ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องยิ่งขึ้น ด้วย เช่น เราจะมีทัศนคติที่ถูกต้อง มีหลักในการวินิจฉัยว่า อะไรถูกอะไรผิดมากยิ่งขึ้น

แล้วความเข้าใจธรรมที่สัมพันธ์กับความเข้าใจใน สภาพแวดล้อมนี้ จะนำไปสู่การปฏิบัติที่ดำเนินแนวแน่ถูกต้อง ในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายิ่งขึ้นไป

อาตมภาพได้กล่าวมาแล้วในแง่ของหลักธรรมคำสอน ในโอกาสหน้าก็จะโยงกลับมาสู่เหตุการณ์ในทางพระพุทธศาสนา ต่อไป ตอนนี้จะขอยุติพักก่อน เพราะอาจจะต้องดูว่าเวลา ล่วงเลยไปเท่าใด สมควรจะให้พระสงฆ์ได้ฉันภัตตาหาร

แล้วหลังจากนั้นจะได้พิจารณากันใหม่ เจริญพร

มหาวิทยาลัย
นาลันทาเหลือ
แต่ซาก

บรรดาถ้ำขันทา
ร้างหมดสิ้น

แต่คนอินเดียยังมีสระวรรณะ ลงอาบน้ำล้างบาป ในแม่น้ำคงคา เหมือนเดิม

๗

บทเรียนจากอดีต

ขอเจริญพร โยมคณะบุญจาริกทุกท่าน

อาตมภาพขอเรียกชื่อไปพลางๆ ว่า “คณะบุญจาริก” โดยทั่วไปนิยมเรียกกันว่า ผู้เดินทางแสวงบุญ แต่มานี้ก็ดูที่เรียกว่าผู้เดินทางแสวงบุญนี้ ความหมายจะแคบไปหน่อย

คำว่า “บุญจาริก” นี้ มีความหมายกว้าง แปลว่า การจาริกที่เป็นบุญ หรือการจาริกเพื่อบุญได้ทั้งนั้น เพราะว่าผู้เดินทางนั้น มีความเป็นบุญตั้งแต่ก่อนการเดินทางแล้ว คือตั้งใจเป็นบุญ เป็นกุศลไปแล้วว่าจะไปนมัสการสถานที่สำคัญเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า แล้วเมื่อไป ก็ไปยังสถานที่เป็นบุญ สถานที่ดีงาม ไปถึงแล้วก็ไปทำบุญ ทำบุญเสร็จแล้วเดินทางกลับมา ระลึกขึ้นจากจิตใจที่ผ่องใส มีความสุข มีปีติปลาบปลื้มเอิบอิ่มใจ ก็เป็นบุญอีก

ถ้าได้แบบนี้ ก็เรียกว่าเป็นการจาริกบุญ เป็นบุญตลอดตั้งแต่ต้น จนกระทั่งแม้ภายหลังจบการเดินทางแล้ว ก็ได้บุญเรื่อยไป นึกขึ้นมาเมื่อไร ก็เป็นบุญเป็นกุศลเมื่อนั้น

แม้โยมที่ไม่ได้เดินทางไปด้วย วันนี้มาร่วมฟังร่วมชมหลายท่าน ก็ทำบุญด้วยกัน เพราะว่า แม้ไม่ได้ไปด้วยตนเอง ก็ร่วมอนุโมทนากับโยมที่ได้ไปทำบุญ

นอกจากนั้น ถึงแม้ไม่ได้ไป ก็ยังได้ช่วยสนับสนุนในด้านทุนอุปถัมภ์ เป็นต้น ขอยกตัวอย่างเช่น โยมเล็ก เจ้าของบ้านนี้ ก็ได้อุปถัมภ์ทุนช่วยเหลือในด้านการเดินทางเป็นอันมาก โยมสร้อยนั่งอยู่ในที่นี้ ไม่ได้ไป แต่ก็ได้ถวายทุนช่วยเหลืออุปถัมภ์ไป อย่างนี้เป็นต้น ก็ถือว่าได้บุญเหมือนกัน

และวันนี้ เมื่อมาชมการเดินทางที่เป็นบุญเป็นกุศล ถ้าทำจิตใจด้วยดี มีปิติอิ่มเอิบใจ มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน ก็ได้บุญเพิ่มเติมอีก

ที่นี้ เพื่อให้การชมและการฟังสไลด์ต่อไปนี้ชัดเจน ก็อยากจะทบทวนการเดินทางนิดหน่อย อาตมภาพได้แจกแผนที่ไป เข้าใจว่าโยมมีอยู่แล้ว เอมาคูสัณนิทเป็นการทบทวน ถ้าได้ดูแล้ว เวลาฟังก็ตาม เวลาชมสไลด์ก็ตาม เมื่อพูดถึงขึ้นมา ก็จ่อมองเห็นภาพชัดเจนขึ้นด้วย

ขอทบทวนเส้นทางตามแผนที่นี้ อาตมภาพขีดไว้ **เส้นสีแดง** เป็นเส้นทางรถยนต์ **เส้นสีน้ำเงิน** เป็นทางเครื่องบิน

ทวนสรุปการเดินทาง

เริ่มแรก คณะเดินทางโดยเครื่องบิน บริษัทการบินไทย ไปลงที่เมือง **กัลกัตตา** อยู่ทางขวามือสุดนั้น เป็นจุดเริ่มต้น เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ตอนแรกแวะที่วัดเบงกอลก่อน เป็นวัดของพระชาวเบงกอล แต่ว่าอยู่ในอินเดีย ไม่ได้ค้างคืน ไปขึ้นรถไฟเดินทางต่อไปในวันนั้นเอง สู่มะเมืองคยา

จากเมืองคยา ก็ขึ้นรถยนต์ต่อไปพักที่ วัดไทยพุทธคยา ชมสถานที่ตรัสรู้ ค้างคืนวันที่ ๒๔ ที่วัดไทยพุทธคยา อีกหนึ่งคืน

แล้ววันที่ ๒๕ ก็เดินทางไปเมืองราชคฤห์ แวะเยือนเวฬุวัน และเขาคิชฌกูฏ เป็นต้น แล้วเดินทางต่อไปยังเมืองนาลันทา ค้างคืนที่นาลันทานั้น ๑ คืน ชม นาลันทามหาวิหาร วัดใหญ่ที่ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแรกของโลก มีท่านมหายอดเป็นผู้นำชม ต่อจากนั้นก็เดินทางกลับมาที่วัดไทยพุทธคยาอีกครั้ง นอนค้างที่วัดไทยพุทธคยาคืนวันที่ ๒๖

จากนั้น วันที่ ๒๗ หลังจากชมแม่น้ำเนรัญชราตรงวัดมหันต์ของฮินดูแล้ว ก็เดินทางต่อไปยังเมืองพาราณสี (วาราณสี) หรือเบนาเรส (Benares) ไปพักที่วัดไทยสารนาถ ซึ่งพระครูประกาศสมาธิคุณไปสร้างไว้ แต่ตอนนี้ท่านมรณภาพแล้ว มีพระภิกษุชาวอินเดียเป็นผู้รักษาการอยู่ ที่วัดนี้ได้ค้างคืนถึง ๓ คืน คือคืนวันที่ ๒๗, ๒๘ กุมภาพันธ์ และวันที่ ๑ มีนาคม

เข้าวันที่ ๒๘ ไปชมเจ้าชัณทีสถูป และสถานที่แสดงปฐมเทศนาที่สารนาถ หรือป่าอสิปตนมฤคทายวัน ตอนบ่ายชมพิพิธภัณฑ์แล้วเดินชมสวนกุวง และวัดเซน ที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน

รุ่งขึ้นวันที่ ๑ มีนาคม เข้าไปลองแม่น้ำคงคา ตรงท่าที่คนมาล้างบาปและเผาศพกันมาก ตอนสายไปแวะเยี่ยมวัดทิเบตกลับมาฉันเพลที่วัด ตอนบ่ายไปเฝ้ามหาราชาแห่งพาราณสี ที่รามนคร และไปที่มหาวิทยาลัยพาราณสี (Banaras Hindu University) พบกับพระภิกษุนักศึกษไทยแล้ว ก็ไปเยี่ยมมโพรเฟสเซอร์รามัน อาจารย์คนหนึ่งของมหาวิทยาลัยด้วย

วันรุ่งขึ้น เดินทางไปยังเมืองกาเซีย หรือที่เราเรียกตามศัพท์พุทธศาสนาว่าเมืองกุสินารา โดยผ่านเมืองโครักขปุระ หรือโครักขปุระ หรือโครักขบุรี ไปเมืองกุสินารา นอนค้างที่นั่น ๑ คืน คือคืนวันที่ ๒ มีนาคม ไปนมัสการสถานที่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีสถูปปรินิพพาน มีวิหารพระอัญญาสาโรชียา คือพระพุทธเจ้าปางปรินิพพาน วันรุ่งขึ้นก็ไปที่มกุฏพันธนเจดีย์ สถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า

วันที่ ๓ มีนาคม คณะเดินทางต่อไปยังเมืองสาวัตถี ตามศัพท์สันสกฤตเขาเรียกศราวาสตี เราเรียกสาวัตถี ในแผนที่เขียนตามแบบสันสกฤตเป็นศราวาสตี ไปนอนค้างที่วัดไทย ของท่านอาจารย์ประเสริฐ หรือที่ชาวไทยในอินเดียเรียกว่า ฤาษีเสริฐ ได้ไปชมพระเชตะวันมหาวิหาร วัดสำคัญที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นานที่สุดถึง ๑๙ พรรษา

ในที่ใกล้ๆ นั้น เป็นเขตแดนระหว่างอินเดียกับเนปาล มีสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งชื่อว่าลุมพินี อันเป็นสถานที่ประสูติ แต่คณะไม่ได้เดินทางไป เพราะการเดินทางโดยรถยนต์เข้าไปจากเขตอินเดียลำบาก เราไม่ได้เดินทางโดยเครื่องบิน ซึ่งต้องไปลงที่กัทมันฑู แล้วไปที่ลุมพินีอีกต่อหนึ่ง

เป็นอันว่าคณะตัดรายการที่ลุมพินี คือสถานที่ประสูติไปเสีย ต่อจากสาวัตถี ก็เดินทางไปค้างที่เมืองลักเนา คราวนี้มาข้างล่าง เมืองลักเนานี้เป็นเมืองผ่านไปพักแรมเท่านั้นเอง เป็นคืนวันที่ ๔ มีนาคม ค้าง ๑ คืน แล้วเดินทางต่อไป ผ่านเมืองกานปุระที่อยู่ข้างล่าง แล้วขึ้นเลยผ่านไปเฉยๆ ไปยังเมืองอัครา ชมป้อมเมืองอัครา (Agra Fort) แล้ววันรุ่งขึ้นจึงไปชมทัชมาฮาล ซึ่งอยู่ที่เมืองอัครานี้ นี้เป็นวันที่ ๕ มีนาคม

ต่อจากนั้น วันรุ่งขึ้นก็เดินทางไปเมืองชัยปุระ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ไปชมปราสาทแอมเบอร์ แต่เขาปิด เพราะตอนนั้นเป็นเทศกาลไฮลี ที่ชาวอินเดียพากันเล่นสนุกสนาน ซึ่งไม่เหมาะสำหรับผู้เดินทาง ได้ค้างแรมที่นั่น ๑ คืน คงเป็นคืนวันที่ ๖ มีนาคม

ต่อจากนั้นก็เดินทางไปยังเดลี เมืองหลวงของประเทศอินเดีย ค้างแรมที่นั่น ๑ คืน ไปพักเฉยๆ เป็นคืนวันที่ ๗ มีนาคม

ต่อจากเมืองเดลีเป็นเส้นทางที่ขีดด้วยหมึกสีน้ำเงิน หมายความว่าเดินทางโดยเครื่องบิน เริ่มด้วยไปเมืองออร์ังคาบาด ข้างล่าง แต่เครื่องบินแวะที่เมืองอุทัยปุระด้วย อาตมภาพก็เลยขีดไว้ให้ดูว่าเครื่องบินแวะ แต่เราไม่ได้แวะ

จากเมืองออร์ังคาบาดนี้ เราได้ไปชมถ้ำเอลโลว์รา ซึ่งเป็นถ้ำจำนวนหนึ่งมีมาก คือมีทั้งถ้ำพุทธศาสนา ฮินดู เช่น ชมได้เพียงบางถ้ำ ก็ถึงเวลาค่ำ ไปค่ำที่ถ้ำไกรลาสของฮินดูพอดี

วันรุ่งขึ้น คณะสละเวลาทั้งวันให้แก่ ถ้ำอชันดา ซึ่งเป็นถ้ำของฝ่ายพุทธศาสนาล้วนๆ ค้างที่ออร์ังคาบาดทั้งหมด ๒ คืน ตรงกับวันที่ ๘ - ๙ มีนาคม

จากนั้นก็เดินทางกลับโดยเครื่องบินมาเดลี ค้างที่เดลี ๑ คืน คือคืนวันที่ ๑๐ แล้วเดินทางต่อขึ้นไปยังแคว้นแคชเมียร์ โดยทางเครื่องบินเช่นเดียวกัน ก็ไปลงที่เมืองศรีนคร ที่คนไทยฟังเสียงแขกเรียกเป็นศรีนาการ์ ที่จริงคือ ศรีนคร หรือศรีนคร

แวะที่เมืองศรีนครนี้ แล้วไปชมภูเขาคาชเมียร์ โดยเดินทางด้วยรถยนต์ไปกุลมารค อยู่ทางซ้ายมือที่ขีดแดงไป ค้างไนทะเลสาบ บนนเรือ รวมทั้งหมด ๒ คืน

ตอนแรกกะไว้ว่าจะค้างที่แคชเมียร์เพียง ๒ คืนตามกำหนดการเดิม แต่เมื่อไปขึ้นเครื่องบิน ปรากฏว่าเครื่องบินเที่ยวนี้ถูกยกเลิกไป ทำให้คณะต้องไปค้างที่ไฮเต็ล ริมทะเลสาบ ตามที่บริษัทการบินจัดให้เพิ่มอีก ๑ คืน รวมเป็นค้างที่แคชเมียร์ ๓ คืน รายการที่เดลิก็เลยถูกตัดไป ๑ วัน

แล้ววันที่ ๑๔ ก็เดินทางจากศรีนคร กลับเมืองนิวเดลี และเดินทางกลับเมืองไทยเข้าตู่ของวันที่ ๑๕ มีนาคม

ทั้งหมดนี้ก็เป็นรายการที่ผ่านมา อาตมภาพคิดว่า จากที่ได้ดูตามแผนที่ ก็จะทำให้เห็นสถานที่ที่ไปได้ชัดเจนขึ้น เวลาทบทวนความทรงจำก็จะง่ายด้วย

ขอเล่าสรุปชนิดหนึ่งถึงสถานที่ที่เดินทางไปนี้ อาตมภาพได้กล่าวไว้ครั้งหนึ่งว่า เราเดินทางไปนั้น ระยะช่วงต้นเป็นดินแดนที่อยู่ในเขตพุทธภูมิ

เขตพุทธภูมิ ในที่นี้ หมายถึงสถานที่เกี่ยวข้องกับองค์พระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ดินแดนนี้เราเดินทางจากเมืองกัลกัตตาเข้าไปหา แต่กัลกัตตาเองก็ไม่ได้เข้า จึงต้องเริ่มนับตั้งแต่พุทธคยาเป็นต้นไป จนกระทั่งถึงสาวัตถี

ช่วงต้นนี้อยู่ในเขตพุทธภูมิ หรือดินแดนที่มีพุทธสังฆะนียสถาน และสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ตั้งแต่พระองค์ยังมีพระชนม์อยู่

ดินแดนที่เราเดินทางไปหลังจากนั้นทั้งหมด ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าสมัยยังมีพระชนม์อยู่โดยตรง มีบ้างแต่ว่าเราไม่ได้เกี่ยวข้องในการเดินทาง ก็ถือว่าต่อจากนั้นไปเป็นดินแดนหลังพุทธกาล

เช่นอย่างถ้ำอชันตา เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๓๐๐ - ๔๐๐ หรือสามร้อย ถึงสี่ร้อยปี หลังพุทธปรินิพพาน เป็นเรื่องพระพุทธรูปในยุคนั้น เมื่อพระสาวกได้สืบต่อพระพุทธรูปสงทอดกันมา

จุดสำคัญที่เราต้องการไปดู ก็คือ ช่วงแรก

ที่นี่ ในสถานที่ช่วงแรกที่เป็นดินแดนพุทธภูมิ ตั้งแต่พุทธคยาไปสาวัดถ้ำนั้น ก็มีสถานที่ที่เรียกว่า **สังเวชนียสถาน** โดยตรง ๔ แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ที่ประสูติ ก็คือที่ลุมพินีวัน ซึ่งคณะไม่ได้ไป ที่ตรัสรู้ คือที่พุทธคยา ซึ่งคณะไปถึงเป็นแห่งแรก ที่แสดงปฐมเทศนา คือที่สารนาถ ซึ่งเป็นชื่อปัจจุบันของป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และที่ปรินิพพาน คือที่กุสินารา หรือในแผนที่นี้เรียกว่ากาเซีย

ในสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง คณะได้เดินทางไป ๓ แห่ง ก็ตัดลุมพินีออกไป เหลือที่ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน

แม้ว่าจะเดินทางไปไม่ครบ ๔ แห่ง แต่ถ้ามองในแง่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าแท้ ๆ ก็ถือว่าครบ เพราะว่าตอนประสูตินั้นยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะอยู่

พระพุทธเจ้าแท้ๆ ที่อุบัติเป็นพุทธะจริง ก็ต้องที่ตรัสรู้ ณ พุทธคยา นั่นคือที่เกิดของพระพุทธเจ้า แล้วก็ไปได้แสดงปฐมเทศนาเริ่มทำงาน ตั้งต้นที่สารนาถ ปฏิบัติงานบำเพ็ญพุทธกิจเรื่อยไป จนกระทั่งปรินิพพานที่กุสินารา นี่คือเรื่องเกี่ยวกับพระองค์พระพุทธเจ้าแท้ๆ

ที่นี้ อาตมภาพเคยพูดถึงเรื่อง รูปกาย กับ ธรรมกาย ตามหลักนี้ ก็อาจพูดแบ่งว่า ในบรรดาสังขหีนียสถานทั้ง ๔ แห่งนั้น ลุมพินีเป็นที่อุบัติของพระรูปกาย ที่ปรินิพพานคือกุสินารา เป็นที่สิ้นสุดแห่งพระรูปกายของพระองค์ ส่วนธรรมกายนั้นเริ่มต้นเมื่อตรัสรู้ที่พุทธคยา คือเป็นที่อุบัติของธรรมกาย

ถ้าถามว่า พระพุทธเจ้าอุบัติโดยรูปกายที่ไหน ก็ตอบว่าที่ ลุมพินีวัน แต่ถ้าอุบัติโดยธรรมกายที่ไหน ก็อุบัติที่พุทธคยา

ต่อมา เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานที่กุสินารา เราถือเป็น ที่สิ้นสุดแห่งรูปกาย แต่ส่วนพระธรรมกายนั้นไม่สิ้นสุดไปด้วย ดังที่ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพานที่กุสินารา พระองค์ได้ตรัสแก่พระอานนท์ ซึ่งอยู่ในสถานที่ปรินิพพานโดยใกล้ชิด ว่า

“ธรรมแลวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่
 เชอทั้งหลาย ธรรมแลวินัยนั้นแหละ จะเป็นศาสดาของ
 เชอทั้งหลายเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว”

นี่ก็หมายความว่า พระธรรมกายที่เราเรียกพระธรรมวินัย นั้น ดำรงอยู่เป็นตัวแทนของพระพุทธองค์สืบมา

พระธรรมกายนี้ พระพุทธเจ้าได้ช่วยก่อให้เกิดขึ้นในผู้อื่น เป็นคนแรกคือพระอัญญาโกณฑัญญะ ณ สถานที่แสดงปฐมเทศนา คือสารนาถ หรือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แต่เมื่อปรินิพพานนั้น ได้ทรงประดิษฐานพระธรรมวินัยไว้มั่นคงแล้ว จึงมีการขยายเผยแผ่ธรรมกายแก่ผู้อื่นสืบต่อออกไปมากมาย

เพราะฉะนั้น แม้พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานสูญสิ้นสลายโดยรูปกายแล้ว แต่ธรรมกาย คือธรรมที่เจริญเพิ่มพูนขึ้นด้วยการปฏิบัติ ก็ยังสามารถที่จะอุบัติขึ้นในผู้อื่นสืบต่อมา

นี่หมายความว่า เมื่อผู้ใดได้เจริญธรรมทั้งหลายให้มีเพิ่มพูนเหมือนมาชุมนุมรวมเป็นธรรมกายคือกองแห่งธรรมมีอยู่ในตัวเองแล้ว ก็สามารถเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ตลอดเวลา

ธรรมกายนี้แหละเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้พระพุทธเจ้าดำรงอยู่กับเรา เพราะว่าในบัดนี้องค์พระพุทธเจ้าที่มีพระชนมชีพอยู่ ที่เป็นทั้งรูปกาย และเป็นธรรมกายพร้อมอยู่ด้วยกันนั้น ได้สิ้นสุดไปที่กุสินารา ต่อจากนั้น เมื่อเราปฏิบัติธรรมให้เจริญเพิ่มพูนขึ้น เราก็มีธรรมกายของเราเป็นเครื่องเข้าถึงพระพุทธเจ้า

เราอาจจะมีรูปเคารพ เป็นพระพุทธรูป ทำด้วยทองคำ ทองแดง ทองเหลือง สำริด ตลอดจนหิน ปูน ไม้ต่างๆ แต่วัตถุเหล่านั้น ถ้าไม่มีแหล่งธรรมเป็นเครื่องยืนยัน ก็ไม่มีความหมาย

อย่างที่เราเดินทางไปประเทศอินเดีย ก็ได้พบเห็นวัตถุนี้จำนวนมากมาย วัตถุเหล่านั้น เมื่อพระธรรมปลาสนาการสูญสิ้นไปจากแผ่นดิน ไม่มีคำสอนในพระพุทธศาสนาเหลืออยู่ ผู้คนที่นี่เขาก็ไม่รู้จัก

คนอินเดียมากมายไม่รู้จักพระพุทธเจ้า เห็นพระพุทธรูปก็ไม่รู้ว่าอะไร กลายเป็นของไม่มีค่า ไม่มีความหมาย เป็นเพียงทอง เป็นเพียงดิน หิน ปูน ไม้ เท่านั้น แล้วบางทีเขาก็เอาไปใช้ในทางที่ทำให้เราเกิดความสะเทือนใจอีกด้วย โดยกระทำการที่เรียกว่าลบล้างดูหมิ่นอะไรต่างๆ นั่นก็เพราะเขาไม่รู้จักรูปลักษณ์ค่า

ฉะนั้น จึงเป็นเครื่องเตือนใจพุทธศาสนิกชนว่าจะต้องช่วยกันทำธรรมกายคือแหล่งธรรมให้ปรากฏมีอยู่ตลอดไป เพื่อให้เราสามารถเข้าถึงพระรัตนตรัย เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ และสิ่งที่เราก่อสร้างไว้ เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น ก็จะมีค่ามีความหมาย ด้วยมีแหล่งธรรมปรากฏเป็นเครื่องยืนยันอยู่นี่เอง

นี่ก็เป็นเรื่องโดยย่อในฝ่ายที่เกี่ยวกับพุทธสังเวชนียสถาน
 ที่นี้ นอกจากพุทธสังเวชนียสถานโดยตรงแล้ว คณะยังได้
 เดินทางไปเยี่ยมเยียนสถานที่อื่นๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป
 องค์ที่สำคัญก็คือ เมืองราชคฤห์ กับเมืองสาวัตถี

ที่เมืองราชคฤห์ คณะได้เข้าไปในสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคย
 ปรากฏพระรูปกายประทับอยู่ คือที่พระคันธกุฎี บนเขาคิชฌกูฏ
 ได้ไปทำวัตรสวดมนต์ กล่าวธรรมกถา ฟังธรรมกถากันที่นั่น

อีกแห่งหนึ่งคือสาวัตถี ที่เชตวัน ซึ่งได้กล่าวแล้วว่าเป็นที่ที่
 พระพุทธเจ้าประทับอยู่นานที่สุด แสดงธรรมมากที่สุด

สถานที่ ๒ แห่งนี้ ควรจะกล่าวถึงมากเป็นพิเศษ

ราชคฤห์เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ สาวัตถีเป็นเมือง
 หลวงของแคว้นโกศล สองแคว้นนี้ เป็นรัฐมหาอำนาจยิ่งใหญ่
 ที่สุดในครั้งพุทธกาล นอกจากมีความสำคัญทางการเมืองแล้ว
 ก็มีความสำคัญทางพุทธศาสนามากที่สุดด้วย

แคว้นมคธนั้น มีความสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
 ตลอดมา เป็นเวลาหลายร้อยปี เริ่มต้นด้วยเมืองราชคฤห์เป็นที่
 ประดิษฐานพระพุทธรูปสามพระองค์ ครั้นมั่นคงแล้ว ก็เป็น
 แหล่งที่กระจายเผยแพร่อำนาจออกไป

ส่วนเมืองสาวัตถี เป็นเมืองที่เมื่อพระพุทธเจ้าประดิษฐาน
 พุทธศาสนามั่นคงดีแล้ว ก็เสด็จไปประทับอยู่สบายๆ แล้ว
 แสดงพระธรรมเทศนาเรื่อยไป

ถ้าจะเปรียบเทียบกัน ก็ว่าราชคฤห์เป็นฐานที่มั่นคง เป็น
 เหมือนด่านหน้าหรือป้อมค่ายที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งกองทัพ
 ธรรม แล้วส่งกองทัพธรรมนั้นดำเนินการขยายกระจายคำสอน

ส่วนเมืองสาวัตถีที่เซตวัน เป็นแหล่งป้อนข้อมูลหรือเตรียมเสบียงให้ พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับที่นั่น แล้วก็แสดงธรรมประทานเนื้อหาคำสอนต่างๆ พระแม่จะออกไปจากเมืองราชคฤห์ แต่ก็ได้คำสอนจากสาวัตถี หรือจากพระเซตวันนี่

เพราะฉะนั้น ๒ แห่งนี้ ก็มีความสำคัญด้วยกันทั้งคู่

เราจะเห็นความเป็นไปในประวัติศาสตร์สนับสนุนเรื่อง ที่อาตมภาพกล่าวมานี้ว่า ที่สาวัตถี พระพุทธเจ้าประทับและแสดงธรรมมากก็จริง แต่ในด้านเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการแพร่หลายหรือขยายเผยแผ่พระพุทธศาสนา ราชคฤห์เป็นศูนย์กลางทั้งหมด

ตอนแรก พระพุทธเจ้าเสด็จไปเมืองราชคฤห์ ทรงแสดงธรรมแก่พระเจ้าพิมพิสาร ทำให้พระเจ้าพิมพิสาร พร้อมทั้งข้าราชการและประชาชนนับถือพระพุทธศาสนา ต่อมาก็ได้ อัครสาวก พระสารีบุตร พระโมคคัลลาน์ ที่เมืองนี้ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจจนประดิษฐานพระพุทธรูปที่มั่นคง แต่พระองค์ประทับที่นั่นเพียง ๓ พรรษา ก็ทรงทำงานเรียบร้อย ต่อจากนั้นก็ไว้ว่างพระทัยพระสาวกทั้งหลายได้ ให้ทำงานกันไป

จนกระทั่งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธก็เป็นสถานที่สำคัญในการทำงาน พระพุทธศาสนาอีก คือเป็นที่ทำสังคายนา เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน ก็มีสังคายนาครั้งที่ ๑ เพื่อรวบรวมจัดระบบคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การสังคายนานั้นก็ทำที่เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธนี้

ต่อมาอีก ๒๐๐ กว่าปี มีพระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่เกิดขึ้น คือ พระเจ้าอโศกมหาราช ครองแคว้นมคธ

ตอนนั้นเมืองหลวงของแคว้นมคธ ได้ย้ายจากราชคฤห์ไปอยู่ที่เมืองปาตลีบุตร ปัจจุบันเรียก “ปัตนะ”

เมืองปัตนะนั้นในแผนที่นี้ก็มี เราไม่ได้ไป อยู่เลยจากนาลันทาไปนิดเดียว เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธในยุคหลังคือหลังจากราชวงศ์พระเจ้าพิมพิสารแล้ว ต่อมาก็ย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่ปัตนะ หรือปาตลีบุตรนี้

พระเจ้าอโศกครองราชย์อยู่ที่เมืองปาตลีบุตร ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สังคายนาครั้งที่ ๓ ส่งพระธรรมทูตออกประกาศพระศาสนาจากปาตลีบุตรนี้

เพราะฉะนั้น มคธจึงเป็นดินแดนที่เผยแพร่พระพุทธศาสนา และทำหน้าที่นี้ตลอดมา พระศาสนทูตที่มาเมืองไทย มาสุวรรณภูมิ คือพระโสณะ และพระอุตตระ ก็มาจากที่นี่ ในลังกา พระมหินท์ พระสังฆมิตตาเถรี ก็มาจากที่นี่ เพราะฉะนั้นในทางพระพุทธศาสนา มคธจึงเป็นถิ่นสำคัญอย่างมาก

จนกระทั่งมาถึงท้ายสุด ตอนพระพุทธศาสนาจะสูญสิ้นจากอินเดีย ตอนนั้น ราชวงศ์ที่ครองอินเดียคือ ราชวงศ์ปาละ ต่อจากปาละ ก็มีราชวงศ์เล็กชื่อ เสนะ ที่มักเรียกรวมกันในทางศิลปะว่า “पालเสนะ”

ปาละเป็นราชวงศ์ที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็ครองราชย์ที่ปาตลีบุตรเช่นกัน จนกระทั่งมุสลิมบุกเข้ามาทำลายหมด

โดยนัยนี้ มคธจึงสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาตลอดมา และเพราะเหตุที่ได้เป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จึงมีวัดวาอารามมากเหลือเกิน บางวัดก็ใหญ่โตเป็นมหาวิหาร ที่เรียกเป็นมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน เช่น นาลันทาก็อยู่ในแคว้นนี้

เพราะเหตุที่มีวัดวาอารามมากนี้ แม้เมื่อพระพุทธศาสนาสูญสิ้นไปแล้ว ก็มีซากวัดวาอารามเหลืออยู่ทั่วไป ต่อมา คำว่า “มคธ” ได้เลือนหายไปจากความทรงจำของชาวอินเดีย แต่เพราะเหตุที่มีวิหารหรือวัดมากมาย คำว่า “วิหาร” คือวัด ก็กลายเป็นชื่อของแคว้นหรือรัฐนี้ แทนมคธ แต่คำว่า “วิหาร” ได้แผลงมาเป็น “พิหาร”

ตัว ว แผลงเป็น พ ได้ เช่นคำว่า วงศ์ ก็แผลงเป็น พงศ์ ได้ คำว่า วรพรหม เป็น พรพรหม ตัว ว เป็น พ ในภาษาไทยมีใช้กันมากมาย ปัจจุบัน ในแผนที่นี้ก็เขียนไว้ว่า “พิหาร”

นี่คือชื่อรัฐ หรือแคว้นนี้ในปัจจุบัน เดิมก็คือมคธ แต่เพราะเหตุที่มีซากวัดวาอารามมาก เมื่อชื่อเดิมหายไป ก็เลยเรียกตามสภาพที่เป็นมาทางประวัติศาสตร์ว่า พิหาร คือวิหาร

ภาพชีวิตในพุทธกาล

นอกจากนี้ อาตมภาพอยากจะเล่าให้เห็นภาพชีวิตของคนในยุคนั้น เพื่อจะได้เห็นภาพของมคธและโกศลเพิ่มขึ้น พร้อมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเมืองทั้งสองนั้น

เคยเล่าไปบ้างแล้วว่า พระเจ้าแผ่นดิน ๒ แคว้นนี้เป็นญาติกันโดยการแต่งงาน ทรงเป็นพี่เขยของกันและกัน (อถนวมณฺเฑ ภคินีปติกา) คือ พระกนิษฐภคินีของแต่ละแคว้นไปเป็นมเหสีของพระมหากษัตริย์อีกแคว้นหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธ มีมเหสีเป็นน้องสาวของพระเจ้าปเสนทิโกศล แห่งแคว้นโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลที่ครองกรุงสาวัตถีแห่งแคว้นโกศลก็มีมเหสีเป็นน้องสาวของพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ

อีกท่านหนึ่ง *อนาถปิณฑิกเศรษฐี* ซึ่งเป็นเศรษฐีประจำเมืองสาวัตถีแห่งแคว้นโกศล ก็มารู้จักพระพุทธเจ้า มานับถือพระพุทธศาสนาที่กรุงราชคฤห์ เพราะมีเพื่อนเป็นเศรษฐีที่กรุงราชคฤห์ โดยต่างก็เป็นพี่น้องเขยของกันและกัน (อณวมณณัมภคินีปติกา) คราวหนึ่งมาเยี่ยมเพื่อน ตอนนั้นพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว ก็เลยได้รู้จักพระพุทธเจ้า แล้วก็เลื่อมใส ประกาศตนเป็นพุทธศาสนิกชน เป็นอุบาสก แล้วนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่แคว้นโกศล ไปประทับที่สาวัตถี เป็นครั้งแรกที่ทำให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปสาวัตถี แล้วก็ได้สร้างวัดเชตวัน ถวาย

อีกท่านหนึ่งที่มีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนา คือ มหาอุบาสิกาชื่อ *วิสุทฺฐา* ท่านผู้นี้ก็อยู่ที่สาวัตถีเช่นเดียวกัน มหาอุบาสิกาวิสวานันน์ พ่อชื่อว่า *ธนัญชัยเศรษฐี* ซึ่งเป็นลูกของเมณฑกเศรษฐี ผู้เป็นเศรษฐีใหญ่คนหนึ่งของแคว้นมคธ

แคว้นมคธนั้นรุ่งเรืองมาก มีเศรษฐีมาก แต่ก่อนนี้แคว้นใดจะแสดงความรุ่งเรืองของตน จะต้องบอกได้ว่าตนมีเศรษฐีเยอะ ทีนี้แคว้นมคธมีเศรษฐีเยอะ แคว้นโกศลก็เลยขอเศรษฐีไปคนหนึ่ง ทำนองขอยืมเพื่อไปประดับเกียรติของแคว้น

พระเจ้าโกศลขอเศรษฐีคนหนึ่งจากแคว้นมคธ ทางแคว้นมคธก็ให้ธนัญชัยเศรษฐี ซึ่งเป็นลูกของเมณฑกเศรษฐี เดินทางไปยังแคว้นโกศล

ธนัญชัยเศรษฐีได้ไปสร้างเมืองใหม่ขึ้นชื่อเมืองสาเกต อยู่ใกล้ๆ เมืองสาวัตถี ธนัญชัยเศรษฐีเป็นบิดาของนางวิสาขา วิสาขาเป็นมหาอุบาสิกา ได้สร้างวัดสำคัญชื่อว่าวัดบุพพาราม ที่พระพุทธเจ้าได้ประทับหลายพรรษา รวมทั้งหมด ๖ พรรษา สลับไปมากับเชตวันของอนาถปิณฑิกเศรษฐี

อาตมภาพอยากจะเล่าเรื่องทั่วไปเป็นตัวอย่างให้ฟังกัน อีกสักเรื่อง ที่แสดงภาพชีวิตในสมัยพุทธกาลเกี่ยวข้องกับเมืองสาวตติและเมืองราชคฤห์นี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระภิกษุณีกับพระภิกษุ คือพระภิกษุณีรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นพระอรหันต์เป็นมารดาของพระภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นพระอรหันต์เหมือนกัน

โยมอาจจะสงสัยว่าเป็นไปได้อย่างไรกัน พระภิกษุณีมีลูกเป็นพระอรหันต์ จะขอเล่าแทรกสักหน่อย เพื่อประดับความรู้ให้มองเห็นภาพชีวิตในสมัยพุทธกาลมากขึ้น

ที่กรุงราชคฤห์ในสมัยพุทธกาล มีตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่งมีลูกสาวคนเดียว ลูกสาวคนนี้เกิดมาแล้วก็มีจิตใจโน้มไปทางพระศาสนา ตอนนั้นพระพุทธเจ้าประดิษฐานพระพุทธรูปในมคธมั่นคงแล้ว เธอมีจิตศรัทธาคิดจะบวชอยู่เรื่อย

ทีนี้เมื่อเติบโตพอสมควร เธอก็อ่อนน้อมขอบิดามารดาที่เป็นเศรษฐีว่าอยากจะออกบวช ฝ่ายเศรษฐีบิดามารดาก็ไม่อนุญาต บอกว่าตระกูลของเรามีลูกคนเดียว ถ้าลูกไปบวชแล้วใครจะสืบต่อวงศ์ตระกูล ทรัพย์สมบัติจะเอาไปไหน ก็ไม่ยอมให้บวช จะขอร้องอย่างไรก็ไม่สำเร็จ เธอจึงคาดหวังว่า ต่อไปมีครอบครัวแล้วค่อยคิดใหม่ สามีอาจจะเป็นคนที่ถูกง่ายก็ได้

ต่อมาเธอก็แต่งงาน แต่งงานไปได้ระยะหนึ่ง พอมีโอกาสก็พูดกับสามี สามีก็ตกลง เป็นอันว่าให้บวช สามีก็เป็นเจ้าภาพในการบวชของภรรยาที่เป็นธิดาเศรษฐีนี้ แต่เขามีความคุ้นเคยกับสำนักภิกษุณีที่เป็นฝ่ายของพระเทวทัต ก็เลยพาไปบวชในสำนักภิกษุณีนั่น

ภิกษุณีนั่นตอนที่บวช ไม่รู้ตัวว่าได้เริ่มตั้งครรภ์แล้วนิดหน่อย บวชแล้วต่อมาครรภ์ก็โตขึ้นๆ

ฝ่ายภิกษุณีทั้งหลายมองเห็นครรรภ์ปรากฏชัด ก็บอกว่า นี่เธออย่างไรกันนี้ มาบวชเป็นภิกษุณี ทำไมไม่มีครรรภ์ละ

พระภิกษุณีองค์นั้นก็บอกว่า ฉันไม่ทราบเหมือนกัน มันยังงัยกันแน่ แต่ฉันรู้ตัวว่าฉันบริสุทธิ์แน่นอน

ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา พระภิกษุณีทั้งหลายก็บอกว่าเรื่องนี้ต้องชำระความให้เสร็จสิ้นกันไป แล้วก็สั่งว่าฉันเราไปหาพระเทวทัตให้ตัดสินเรื่อง ตกลงพระภิกษุณีทั้งหลายก็พาเอาพระภิกษุณีธิดาเศรษฐี ไปหาพระเทวทัตให้ตัดสินความ

ฝ่ายพระเทวทัตได้รับพิจารณา ก็คิดห้วงแต่ชื่อเสียงของตน คิดว่าเรื่องนี้มันเกิดขึ้นในฝ่ายของเรา ถ้าปรากฏข่าวออกไปเราก็ตีเสียชื่อหมด อ้อ! ภิกษุณีในฝ่ายของเทวทัตมีครรรภ์! หมดแล้ว เสียหายหมด จิตใจไม่ได้เอาเมตตากรุณาเป็นที่ตั้งนึกถึงแต่เรื่องกลัวตัวเองเสียชื่อ ก็ไม่ได้คิดอะไรมาก นึกอะไรก็ไม่ออก ความรู้ก็ไม่ชัดว่าจะพิจารณาเรื่องนี้อย่างไรดี ก็เลยตัดสินเองง่ายๆ ว่า พวกเธอไปจัดการสักกันไปเสียเถอะ อย่าให้มันมีเรื่องข้อฉาวขึ้นมา ยกเรื่องปิดไปเลย

ฝ่ายภิกษุณีพวกนั้นก็พูดกับภิกษุณีลูกเศรษฐีว่า นี่พระเทวทัตท่านสั่งให้สักแล้ว จะว่าอย่างไร

ฝ่ายภิกษุณีธิดาเศรษฐีก็เสียใจมาก บอกว่าดิฉันนี่ก่อนจะบวชได้ ก็ยากเย็นเสียเหลือเกิน เป็นผู้บวชด้วยความตั้งใจจริง แม้บวชมาแล้วก็พยายามตั้งใจปฏิบัติธรรมเต็มที่ เพราะฉะนั้น จะให้เหตุการณ์เล็กน้อยที่ดิฉันเองเป็นผู้บริสุทธิ์มาทำลายชีวิตฉันทั้งหมด ทำลายความตั้งใจความเพียรพยายามของดิฉันทั้งหมด มันไม่สมควรเลย

เอาอย่างนี้เถอะ ดิฉันไม่ได้บวชในศาสนาของพระ
เทวทัตนะ ดิฉันบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตามก็ขอให้
ได้นำคดีนี้ไปถวายพระพุทธรเจ้าตัดสินเถิด ขอให้ถึง
พระพุทธรเจ้าก่อน

พระภิกษุณีพวกนั้นก็เห็นใจบอกว่า ตกลงเราจะไปเฝ้า
พระพุทธรเจ้า แต่สำนักพระเทวทัตอยู่ในเมืองราชคฤห์ ส่วน
พระพุทธรเจ้าตอนนั้นประทับอยู่ที่เซตวัน เมืองสาวัตถี คณะ
ภิกษุณีจึงต้องพากันเดินทางจากเมืองราชคฤห์ไปเมืองสาวัตถี

ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ว่าเป็นระยะทางเดินทั้งหมด ๔๕
โยชน์ เอามาเทียบกับที่เราเดินทาง เราเดินทางจากพุทธคยาไป
ราชคฤห์ ผ่านเมืองพาราณสีก่อน ๒๓๐ กม. จากพาราณสีไป
โครักขปุรี ๑๘๐ กม. จากโครักขปุรีไปสาวัตถี ๑๗๒ กม. รวมเป็น
๕๘๒ กม. นี่เป็นระยะทางที่พระภิกษุณีเหล่านั้นเดินทางไป

แต่ถ้าเทียบกับที่คัมภีร์กล่าวไว้ ๔๕ โยชน์ อาตมภาพคิด
คร่าว ๆ เป็นไมล์ได้ประมาณ ๔๕๐ ไมล์ ก็ได้ ๗๒๐ กม. ยาว
กว่าที่เราเดินทางคราวนี้ อาจเป็นได้ว่าเส้นทางเดินสมัยโบราณ
เป็นเส้นทางเกวียน อาจจะอ้อมกว่า เหมือนอย่างปัจจุบันนี้ไป
สุพรรณฯ เมื่อ ๗-๘ ปี ก่อน ไปเส้นทางเก่า ทางรถยนต์
ประมาณ ๑๖๐ กม. แต่เดี๋ยวนี้เส้นทางใหม่เหลือ ๑๒๐ กม. แต่
เส้นทางเดินใกล้ไกลต่างกันได้ ตัวเลขนี้ก็ไม่ห่างกันมากนัก

ก็เป็นอันว่า ท่านต้องเดินทางกันเป็นระยะทางยาวนาน
เลยทีเดียว แล้วไปเฝ้าพระพุทธรเจ้า

เมื่อไปถึงพระเซตวันแล้ว คณะภิกษุณีก็นำพระภิกษุณี
ธิดาเศรษฐีเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้า กราบทูลเรื่องทั้งหมดถวาย

พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาแล้วก็ทรงทราบว่าเป็นเรื่องที่คงตั้งครมร์มาก่อนบวช แต่จะตัดสินใจไปเฉยๆ คงไม่เป็นการดี คนอาจติฉินนินทา ยิ่งเป็นพระภิกษุณีที่เคยอยู่ในสำนักพระเทวทัตด้วย คนก็อาจบอกว่า โอ! นี่พระพุทธเจ้าเอาภิกษุณีที่พระเทวทัตทิ้งแล้ว มาเลี้ยงดู หรือว่าเป็นการสนับสนุนพวกที่แตกมาจากฝ่ายโน้นมาเข้าฝ่ายนี้ เป็นการไม่ดี ต้องทำให้เรื่องนี้ปรากฏชัดในที่ประชุม

พระองค์จึงตรัสสั่งพระอานนท์ให้ไปเตรียมการเชิญบุคคลสำคัญมา ถ้าว่าถึงชาติตระกูล ภิกษุณีนี้ก็เป็นผู้ใหญ่เหมือนกัน เป็นธิดาเศรษฐี ก็ให้ไปเชิญพระเจ้าปเสนทิโกศล อนุตตปิณฑกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา มายังที่ประชุม

(คงเป็นที่ธรรมสภาที่เราไปดูกันวันนั้น ที่ท่านฤๅษีเสฐีไปแสดงทำนองจัญจนานวika คงเป็นที่นั้น เพราะเป็นสถานที่ประชุมใหญ่)

วันรุ่งขึ้น นัดประชุมแล้ว ก็พิจารณาเรื่องในที่ประชุม พระอุบาลีเป็นเจ้าของเรื่อง ได้พิจารณาได้ส่วนกัน พระอุบาลีก็มอบให้นางวิสาขา มหาอุบาสิกาพิจารณาความ

นางวิสาขาก็ไปสืบสาวราวเรื่องกับนางภิกษุณี ดูสภาพร่างกาย สืบถามประวัติความเป็นมาแล้ว ก็วินิจฉัยได้ว่าจะต้องตั้งครมร์มาก่อนอุปสมบท

จากนั้นก็นำเอาเรื่องราวที่ได้ไต่สวนทั้งหมดมาแล้วให้พระอุบาลีฟัง และนำเข้าไปประชุมวินิจฉัยโดยพร้อมหน้า ตัดสินได้ว่านางภิกษุณีธิดาเศรษฐีเป็นผู้บริสุทธิ์ ได้ตั้งครมร์มาก่อนอุปสมบท

เป็นอันว่าเรื่องราวเสร็จสิ้นไปด้วยดี เป็นที่ปรากฏแจ่มชัด แก่มหาชน พระภิกษุณีนั้นก็พ้นคดีไป

เมื่อท่านพ้นคดีแล้ว ก็อยู่ปฏิบัติธรรมเรื่อยมา จนกระทั่ง ครรภ์แก่ ก็ได้คลอดบุตร แล้วท่านก็เลี้ยงเด็กอยู่ในสำนักนาง ภิกษุณีนั่นเอง

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จมาเฝ้า พระพุทธเจ้า คือพระองค์เสด็จมาบ่อยๆ มาเฝ้าพระพุทธเจ้า เรื่อย วันหนึ่งก็เสด็จมาทางสำนักภิกษุณี ได้ยินเสียงเด็กทารก ร้อง ก็ตรัสถามข้าราชการบริพารว่า เด็กทารกที่ไหนมาร้องอยู่ในวัด ในวา ข้าราชการบริพารก็ทูลว่า นี่ก็คือเด็กทารกลูกของนางภิกษุณี องค์นั้น องค์ที่ได้ตัดสินคดีในวันนั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ตรัสว่า เรื่องการเลี้ยงดูเด็กเป็น เรื่องยาก ท่านเป็นภิกษุณี ท่านยอมไม่สะดวกในเรื่องปัจจัย การเป็นอยู่ การที่จะเลี้ยงเด็กยอมไม่สะดวกทุกประการ เรา ควรช่วยเหลือท่าน

พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เลยไปขอเด็กทารกนั้นมา บอกว่า เราจะขอไปเลี้ยงในวัง เป็นอันว่าเด็กคนนั้นก็เลยได้ไปอยู่ในวัง ตั้งชื่อว่า กัสสปะ

แต่เพราะเหตุที่กัสสปะเด็กน้อยคนนี้เติบโตขึ้นในวัง เด็ก ที่เป็นตระกูลเจ้าเขาเรียกว่ากุมาร พอเติบโตในวัง คนทั้งหลาย ก็เลยเรียกว่า กุมารกัสสปะ แปลว่า กัสสปะผู้เป็นกุมาร หมายความว่า กัสสปะลูกเจ้านาย หรือกัสสปะเด็กชาววัง อะไร ทำนองนั้น อย่างพระพุทธเจ้าเวลาส่งของเล็กๆ น้อยๆ ไปให้ เด็กคนนี้ ก็เรียก กุมารกัสสปะ ก็เลยเรียกกันมาว่า กุมารกัสสปะ

เวลาผ่านไป จนกระทั่งเด็กน้อยกุมารกัสสปะ อายุ ๗ ขวบ ก็ได้มาบวชเป็นสามเณร

สามเณรกุมารกัสสปะ ซึ่งต่อมาเป็นพระกุมารกัสสปะ ได้ศึกษาปฏิบัติธรรมจนได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง และเป็นผู้มีชื่อเสียงมาก มีความสามารถในการแสดงธรรมจนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า เป็นเอตทัคคะในบรรดาภิกษุผู้แสดงธรรมวิจิตร

นี่เป็นฝ่ายลูก อนาคตของฝ่ายลูกได้พัฒนามาจนสมบูรณ์ เป็นผู้บรรลุธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนาแล้ว

ส่วนนางภิกษุณีผู้เป็นมารดานั้น ตั้งแต่บุตรของตนไปอยู่ในวังแล้ว ก็เฝ้าห่วงใย ร้องให้คิดถึงแต่บุตรตลอดเวลา แม้จะได้ตั้งใจปฏิบัติธรรม แต่ใจหนึ่งก็คิดถึงลูก จึงไม่เป็นอันปฏิบัติธรรมได้จริงจัง มีกังวล มีห่วงเกิดขึ้น ร่ำร้องหาแต่ลูกเรื่อยมา ก็เลยไม่บรรลุมรรคผลอะไรทั้งสิ้น

อยู่มานานจนกระทั่งวันหนึ่ง เเดินบิณฑบาต ตอนนั้นพระกุมารกัสสปะเป็นพระอรหันต์แล้ว พระภิกษุณีมารดาพาเจอเข้ากับลูก พอเจอเข้า ด้วยความดีใจเป็นอย่างยิ่ง ก็ร้องเรียกว่าลูกรัก แล้วก็โผล่เข้าไปหา แต่อาการร้อนรน พอโผล่เข้าไปหา ก็ชวนเซ แล้วก็พลาดล้มลงไป

ว่ากันว่า มารดาพอนึกถึงลูกรัก น้ำนมจะไหล ก็ปรากฏว่าเธอมีน้ำนมไหล เปื่อนจิ๋ว แล้วก็ไปจับลูก

ฝ่ายพระกุมารกัสสปะ ก็มีใจเมตตาการุณย์ต่อมารดานึกถึงว่ามารดา ยังไม่ได้บรรลุธรรม เป็นเพราะความรักความห่วงใยในตัวเราผู้เป็นบุตร เราจะช่วยอย่างไรดี ถ้าให้แม่มีจิตใจครุ่นกังวลอยู่กับความรักความห่วงใยอยู่อย่างนี้ ก็จะไม่รู้จักได้บรรลุมรรคผลแน่นอน เราจะต้องใช้วิธีการเป็นอุบายสักอย่าง ทำให้แม่ตัดความรู้สึกผูกพันห่วงกังวลนี้ให้ได้

คิดอย่างนี้แล้ว ท่านก็เลยพูดคำหนึ่งขึ้นมา ซึ่งเป็นคำที่ฟังแล้วไม่น่าสบายใจ แต่ด้วยเจตนาดีที่จะให้แม่ตัดความรู้สึกผูกพันลงไป จะได้ปฏิบัติธรรมได้ ท่านได้พูดท่านเองว่า “แม่ ทำอะไรอยู่ ความรักแค่นี้ก็ตัดไม่ได้” อะไรทำนองนี้

คำพูดนี้ทำให้แม่รู้สึกน้อยใจขึ้นมาว่า “ลูกเรา เรานะ อุตสาหัสตามหา ร้องให้ ห่วงมาไม่รู้กี่ปีแล้ว พอเจอก็มาพูดอย่างนี้ ไม่เอาแล้ว เขายังไม่รักเรา เราอย่าไปรักเขาเลย” ทำนองนี้ ทำให้ตัดความรู้สึกห่วงใยผูกพันลดน้อยลงไปได้

ตั้งแต่นั้น เธอก็ตั้งใจปฏิบัติธรรม ต่อมาก็ได้บรรลुพระอรหัตผล เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง

เรื่องก็จบลงด้วยดี พระภิกษุณีมารดา ก็ได้เป็นพระอรหันต์ พระภิกษุที่เป็นลูกก็ได้เป็นพระอรหันต์ เลยมีเรื่องพระภิกษุณีผู้เป็นอรหันต์ เป็นแม่ของพระภิกษุผู้เป็นอรหันต์ เป็นเรื่องเป็นไปได้ที่เกิดขึ้นแล้ว ดังที่ได้เล่ามานี้

เรื่องนี้ได้เป็นที่ปรารภของพระสงฆ์ในธรรมสภา จนกระทั่งทำให้พระพุทธรเจ้าตรัสธรรมอื่น ๆ

อีกเรื่องหนึ่ง ที่พระพุทธรเจ้าตรัสโดยปรารภภรณ์นี้ ก็คือ เรื่องการเกิดขึ้นของป่าอิสิปตนมฤคทายวัน คงจำกันได้ที่อาตมภาพเล่าให้ฟัง ที่ว่าพระโพธิสัตว์เกิดเป็นกวาง แล้วก็สละชีวิตตัวเองแทนแม่กวางที่ตั้งครรภ์ใหม่ ๆ รายนี้แหละ ทำให้เกิดนิยายเกี่ยวกับ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ขึ้น นั่นก็เรื่องหนึ่ง

แล้วอีกเรื่องหนึ่ง ภรณ์เดียวกันนี้แหละ ก็เป็นเหตุให้พระพุทธรเจ้าตรัสพุทธรภาษิตที่ว่า “อตตทา หิ อตตโน นาโถ” ตนแลเป็นที่พึ่งของตน

พระพุทธเจ้าทรงแสดงไข่น้ำใจความนี้ว่า แม้แต่เป็นลูกเป็นแม่กัน แต่ในการบรรลุนิพพานที่จะทำจิตใจให้พ้นจากกิเลส ถึงอย่างไร ตนก็เป็นทีที่พึ่งของตน คนอื่นมาช่วยไม่ได้ ลูกก็ช่วยแม่ไม่ได้ แม่ก็ช่วยลูกให้พ้นจากกิเลสไม่ได้ ต้องทำด้วยตนเอง

พระองค์ตรัสภาษิตนี้ เพราะหมู่ภิกษุสนทนากันโดยปรารภเรื่องพระภิกษุณีธิดาเศรษฐี กับพระภิกษุกุมารกัสสปะ พระพุทธเจ้าทรงมาได้ฟัง ก็จึงทรงแสดงธรรมให้เห็นว่า ในการปฏิบัติธรรมขั้นสุดท้าย ที่จะให้บรรลุมรรคผล หรือจะให้พ้นกิเลส พ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง ตนต้องเป็นที่พึ่งของตนเอง

อย่างไรก็ตาม คนเราก็เป็น*กัลยาณมิตร* ช่วยเหลือกันได้ คือช่วยให้เขาพึ่งตนได้ อย่างในกรณีนี้ พระกุมารกัสสปะก็ได้ช่วยมารดาของท่านแล้ว เป็นกัลยาณมิตรให้กับมารดา คือช่วยให้แม่พึ่งตนเองได้ ก็ช่วยเสริมกัน แต่ในขั้นสุดท้ายแม่ต้องพึ่งตนเอง คือจิตใจจะหลุดพ้น ต้องหลุดพ้นด้วยตนเอง เรื่องนี้ก็เป็นที่มาของพุทธภาษิตที่เราจำจักกันมานั้น

พุทธศาสนิกชนมักพูดกันว่า “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ” ตนแลเป็นที่พึ่งของตน นี่คือต้องเข้าใจว่าในขั้นตอนสุดท้าย เราต้องพึ่งตัวเอง คนอื่นอาจช่วยเกื้อหนุนเพื่อให้เราพึ่งตนเองได้ นี้ไม่ได้หมายความว่า จะตัดไม้ให้เกี้ยวข้อง ไม่ให้ช่วยเหลือกัน คือมีขอบเขตว่า เรามาช่วยกันและกันให้แต่ละคนพึ่งตนเองได้แล้วแต่ละคนก็ต้องพึ่งตนเอง

นี่เป็นเรื่องหนึ่งที่น่ามาเล่าให้เห็นภาพชีวิตที่เกิดขึ้นในพุทธกาล ซึ่งเกี่ยวข้องกับทั้งเมืองราชคฤห์และเมืองสาวัตถี

แต่สาวตถิกีก็ดี ราชคฤห์ก็ดี ในปัจจุบัน จะเห็นว่ามีแต่ซาก ปากที่เหลือน้อย เป็นที่แห้งแล้งเสียมาก สาวตถียังเป็นที่ชุ่มชื้นมี ต้นไม้มากหน่อย แต่ทั้ง ๒ แห่งก็เป็นเมืองร้าง จะมีหมู่บ้านบ้าง ก็เป็นเรื่องของชาวบ้านเล็กๆ น้อยๆ ในชนบทห่างไกล แสดงให้เห็นคติความเปลี่ยนแปลงของสังขารทั้งหลาย ที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน อาณาจักรที่เคยยิ่งใหญ่เป็นมหาอำนาจ ก็ล่มสลายไป สูญสิ้นไป เมืองใหม่ๆ อาณาจักรใหม่ๆ ก็เกิดขึ้น

แต่มีเมืองหนึ่งที่นับว่าพิเศษ คือที่เราไปเยี่ยมในครั้งไปที่ สารนาถ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ได้แก่เมือง พาราณสี ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็ยังมีความสำคัญอยู่ เพราะเป็นดินแดนของศาสนาฮินดู ที่ศาสนาฮินดูยังรุ่งเรืองอยู่ โดยที่พาราณสีนั้นตั้งอยู่ที่แม่น้ำคงคา ซึ่งเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ของฮินดู เดี่ยวนี้ชาวฮินดูก็ยังไปอาบน้ำชำระบาปที่ทำน้ำเมืองพาราณสี เอาศพไปเผาที่นั่น เพื่อจะให้คนตายไปสวรรค์ อย่างที่เราได้ไปดูมาแล้ว

พาราณสีมีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา แต่สำคัญในแง่ของอดีต คือมาในเรื่องชาติกมมากมาย ต่างจากสาวตถิและราชคฤห์ ที่มีความสำคัญในครั้งพุทธกาลเอง เรื่องราวเกิดขึ้นที่นั่นมากมาย แต่ถ้าเป็นเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้า มักเป็นเรื่องเกิดขึ้นที่พาราณสี

ชาติกส่วนมากขึ้นต้นว่า “อดีต พาราณสีย์ พรหมทตเต...” เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นนั่นเป็นนี่ อย่างเรื่องกวางโพธิสัตว์จะสละชีวิตให้กับกวางแม่ลูกอ่อน หรือแม่กวางที่กำลังตั้งครรภ์ ก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นที่เมืองพาราณสีเช่นกัน นี่เป็นเรื่องที่เนื่องกับพุทธกาล

ต่อไปนี้จะข้ามมาหลังพุทธกาล ให้เห็นภาพวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนา จนกระทั่งสิ้นสุดไป พอคร่าวๆ

ตอนนี้เรากำลังจะผ่านออกจากพุทธภูมิ คือ ดินแดนช่วงแรกที่เราเดินทางไปในมัสการ ตั้งแต่พุทธศกษาไปถึงสาวตติก็เป็นอันจบสิ้นไป

พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล

คราวนี้ก็มาถึงหลังพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๓ เดือน พระสาวกก็ได้จัดการสังคายนาครั้งที่ ๑ ขึ้นที่เมืองราชคฤห์ ต่อจากนั้นก็ถือว่าพระสาวกทั้งหลายมีหน้าที่ในการสืบต่อพระพุทธศาสนาทอดกันมาโดยลำดับ

หลังพุทธกาลแล้ว พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาบ้าง เลื่อมบ้างเป็นระยะๆ ช่วงแรกที่เจริญสูงสุด ก็คือในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งราชวงศ์โมริยะ (ฝรั่งเรียกอย่างสันสกฤตว่า Maurya/เมารยะ) ที่อาตมภาพกล่าวถึงครั้งหนึ่งแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชครองราชย์ที่เมืองปาตลีบุตร หรือปัตนะที่กล่าวถึงเมื่อกี้ี้ ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ เป็นเวลาประมาณ ๔๒ ปี

แต่ฝรั่งเขาไม่นับเหมือนเรา ฝรั่งเขานับเทียบออกมาได้เป็น พ.ศ. ๒๗๐ ถึง พ.ศ. ๓๑๘ คือเรื่องประวัติพุทธศาสนานี้ นับแบบเรา กับนับแบบฝรั่ง จะต่างกันสัก ๖๐ ปี แทบทั้งหมด แม้แต่พระพุทธเจ้าประสูติและปรินิพพาน ของฝรั่งก็ต่างจากของเรา ๖๐ ปี ของเราคิดตัวเลขปีพุทธปรินิพพาน เราบอกว่า ก่อนคริสต์ ๕๔๓ ปี แต่ฝรั่งเอา ๔๘๓ ปี ต่างกันอย่างนี้ตลอด

พระเจ้าอโศกครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ ได้อุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ ส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาอย่างที่กล่าวเมื่อกี้

ราชวงศ์พระเจ้าอโศกสืบมาอีก ๗ ชั่วพระเจ้าแผ่นดิน คือ มีลูกหลานของพระเจ้าอโศกครองมาอีก ๗ องค์ ก็ถูกอำมาตย์ที่เป็นพราหมณ์ชื่อ *ปุชยมิตร* จับปลงพระชนม์เสีย แล้วตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อ *ราชวงศ์ศุงคะ* เป็นราชวงศ์ฮินดู ซึ่งเดิมก็เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าแผ่นดินพุทธนั่นเอง

ก่อนนั้น เมื่อพระเจ้าอโศกอุปถัมภ์พระพุทธรศาสนา ก็มีอำมาตย์เป็นพวกพราหมณ์ด้วย แต่พอฮินดูตั้งราชวงศ์ของเขาขึ้น เขาก็ทำพิธีบูชายัญ และดำเนินการปราบปรามชาวพุทธ ถึงกับให้ค่าหัวแก่คนทีไปฆ่าชาวพุทธมาได้ พุทธศาสนาจึงถูกกำจัดมาก แต่พระเจ้า *ปุชยมิตร* นี้มีอำนาจไม่กว้างขวางนัก

ตอนนั้น ในดินแดนที่เคยเป็นแคว้นแคว้นของพระเจ้าอโศก ได้มีผู้มีอำนาจอื่นๆ ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ขึ้นมา แดกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย หลายแคว้นก็ดำรงพุทธศาสนาไว้ได้ แคว้นหนึ่งที่ยังดำรงพุทธศาสนาไว้ด้วยดี คือแคว้นของ *พระเจ้ามิลินท์*

โยมคงเคยได้ยินชื่อพระเจ้ามิลินท์ ที่ถามปัญหาแก่พระนาคเสน พระองค์เป็นกษัตริย์เชื้อชาติกรีก ในภาษากรีกเรียกว่า *เมเนนเดอร์* (Menander) ครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๓๘๘ นี้ว่าตามการคำนวณทางประวัติศาสตร์ แต่ใน *มิลินทปัญหา* ว่า พ.ศ. ๕๐๐ อยู่ที่เมืองสาครละ ปัจจุบันอยู่ที่ประเทศปากีสถาน

พระเจ้ามิลินท์ครองแผ่นดินตั้งแต่แคว้นปัญจาบไปจนถึงประเทศอัฟกานิสถาน ก็ใหญ่พอสมควร เมืองสาครละที่เป็นเมืองหลวงของพระเจ้ามิลินท์ ก็อยู่ใกล้ๆ เมืองศรีนครที่เราไปมาแล้วในแคชเมียร์

ขอให้โยมนึกภาพเมืองศรีนครนั้นแหละ ใต้ศรีนครลงไปสัก ๒๓๐ กม. ก็เป็นเมืองสาครละ เมืองหลวงของพระเจ้ามิลินท์ พระเจ้ามิลินท์นี่เป็นผู้ครองดินแดนสำคัญแห่งหนึ่งที่ได้เชิดชูดวงพระทีปแห่งพุทธศาสนาให้คงอยู่ หลังจากพระเจ้าอโศก

ต่อจากนั้นผ่านมา ๒๐๐ ปีเศษ ก็มีพระเจ้าแผ่นดินยิ่งใหญ่องค์หนึ่งที่ได้รวบรวมแคว้นเล็กแคว้นน้อยเข้ามาตั้งเป็นมหาอาณาจักรได้ ครองราชย์ราว พ.ศ. ๖๐๐ ทรงพระนามว่า พระเจ้ากนิษกะมหาราช ตั้งเมืองหลวงที่เมืองปุรุษปุระ หรือปุรุษปุรี หรือเปชวาร์ (Peshawar) อยู่ในปากีสถานปัจจุบัน

อันนี้ขอให้เปรียบเทียบกับเมืองศรีนครที่เราไปในแคว้นแคชเมียร์ เมืองปุรุษปุระของพระเจ้ากนิษกะอยู่เลยเมืองศรีนครไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๓๐๐ กม.

พระเจ้ากนิษกะมหาราชเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาแบบมหายาน ทำให้พุทธศาสนาแบบมหายานรุ่งเรืองขึ้นมา

ในทางฝ่ายของเรา หรือในทางเถรวาท จะไม่ค่อยรู้จักพระเจ้ากนิษกะมหาราชเลย เพราะเราไม่นับเข้าในประวัติศาสตร์หรือในตำนานของเรา

พระเจ้ากนิษกะอุปถัมภ์พุทธศาสนาแบบมหายาน จัดสังคายนาครั้งที่ ๓ ของพุทธศาสนาแบบที่เจริญที่นั่นเวลานั้น คือนิกายสรวาสตีวาทีน (บาลี: สัพพัตถิกวาที) แต่มีมหายานร่วม

นิกายสรวาสติวาทินสูญไปนานแล้ว จึงนับเป็นสิ่งคายนาของฝ่ายมหายานด้วย โดยมหายานนับเอาของพระเจ้ากนิษกะนี้เป็นครั้งที่ ๓ เหมือนอย่างที่พระเจ้าอโศกจัดสังคายนาที่เราเรียกว่าครั้งที่ ๓ พระเจ้ากนิษกะได้สร้างถาวรวัตถุในทางพุทธศาสนาไว้เป็นอันมาก และได้ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแพร่ไปทางจีน ทางมองโกเลีย ธิเบต ไปทางทิศเหนือในันมากมาย

หลังพระเจ้ากนิษกะแล้ว อาณาจักรก็ค่อยๆ แตกสลายลงไปอีกจนกระทั่งประมาณ พ.ศ. ๘๖๐ ผ่านพระเจ้ากนิษกะมา ๒ ศตวรรษเศษ หลังจากชิงอำนาจกันมากมาย ก็มีราชวงศ์หนึ่งตั้งขึ้น รวบรวมแคว้นน้อยใหญ่เข้ามาเป็นมหาอาณาจักรได้แก่ **ราชวงศ์คุปตะ** ซึ่งเป็นราชวงศ์ฮินดู ที่ผ่านมาจากเมื่อกษัตริย์ยิ่งใหญ่เป็นพุทธ ตอนนี้เป็นฮินดู

กษัตริย์คุปตะนี้ แม้จะเป็นฮินดูก็จริง แต่ต้องอาศัยชาวพุทธมาเป็นมหาอำมาตย์ เป็นผู้วางแผนในการปกครอง เป็นต้น เพราะว่าตอนนั้นชาวพุทธเป็นผู้มีการศึกษาดีมาก เพราะฉะนั้น มหาอำมาตย์ส่วนมากหรือแทบทั้งหมดของราชวงศ์คุปตะเป็นพุทธ ตอนปลายๆ นั้นกษัตริย์คุปตะหลายองค์ก็เปลี่ยนมาเป็นพุทธเลย

ราชวงศ์คุปตะครองอำนาจอยู่ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๘๖๓ ถึง พ.ศ. ๑๐๐๐ ตอนแรกก็ครองที่ป่าตลิ่งบุตรเหมือนกัน ที่เมืองหลวงเดียวกับพระเจ้าอโศก แต่ต่อมาได้ย้ายไปที่เมืองอโยธยา ซึ่งอยู่ใกล้เมืองกุสินารา ฉะนั้นไปทางตะวันตกนิดหน่อย คนไทยเราเรียกเมืองหลวงเก่าของเราว่า อโยธยา เลียนศัพท์มาจากของอินเดียนี้เอง อโยธยาเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์คุปตะ อยู่ใกล้ๆ กับเมืองกุสินาราที่เราไปมาแล้ว

ราชวงศ์คุปตะแม้จะเป็นฮินดู แต่อาศัยชาวพุทธมาก และในเวลานั้นพุทธศาสนาตั้งมั่นคงแล้ว จนกระทั่งว่าไม่มีใครจะทำอะไรได้ เป็นอันว่า แม้ฮินดูจะมีอำนาจขึ้น พุทธศาสนาก็เจริญมาด้วยกัน และราชวงศ์คุปตะก็อุปถัมภ์พุทธศาสนาไปด้วย เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทา ตอนนั้นรุ่งเรืองอยู่แล้ว พระเจ้าแผ่นดินคุปตะก็ได้เป็นผู้อุปถัมภ์มหาวิทยาลัยนาลันทาแทบทุกพระองค์ จนถึง พ.ศ. ๑๐๐๐ ราชวงศ์คุปตะก็สิ้นสุดลง เหตุที่สิ้นสุด ก็เพราะมีต่างชาติรุกราน ต่างชาตินี้คือชนชาติฮั่น

ชนชาติฮั่นบุกเข้ามาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย พอบุกเข้ามาก็ทำลายหมด ทำลายทุกอย่าง โดยเฉพาะทำลายพุทธศาสนามาก ต้นทางที่เริ่มเข้ามาก็คือ ตักศิลา

ตักศิลา ปัจจุบันนี้อยู่ในปากีสถาน เคยรุ่งเรืองมาก เราได้ยินจากในคัมภีร์พุทธศาสนาว่าเป็นแดนศิลาปาโมกซ์ พอหลังพุทธกาลไม่นานก็เป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา มีวัดวาอารามมากมาย พอพวกฮั่นบุกเข้ามา ก็ทำลายตักศิลาราบไปเลย เผาผลาญหมด

พวกฮั่นบุกเข้ามาในระยะ พ.ศ. ๑๐๔๓ - ๑๐๙๓ ทำให้อินเดียหัวนี้ไหว แตกเป็นอาณาจักรเล็กน้อยมากมาย แต่ตอนนั้นอินเดียยังพอด้านศัตรูไว้ได้ เข้ามาไม่ได้ลึกมาก ในที่สุดฮั่นก็ต้องออกไป แต่ได้ทำลายพุทธศาสนาอยู่ยับไปมาก

พอด้านพวกฮั่นได้แล้ว พวกกษัตริย์ในอินเดียก็ชิงอำนาจกันเอง จนกระทั่งมีราชาองค์หนึ่งรวบรวมแว่นแคว้นได้มากหน่อยชื่อ พระเจ้าหรรษวรรณะ ครองราชย์ประมาณ พ.ศ. ๑๑๕๐ - ๑๑๙๐ ตั้งเมืองหลวงที่เมืองกันยาคุพะระ (เทียบปัจจุบันใกล้ Kannauj อยู่ระหว่างทางเมืองลักเนาไปเมืองอัครา

พระเจ้าหรรษวรรณะเป็นกษัตริย์ชาวพุทธ แต่พุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองในยุคนั้นเป็นมหายานส่วนมากแล้ว เพราะฉะนั้นพระเจ้าหรรษวรรณะที่ว่าเป็นชาวพุทธ และได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ ก็คืออุปถัมภ์พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

พระเจ้าหรรษวรรณะได้ฟื้นฟูอินเดียขึ้นมาหลังจากยุคที่พวกฮั่นบุก เป็นพระเจ้าแผ่นดินพุทธ ได้อุปถัมภ์พุทธศาสนา มากและไม่เบียดเบียนศาสนาอื่นๆ แต่ตอนปลายรัชกาลปรากฏว่าถูกลบพระชนม์ โดยพวกอำมาตย์พราหมณ์-ฮินดูจัดการลอบปลงพระชนม์ ครั้งแรกไม่สำเร็จ

พระเจ้าหรรษวรรณะก็ใจดี เธอฆ่าฉันไม่สำเร็จ เรื่องเป็นอย่างไร ไม่พอใจอะไรก็ว่ากันดีๆ ก็ยกโทษให้ พอยกโทษให้พวกนี้ก็เลยสมคบกันใหม่ คราวที่ ๒ ปลงพระชนม์สำเร็จ พระเจ้าหรรษวรรณะก็สิ้น พวกฮินดูจึงรุ่งเรืองขึ้นมาอีก

เหตุการณ์ผ่านไป อินเดียก็แตกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อยอีก แย่งชิงอำนาจกันมากมาย แต่ไม่มีใครยิ่งใหญ่จริง ในตอนนั้นก็มีการวงศ์หนึ่งอยู่ทางตะวันออก แถวแคว้นมคธ ที่พอจะรวบรวมแคว้นใหญ่ขึ้นมา คือ **ราชวงศ์ปาละ** เช่น พระเจ้าธรรมบาล ยุคนี้ตกราว พ.ศ. ๑๓๐๐ - ๑๖๘๕ พูดง่าย ๆ ว่า ๑๓๐๐ - ๑๗๐๐ เป็นราชวงศ์พุทธ ครองราชย์ที่เมืองปาตลีบุตร

ราชวงศ์นี้ได้อุปถัมภ์พระพุทธรักษา อุดหนุนมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาทั้งแห่งเก่าที่นาถันทา และที่ตั้งใหม่ มีมหาวิทยาลัยโศทันตปุระ วิกรมศิลา เป็นต้น อีกหลายแห่ง พุทธศาสนาก็รุ่งเรืองมาได้อีก แม้ว่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบกลายๆ คือมหายานผสมฮินดู

ลี้มเล่าไปนิดหนึ่ง ตอนยุคพระเจ้าหรรษวรวรรณะ มีพระภิกษุที่มีชื่อเสียงมากรูปหนึ่งเดินทางเข้าไปในประเทศอินเดีย แล้วเล่าเรื่องการเดินทางสืบทอดพระศาสนาในอินเดียเอาไว้ด้วย คือ พระถังซำจั๋ง ในเรื่องไซอิ๋ว หลายท่านรู้จักดี

พระถังซำจั๋งเดินทางเข้ามาในสมัยพระเจ้าหรรษวรวรรณะ ประมาณ พ.ศ. ๑๑๕๐ - ๑๑๙๐ แล้วเล่าเรื่องราวไว้มากมาย จนเอาพระไตรปิฎกจากไซที่ หรือประเทศตะวันตกของจีน คือ อินเดียนั่นเอง นำเอาพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์พระพุทธานุศาสนากลับไป เมืองเซียงอาน แล้วไปแปลออกเป็นภาษาจีน

พระถังซำจั๋งเป็นปราชญ์แห่งราชวงศ์ถัง มีชื่อเสียงมากในประวัติศาสตร์เรียกหลวงจีน เหียนจั๋ง ท่านเรียนที่มหาวิทยาลัยนาลันฑาด้วย และเขียนเล่าเรื่องนาลันฑาไว้มากมาย

เมื่อสิ้นยุคพระเจ้าหรรษวรวรรณะนั้นมา จนถึงราชวงศ์ปาละ เพราะเหตุที่อินเดียแตกแยกเป็นแคว้นเล็กน้อยมากมาย ก็จึงชิงอำนาจกันเอง พากันอ่อนแอ พอดีมุสลิมก็บุกเข้ามา

มุสลิมบุกเข้ามาเรื่อยๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๐๐ เข้าทางตะวันตกเฉียงเหนือ ตีเข้ามาได้ที่ละน้อยๆ จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๑๗๐๐ ก็ตีได้ถึงแคว้นมคธ หรือแคว้นพิหารในปัจจุบัน

ตอนที่มุสลิมเข้าตีมคธคราวนี้ ราชวงศ์ปาละเพิ่งสิ้นสุดไป มีราชวงศ์ใหม่เป็นฮินดูชื่อ ราชวงศ์เสนะ ราชวงศ์เสนะก็ถูกมุสลิมทำลาย ทหารมุสลิมทำลายล้างเรียบ ไม่มีเหลือ ถ้าเป็นวัดก็เป็นอันว่าเผาหมด พระส่วนมากก็ถูกฆ่า หรือไม่ก็หนีไป นักประวัติศาสตร์ของมุสลิมเล่าเรื่องราวไว้ด้วยความภาคภูมิใจ

ตามที่นักประวัติศาสตร์มุสลิมเล่าไว้ เขาไปรบที่ไหนมาก็ได้ทรัพย์สมบัติมากมาย และเมื่อปราบเสร็จแล้ว เขาก็ให้คนเหล่านั้นเลือกเอาระหว่างดาบกับพระอัลเลาะห์ ถ้าเลือกอัลเลาะห์ ก็อยู่ ถ้าไม่เอาอัลเลาะห์ ก็ดาบ คือถูกฆ่า

เป็นอันว่า ในที่สุดพุทธศาสนาก็สูญสิ้นจากอินเดียตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๐๐ เป็นต้นมา นี่ก็คือประวัติศาสตร์พุทธศาสนาโดยย่อ

อาตมภาพเล่าให้เห็นภาพคร่าวๆ โยมอาจจะยังไม่เห็นชัดนัก แต่คงพอทราบว่าเป็นมาอย่างไร พุทธศาสนาในตอนหลังๆ เมื่อถึงพระเจ้าอโศก ก็แผ่ไปทั่วอินเดียหมดแล้ว พระเจ้าอโศกครองแผ่นดินที่กว้างขวางเป็นมหาอาณาจักร หลังพระเจ้าอโศกไม่นาน ก็เกิดหมู่ถ้ำอย่างอชันตา ขึ้นมา

อชันตา (Ajanta) เกิดระหว่าง พ.ศ. ๔๐๐ - ๑๒๐๐ เป็นถ้ำของพุทธศาสนาล้วนๆ เป็นถ้ำของฝ่ายเถรวาท ๕ ถ้ำ นอกจากนั้นเป็นมหายาน

ที่อีกภูเขาคือ เอลโลรา (Ellora) หรือภาษาอินเดียเรียกว่าเอลลุรา ก็สร้างระหว่าง พ.ศ. ๑๑๐๐ - ๑๓๐๐ ยุคที่มีถ้ำพุทธศาสนา คือ ๑๑๐๐ - ๑๓๐๐ ยุคถ้ำฮินดู ราว ๑๑๕๐ - ๑๔๕๐ ยุคถ้ำของเซน ราว ๑๓๕๐ - ๑๕๕๐ หลังจากนั้นทั้งหมด คงถึงยุคหนึ่งสงครามถูกมุสลิมบุก

ส่วนมหาวิทยาลัยนาลันทา ก็เป็นสถาบันการศึกษาที่ยิ่งใหญ่เริ่มขึ้นมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๘๕๐ รุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์คุปตะ จนกระทั่งพุทธศาสนาลึ้นสูญจากอินเดียเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐ ก็ถูกเผาริบเรียบไป รวมแล้วรุ่งเรืองอยู่นานเกือบ ๑,๐๐๐ ปี

เมื่อมุสลิมได้เข้ามาครอบครองประเทศอินเดียแล้ว ก็มีราชวงศ์มุสลิมหลายราชวงศ์ แต่ที่ยิ่งใหญ่ได้ครองอำนาจกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๐๐ - ๒๒๕๐

พอถึงประมาณ พ.ศ. ๒๒๐๐ เศษ อังกฤษ พวกนักล่าอาณานิคมจากตะวันตก ก็เข้ามาแย่งชิงดินแดนในอินเดีย ผลที่สุดอังกฤษรบชนะกษัตริย์มุสลิม ครอบครองอินเดียตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๕๐ มาจนถึงอินเดียได้รับเอกราชใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ตั้งแต่นั้นมา ก็ถึงยุคอินเดียสมัยปัจจุบัน

นี่เป็นประวัติศาสตร์อินเดียโดยย่อ

เป็นอันว่า พุทธศาสนาก็ได้สิ้นสูญไปแล้วจากอินเดีย เหลือแต่ศาสนาอิสลามสู้กับฮินดูสู้มา แต่ทั้งหมดก็พ่ายแพ้แก่อังกฤษ แล้วท้ายที่สุด อังกฤษก็เลิกরাไปอีกทีหนึ่ง

เราได้เห็นความเป็นไปในประวัติศาสตร์ตลอดเวลาเป็นพันๆ ปี มีราชวงศ์เล็กๆ น้อย ๆ เกิดขึ้นมากมาย แล้วก็แย่งชิงอำนาจกันล้มหายไป มีมหาอาณาจักรใหญ่ๆ เกิดขึ้น แล้วมหาอาณาจักรนั้นๆ ก็สิ้นสูญไปตามกาลเวลาบ้าง โดยการทำลายบ้าง มีอาณาจักรเล็กๆ เกิดขึ้นกระจายไป แล้วก็รวมกันได้อีก แล้วก็แตกสลายไปอีก หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไป เป็นคติธรรมดา

ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นอนิจจังนี้ ถ้าพิจารณาในแง่ของธรรมคือ *ไตรลักษณ์* ก็เป็นเรื่องที่ควรแก่การสังเวช

เป็นอันว่า ดินแดนทั้งหมดที่เราได้ไปดูมา ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพุทธศาสนาทั้งนั้น เราจะเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม อย่างที่อาตมภาพได้บอกไว้ว่า ส่วนนอกจากพุทธภูมิมาแล้ว คือเลยจากสาวัดถือออกมา เป็นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาหลังพุทธกาล

ดูอย่าง อชันตา เอลโลว์ ก็เกี่ยวซัด เดลี ก็เกี่ยว เพราะที่นั่นเป็น เมืองอินทปัตถ์ อยู่ในแคว้นกุรุ พระพุทธเจ้าเคยแสดง มหาสติปัฏฐานสูตรที่นั่น

แม้แต่ที่แคชเมียร์ หรือกัษมีระ ซึ่งเราไปที่เมืองศรีนคร ที่นั่นพุทธศาสนาก็เคยแพร่หลายอยู่ ประชาชนแคว้นนั้นก็เคยนับถือพุทธศาสนา แต่ปัจจุบันเป็นมุสลิมไปเกือบทั้งหมดแล้ว

พุทธศาสนาเคยรุ่งเรืองในแถบนั้น เช่น เมืองสาละ ของพระเจ้ามิลินท์ ก็อยู่ห่างจากที่นั่นประมาณ ๒๐๐ กว่ากิโลเมตร หรือเมืองปุรุชปุระ ของพระเจ้ากนิษกะ ก็อยู่ห่างจากที่นั่นสัก ๓๐๐กม. ดินแดนแคว้นนั้น ล้วนเคยเป็นถิ่นของพระพุทธศาสนา จนถึงอัฟกานิสถานและปากีสถานทั้งหมด ก็เคยเป็นประเทศพุทธศาสนา แต่ปัจจุบันนี้พุทธศาสนาแทบไม่มีเหลือเลย

ที่กัษมีระ เราได้เลยเข้าไปนิดหนึ่งในแดนหิมพานต์ อันเป็นดินแดนที่มีเรื่องราวในพุทธศาสนามาก เช่นเมื่อคราวที่พวกเจ้าศากยะจะไปรบไปฆ่ากันระหว่างพี่น้อง ในสงครามใหญ่ระหว่างโกลิยะ กับศากยะ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปห้ามทัพเสร็จ เจ้าชายที่จะไปรบ ก็เปลี่ยนเป็นบวช ก็ได้บวชกันจำนวนมากมาย พระพุทธเจ้าก็พาพระใหม่เหล่านั้นไปเที่ยวแดนหิมพานต์กันพักใหญ่ เรื่องราวในชาดกก็เยอะเยอะที่เกี่ยวกับเรื่องแดนหิมพานต์

ในคัมภีร์อรรถกถา ท่านพูดถึงแดนหิมพานต์ไว้ว่า มีภูเขาเป็นเทือกใหญ่ๆ ทั้งหมด ๗ เทือก ล้อมภูเขาคันธมาทน์ มีเนื้อที่สามแสนโยชน์ มียอดทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ ยอด มีทะเลสาบใหญ่ที่ไม่เคยร้อนด้วยแสงแดดเลย ๗ ทะเลสาบ

ปัจจุบันนี้ ก็ขอให้ดูแผนที่เอาเองว่า หิมพานต์นั้นกว้างใหญ่ขนาดไหน อาตมภาพเองก็ยังไม่ได้ดูว่าเขาบอกไว้ว่ามีเนื้อที่กี่ล้านเอเคอร์ หรือกี่ล้านไร่ อันนี้เราไปมาแล้ว โยมก็พูดได้ว่าเข้าไปในดินแดนหิมพานต์แล้วนิดหน่อย

เหตุให้พระพุทธศาสนาสูญสิ้นจากอินเดีย

มีข้อที่ควรกล่าวไว้ในที่นี้สักหน่อย เป็นคติทางธรรม คือเรื่องพระพุทธศาสนาสูญสิ้นไปจากอินเดีย ควรกล่าวถึง เหตุทั้งหลายที่ทำให้พระพุทธศาสนาต้องสูญสิ้นไปจากประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ชัดเจนเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐

๑. เหตุอันแรก ที่เราเห็นได้ พุดง่าย ๆ ว่า ชาวพุทธใจกว้าง แต่ศาสนาอื่นเขาไม่ใจกว้างด้วย นี่ก็เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาสูญสิ้นไป เพราะว่าเมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นนั้น ก็สอนแต่เพียงหลักธรรมเป็นกลางๆ ให้คนประพฤติดี ทำความดี จะนับถือหรือไม่นับถือ ก็ไม่ได้ว่าอะไร ถ้าเป็นคนดีแล้ว ก็ไปสู่คติที่ดีหมด ไม่ได้จำกัดว่าต้องเป็นชาวพุทธจึงจะไปสวรรค์ได้ หรือว่าชาวพุทธที่มานับถือแล้วทำตัวไม่ดี ก็ไปนรกเหมือนกัน อะไรทำนองนี้

ที่นี้เมื่อชาวพุทธได้เป็นใหญ่ เช่นอย่างพระเจ้าอโศกมหาราช ก็อุปถัมภ์ทุกศาสนาเหมือนกันหมด แต่ผู้ที่ได้รับอุปถัมภ์เขาไม่ได้ใจกว้างตามด้วย เพราะฉะนั้น พวกอำมาตย์พราหมณ์ของราชวงศ์อโศกเอง ก็เป็นผู้กำจัดราชวงศ์อโศก ดังที่อำมาตย์ปุชยมิตรได้ปลงพระชนม์ราชาที่เป็นหลานของพระเจ้าอโศก แล้วตั้งราชวงศ์ใหม่ที่กำจัดชาวพุทธ ดังที่เล่าเมื่อกี้

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะถูกกำจัดไม่หมดสิ้น แต่การกำจัดก็มีมาเรื่อย จนกระทั่งถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ซึ่งเป็นอินทรีก็กำจัดพระองค์อีก ก็เป็นมาอย่างนี้ จนในที่สุด มุสลิมก็เข้ามาบุกกำจัดเรียบไปเลยเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐ นี้ก็เป็นเหตุอันหนึ่งให้เห็นได้ง่าย

ยังมีเหตุอันอีก ชาวพุทธเองก็เป็นเหตุด้วย อย่าไปว่าแต่คนอื่นเขา

ข้อที่หนึ่ง ความใจกว้างของชาวพุทธนั้น บางทีก็กว้างเลยเถิดไป จนกลายเป็นใจกว้างลึมหัก หรือใจกว้างอย่างไม่มีหลัก ไม่ยืนหลักของตัวเองไว้ กว้างไปกว้างมา เลยกลายเป็นกลมกลืนกับเขา จนศาสนาของตัวเองหายไปเลย ที่หายไปให้เห็นอย่างชัดเจนก็คือ ไปกลมกลืนกับศาสนาฮินดู

ตอนที่มุสลิมยังไม่เข้ามา ศาสนาพุทธเราก็อ่อนมากแล้ว เพราะไปกลมกลืนกับศาสนาฮินดูมาก ปล่อยให้ความเชื่อถือของฮินดูเข้ามาปะปน อย่างในถ้ำอชันตานั่น เป็นที่แสดงประวัติพุทธศาสนาได้อย่างดี จะเห็นได้ตั้งแต่เจริญจนถึงเสื่อม

ตอนต้นจะเห็นว่า เดิมก็บริสุทธิ์ดี เป็นพุทธศาสนาเถรวาท ต่อมาก็กลายเป็นมหายาน มีคติความเชื่อของทางฮินดูเข้ามาปะปนมากขึ้น ผลที่สุดพุทธหมด จะเห็นได้ที่เอลโลว่า ผลที่สุดเหลือแต่ถ้าฮินดู ถ้าพุทธถูกกลืนหมด

ฉะนั้น ก็เป็นคติสอนใจอันหนึ่งว่า **ใจกว้างจนลึมหัก** ไม่ยืนรักษาหลักของตัวเองไว้ กลมกลืนจนกระทั่งตัวเองสูญหายไป

ในความใจกว้างและกลมกลืนนั้น มีเรื่องหนึ่งที่น่าจะกล่าวไว้ คือ ลักษณะการกลมกลืนกับศาสนาฮินดู

ศาสนานี้คนนั้นมีลักษณะสำคัญคือ การเชื่อเรื่องฤทธิ เรื่องปาฏิหาริย์ เรื่องการดลบันดาลอย่างนั้น สถาปกันอย่างไร เอาฤทธิมาใช้ทำลายกันต่างๆ โดยเป็นเรื่องของโลกะ โทสะ โมหะ พุทธศาสนาในยุคหลังก็ทำให้คนไปหวังพึ่งเรื่องฤทธิ เรื่องเทพเจ้าอะไรต่ออะไรมากขึ้น จนลืมหลักของตัวเอง

๒. ในทางพุทธศาสนานั้น จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าก็มี ฤทธิเหมือนกัน เป็นปาฏิหาริย์อย่างหนึ่งในบรรดาปาฏิหาริย์ ๓ แต่ต้องยื่นหลักไว้เสมอว่า ปาฏิหาริย์ที่สำคัญที่สุดคือ อนุศาสน์ ปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ที่เป็นหลักคำสอน ไม่ใช่ปาฏิหาริย์ที่เป็น การแสดงฤทธิต่างๆ

ในทางพุทธศาสนาให้ถือการกระทำของเราเป็นหลัก ส่วนฤทธิหรือเทพเจ้านั้นจะมาเป็นตัวประกอบ หรือช่วยเสริม การกระทำของเรา จะต้องเอาการกระทำของตัวเองเป็นหลัก ก่อน ถ้าเราไม่เอาการกระทำหรือกรรมเป็นหลัก เรายังจะไปหวัง พึ่งการดลบันดาลของเทพเจ้า หวังพึ่งฤทธิของผู้อื่นมาทำให้ ไม่ต้องกระทำด้วยตนเอง ถึงอมืองอเท้า ก็มีแต่ความที่จะเสื่อมไป

จุดที่เสื่อมก็คือ ตอนที่ **ชาวพุทธลืมหลักกรรม ไม่เอาการกระทำของตัวเองเป็นหลัก ไปหวังพึ่งเทพเจ้า ไปหวังพึ่ง ฤทธิ พึ่งปาฏิหาริย์**

ตราบใดที่เรายื่นหลักได้ คือเอากรรม เอาการกระทำเป็น หลักแล้ว ถ้าจะไปนับถือฤทธิปาฏิหาริย์บ้าง ฤทธิปาฏิหาริย์นั้นก็มาประกอบมาเสริมการกระทำ ก็ยังพอยอม แต่ถ้าใครใจแข็ง พอ ก็ไม่ต้องพึ่งฤทธิ ไม่ต้องพึ่งปาฏิหาริย์อะไรทั้งสิ้น เพราะ พุทธศาสนานั้น ถ้าเราเอากรรมหรือการกระทำเป็นหลักแล้ว ก็ จะยื่นหยัดอยู่ได้เสมอ

ยกตัวอย่างเรื่อง อนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งเป็นชาวพุทธในสมัยพุทธกาล

อนาถบิณฑิกเศรษฐี นั้น ที่บ้านหรือปราสาทของท่าน ก็มีเทวดามาอยู่ เทวดานี้มีความลำบากมาก เพราะพระพุทธรูปกับพระสงฆ์เสด็จมาที่บ้านของท่านเศรษฐีบ่อยๆ ด้วยความเคารพพระสงฆ์ เทวดาก็ต้องฝืนใจลงจากซุ้มประตู มาข้างล่าง

เทวดามีความรู้สึกเดือดร้อนรำคาญใจ ก็เลยมาอุบาย อนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า ท่านก็จงลงทุกวัน เพราะถวายทานแก่พระพุทธรูปและพระสงฆ์ อย่าเลย อย่าทำลายทรัพย์สินสมบัติเลย เลิกนับถือพระพุทธรูปเถอะ เลิกถวายทาน เทวดานี้มาสอนให้ทำไม่ดี เทวดาก็มีทั้งเทวดาดี และเทวดาไม่ดี

ทีนี้ อนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น เป็นผู้มั่นในพระรัตนตรัยแล้ว มั่นในคุณธรรม ไม่เอาด้วย บอกเทวดาว่า ท่านเป็นใครกัน เรื่องอะไรมาชวนข้าพเจ้าในเรื่องไม่เข้าท่าเข้าทาง เทวดาก็บอกว่า ข้าพเจ้าอยู่ที่ซุ้มประตูบ้านท่านนี้แหละ มีความหวังดีต่อท่าน อยากให้ท่านรำรวย ไม่ยากจนเพราะการสละทรัพย์สินสมบัติ

เศรษฐีก็บอกว่า ต่อแต่นี้ไปท่านอย่าอยู่ที่นี้เลยนะ ไปอยู่ที่อื่นดีกว่า อยู่ที่นี้คงไม่ดี เพราะความเห็นไม่ตรงกัน ท่านไม่ต้องอยู่ในธรรม มาชักชวนในทางไม่ถูกต้อง

เทวดาก็เดือดร้อนเพราะเจ้าของบ้านไล่ เลยต้องไปหาเทวดาผู้ใหญ่ให้มาอ้อนวอนอนาถบิณฑิกเศรษฐี เทียวได้ไปหาเทพเจ้าใหญ่ๆ จนถึงพระอินทร์ ให้มาช่วยอ้อนวอนเศรษฐีขอให้อนุญาตให้กลับเข้าบ้านได้ตามเดิม

ผลที่สุดพระอินทร์ก็บอกว่า พระอินทร์เองก็ช่วยไม่ได้ อยู่ที่ตัวเศรษฐี เขาจะยอมหรือไม่ยอม แต่เอาละ ลองหาอุบายไปให้เขายอมดูซิ พระอินทร์ก็ได้แต่แนะนำอุบายให้ บอกว่า นี่ลองไปหาดูซิที่ไหนมีขุมทรัพย์ดี ๆ ไปบอกเศรษฐี

เทวดาไปเจอขุมทรัพย์แห่งหนึ่ง ก็เลยเอามาบอกเศรษฐี ว่า ท่านเศรษฐีครับ ที่นั่นมีขุมทรัพย์ใหญ่อยู่ ท่านมีทางที่จะได้ทรัพย์สมบัติมาทำบุญอีกเยอะ เศรษฐีบอกว่า เทวดาแนะนำอย่างนี้ พอใช้ได้ ก็เลยอนุญาตให้อยู่บ้านได้ต่อไป

นี่หมายความว่า เทวดากับมนุษย์นั้น อยู่ในระดับใกล้เคียงกัน ใครจะต้องยอมใคร ก็อยู่ที่ว่าใครมีคุณธรรมสูงกว่า ถ้าใครมันในคุณธรรมมากกว่า อีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องยอม เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนให้คนเรามั่นใจในกรรมดี มั่นใจในการกระทำความดีของตนเอง แล้วเทวดาก็ต้องยอมเรา

มีเรื่องในชาดกว่า เทวดาทำนายแล้วมนุษย์ก็ยิ่งฝันได้ แม้แต่พระอินทร์ทำนาย โดยฤาษีเป็นสื่อให้บอกพระเจ้าแผ่นดิน ๒ ฝ่ายที่จะรบกัน ฝ่ายนี้จะชนะ ฝ่ายนั้นจะแพ้

ฝ่ายที่ได้รับคำทำนายจากพระอินทร์ว่าจะชนะ ก็ประมาทมัวเมา เอาแต่สนุก ฝ่ายที่ได้รับคำทำนายว่าแพ้ มีหัวหน้าคือมหาภักษัตริย์ที่ไม่ประมาท มีจิตใจเข้มแข็ง ก็เตรียมการต่อสู้เต็มที่ การณ์ก็กลายเป็นว่าฝ่ายที่ได้รับคำทำนายว่าแพ้กลับเป็นฝ่ายชนะ ฝ่ายที่ว่าจะชนะกลับเป็นฝ่ายแพ้

ฝ่ายที่แพ้ก็ไปด่าพระฤาษี บอกว่า ฤาษีโกหก ฤาษีก็น้อยใจไปต่อว่าพระอินทร์ว่า ทำไมท่านแก๊งข้าพเจ้า พระอินทร์บอกว่าไม่ได้แก๊ง แล้วก็กล่าวคติออกมาว่า “ความเพียรพยายามของมนุษย์นั้น เทวดาก็เกิดกันไม่ได้”

ในทางพุทธศาสนาถือการกระทำ หรือกรรมเป็นสำคัญ เทวดาจะต้องมาเสริมมาช่วยการกระทำที่ดีของเรา ฤทธิ์จะต้องมาประกอบการกระทำ เอากการกระทำ เอาความเพียรพยายามหรือเอากการกระทำที่ดีเป็นหลัก ไม่ใช่ละเลยการกระทำ ปล่อยทิ้งกรรม แล้วไปมัวหวังพึ่งอำนาจฤทธิ์ รอคารดลบันดาลของเทพเจ้าต่างๆ เสียหลักนี้เมื่อไร พุทธศาสนาก็เสื่อม

นี่ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า เมื่อจับหลักของตัวไม่ถูก เสียหลักแล้ว ก็กลายเป็นการกลมกลืนกับฮินดู กลมกลืนไปมา ผลที่สุดตัวเองก็หายไปเลย กลายเป็นเชื่อเทวดาโน่นนี่ มาดลบันดาลต่างๆ โดยไม่ต้องทำ ไม่ต้องเพียรพยายาม

๓. อีกอย่างหนึ่งที่ควรระวัง คือ พอมีภัยหรือเรื่องกระทบกระเทือนส่วนรวม ชาวพุทธไม่น้อยมีลักษณะที่วางเฉย ไม่เอาเรื่อง แล้วเห็นลักษณะนี้เป็นดีไป เห็นว่าใครไม่เอาเรื่อง เอาราว มีอะไรเกิดขึ้นก็เฉยๆ ไม่เอาเรื่อง กลายเป็นดี ไม่มีกิเลส เห็นวิปริตอย่างนี้ไปก็มี

ในทางตรงข้าม ถ้าไปยุ่ง ก็แสดงว่ามีกิเลส อันนี้คือพลาดจากคติพุทธศาสนาไปเสียแล้ว และจะกลายเป็นเหยื่อเขา

ในทางพุทธศาสนานั้น ผู้ไม่มีกิเลส ท่านนำปัญญามาเอาจริงเอาจังกับเรื่องที่กระทบกระเทือนส่วนรวม แต่การยุ่งของท่านมีลักษณะที่ไม่เป็นไปด้วยกิเลส คือ ทำด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ทำเป็นคติไว้แล้ว ตั้งแต่สมัยพุทธกาล

อาตมภาพขอยกตัวอย่าง เรื่องที่เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าดำรงพระชนม์อยู่เอง สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไล่พระภิกษุกลุ่มหนึ่งที่ทำเสียงอึกทึก แล้วได้ทรงปรารภกับพระสารีบุตร และพระโมคคัลลาน์ว่า

“นี่แน่ะ... สารีบุตรและโมคคัลลาน์ เธอเห็นอย่างไร เมื่อเราไล่พระสงฆ์กลุ่มนั้น”

พระสารีบุตรกราบทูลว่า

“ต่อไปนี้พระองค์จักเป็นผู้ชวนชวายน้อย (เป็นศัพท์ทางพระหมายความว่า จะทรงเล็กลงเกี่ยวกับกิจการส่วนรวม การปกครองคณะสงฆ์จะไม่เอาแล้ว วางมือเสียที) ข้าพระองค์ทั้งสอง สารีบุตรและพระมหาโมคคัลลาน์ ก็จักเป็นผู้ชวนชวายน้อยด้วย”

พระพุทธเจ้าตรัสห้ามไม่ให้คิดอย่างนั้น แล้วก็ตรัสถามพระมหาโมคคัลลาน์ว่า “เธอ..โมคคัลลาน์จะเห็นอย่างไร”

พระโมคคัลลาน์ก็ได้กราบทูลว่า

“ถ้าพระองค์ผู้เป็นธรรมสามี (หมายความว่า เป็นเจ้าของธรรม เป็นหัวหน้าผู้ประดิษฐานธรรม เป็นประมุขของพระศาสนา) จะมีความชวนชวายน้อย วางมือจากการปกครองคณะสงฆ์แล้ว ไม่เอาธุระแล้ว ข้าพระองค์ทั้งสอง โมคคัลลาน์และสารีบุตรจะทำหน้าที่นั้นต่อไป”

พระพุทธเจ้าก็อนุโมทนาว่า

“ดีแล้ว... โมคคัลลาน์ ควรจะเป็นเช่นนั้น”*

นี่ก็เป็นคติให้เห็นว่า พระอรหันต์เป็นตัวอย่างของผู้ที่จะต้องเอาใจใส่กิจการของส่วนรวม ไม่ใช่ไม่ยุ่งไม่เกี่ยว

มีคติรายอื่นเป็นตัวอย่างต่อมาอีกเรื่อยๆ เช่น พระมหากัสสปะ แม้จะเป็นพระอรหันต์ฝ่ายป่า ท่านอยู่ป่าเรื่อยเป็นเขตทิศตะวันตกดุจดั่ง คูดล้ายๆ จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร แต่ที่จริง ถ้าเป็นกิจการส่วนรวม ท่านต้องยุ่งต้องเอาใจใส่จริงจัง

* ม.ม.๑๓/๑๘๙/๑๙๗

เราจะเห็นว่า เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระมหากัสสปะเป็นผู้นำaleyทีเดียว ในการทำสังคายนา โดยที่ท่านได้ปรารภว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว มีผู้กล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย คือ พระสุภัททวุฑฒบรพชิต จึงจะต้องรีบทำสังคายनावางหลักการไว้ให้แน่นอน ไม่ให้คนที่คิดร้ายได้ช่องที่จะประพตฺติไขว้เขวออกไป

และถ้าสืบต่อไปอีก การทำสังคายนา^{นี้} ใครเป็นผู้ริเริ่มไว้ก่อน ก็คือพระสารีบุตร พระสารีบุตรนั้นเคยทำสังคายนาไว้เป็นตัวอย่างก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยซ้ำ ทำไว้ตอนที่นิครนถนาฏบุตรสิ้นชีพ

ตอนนั้นสาวกของนิครนถ์แตกกัน พระสารีบุตรปรารภว่า เห็นไหมสาวกในบางศาสนา พอศาสดา^{นี้}ก็แตกกันไม่มีหลักมีเกณฑ์ เพราะฉะนั้น เราควรทำสังคายนาพระธรรมวินัยไว้เป็นหลักเป็นฐาน ให้มีแบบแผนอันเดียวกัน ที่จะยึดถือปฏิบัติต่อไป จึงได้ทำสังคายนาเป็นตัวอย่างไว้ ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เรียกว่า สังคีตีสูต^{*}

ส่วนพระมหากัสสปะเป็นพระป่า พอพระพุทธเจ้าปรินิพพานก็เป็นหัวหน้าจัดประชุมทำสังคายนาเป็นครั้งแรก เป็นคดีแก่พระอรหันต์สมัยต่อๆ มา ที่จะต้องเอาใจใส่กิจการส่วนรวม

ในสมัยหลังๆ ก็เช่น พระอุปัคฺตตเถระ ไปจำพรรษาบำเพ็ญฌานอยู่ในที่ไกลผู้คน ตอนนั้นพระศาสนาเดือดร้อน มีการประชุมครั้งใหญ่ของพระเจ้าอโศก ต้องการความร่วมมือเพียงของผู้ที่จะทำกิจการส่วนรวม

* ที.ป. ๑๑/๒๒๑-๓๖๓/๒๒๒-๒๘๗

คราวนั้น พระอรหันต์ทั้งหลายก็ประชุมกัน พิจารณาว่ามี พระอรหันต์อุปคุตนี้ไปทำสมาธิบำเพ็ญฌานปลีกตัวเงียบอยู่ ก็ มีมติลงโทษ เรียกว่า ทำทัณฑกรรมแก่พระอรหันต์อุปคุต ให้มารับหน้าที่ในการปกป้องดูแลกิจการสมโภชมหาวิหารของพระเจ้าอโศก

หรืออย่างตอนที่ พระเจ้ามิลินท์ กำลังเปียดเบียนพุทธศาสนาและทุกศาสนา ด้วยการทำได้ว่าที่ทั่วไปหมด ใครๆ ก็ แพ้ไปหมดสิ้น พุทธศาสนาก็จะแย้ เพราะไม่มีปราชญ์ใดไปสู้ พระเจ้ามิลินท์ พระผู้ใหญ่ทั้งหลายก็มาประชุมกันหาทางแก้ไขว่า จะต้องหาคนดีมีปัญญามาสู้พระเจ้ามิลินท์

เวลานั้น มีพระอรหันต์องค์หนึ่งไปอยู่ในป่า ไม่มาร่วมในที่ประชุม ที่ประชุมก็ลงโทษพระอรหันต์องค์นั้น ทำทัณฑกรรมให้ท่านมารับมอบหน้าที่จากที่ประชุม โดยที่ประชุมร่วมกันหา และกำหนดตัวบุคคลที่จะเอามาสู้พระยามิลินท์ แล้วให้พระอรหันต์องค์นี้คอยเป็นอาจารย์ให้การศึกษา เตรียมพร้อมเพื่อจะได้มาสู้กับพระเจ้ามิลินท์ ก็เลยได้พระนาคเสน มา

นี่เป็นตัวอย่างที่เตือนว่า กิจการส่วนรวมเป็นเรื่องที่จะต้องร่วมกันพิจารณาเอาใจใส่ นี่เป็นคติในพระพุทธานุศาสน์ แต่ในบางยุคบางสมัย เราไปถือว่าไม่เอาธุระ จะมีเรื่องราวกระทบกระทั่งอื่น มีภัยเกิดกับส่วนรวม ก็ไม่ยุ่งไม่เกี่ยวอะไรต่างๆ แล้วเห็นเป็นว่าไม่มีกิเลสไปก็มี อย่างนี้แหละที่เป็นทางหนึ่งของความเสื่อมในพระพุทธานุศาสน์

๔. ทางเสื่อมอีกอย่างหนึ่ง คือ การฝากศาสนาไว้กับพระ ชาวพุทธจำนวนมากทีเดียว ชอบฝากศาสนาไว้กับพระอย่างเดียว แทนที่จะถือตามคตินี้ของพระพุทธเจ้าที่ตรัสว่า พระศาสนานั้นอยู่ด้วยบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ไม่ใช่บริษัทใดบริษัทหนึ่ง แต่จะต้องช่วยกัน

ที่นี้พวกเรามักจะมองว่าพระศาสนาเป็นเรื่องของพระ บางที เมื่อมีพระประพจน์ไม่ดี ชาวบ้านบางคนบอกว่าไม่อยากจะถือแล้ว พุทธศาสนา อย่างนี้ก็มี แทนที่จะเห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นของเรา พระองค์นี้ประพจน์ไม่ดี เราต้องช่วยกันแก้ ต้องเอาออกไป แทนที่จะคิดอย่างนั้น กลับกลายเป็นว่า เรายกศาสนาให้พระองค์นั้น พระองค์ที่ไม่ดีก็เลยดีใจ กลายเป็นเจ้าของศาสนา เพราะเรายกให้เขา บอกไม่เอาแล้วศาสนานี้ เป็นอย่างนี้ก็มี นี่เป็นทัศนคติที่ผิด

ชาวพุทธเราทั่วไปไม่น้อยมีความคิดแบบนี้ ทำเหมือนกับว่าพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของพระ เราไม่ต้องรู้ด้วย

ยิ่งกว่านั้น ชาวพุทธมักไม่มีข้อปฏิบัติประจำตัว อย่างในศาสนาอื่น ยกตัวอย่างชาวมุสลิม เขาต้องมีละหมาดวันละ ๕ ครั้ง เป็นข้อปฏิบัติที่แสดงว่าเป็นศาสนิกของศาสนานั้นๆ

แต่ชาวพุทธคฤหัสถ์ของเราไม่ค่อยมีข้อปฏิบัติของตัวเอง ที่ชัดออกมาว่า ถ้าเป็นชาวพุทธ จะต้องปฏิบัติตัว ต้องรักษาข้อปฏิบัติอะไรบ้าง ดังนั้น เมื่อไม่มีพระเป็นหลัก ศาสนาก็หมด

ในอดีตเคยต่อนั้น มุสลิมมา ฆ่าพระหมด ชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์ไม่มีหลัก เลยถูกฮินดูกลืนหมด เพราะฉะนั้น ที่ว่าสูญสิ้นนั้น คือ หนึ่ง ถูกเขาปราบทำลาย สอง ถูกเขากลืนไปง่าย ๆ นี่เป็นเพราะฝากศาสนาไว้กับพระอย่างเดียว เป็นอีกข้อหนึ่ง

นอกจากนี้ก็มีเบ็ดเตล็ดอีกหลายอย่าง เช่นที่เขาบอกว่า ทางอินเดียอาจจะถือว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาของคนต่างชาติ เขาเลยพยายามกำจัดอยู่เรื่อย

พระพุทธเจ้าก็มีนักปราชญ์สันนิษฐานว่า เป็นเชื้อชาติมงโกล คือแบบพวกเรานี้ ไม่ใช่เชื้อชาติอินเดียอย่างนั้น เพราะเกิดในถิ่นที่ปัจจุบันเรียกว่าเนปาล

คนเนปาลก็รูปร่างหน้าตาเหมือนคนไทย เป็นมงโกลเหมือนกัน พวกอินเดียเลยไม่ชอบ เพราะฉะนั้น พระเจ้าอโศก แม้จะยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ แต่ถ้าฝรั่งไม่มาขุดค้นโบราณสถานแสดงหลักฐานให้ปรากฏแล้ว อินเดียไม่รู้จักเลย เขาลืมกันไปหมดเรียบร้อยแล้ว

จนกระทั่งฝรั่งมาขุดค้นโบราณวัตถุเจอ พระเจ้าอโศกจึงปรากฏเกียรติยศขึ้นมาว่าเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่

หรืออย่างพระเจ้ากนิษกะมหาราช ก็เป็นมงโกลอีก ไม่ใช่ชาวอินเดียแท้ มหาอำมาตย์ที่ปรึกษาของราชวงศ์คุปตะส่วนมากเป็นชาวพุทธ ราชวงศ์คุปตะเลือกชาวพุทธ เพราะเป็นผู้มีความรู้ดี และมหาอำมาตย์พวกนั้นเป็นต่างชาติทั้งนั้น ไม่ใช่ชาวอินเดีย อาจเป็นไปได้ว่ากษัตริย์ฮินดู หรือชาวอินเดียพยายามตัดรอนพุทธศาสนา เพราะถือว่าไม่ใช่ชาวอินเดียที่แท้

อีกข้อหนึ่งที่โน้มไปทางที่ทำให้เกิดการกลมกลืนได้ง่าย ก็คือ ตอนที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่แล้ว และราชวงศ์ฮินดูขึ้นครองราชย์ มีอำนาจเข้มแข็ง เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา

* บางท่านว่า คนเนปาลปัจจุบันไม่ใช่เผ่าศากยะดั้งเดิม แต่เป็นชนเผ่าใหม่ในถิ่นเก่า หมายความว่า ศากยะเป็นอารยัน

ในสถานการณ์และสภาวะการณ์อย่างนั้น ชาวพุทธก็ใจอ่อนเพราะความใจกว้างอยู่แล้ว ก็เอาใจผู้ปกครอง มักจะผ่อนปรนประนีประนอมจนเสียหลักของตัว เช่นว่า อย่างนี้ก็ได้ออย่างนั้นก็ได้อ ยังไงก็ได้ ไปๆ มาๆ เลยกลายเป็นหายไปเลย กลมกลืนกันไปหมด แต่ไปรวมอยู่ข้างในศาสนาฮินดู พระพุทธเจ้ากลายเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์

อีกข้อหนึ่งคือ พระ พ่อได้รับการอุปถัมภ์มาก มีความสุขสบาย บางส่วนก็มีความประพฤติด้อยหย่อน และอาจจะเห็นห่างจากประชาชนทั่วๆ ไป เพราะว่าได้รับความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

อย่างที่มีมหาวิทยาลัยนาถันทา ที่ว่ารุ่งเรืองนั้น มีความเสื่อมอยู่ด้วยในตัว พระเจ้าแผ่นดินยกหมู่บ้านที่อยู่รอบบริเวณนั้นเก็บภาษีถวายบำรุงมหาวิทยาลัยนาถันทา พระสงฆ์ก็เลยไม่ได้เกี่ยวข้องกับประชาชน อาศัยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าแผ่นดินอยู่สบาย เรียนหนังสือไป เป็นนักปรัชญาอะไรต่ออะไร ถกเถียงกันไป ห่างประชาชน นานๆ เข้า พุทธศาสนาก็หมดความหมายไปจากประชาชน

ต่อจากนั้นก็มาถึง *คติการก่อสร้างสิ่งใหญ่โต* ให้สังเกตว่า เมื่อมีการก่อสร้างสิ่งใหญ่โตมากๆ ไม่ช้าศาสนาจะค่อยๆ สิ้น มักจะเป็นเช่นนี้มาตลอด *อชันดา เอลโดร่า* ก็เป็นตัวอย่างหนึ่ง

การก่อสร้างสิ่งอะไรใหญ่ๆ โຕๆ มักจะเป็นระยะที่ว่า ต่อจากนั้นไม่นานนัก มักจะเกิดความเสื่อมขึ้นมา ก็เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณารายละเอียดว่าเป็นเพราะอะไร

แต่อย่างไรก็ตาม ในการสร้างสิ่งใหญ่โต จะต้องคำนึงเสมอว่า จะต้องมีคนไว้ใช้สิ่งก่อสร้างนั้น เอาไว้รักษาบ้าง เอาไว้ใช้ให้เป็นประโยชน์บ้าง เพราะว่าจะสร้างขึ้นทำไม ถ้าไม่ใช่ให้เป็นประโยชน์

ที่นี่ คนที่จะใช้ ก็ต้องเป็นคนที่มีความดี เป็นผู้ปฏิบัติตามธรรม เพราะฉะนั้น เมื่อสร้างสิ่งก่อสร้างใหญ่โต ก็ต้องสร้างคนไปด้วย สร้างคนดีที่จะมาใช้มารักษาสีที่สร้างนั้น

การล้มสร้างคนนี่ อาจเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนาเสื่อมโทรมลงไป เพราะฉะนั้น สิ่งก่อสร้างที่ใหญ่โตนั้น เมื่อเหลือหลงมา ก็กลายเป็นเหยื่อของผู้อื่นต่อไป

หนึ่ง ก็กลายเป็นสิ่งไม่มีค่า สอง เขาก็เอาไปใช้ในศาสนาของเขา ถ้าไม่ใช่ เขาก็เอามาลบหลู่ให้เป็นสิ่งที่กระทบกระเทือนจิตใจแก่พวกเรา อย่างที่ได้ไปเห็นกันหลายๆ แห่ง

คติจากอนิจจัง

รวมความทั้งหมดนี้ เมื่อพระพุทธรูปศาสนาสูญสิ้นไป ก็ดี ถาวรวัตถุสูญสิ้นไป ก็ดี มหาอาณาจักรน้อยใหญ่สูญสิ้นทำลายไป ก็ดี ก็ได้คติธรรมตามหลักอนิจจัง ที่เป็นไตรลักษณ์

หลักอนิจจังนั้นให้คติ ๒ อย่างในทางธรรม

คติที่ ๑ คือ ทำให้เราปลงธรรมสังเวช *ปลงธรรมสังเวช* ก็คือ เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนภายในใจของเราให้คิดได้

ให้คิดได้ คือให้เห็นคติธรรมดาของสังขาร ที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมสลาย และสูญสิ้นไป

ถ้าเรารู้เข้าใจจิตธรรมดาอย่างนี้แล้ว ใจของเราก็จะได้ไม่เศร้าโศกเสียใจ มีใจผ่องใสเบิกบานอยู่ได้

เราไปเห็นสถานที่ทางพุทธศาสนาที่เคยรุ่งเรืองอยู่นานถึง ๑๗๐๐ ปี ยิ่งใหญ่ขนาดไหน แต่ทำไมเดี๋ยวนี้สูญสิ้นไป เหลือแต่ซาก บางแห่งซากก็ไม่มีเหลือ อย่างวังของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซากก็หาไม่ได้ วัดบุพพารามที่นางวิสาขาสร้างขึ้น ก็ถูกแม่น้ำอจิรวดีพัดพาไปหมด ไม่มีเหลือเลยแม้แต่ซาก ถ้าใจของเราไม่รู้เท่าทันไตรลักษณ์ เราก็คงจะเศร้าโศกมัวหมองไปได้

ฉะนั้น เมื่อรู้ธรรมดาของสังขารอย่างนี้แล้ว ถึงจะมองเห็นความเกิดขึ้นเสื่อมสูญไป ใจเราก็ผ่องใสเบิกบานอยู่ได้เป็นอิสระ อันนี้ก็เป็นการปรับใจภายใน ทำให้ได้ดี นี่ประการหนึ่ง

ต่อไป *คติที่ ๒* ก็คือ เป็นเครื่องเตือนใจให้ได้คิด โดยเป็น *บทเรียนให้ไม่ประมาท* เพราะความเสื่อมความสูญสิ้นนั้น ไม่ควรให้เกิดขึ้นบ่อยๆ ไม่ควรให้เกิดขึ้นอีก และไม่ควรให้เกิดขึ้นโดยง่าย คือ ไม่ควรปล่อยหรือไม่ควรยอมให้เกิดขึ้น

ฉะนั้น สิ่งใดที่เกิดขึ้นมาในอดีต แล้วเป็นเหตุแห่งความเสื่อม สิ่งนั้นเราควรหลีกเลี่ยง สิ่งใดเป็นเหตุแห่งความเจริญ เราก็ช่วยกันสร้างสรรค์ต่อไป นี่เป็นคติของความไม่ประมาท

พระพุทธเจ้าเมื่อสอน มักสอนทั้ง ๒ อย่างนี้ คือ

สอนข้อที่ ๑ เพื่อให้ใจของเราเป็นอิสระอยู่ได้ ผ่องใสเบิกบาน ไม่เศร้าโศก และก็

สอนข้อที่ ๒ เพื่อให้บทเรียนที่จะทำให้เกิดความไม่ประมาท โดยแสดงออกมาเป็นการกระทำที่จะปรับปรุงภายนอกให้มันดี ให้มันเจริญออกงามต่อไปด้วย

บางที่เราได้อันเดียว พวกหนึ่ง ได้แต่ปรับใจภายใน ทำใจไม่ให้เศร้าโศก แล้วก็ปรับปรุงข้างนอก เกิดความประมาท ก็ปล่อยปละละเลย ก็เสื่อมอีกๆ มีแต่เสื่อมเรื่อยไปจนสูญหมดส่วน อีกบางพวก ก็เอาแต่ไม่ประมาท จะต้องแก้ไขปรับปรุง โดยที่ในใจก็อาจจะเศร้าหมอง

เพราะฉะนั้น ต้องให้ได้ทั้ง ๒ อย่าง เมื่อชาวพุทธปฏิบัติธรรมไม่ครบ พุทธศาสนาเองก็จะเสื่อม

หนึ่ง ใจต้องเป็นอิสระ ผ่องใสเบิกบานเสมอ

สอง ต้องได้ความไม่ประมาท ที่จะกระทำการเพื่อหลีกเลี่ยงความเสื่อม และสร้างความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้าสืบต่อไป

นี่ก็เป็นคติที่ได้จากเรื่อง สังเวชนียสถาน ที่ผ่านมา ซึ่งก็เข้ากับคติคำว่า “สังเวช” ที่ได้กล่าวมาแล้วว่า

สังเวช แปลว่า กระตุ่นใจให้คิดได้ ให้ได้คิด คิดอะไร

- คิดรู้เท่าทันความจริง ปลงใจ วางใจได้ อย่างหนึ่ง
- คิดที่จะไม่ประมาท ที่จะเร่งป้องกัน และแก้ไขปรับปรุง ให้มีแต่ความเจริญงอกงามมั่นคง และความสำเร็จ อย่างหนึ่ง

นี่ อันเดียวก็ผ่านไปแล้ว ความเสื่อม ความพินาศสูญสิ้น ก็ได้เกิดขึ้นแล้ว เป็นบทรธรรม และบทสอนธรรมอันยิ่งใหญ่

พระพุทธานุศาสนาก็อยู่ในประเทศไทย ในโลกเขาก็ยังถือว่า พระพุทธานุศาสนานี้เจริญรุ่งเรืองในประเทศไทย ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพระพุทธานุศาสนา ก็นับว่าเรามีโชคดีที่เป็นที่รองรับ เป็นแหล่งใหญ่ของพระพุทธานุศาสนา

แม้ว่าในบ้านเมืองของเรา พุทธศาสนาบางครั้งจะเจริญบ้าง เสื่อมบ้าง เป็นคติธรรมดา แต่เราก็ต้องพยายามช่วยกันรักษาไว้

จะเห็นว่า บางคราวพระพุทธานุภาพในเมืองเสื่อมไป แต่พระในป่าก็ยังช่วยรักษาพระพุทธานุภาพไว้ แต่พระในป่าก็ต้องเตือนท่านเหมือนกันว่า

ต้องเอาธุระกับการส่วนรวมด้วย อย่าถือคติไม่ยุ่งไม่เกี่ยว และต้องสอนต้องชักจูงชาวบ้านให้มีทัศนคติทางธรรมที่ถูกต้อง เอากิจเอาการของส่วนรวม อะไรเข้ามากระทบกระทั่งอนพระศาสนา ก็ต้องชวนช่วยป้องกัน แก้ไข พระพุทธานุภาพจึงจะรักษาอยู่ได้ด้วยดี

เอาละ อาตมภาพจะปิดรายการละ เป็นอันว่า พุทธศาสนาในเมืองไทยนี้ ก็ให้เราช่วยกันรักษาไว้ แต่การที่จะรักษาด้วยดีนั้น เราก็ต้องเรียนคตินี้ที่ได้รับจากอดีต มีบทเรียนมาช่วยด้วย

ความรู้ในอดีตนั้นแหละจะมาช่วยเรา อาตมภาพกล่าวไว้ อย่างหนึ่งแล้ว ก็ขอกกล่าวต่อไป ไหนๆ ก็เลยเวลามาแล้ว

เคยพูดไว้ทีหนึ่งว่า การที่จะเข้าใจพุทธศาสนาให้ได้ดีนั้น ไม่ใช่เพราะเรียนหลักคำสอนเท่านั้น จะต้องรู้เหตุการณ์ความเป็นมาด้วย อันนั้นจะช่วยให้เราเข้าใจได้ดีขึ้น เพราะว่า การที่จะเข้าใจคำสอนที่เป็นตัวหลักของพระพุทธานุภาพนั้น องค์ประกอบอย่างหนึ่งก็คือเราจะต้องมีการตีความ คนเรานี้ อ่านอะไรก็ตาม เรียนอะไรก็ตาม เราจะมี การตีความด้วย

ทีนี้ การตีความ นั้น ก็มักจะอาศัยภูมิหลัง คือความรู้ในเหตุการณ์ความเป็นมาของเราเข้าไปประกอบ

ยกตัวอย่างง่ายๆ เมื่อเราไปอินเดีย เรามีภูมิหลัง มีประสบการณ์ของเรา เราไปพบคนอินเดีย เราก็ตีความตามภูมิหลังของเรา ชาวอินเดียโคลงหัว เรานึกว่าเขาปฏิเสธ นี่ก็คือตีความตามภูมิหลังประสบการณ์ที่เรามี แต่อินเดียเขาโคลงหัว หมายความว่า เขารับ ใช้ใหม่ มันตรงข้าม

เพราะฉะนั้น เราต้องเรียนรู้เหตุการณ์ ความเป็นไป ภูมิหลัง วัฒนธรรมของอินเดียด้วย เราจึงจะเข้าใจถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม ความหมายทางคำสอนก็ต้องเรียนด้วย ต้องประกอบกันทั้งคู่ ไม่เช่นนั้น การตีความก็อาจจะผิด เช่น อย่างในเรื่องพระผู้ที่ตีความไปตามเหตุการณ์ หรือตามประสบการณ์

ถ้าถามว่าความหมายของ สมณะ คืออะไร สมณะใน พุทธศาสนา คืออะไร อย่างที่อาตมภาพเคยกล่าวไว้ในวัน มาฆบูชา สมณะมีความหมายว่าอะไร ถ้าเราไม่มีหลัก ก็อาจจะยุ่ง

ภาพของความเป็นสมณะอยู่ที่ไหน พวกหนึ่งอาจจะมองว่า พระได้แก่ผู้มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ อยู่ที่ขลัง อย่างนี้ก็มี หมายถึงว่า ถ้าเป็นพระ เป็นนักบวช ก็ต้องเป็นผู้มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ พวกนี้ก็จะหวังฤทธิ์ หวังปาฏิหาริย์จากพระ

ทีนี้ บางคนในสมัยปัจจุบัน อาจมองพระเป็นนักเรียไรก็ได้ ถ้าเห็นพระก็ว่า นักเรียไรมาแล้ว มีหวังจะเสียเงินอีกแล้ว

นี่คือภาพของพระที่อยู่ในใจของคนที่แตกต่างกันไป แต่ภาพของพระในประวัติของพระพุทธศาสนาที่แท้จริงคืออะไร คือผู้สงบ ผู้ไม่มีภัยอันตรายใดๆ

ย้ำความตามโอวาทปาติโมกข์ที่พูดกันในวันมาฆบูชา “น หิ ปพฺพชิตโต ปฺรฺบุพฺพชาติ สมนฺโน โหติ ปรี วิหฺสยฺนฺโต” ผู้ที่ทำร้ายผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่เป็นสมณะ

หมายความว่า ภาพของสมณะในความหมายของเรา ตามหลักของพระพุทธศาสนา คือผู้ไม่มีภัยอันตราย ไปที่ไหนก็มีแต่ทำให้เกิดความสงบ ความปลอดภัยโปร่งโล่งใจ

พระเป็นเครื่องหมายของความไม่มีภัย พระไปไหน คนก็รู้สึกร่มเย็น มีความปลอดภัยโปร่งโล่งใจ ไม่ต้องระแวงภัย เพราะฉะนั้น ถ้าเราช่วยกันรักษาภาพอันนี้ไว้ได้ สมณะในพระพุทธศาสนาก็อยู่ในความหมายที่แท้จริง

สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่เราจะต้องเรียนรู้ไว้ ทั้งเหตุการณ์ความเป็นมา และหลักคำสอนที่แท้จริง เอามาใช้เพื่อจะบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงอยู่ต่อไป

การที่พระพุทธศาสนาจะเจริญมั่นคง เราต้องรักษาตัวหลักธรรมที่แท้จริงไว้ให้ได้ ติความให้ถูกต้อง เข้าใจให้ถ่องแท้ ปฏิบัติตามให้ถูกต้อง

นี่ก็คือคติจากทั้งหมดที่ได้ผ่านมา ทั้งที่ดูรู้เห็นด้วยตาตนเอง และที่อาตมภาพได้กล่าวเสริม

บัดนี้ก็พอสมควรแก่เวลา ต่อแต่นี้ไป ก็ขอให้โยมได้ดูสไลด์เป็นภาคที่ ๒ ของการประชุมในวันนี้

พระพรหม

พระศิวะ (อิศวร)

พระวิษณุ

(พระนารายณ์, ขวตารเป็น
พระกฤษณะ)

อินเดีย แดนเทวดา

ขอเจริญพร ท่านอาจารย์ ท่านผู้ปฏิบัติงาน และนักศึกษาผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่าน

วันนี้ อาตมภาพได้รับนิมนต์มาพูด โดยตั้งหัวข้อว่า “อินเดียในระหว่างและหลังพุทธกาล” เรื่องนี้เกิดสืบเนื่องมาจากการที่อาตมภาพได้เดินทางไปประเทศอินเดีย เมื่อ ๒-๓ เดือนที่แล้วมา คุณหมอกาญจน^{*} ผู้ติดต่อนิมนต์ ก็เลยสนับสนุนให้พูดเกี่ยวกับประเทศอินเดีย เพราะเดินทางกลับมาใหม่ ๆ

อาตมภาพเองก็ได้ช่วยคิดชื่อให้ว่าเป็นว่าอินเดียระหว่างและหลังพุทธกาล แต่เมื่อตั้งชื่อไปแล้ว ก็มานึกอีกทีว่า เรื่องนี้ที่จริงเป็นเรื่องของผู้เชี่ยวชาญ ต้องรู้เรื่องอินเดียมากทีเดียว และจะต้องมาเล่าประวัติศาสตร์กันยืดยาว ไม่ใช่เรื่องที่จะพูดกันในระยะเวลาสั้น ๆ

อาตมภาพนั้นเพิ่งเคยไปอินเดียจริงๆ ครั้งเดียวเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้น จะไปรู้เรื่องอินเดียเข้าถึงทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปได้ ก็ต้องทำใจกันไว้ก่อนว่า ที่มาพูดวันนี้ นั้น เป็นการมาเล่าความคิดคำนึง แสดงความคิดเห็นบางอย่าง โดยที่ว่าไม่ต้องไปมุ่งเอาความจริงที่ลึกซึ้งทางประวัติศาสตร์อะไร มุ่งเอาแต่สิ่งที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

^{*} แพทย์หญิงกาญจน เกษสอาด โรงพยาบาลศิริราช

การที่อาตมภาพได้รับนิมนต์ไปอินเดียนั้น ก็เนื่องจากว่า โยมผู้หวังดีนิมนต์ให้ไปพักผ่อน แต่ในการไปพักผ่อนนี้ ก็ได้ไปนมัสการสังเวชนียสถาน พร้อมทั้งสถานที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เมื่อได้ไปเช่นนี้แล้ว จะได้พักผ่อน หรือไม่ได้พักผ่อนก็ตาม ถือว่าได้ประโยชน์คุ้มค่าอยู่ในตัว

เรื่องการไปประเทศอินเดียนี้ แม้ว่าอาตมภาพจะไปเป็นครั้งแรก จะถือว่ารู้จักน้อยก็จริงในแง่ของการได้พบได้เห็น แต่ในแง่ของการสดับตรับฟังแล้วละก็ ได้ยินมานาน มีท่านที่รู้จักเป็นพระบ้าง เป็นคฤหัสถ์บ้าง โดยเฉพาะพระที่ท่านไปศึกษาเล่าเรียนอยู่ประเทศอินเดียนานๆ กลับมาแล้ว ท่านก็เล่าให้ฟัง

เพราะฉะนั้น ก็ได้ยินเรื่องประเทศอินเดียมาไม่น้อยเหมือนกัน โดยมากจะเป็นเสียงพูดในทางไม่ค่อยดี เช่น เมื่อพูดถึงดินแดนประเทศอินเดีย ก็พูดถึงความแห้งแล้ง ความยากจน ความสกปรก ความไม่สะอาดสวยงามต่างๆ อาหารที่รับประทานได้ยาก ไม่ถูกปากคนไทย

ถ้าพูดถึงผู้คน ก็ว่า คนอินเดียนั้น นอกจากจะยากจนแล้ว ก็ขี้เหนียว ใจแคบ อะไรต่างๆ ก็พูดถึงว่าแห้งแล้งทั้งแผ่นดินแห้งแล้งทั้งน้ำใจ อันนี้ก็เป็นเสียงที่ได้ยินมาก่อน

ก็เลยเป็นอันว่า ได้ยินในทางไม่ค่อยดีเกี่ยวกับประเทศอินเดียไว้มากทีเดียว บางท่านที่เป็นอาจารย์ผู้ใหญ่ที่นับถือ ได้ยินอาตมภาพไปอินเดีย ท่านบอกว่า อินเดียไม่ใช่เป็นประเทศสำหรับไปพักผ่อน ถ้าหากจะไปดูไปศึกษาละก็จะได้ เป็นประโยชน์ ตัวท่านเองเคยไปอินเดียมาแล้ว บอกว่าเป็นการเดินทางที่ลำบากยากแค้นที่สุดในชีวิต ก็ไม่มีความปรารถนาจะไปอีก นอกจากว่าเพื่อการศึกษา

อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ได้ยินเกี่ยวกับประเทศอินเดียมาก่อน

ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องราวที่ตัวไปเห็นว่าเป็นอย่างไร
 อยากจะขอแทรกสักนิดหนึ่ง ที่พูดเมื่อกี้ว่าเดินทางไปนี้ ก็ได้ไป
 นมัสการสังเวชนียสถาน สังเวชนียสถานก็เป็นที่สำคัญทาง
 พระพุทธศาสนา แปลกันว่า สถานที่ตั้งแห่งความสังเวช

ถ้าเป็นชาวพุทธไป ก็ต้องมุ่งไปที่ สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง
 คือ สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ สถานที่พระองค์ตรัสรู้ สถานที่
 ทรงแสดงปฐมเทศนา และสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ข้อที่อยากจะพูดแทรกในที่นี้ ก็คือความหมายของคำว่า
 สังเวช รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ต้องแก้ไข ทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

คำว่า “สังเวช” ในภาษาไทย มักจะมองกันในแง่ของ
 ความสลดหดหู่ใจ หรือไม่ก็ห่อเหี่ยวไปเลย ซึ่งความหมายเดิม
 ในบาลีไม่ใช่อย่างนั้น

“สังเวช” นี้ แปลว่า กระตุ้นเตือน หรือเข้าใจ คือ เข้าใจให้
 คิดได้ หรือได้คิด ให้สำนึกที่จะเลิกละความผิดพลาด และให้
 หันมาอยากทำความดี ให้ไม่ประมาท

ความหมายของคำหลายคำในภาษาบาลี เดียวนี้ตรงกัน
 ข้ามกับความหมายในภาษาไทย ต้องแก้กันใหม่ เช่น อย่าง
 พระพุทธพจน์ที่ตรัสถึงเรื่อง สังเวชนียสถาน ๔ นั้น

ในพระไตรปิฎก ในมหาปรินิพพานสูตร พระพุทธเจ้าได้
 ตรัสถึงสังเวชนียสถาน ๔ โดยใช้คำควบว่าเป็นทศนียสถานด้วย
 ว่า ทสสนียานิ สัมเวชนียานิ จานานิ สถานที่อันเป็นทศนียะ เป็น
 สังเวชนียะ ๔ ที่นี้ เอาเฉพาะคำหลัง ก็เหลือแต่สังเวชนียะ

พระพุทธเจ้าตรัสโดยปรารภว่า เมื่อพระองค์ทรงพระชนม์อยู่ พระภิกษุทั้งหลายเดินทางมาจากที่ไกลๆ มุ่งจะมาได้พบเห็นสนทนาปราศรัยกับพระภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ (มโนภาวนีย์) เพราะว่าเมื่อมาเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ก็มีสาวกผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้บริสุทธิทรงคุณธรรมต่างๆ อยู่ด้วยมากมาย แต่เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธล่วงลับไปแล้ว ก็จะได้ไม่ได้โอกาสเช่นนั้น ก็เลยให้มาดูสถานที่ทั้ง ๔ นี้

เมื่อมาดูแล้ว ก็อาจจะเกิดความรู้สึกได้หลายอย่าง อาจจะรู้สึกในแง่หนึ่ง คือ ปลง มองเห็นไตรลักษณ์ โดยเฉพาะความไม่เที่ยงว่า พระวรกายของพระองค์ก็ตกอยู่ในอำนาจของคตินิกรรมตา ต้องแตกสลายเสื่อมโทรมไป

หรือจะมองในแง่ว่า เกิดความรู้สึกปีติยินดี ทำให้เห็นหัวใจ...นี่สถานที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แสดงว่า พระพุทธเจ้าของเรา มีอยู่จริง พระองค์ได้เคยประทับในสถานที่นี้ เรามาถึงสถานที่พระองค์เคยประทับ เคยทรงใช้สอย เคยเสด็จมา เราก็เกิดความเอิบอิมใจ ปลาทบปลื้มปีติยินดีขึ้นมา แล้วก็มีกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติดีงาม

ไม่ว่าจะนึกในแง่ไหนก็ตาม ถ้าทำให้เกิดความไม่ประมาท คิดชวนชวายเป็นทำความดีงามแล้ว ความรู้สึกหัวใจ เตือนใจอย่างนั้นท่านเรียกว่า “สังเวช”

ถ้าหากเราประสบเรื่องความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายแล้ว มีความรู้สึกที่จะไม่ประมาทเร่งชวนชวายเป็นทำความดีงามนั้น เรียกว่าเกิดความรู้สึกสังเวช

ถ้าเกิดความสลดหดหู่ใจ จะเป็นคุณธรรมได้อย่างไร มันไม่เป็นกุศลแล้ว สลดหดหู่ใจนั้นเป็นกิเลส เรียกว่า นิเวรณ เป็นถิ่นมิทระ ไม่ดีแน่ๆ

เพราะฉะนั้น อาตมภาพเลยพูดแทรกขึ้นมา เรื่องความหมายของคำว่าสังเวช ขอผ่านไป

เมื่อเดินทางไป สังเกตดูในหมู่ท่านที่อยู่ในขณะเดินทางเอง สิ่งที่สะดุดความรู้สึก ก็เป็นเรื่องความแห้งแล้งของแผ่นดิน ทั้งบนฟ้า และทั้งบนใบหน้าคน หมายความว่า บนพื้นแผ่นดินนั้นก็หาน้ำได้ยาก แห้งแล้ง ต้นไม้เขียวๆ ก็ไม่ค่อยจะมี ดูหน้าผู้คนที่ผ่านไป ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ ก็แห้งไปหมด นี่...เป็นสิ่งที่กระทบความรู้สึกในเบื้องต้น มีขอทานมากมายเต็มไปหมด

ในแม่น้ำ แทนที่จะมีน้ำ ก็มีแต่ทราย เช่น แม่น้ำเนรัญชรา ที่พระพุทธเจ้าไปประทับและได้ตรัสรู้อยู่บนริมฝั่งแม่น้ำนี้ บัดนี้ไม่มีน้ำสักหยดเดียว มีแต่ทรายเต็มไปหมด บนภูเขาก็กहतันไม้ได้ยาก มีแต่หินแต่ทราย มีแต่ดินสีแดง อะไรพวกนี้

อาตมภาพผ่านไปในสถานที่เหล่านี้ จิตใจก็หวนนึกมาถึงเมืองไทยอยู่เสมอ มานึกถึงว่า เอ... ประเทศไทยของเรากำลังเดินไปสู่สภาวะที่จะเป็นอย่างไรนั้นหรือไม่ เช่น มีการตัดไม้ทำลายป่า ต่อไปเมืองไทยเราจะแห้งแล้งอย่างไรนั้น น้ำจะเหลือแต่ทราย ภูเขาจะเหลือแต่ดินแดงหรือเปล่า มีความรู้สึกเช่นนั้นอยู่ตลอดเวลา

นี่ก็เป็นความรู้สึกที่ได้เกิดขึ้น เป็นสิ่งที่เรียกว่า ความรู้สึก เพราะฉะนั้น ก็ไม่ต้องพูดถึงเหตุผล ห้ามไม่ได้ ยังไม่ใช่เรื่องถูกเรื่องผิด ว่ากันไป เห็นแล้วก็รู้สึกอย่างนั้น ไม่ว่าจะใครที่ไปในคณะก็รู้สึกคล้ายๆ กันอย่างนี้

อย่างไรก็ตาม เรื่องความรู้สึกอย่างเดี๋ยวนี้นี้ไม่พอ เราจะต้องพูดกันถึงเนื้อหาสาระเหตุผลต่อไป

อาตมภาพอยากพูดสรุปโดยรวบรัด เพราะเวลาเรามี้น้อยในเรื่องภาวะของประเทศอินเดียนเดียตามหัวข้อที่ตั้งไว้ว่า “อินเดียในระหว่างและหลังพุทธกาล” ถ้าพูดโดยย่อ ก็มี ๒ ฝ่าย คือ สิ่งที่ไม่เหมือนเดิม กับ สิ่งเหมือนเดิม

อินเดียที่ไม่เหมือนเดิม

อินเดียที่เหมือนเดิม

เอาสิ่งที่ไม่เหมือนเดิมก่อน สิ่งที่ไม่เหมือนเดิม โดยสภาพธรรมชาติ ก็คล้ายกับที่ได้กล่าวมาแล้วก็คือ เรื่องต้นไม้ แม่น้ำ ธรรมชาติแวดล้อม ความอุดมสมบูรณ์ต่างๆ ที่เดี๋ยวนี้นี้ไม่เป็น อย่างนั้น

ถ้าเรามองย้อนไปในสมัยพุทธกาล โดยศึกษาจากคัมภีร์วรรณคดีพุทธศาสนาที่กล่าวถึง ก็เข้าใจว่า จะต้องมีความอุดมสมบูรณ์ ถึงแม้จะไม่สมบูรณ์มากนัก แต่ก็ต้องดีกว่าสมัยนี้

เช่นอย่างกล่าวถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ก็เป็นป่า คือ ป่าลุมพินี ดงไม้สาละ บัดนี้ ไม่เป็นป่าแล้ว มันเป็นที่โล่ง

อย่างแม่น้ำเนรัญชรา ที่พระพุทธเจ้าไปประทับทำความเพียรจนตรัสรู้ นั่น ก็มีคำบรรยายไว้ในพระไตรปิฎก กล่าวถึงธรรมชาติที่สวยงาม ต้นไม้ที่ร่มรื่นเขียวขจี มีทำนน้ำ ในแม่น้ำมีน้ำใสแจ้ว เป็นที่รื่นรมย์ใจ พระโพธิสัตว์เสวยข้าวมธุปายาสแล้ว ก็ไปลอยเถาตที่แม่น้ำเนรัญชรา

แต่บัดนี้ แม่น้ำเนรัญชรามีแต่ทราย พระพุทธเจ้าจะไปลอยถาดอย่างไร เฉพาะเดือน ๖ ไม่มีน้ำให้ลอยถาดแน่นอน

พูดถึงสภาพผู้คนที่มองเห็นโดยทั่วไปก็คือ สภาพความยากจน และเรื่องการศึกษา มีคนไม่รู้หนังสือมากมาย

ถ้าเรามองกลับไปดูสภาพในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงตั้งคณะสงฆ์ มีภิกษุสงฆ์แล้ว ต่อมาก็มียุคภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุสงฆ์ก็มีผู้ทรงความรู้ ภิกษุณีสงฆ์ก็มีพระเถรีที่ทรงปัญญา เป็นถึงอัครสาวิกา มีอุบาสกเป็นนักแสดงธรรมที่เก่งกาจ แม้แต่สาวิกาฝ่ายอุบาสิกา เป็นคฤหัสถ์ ก็มีผู้ที่เป็นเอตทัคคะในทางพหูสูต เป็นผู้คงแก่เรียน

แสดงว่าในสมัยพุทธกาล อย่างน้อยพุทธศาสนาก็ทำให้คนทั่วไป รวมทั้งสตรี ได้รับการศึกษาขึ้นมาเป็นอันมาก

ครั้นมาถึงสมัยพระเจ้าอโศก ที่เป็นกษัตริย์นับถือพระพุทธศาสนา ฝรั่งเขียนหนังสือสันนิษฐานว่า สมัยนั้นมีการรู้หนังสือเป็นเปอร์เซ็นต์สูงเหลือเกิน แต่มาในสมัยปัจจุบันอินเดียเสื่อมลงในด้านการศึกษา มีการศึกษาน้อย โดยเฉพาะก่อนที่จะปรับปรุงประเทศ ถึงแม้ตอนนี้จะปรับปรุงประเทศแล้ว ก็ยังไม่ก้าวหน้าไปมากนัก เพราะฉะนั้น ในแง่นี้ก็ถือว่าเป็นความไม่เหมือนกัน

ต่อไป ด้านที่เหมือนเดิม ที่ว่าเหมือนเดิมก็คือ มีมาแต่ก่อนพุทธกาลอย่างไร เดียวนี้ก็เป็นอย่างนั้น

ว่าถึงในแง่เหมือนเดิมนี่ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ดีหรอก เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าพยายามแก้ไข แต่มันก็ไม่หมดสิ้นไป เหลืออยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้

ดูตัวอย่างเช่น **การบำเพ็ญตบะ** ทราบว่าที่อินเดียชั้น คนก็ยังบำเพ็ญทุกรกิริยา มีความเชื่อเหล่านี้กันมาก นักบวชใน ลัทธิต่างๆ ก็ยังบำเพ็ญตบะกัน ยืนขาเดียวเหนียวกิ่งไม้ นอน บนหนาม อดอาหาร ถอนผมที่ละเส้นจนหมดศีรษะ ยืนกลาง แดด อะไรต่างๆ เพื่อบรรลุโมกษะ ยังทำกันอยู่ โยคีในประเทศ อินเดีย เวลาผ่านไปเป็นพันๆ ปี ก็ยังถืออยู่ ไม่ได้ต่างออกไป

ถัดไปก็เรื่อง **วรรณะ** ที่เป็นเครื่องแบ่งคนออกเป็นชนชั้น มีกษัตริย์ มีพราหมณ์ มีแพศย์ มีศูทร เกิดมาอย่างไรก็ต้องอยู่ในสถานะ ในฐานะนั้นๆ ตลอดชาติ

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นมา ก็พยายามแก้ไข ให้ถือว่า คนเรานี้จะสูงจะต่ำ มิใช่เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นเพราะการ กระทำความประพฤติ มีการตั้งคณะสงฆ์ ไม่ว่าใครจะมาจาก วรรณะไหน เมื่อมาบวชแล้ว ก็เป็นสมณศากยบุตรเสมอกัน พยายามแก้ไขมา แต่ศาสนาเดิมเขาก็พยายามดำรงรักษา ระบบนั้นไว้ จนกระทั่งต่อมาภายหลัง พุทธศาสนาก็เสื่อม วรรณะก็กลับยิ่งเข้มงวดกว่าเก่า กลับรุนแรงยิ่งขึ้น

จนกระทั่งปัจจุบันนี้ แม้ว่าในทางกฎหมาย รัฐบาล อินเดียจะให้ถือว่าไม่มีชนชั้นวรรณะ แต่ในทางปฏิบัติ ก็ยังถือ ชนวรรณะอยู่ตามเดิม เวลาที่พันปีมาแล้ว อินเดียก็ยังคงอยู่ อย่างเดิมในเรื่องวรรณะ

อีกอย่างหนึ่ง คือ การบวงสรวง **อ้อนวอนเทพเจ้า** อินเดียเป็นประเทศที่เต็มไปด้วยเทวดา มีเทพเจ้ามากมาย มี พระพรหม พระปชาบดี ต่อมา มีพระศิวะ พระนารายณ์ เป็น เทพใหญ่ แยกกันเป็นนิกายต่างๆ

พวกหนึ่งถือพระศิวะ เป็นนิกายไศวะ ก็นับถือว่าพระศิวะ ยิ่งใหญ่ที่สุด อีกพวกหนึ่งนับถือพระวิษณุ ถือว่าพระนารายณ์ ยิ่งใหญ่กว่า ก็เป็นนิกายไวยศนพ หรือ ไวยศนวะ เป็นต้น

แล้วก็มีเทวดาต่างๆ เล็กน้อยลงไปมากมาย มีอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์เยอะแยะ เดี่ยวนี้ก็ยังมีการบวงสรวงอ้อนวอนเทวดา กันทั่วไป นี่ก็เหมือนเดิม

สิ่งที่ไม่เหมือนเดิมซัดๆ ก็คือ พุทธศาสนา เองนั้นแหละ เคยอยู่ในประเทศอินเดียเจริญรุ่งเรือง บัดนี้ก็สูญสิ้นไปจากประเทศอินเดียเสียแล้ว นี่แสดงว่าไม่เหมือนแน่ๆ

แต่มีนักปราชญ์กล่าวว่า ถึงแม้พุทธศาสนาจะสูญสิ้นไป จากอินเดียแล้วก็ตาม (เดี๋ยวนี้อาจจะเริ่มกลับไปบ้างแล้วนิดๆ หน่อยๆ) แต่อิทธิพลของพุทธศาสนา สิ่งที่พระพุทธรูปศาสนาสอนไว้ หาได้สูญสิ้นไปไม่ กลับมีอิทธิพลต่อศาสนาในท้องถิ่นเดิม

อย่างศาสนาฮินดู ก็ต้องปรับปรุงตัว ต้องรับเอาคำสอน ในพุทธศาสนาเข้าไป ที่เห็นชัดๆ ได้แก่ หลักอหิงสา

ศาสนาพราหมณ์ที่มาเป็นศาสนาฮินดูนั้น เดิมเป็น ศาสนาแห่งการบูชายักษ์ ผ่าสัตว์ ตลอดจนฆ่าคนบูชายักษ์ ที่นี้ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา สั่งสอนเรื่องความเมตตาการุณา การ ช่วยเหลือกัน การงดเว้นจากการเบียดเบียน คำสอนเหล่านี้ ก็ ทำให้ศาสนาพราหมณ์ต้องปรับปรุงตัวเอง กระทั่งภายหลัง ศาสนาฮินดูกลายเป็นศาสนาแห่งการไม่กินเนื้อสัตว์ไป

คนแขกโดยทั่วไป ชาวฮินดูไม่กินเนื้อสัตว์ อาจเป็นด้วย ว่าต้องการแข่งกับพระพุทธรูปศาสนาให้เห็นว่า ฉันทืออหิงสายิ่ง กว่าในพระพุทธรูปศาสนาด้วยซ้ำไป

นี่ก็เป็นเรื่องต่างๆ ที่นำมากล่าว แต่ภาพหนึ่งที่ปรากฏขึ้นมา ก็คือความรู้สึกที่ว่า อินเดียเป็น**ตัวโชว์อดีต** คือใครไปอินเดียก็มุ่งจะไปดูภาพความเจริญซึ่งเป็นอารยธรรมในอดีต ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปี ๑,๐๐๐ กว่าปี ๕๐๐-๖๐๐ ปีมาแล้ว คนที่ต้องการไปอินเดียเพื่อดูภาพปัจจุบันนี้ หายาก

หมายความว่า ถ้าไม่มีซากของอดีตที่แสดงว่าอินเดียเคยเจริญรุ่งเรือง มีอารยธรรม คนก็ไม่รู้จะไปประเทศอินเดียทำไม เพราะฉะนั้น ในแง่นี้ก็เลยเรียกว่าเป็นตัวโชว์ของอดีต

อินเดียแค่เช่นเทวดา มาไทยได้แถมสุรา

อยากจะพูดถึงเรื่องที่ควรเน้นสักนิดหน่อยในเวลาอันจำกัด ต้องยกประเด็นอันน่าจะพูดขึ้นมาพูดเป็นเรื่องๆ

ในบรรดาเรื่องที่ผ่านมา ที่ว่าเหมือนและไม่เหมือน ในครั้งพุทธกาลกับปัจจุบันนั้น ก็มีเรื่องที่เด่นในความรู้สึกของอาตมภาพเมื่อเดินทางไปประเทศอินเดีย ๒ เรื่อง หรือ ๒ สิ่ง

แต่ ๒ เรื่องนี้ อาจจะเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ เพราะบางที ๒ อย่าง แต่เป็นเรื่องเดียวกันก็มี ในที่นี้ก็มี ๒ อย่างที่เด่นในความรู้สึก

เรื่องหนึ่ง คือ **ความแห้งแล้ง**

สอง ก็เรื่อง **เทวดา**

ไปในอินเดีย ภาพสองอย่างนี้มีมาก ทำให้เด่นในความรู้สึก

เรื่องความแห้งแล้งกับเทวดานั้น เป็น ๒ อย่างก็จริง แต่อาจสัมพันธ์เป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ ถ้าเอามาบรรจบกัน ลองพูดดู ก็อาจจะบอกว่า ในประเทศอินเดียนั้น

บนแผ่นดิน ก็เต็มไปด้วยความยากจนแห้งแล้ง

บนผืนฟ้า ก็เต็มไปด้วยเทวดาผู้ทรงฤทธิ์

เมื่อเอามาบรรจบกันอย่างนี้แล้วจะได้ความคิดว่าอย่างไร

ข้อที่หนึ่ง บางท่านก็อาจจะคิดว่า ประเทศอินเดียก็มีเทวดายิ่งใหญ่ ทรงฤทธิ์อำนาจมาก มีทั้งพระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์ ทำให้จึงปล่อยประเทศอินเดียให้โทม ทำไม่ไม่ช่วยแก้ไขให้เป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ อุดมสมบูรณ์ เพราะเทพที่นั่นล้วนใหญ่โต เป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ดลบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง คนอินเดียก็บวงสรวงบูชานับถือท่านเหลือเกินด้วย ทำให้ท่านปล่อยประเทศอินเดียให้แห้งแล้ง ยากไร้อย่างนั้น นี่ก็เป็นแง่ที่หนึ่งที่อาจจะคิดขึ้นมา แง่นี้ขอผ่านไปก่อน

ขอแทรกตรงนี้หน่อยว่า เช่นอย่าง **พระพรหม** นั้น เวลาอยู่ในเมืองไทยก็นับถือเช่นสรวงบูชาท่านมาก

คนบางคนก็รู้เห็นพฤติกรรมของท่านดี อาจจะต้องพ้อท่านขึ้นมาก็ได้ว่า ท่านรับเครื่องเช่นสังเวทในอินเดียมานาน จนเวลานี้อินเดียแห้งแล้งหมด จะไม่มีอะไรเช่นไหว้อีกแล้ว และทั้งๆ ที่เขาก็ยังนับถือบูชาท่านอยู่ ท่านก็ละทิ้งเขาเสีย มารับเครื่องเช่นสรวงบูชาต่อที่เมืองไทย ปล่อยให้อินเดียซบโทรม ผจญชะตากรรมไปตามลำพัง

ต่อไปภายหน้า พอเครื่องเช่นสรวงบูชาที่เมืองไทยร่อยหรอ แผ่นดินไทยแห้งแล้งยากไร้ลง ท่านก็คงละทิ้งแผ่นดินไทยไปหาเครื่องเช่น ฦ ที่ใหม่ในดินแดนอื่น เช่นที่ท่านได้ทำมาแล้วกับอินเดีย

แง่ที่สอง อาจจะมีความสัมพันธ์เป็นวงจรแบบ ปฏิจจสมุปบาท คือว่า คนมีความหวังพึ่งเทวดามาก ก็สวด อ้อนวอนขอความช่วยเหลือ ไม่ทำการทำงาน ไม่เพียรพยายามด้วยตนเอง เมื่อไม่เพียรพยายามด้วยตนเอง ก็ยิ่งยากจนข้นแค้นลง ยิ่งยากจนข้นแค้นลง ไม่มีใครช่วยเหลือได้ ก็ยิ่งหวังพึ่งเทวดามากขึ้น หวังพึ่งเทวดามากขึ้น ไม่ทำอะไร มันก็ยิ่งยากจน เพราะฉะนั้น มันก็สนับสนุนซึ่งกันและกันให้ยิ่งหนักลงๆ กลายเป็นวงจรแบบปฏิจจสมุปบาทไป

ก็เลยนึกว่า *คนอินเดียปลอบใจตัวด้วยเทวดา* แล้วก็นึกถึงเมืองไทยว่า *เหมือนคนไทยปลอบใจตัวด้วยสุราและการพนัน*

นี่เป็นข้อคิดอันหนึ่ง คือเป็นลักษณะของการปลอบใจตัว อยู่ด้วยความหวัง ที่ทำให้ไม่เพียรพยายามขวนขวายที่จะแก้ไข ปรับปรุงทำกรางาน ฝ่าแต่รอคอยผลที่จะลอยมา อันนี้ก็จะ เป็นทางแห่งความเสื่อม จะเป็นการปลอบใจตัวด้วยเทวดา หรือ จะปลอบใจด้วยสุราและการพนัน ก็จะมีผลออกมาคล้ายกัน

ทีนี้ เมื่อมานึกถึง *เมืองไทยเรา* มันจะหนักขึ้นไปอีก เดี่ยวจะเพิ่มการปลอบใจตัวด้วยเทวดาเข้ามาอีกหนึ่ง ก็เป็นสาม คือ *ปลอบใจตัว ทั้งด้วยเทวดา ทั้งด้วยสุราและการพนัน* ถ้าอย่างนี้ก็ไม่รู้ว่าจะพัฒนาประเทศกันไปได้อย่างไร

นี่ก็เป็นข้อคิดต่างๆ ที่ได้เกิดขึ้น

เรื่องเทวดาของอินเดีย ท่านมีอิทธิฤทธิ์ต่างๆ มากมาย เหลือเกิน เทพเจ้า ๒ องค์ อาจะรบกัณ ยกทัพมาตีพญานาค เป็นแสน เป็นล้าน เป็นโกฏิ ยกทัพมาแล้ว ก็แสดงฤทธิ์กัน

เทพองค์ ก. อาจะรบกัณดาลด้วยอิทธิฤทธิ์ให้เทพองค์ ข. ตกจากสวรรค์ลงไปใต้บาดาล เทพองค์ ข. นั้นตกไปได้ บาดาลแล้ว ก็แสดงฤทธิ์ บันดาลให้ตัวใหญ่โตขึ้นมา สูงจาก บาดาลขึ้นมาถึงสวรรค์ ตัวใหญ่มาก ก็จับเทพองค์ ก. เทพองค์ ก. ก็เอาพระขรรค์ขว้างไปถูกเทพองค์ ข. เสี่ยงดังเปรี้ยงปร้าง พระเศียรขาดอะไรทำนองนี้ ก็เป็นเรื่องตื่นเต้นสนุกสนาน อัจฉรย์คึกคักดี

คนที่นับถือฟังเรื่องเหล่านี้ ก็ทำให้ลืมความทุกข์ยากไปได้ชั่วคราว สนุกสนานตื่นเต้น ก็เลยมีความหวังกับเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ นี่ก็เป็นเรื่องของเทวดาที่มีมาในคติของฮินดู

คำประกาศอิสรภาพของมนุษย์ แห่งองค์พุทธะ

ในพุทธศาสนา เราก็ก้าวถึงเรื่องเทวดาเหมือนกัน ดูเหมือนว่าในสมัยปัจจุบันนี้ การเกี่ยวข้องกับเทวดาชักจะมากขึ้น เราน่าจะมาพูดถึงทัศนคติท่าทีของพุทธศาสนาต่อเทวดา ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะว่า มันต่างจากความนับถือของศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูอย่างไร มิฉะนั้นแล้ว ชาวพุทธจะไขว้เขว การแยกการปฏิบัติให้ถูกต้อง เป็นเรื่องสำคัญมาก

อยากจะยกพุทธพจน์ข้อหนึ่งขึ้นมาอ้างไว้ก่อน เมื่อพระพุทธเจ้าประสูติ ท่านเล่าว่า พระองค์ได้เปล่งอาสภิวาจา หรือวาจาอาภาวญ ประภาสว่า

อคโคหมตฺมิ โลกุตฺต, เชฏฺโฐหมตฺมิ โลกุตฺต,
เสฏฺโฐหมตฺมิ โลกุตฺต

แปล: เราเป็นอัครบุคคลแห่งโลก เราเป็นผู้ใหญ่ยิ่งแห่งโลก
เราเป็นผู้ประเสริฐสุดของโลก

บางท่านว่า พระพุทธเจ้าทำไมไม่ประกาศพระองค์
ยิ่งใหญ่อย่างนี้ ที่จริงอาตมภาพมองว่า นี่คือ *การประกาศ
อิสรภาพของมนุษย์*

คำต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าประกาศในอัสสิริวาจา นั้น แต่
ก่อนนั้น เป็นคำที่ศาสนาพราหมณ์เขาใช้แสดงความยิ่งใหญ่
ของพระผู้เป็นเจ้าของตน

หมายความว่า ก่อนพุทธกาลนั้น คนทั้งหลายยอมตนต่อ
เทพเจ้าไปหมด มีแต่เทพเป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้
ดลบันดาลทุกอย่าง มนุษย์ได้แต่พากันบูชาัญญ บวงสรวงอ่อน
วอน ฝากชะตากรรมไว้กับการดลบันดาลของเทพเจ้า

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น พระองค์ก็ประกาศอิสรภาพว่า
มนุษย์นี้แหละสามารถฝึกตนให้ประเสริฐ เป็นพระพุทธเจ้าที่
เลิศยิ่งกว่าเทพเจ้าทั้งหลายทั้งหมด เทวดา มาร พรหม ต้อง
บูชาพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น นี่เป็นการประกาศอิสรภาพของมนุษย์

แต่เราได้คติอันนี้หรือเปล่า นี่เป็นข้อที่น่าพิจารณา

หลักการในพระพุทธศาสนานั้น ท่านเปลี่ยนจากการหวัง
พึ่งเทวดา มาเชื่อกรรม เชื่อกรรมก็คือเชื่อการกระทำ

หมายความว่า เราต้องการผล ก็ต้องทำเหตุ เราเชื่อการ
กระทำใหม่ มั่นใจในการทำความดีใหม่ หรือจะเชื่อจะหวังการ
อ่อนวอน นี่เป็นจุดตัดสินใจว่าเป็นพุทธ หรือเป็นพราหมณ์

ทำที่แบบพุทธต่อเทวดา

พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเทวดา อันนี้เป็นข้อที่ต้องพิจารณากันอันหนึ่ง แล้วก็ได้ให้เป็นปฏิกิริยาต่อเทวดา แต่ท่านมีหลักการปฏิบัติที่ชัดเจนในเรื่องเทวดา คือให้อยู่ร่วมกันกับเทวดาด้วยเมตริจิตมิตรภาพ ฐานเพื่อนร่วมโลก เพื่อนร่วมทุกข์ ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น จะเหมือนญาติหรือเหมือนมิตรร่วมโลกก็แล้วแต่

แล้วท่านก็สอนตัวอย่างมากมายให้เราปฏิบัติให้ถูกต้องในเรื่องเทวดา แต่บางที่เราก็ไม่สังเกตว่าท่านสอนไว้อย่างไร

อาตมภาพจะเล่าเรื่องที่ท่านสอนไว้สัก ๓ เรื่อง แล้วจะสรุปเป็นข้อปฏิบัติของชาวพุทธต่อเทวดาได้

เรื่องทีหนึ่ง คือ มหาชนกชาดก หรือมหาชนกในทศชาติ **มหาชนก** แสดงวิริยบารมี คือความเพียรพยายาม ท่านเล่าว่า

มหาชนกเดินทางไปในเรือเดินสมุทร แล้วเรือแตก เมื่อเรือแตกกลางทะเลนั้น คนก็ระล่ำระสาย บางพวกก็ได้แต่ร้องไห้ เศร้าโศก บางพวกก็แสดงความท้อแท้หมดอาลัยตายอยากในชีวิต บางพวกก็อ่อนวอนเทพเจ้าที่ตนนับถือขอให้มาช่วย แต่มหาชนกโพธิสัตว์หากระทำเช่นนั้นไม่ ท่านใช้ปัญญาของมนุษย์พิจารณาว่า เมื่อปัญหาเกิดขึ้นเช่นนี้ เราจะแก้ปัญหาอย่างไร แล้วท่านก็หาทางออก

ในที่สุด ท่านก็หาได้เพื่อนไม้เพื่อนใหญ่มาอันหนึ่ง พอเรือแตกไม่นาน คนอื่นตายหมด แต่มหาชนกอาศัยเพื่อนไม้นั้นเกาะลอยไปในทะเล

มหาชนกเพียรพยายามว่ายน้ำไปเรื่อย จนกระทั่งนางมณีเมขลา เทพธิดาประจำมหาสมุทร ได้มองเห็นและตามดูพฤติกรรมของตัวมหาชนกนี้ว่า ทำไมจึงเพียรพยายามอยู่ได้อย่างนั้น แล้วก็เลยมาแก้งทศสอบดู นางเทพธิดาทถามว่า

“ใครนั่นนะ มาเพียรพยายามว่ายน้ำอยู่กลางมหาสมุทร ทั้งๆ ที่มองไม่เห็นฝั่ง ถ้าขึ้นพยายามอย่างนี้ต่อไปไม่เห็นจุดหมาย ก็คงตายเสียเปล่า”

มหาชนกโพธิสัตว์ตอบว่า

“เราจะตายก็ไม่ใช่ไร ถ้าเราได้เพียรพยายามทำหน้าที่ของคนแล้ว ถึงจะตาย ก็ตายไปอย่างไม่เป็นหนี้ใคร ถ้าได้ทำกิจหรือหน้าที่ของลูกผู้ชายแล้ว จะเป็นอย่างไร ก็ไม่ต้องเสียใจ ไม่ต้องเดือดร้อนใจ”

ท่านว่าอย่างนี้ แล้วก็โต้ตอบกันไปมา ในที่สุดนางมณีเมขลา ก็เลยช่วยพาขึ้นฝั่งไป นี่เป็นเรื่องที่ ๑ เดี่ยวจะสรุปว่าท่านสอนอะไรบ้าง

เรื่องที่ ๒ มีกษัตริย์ ๒ เมือง ยกทัพมาตั้งเตรียมพร้อมที่จะรบกัน ตอนนั้นก็มีเสียงเล่าลือว่า พระฤๅษีท่านหนึ่ง ตั้งอาศรมอยู่ริมแม่น้ำคงคา ติดต่อกับพระอินทร์ได้ แล้วก็ถามพระอินทร์ได้ว่าเหตุการณ์ข้างหน้าจะเป็นอย่างไร

ในเมื่อมีเสียงเล่าลืออย่างนี้ กษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย ก็อยากจะรู้ว่าใครจะชนะ ใครจะแพ้ ก็เลยหาโอกาสลอบไปถามพระฤๅษีนี้ปรากฏว่าไปถามคนละครั้ง กษัตริย์ฝ่าย ก. ไปถาม พระฤๅษีก็นัดให้มาวันนั้น ฉนั้นจะพบกับพระอินทร์ก่อน แล้วค่อยมาเอาคำตอบ พอมารับคำตอบ ท่านก็บอกว่า กษัตริย์ ก. ชนะ ต่อมากษัตริย์ ข. มาถามบ้าง ฤๅษีก็บอกว่า ท่านจะแพ้

ที่นี้ กษัตริย์ฝ่าย ก. ได้รับคำทำนายว่าจะชนะ มาบอกเสนาข้าทหาร ก็เลยสนุกสนานเพลิดเพลินเลี้ยงดูกันใหญ่ หมู่มหาทหารเมามายหลับไหลกันเต็มที

ฝ่ายกษัตริย์ ข. ได้รับคำทำนายว่าจะแพ้ แต่เป็นกษัตริย์ที่ไม่ยอมย่อท้อ ก็เลยยิ่งระวังตัวใหญ่ เตรียมทหารมากยิ่งขึ้น เพียรพยายามกระทำการด้วยความรอบคอบ วางแผนอย่างดี ผลที่สุด เมื่อรบกันจริง ก็ปรากฏว่ากษัตริย์ฝ่าย ข. ชนะ

กษัตริย์ฝ่าย ก. ก็เสียใจ โกรธเคืองพระฤๅษีมาก ว่าฤๅษีหลอกต้ม เมื่อหนีทัพไป วิ่งมาผ่านอาศรมพระฤๅษี ก็ร้องตะโกนว่า ฤๅษีโกหก

ฝ่ายพระฤๅษีก็น้อยใจว่า พระอินทร์ทำไมมาหลอกเรานะ ทำให้เราเสียชื่อในหมู่มนุษย์ รอเวลาพระอินทร์ลงมา ก็เลยต่อว่าพระอินทร์ พระอินทร์ก็ให้คิดออกมาบอกว่า

“ความเพียรพยายามของมนุษย์นั้น
แม้แต่เทวดาก็เกียดกันไม่ได้”

นี่เป็นคติอย่างหนึ่งทางพุทธศาสนาในเรื่องเทวดา

เรื่องที่ ๓ มีครอบครัวหนึ่งนับถือพุทธศาสนา พระภิกษุที่ตระกูลนี้บำรุงอยู่เป็นประจำนั้น ไปอยู่ปฏิบัติธรรมในป่า เทวดาที่อยู่บริเวณนั้นก็มีความอึดอัดใจ เพราะมีผู้ทรงศีลทรงคุณธรรมมาอาศัยอยู่ ตนอยู่ จะทำอะไรก็ไม่ค่อยสะดวก ก็เลยอยากจะทำแกล้ง หาทางไล่ให้พระภิกษุของคณีนี้ออกไปเสีย แต่ต้องทำให้ท่านเสียศีลก่อน จึงจะไล่ได้

ในที่สุด เทวดาก็ใช้วิธีไปบีบคั้นเอาทางครอบครัวที่บำรุง โดยไปสิ่งในร่างของลูกชายของตระกูลนั้น ทำให้คบคิด

แล้วเทวดานั้นก็บอกแก่อุบาสกพอบ้านว่า ท่านจะต้องให้พระภิกษุรูปนั้นทำอย่างนั้นๆ ซึ่งเป็นกรทำให้เสียศีล แล้วฉันจึงจะออก อุบาสกเป็นผู้มั่นคงในธรรม ก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม ลูกฉันจะตายก็ยอมละ แต่ฉันจะไม่ยอมประพฤติดะเมิดธรรมเป็นอันขาด ผลที่สุด ด้วยอำนาจของคุณธรรม ความมั่นในธรรมของอุบาสกผู้นั้น เทวดาก็เป็นฝ่ายแพ้ไป

เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี ที่เป็นเศรษฐีใหญ่ในสมัยพุทธกาล และเป็นอุบาสกใหญ่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเคยเล่าแล้ว ก็เหมือนกัน อันนั้นเทวดาที่อยู่ในเขตบ้านของท่าน มาชวนให้เลิกทำบุญทำทาน เศรษฐีก็ไม่ยอม และขับไล่เทวดาออกจากบ้าน เทวดาเดือดร้อน ต้องไปหาทางคืนดี เขาออกเอาใจท่านเศรษฐีต่างๆ ท่านจึงยอมให้กลับเข้าไปอยู่ในบ้านได้

อันนี้ก็เป็นคติในทางพุทธศาสนา

จะสรุปท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อเทวดา ก็มีดังนี้

ประการที่ ๑ ท่านให้เราอยู่ร่วมกับเทวดาอย่างมิตร อย่างผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขในโลก ให้แผ่เมตตา มีไมตรีจิตต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน ให้เกียรติดต่อกัน เคารพนับถือกันเหมือนอย่างญาติมิตร หรือผู้ใหญ่ผู้น้อย แต่ไม่ให้ไปหวังพึ่งอันนอนกันอยู่

มนุษย์ต้องเพียรพยายามทำกิจของตนไป เราต้องเพียรทำกิจหน้าที่ของเราให้เต็มที่ ไม่ต้องรอการอันนอน หรือหวังพึ่งเทวดา ถ้าเทวดามีคุณธรรมเป็นเทวดาดี เขาเห็นควรช่วย เขาก็จะมาช่วยเอง นั่นก็เป็นเรื่องความดีของเขา ถ้าเทวดาไม่ดี ไม่มีคุณธรรม ไม่มีเทวดาดีมาช่วย ก็ให้มันรู้ไป

ก็เหมือนกรณีมหาชนก ท่านทำความเพียรของท่านไป ไม่ต้องคำนึงถึงเทวดาหรืออะไรทั้งนั้น เห็นโดยเหตุผลว่า ถูกต้อง ควรทำแน่นอน ก็ทำไป นางมณีเมขลาเป็นเทวดายังมีคุณธรรมอยู่ อุดรันทนไม่ได้ ก็ต้องมาช่วย อันนั้นเป็นเรื่องของเทวดาเอง เมื่อเขามีคุณธรรม เขาก็มาช่วย ไม่มีคุณธรรม ก็ไม่มาช่วย ก็แล้วไป

ประการที่ ๒ ที่บอกไว้ชัดในเรื่องที่ ๒ คือเรื่องความเพียรพยายามของมนุษย์นั้น แม้แต่เทวดาก็เกียดกันไม่ได้

อาดมภาพไปมองภาพอินเดียแล้ว ก็นึกถึงชาวยิว เป็นเรื่องความคิดคำนึง อาจจริงหรือไม่จริง ก็เล่าให้กันฟัง คนยิว นั้นหวังฟังการกระทำของมนุษย์ แต่คนอินเดียหวังฟังการกระทำของเทวดา รอคอยการช่วยเหลือของเทวดา

หวังฟังการกระทำของมนุษย์อย่างไร คือหวังฟังตัวเอง ได้ทราบจากคนที่ไปเมืองยิวมาว่า คนเมืองยิวเขาฝึกกันมาอย่างดี ทุกคนทำได้ทุกอย่าง จะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ตาม ถ้าลงเรือ ก็ขับเรือได้ ถ้าขึ้นรถ ก็ขับรถได้ ขึ้นเครื่องบิน ก็ขับเครื่องบินได้ มีกรณีต้องใช้ช่าง ต้องซ่อมอะไร ทำได้ทุกอย่าง หมายความว่า คนเดียวทำได้เหมือนกับคนชาติอื่น ๑๐ คน เพราะฉะนั้น รบกับคนชาติอื่นมีกำลังมากกว่า ๑๐ เท่า ๒๐ เท่า เขาก็เอาชนะได้

ที่จริง ยิวนับถือเทวดาเหมือนกัน แต่เทวดาคือ พระยะโฮวา ท่านให้แผ่นดินแห่งสัญญาไว้ในกาลภายหน้าอีกนาน ที่นี้จะมาช่วยในอีกกี่พันปี ก็หมื่นปี ก็ไม่รู้ ตอนนี่เธอต้องช่วยตัวเองไปก่อน เพราะฉะนั้น พวกยิวก็ต้องช่วยตัวเอง ก็เลยทำกันเต็มที่ ใช้ความเพียรของมนุษย์สุดกำลัง ไม่รอความหวังจากเทวดา

จุดสำคัญก็คือ มนุษย์ต้องเพียรพยายามด้วยตนเอง หวังฟังการกระทำของตน พระพุทธศาสนาสอนไว้แล้ว ให้เชื่อการกระทำ ไม่ใช่ไปหวังพึ่งอันนอนพระเจ้าอยู่

ประการที่ ๓ ในเรื่องการปฏิบัติต่อเทวดาก็คือ ในบรรดาเทวดาทั้งหลายนั้น อาจจะมีเทวดาที่ไม่มีคุณธรรม เทวดามิจฉาทิฎฐิ เป็นต้น พวกนี้อาจจะมาล่อหลอกมนุษย์ ให้มนุษย์ประพฤตินิโคตธรรม หรือว่ามาช่วยเหลือมนุษย์เพียงหวังเครื่องเช่นสังเวช เป็นต้น ถ้าหากเป็นเช่นนี้ ชาวพุทธก็ไม่ยอม

ต้องถือว่าธรรมเป็นสำคัญ ยึดเอาหลักการไว้ ไม่ยอมแม้แต่เทวดา ถ้าหากเขาประพฤติผิดธรรม

นี่เป็นคติของพระพุทธศาสนาในเรื่องเทวดา ซึ่งเราไม่ได้ปฏิเสธความมีอยู่ แต่สอนให้ปฏิบัติให้ถูกต้อง

อยากพูดอีกอย่างหนึ่งคือ ความจริง บทบาทของเทวดานั้น ก็คล้ายกับบทบาทของผู้ใหญ่ ในสังคมนั้นก็มีผู้ใหญ่และผู้น้อย ในแง่หนึ่งผู้ใหญ่ก็เปรียบเหมือนเทวดา แต่แบ่งออกไปก็มี ผู้ใหญ่ที่เป็นแบบเทวดาฮินดู กับผู้ใหญ่แบบเทวดาพุทธ

ถ้าเป็นผู้ใหญ่แบบเทวดาฮินดู ก็เป็นผู้ใหญ่แบบที่มองหาเครื่องเช่น อาจจะไม่ต้องเป็นเครื่องเช่นสินบนอะไร อย่างอ่อนๆ ก็อาจจะเป็นการเอาอกเอาใจการพะเน้าพะนอ แค่นี้ก็ถือเป็นเทวดารอเครื่องเช่น เรียกว่า *เทวดาแบบฮินดู*

ที่นี้ *เทวดาแบบพุทธ* เป็นอย่างไร เทวดาแบบพุทธนั้นก็คอยดูแลสอดส่องว่า มีใครทำความดีบ้าง ใครทำความดี ก็เข้าไปโอบอุ้มสนับสนุน ไม่ต้องรอให้เขามาพะเน้าพะนอเอาใจ

เหมือนอย่างเรื่องมหาชนก ก็เป็นตัวอย่างที่ได้สอนแล้วว่า บทบาทของผู้ใหญ่ในทางพุทธเป็นอย่างไร เทวดาที่ดีต้องคอยสอดส่องมนุษย์ที่ทำความดี แล้วไปช่วยเหลือเขาเอง ไม่ใช่รอให้มนุษย์ไปอ่อนนวยพร หรือเช่นสรวงสังเวจเอาใจ

เพราะฉะนั้น ผู้ใหญ่ก็เช่นเดียวกัน ถ้าเราถือเทวดาตามคติฮินดู ต่อไปผู้ใหญ่ของเราก็จะเป็นแบบเทวดาฮินดู คือเป็นผู้ใหญ่ที่รอการเอาใจ

แต่ถ้าเราปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เราก็จะมีผู้ใหญ่ในสังคมประเภทที่คอยสอดส่องการทำความดีของผู้น้อย แล้วไปช่วยโอบอุ้มสนับสนุน

ความจริง เรื่องนี้เป็นวงจรมงคลปฏิบัติสมุทตม มันย้อนกลับไป แล้วก็ย้อนกลับมา ถ้ามนุษย์คอยจะหวังพึ่งเทวดา เช่นสรวงบูชา ต่อมาเราก็จะมีเทวดาชนิดที่ชอบเครื่องเช่น หรือเทวดาที่ชอบเครื่องเช่นก็จะมาอยู่ใกล้มนุษย์ เทวดาดี ๆ ที่จะช่วยเหลือผู้มีคุณธรรม ก็อาจจะหนีหายไป หรือเข้ามาไม่ถึง มันเป็นวงจรถูกกลับไปอย่างนี้

ที่นี้ เมื่อเทวดามาคอยรอเครื่องเช่น แล้วจึงจะช่วย ก็ยิ่งทำให้มนุษย์ยิ่งเช่นสรวงมากยิ่งขึ้น แล้วเทวดาก็ช่วยด้วยเห็นเครื่องเช่น ไม่ใช่ช่วยด้วยเห็นความดี แล้วมนุษย์ก็ปนกันหาว่าทำดีแล้ว ไม่ได้ดี คนไม่ทำดี ก็ได้ดี วิปริตไปหมด

ฉะนั้น จึงต้องหาทางที่จะแหกวงล้อมทำลายวงจรมงคลสมุทตมแบบนี้ออกไปเสีย

ในสังคมเดี๋ยวนี้อีกเหมือนกัน เมื่อผู้ใหญ่รอกการเอาอกเอาใจ ก็จะมีผู้น้อยประเภทไม่ชอบทำการทำงาน ก็อยากมาคอยเอาใจผู้ใหญ่ ผู้น้อยชอบเอาใจผู้ใหญ่ ต่อไปเราก็จะได้แต่ผู้ใหญ่ที่รอคอยการเอาอกเอาใจของผู้น้อย มันกลับไปกลับมา

ที่นี้ จะแก้จุดไหน ก็แก้ได้ทั้งสิ้น มันก็ทำให้วงจรมันขาดไปทั้งหมดนี่เป็นคติต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องเทวดา แต่โดยสรุปก็คือว่า อาตมภาพได้ไปอินเดียมา ซึ่งอินเดียนี่ก็เป็นดินแดนแห่งแสนโกฏิเทวดา

ก่อนพุทธกาลนั้น เทวดายิ่งใหญ่มาก ก็เป็นเจ้านายมนุษย์ ครั้นมาถึงพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทำให้เทวดาลงมาเป็นมิตรของมนุษย์ มาอยู่ร่วมกันฉันมิตร

ครั้นภายหลังพุทธกาล ต่อมาอีกไม่นาน เทวดาก็เริ่มขยายจำนวนมีมากมายขึ้น แล้วก็มีควมยิ่งใหญ่มาจนกระทั่งในที่สุด แม้พระพุทธเจ้าเองก็ได้กลายเป็นนารายณ์อวตารปางหนึ่งไป

เมื่อพระพุทธเจ้ากลายเป็นเพียงอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ผลที่สุด ศาสนาพราหมณ์หรือเทวดา ก็เลยเบียดพุทธศาสนาตกจากประเทศอินเดียไป อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

วาระต่อไป ก็ต้องมาดูกันว่า ประเทศไทยเรานี้กำลังเดินทางไปในวิถีเดียวกับอินเดียหรือเปล่า ถ้าเป็นเช่นนั้น พุทธศาสนาก็อาจถูกเทวดาเบียดตกไปจากแผ่นดินไทยเช่นเดียวกัน

นี่เป็นคติที่อาตมภาพว่า เอาเรื่องเดียวกันพอ ในการที่ได้ไปอินเดีย

ขอให้มาช่วยกันคิดว่า ทำอย่างไรจะให้เราปฏิบัติกันได้ ถูกต้องในเรื่องของเทวดานี้ ซึ่งมีความหมายรวมมาถึงการปฏิบัติต่อการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยในสังคมด้วย

เมื่อปฏิบัติได้ถูกต้องแล้ว มนุษย์ก็จะอยู่ดี และเราก็จะชอบให้เทวดาเป็นผู้รักษาคุณธรรมของเทวดาไว้ได้ด้วย

เมื่อได้มาพูดถึงตรงนี้ ก็เป็นเวลาพอสมควร

ในที่สุดนี้ อาตมภาพขออาราธนาคุณพระรัตนตรัยอวยชัยให้พรแต่ท่านผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่านในที่ประชุมนี้ ขอจงเป็นผู้ outgoing ด้วยคุณธรรม และเจริญด้วยประโยชน์สุขจากการปฏิบัติธรรมโดยทั่วกันทุกท่าน เทอญ

คำอนุโมทนา ในการพิมพ์ครั้งที่ ๔

(มงคลวารอายุ ๙๖ ปี คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ๑๒ ต.ค. ๒๕๕๓)

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นมงคลวารที่โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ มีอายุครบ ๘ รอบ เต็ม ๙๖ ปี ลูกหลานและบรรดาศิษย์ มองเห็นความสำคัญ คิดกันว่า นอกจากทำบุญเลี้ยงพระ เป็นต้น ตามประเพณีนิยมแล้ว ถ้าพิมพ์หนังสือเป็นธรรมทานด้วย ก็จะเป็นมงคลที่เต็มอิมเต็มใจและให้ผลยืนยาว ในที่สุดก็ได้ข่อยุตติตกลงพิมพ์หนังสือ *ตามทางพุทธกิจ* สมความดำริที่เป็นไปด้วยน้ำใจตัญญู และมูทิตา

หนังสือ *ตามทางพุทธกิจ* นี้ เป็นที่รวบรวมธรรมกถาซึ่งอาตมภาพกล่าวในคราวเดินทางนมัสการพุทธสังเวชนียสถาน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ และโยมหัวหน้าคณะผู้อาราธนา ก็คือ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

ถ้าเปรียบเทียบการเดินทางเหมือนต้นไม้ ธรรมกถาทั้งหมดนี้ก็เหมือนผลไม้ กว่าจะมีลูกไม้ออกมา ตั้งแต่ปลูก และรดน้ำดูแลให้ต้นไม้เติบโต แตกกิ่งก้าน ออกใบ มีดอกออกช่อ ก็ต้องใช้เวลานาน คงหนักและเหนื่อย (พร้อมกับคงสนุกด้วย) ไม่น้อย อันนั้นคือภาระของโยม และถ้าจะให้เรื่องราวการจาริกนมัสการสังเวชนียสถานนั้น สมบูรณ์ ก็คือมีเรื่องราวที่โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เล่าตั้งแต่เริ่มดำริ รวมคณะ และตระเตรียมการเดินทาง จนการจาริกที่ค่อนข้างยาว เริ่มต้น ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘ มีนาคม ๒๕๒๘ รวมเป็น ๒๑ วัน เป็นอันลุล่วงตลอด กลับมาถึงจุดตั้งต้นที่เมืองไทย

คณะบุญจาริกคราวนั้น นอกจากพระ ๒ รูป ที่โยมนิมนต์ไป คือ พระครูวินัยธรถวัลย์ สมจิตโต (ตอนนั้นท่านยังไม่เป็นพระครู) และอาตมภาพแล้ว คณะโยมมี ๑๐ ท่าน เช่น คุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास อาจารย์ ดร.ทวีรัชมี ธนาคม (จำผิดไปว่า คุณประพัฒน์ ไวยาวัจจรวัดญาณเวศกวัน และคุณหม่อมกัญญา เกษสอาด ไปด้วย แต่ที่จริง ไปในครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๓) โยมเป็นผู้สูงวัยค่อนข้างมาก แต่ได้ผู้นำจาริกที่เชี่ยวชาญเรื่องอินเดีย คือ (ดร.) พระครูกิตติวราภรณ์ (ทวี กิตติปัญโญ) ผู้ศึกษาและจาริกปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในอินเดียยาวนาน ทำให้การจาริกได้ผลดีและสะดวกไปหมด

จำได้ว่า พอถึงอินเดียที่เมืองกัลกัตตา รอรอไฟออกกลางคืน ตอนบ่ายไปชมพิพิธภัณฑสถาน ได้ยินว่า อาจารย์ ดร.ทวีรัชมี ธนาคม บอกเจอลึนที่นั่น แสบเป็นลม อาตมภาพโชคดีที่จมูกไม่มีคุณภาพ เลยผ่านไปได้ กลางคืนนั่งรถไฟไปยังจุดหมายแห่งที่หนึ่ง คือสถานที่ตรัสรู้ คณะโยมได้รับประทานอาหารเข้ามือแรกที่วัดไทยพุทธคยา ได้ยินว่า ข้าวเมื่อนั้น ทั้งมีกรวดมาก และกลิ่นก็ไม่ดี โยมบางท่าน หรือหลายท่าน รับประทานแทบไม่ได้ อาตมภาพจมูกไม่ดี ก็มีโชคอีก และคงเป็นเพราะเหตุทำนองนี้ เมื่อเดินทางไปครั้งใหม่ในปี ๒๕๓๓ โยมคุณหญิงจะให้ชาวคณะได้สัปปายะ จึงจัดเตรียมเสบียงไปพร้อมจากเมืองไทย

พอกลับถิ่นมาได้ไม่นานแค่ ๓ เดือน คุณพนิตา อังจันทร์เพ็ญ ผู้ร่วมคณะบุญจาริก ก็ได้คัดลอกธรรมกถาจากแถบบันทึกเสียง พิมพ์ต้นฉบับ และจัดทำอาร์ตเวิร์คไว้เสร็จเรียบร้อย เตรียมพร้อมสำหรับคุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ที่ขอไว้ว่าจะพิมพ์ในวันเกิด ณ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๒๘ แต่รออาตมภาพจะตรวจชำระผ่านไป ๓ ปี ก็ไม่มีเวลาทำ จนต้องยอมพิมพ์ไปก่อน มาถึงบัดนี้เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๓ ครั้งนี้ก็อีกนั่นแล พอจะพิมพ์ก็แทบจะเป็นการเร่งด่วน เลยยังไม่ได้จัดปรับอะไรตามที่คิดจะทำ ก็ไม่เป็นไร ได้ทบทวนเรื่องกันไว้อีกที เมื่อเวลาผ่านไปแล้ว ๒๕ ปี

นี่คือเรื่องของกาลเวลาที่แทบทุกท่านรู้สึกกันว่าแสนรวดเร็ว นับจากวาระที่ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ และคุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ไปที่วัดพระพิเรนทร์ หนุนการพิมพ์ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** และ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** จนได้รวมญาติมิตรตั้ง ทุนพิมพ์พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ถวายแก่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งยังคงอยู่จนบัดนี้ ผ่านเวลาที่วัดพระพิเรนทร์ ๔ ปี มาต่อที่ศาลากลางสระ ของคุณบุญเจิด และคุณสายใจ หลิมสุนทร ที่ลำลูกกา ปทุมธานี

ระหว่างเวลา ๓ ปี ณ ที่ใหม่นี้ พอดีเข้าสู่ยุคการพิมพ์ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ โยมคุณหญิงได้หนุนการใช้คอมพิวเตอร์ทำงานหนังสือ โดยจัดการถวายเครื่อง Mac Plus และ Mac SE/HD พร้อมทั้ง Laser Writer ซึ่งทำให้พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณได้ทำงานในระบบ desktop publishing ตั้งแต่เริ่มต้นยุคนี้ แล้วก็พิมพ์หนังสือกันสืบมา จนถึงยุคของวัดญาณเวศกวัน

ผ่าน ๓ ปีที่ศาลากลางสระ ก็มาเริ่มยุคปัจจุบันกันที่วัดญาณเวศกวันใน พ.ศ. ๒๕๓๒ พูดได้ว่า ที่นี่ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ก็อุทิศเวลาเรี่ยวแรงกำลังถวายแก่วัด แก่พระสงฆ์ และแก่พระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ ได้นำญาติมิตรและลูกศิษย์วางฐานทางการเงินไว้ให้แก่วัดจนเรียบร้อยลงตัว นับได้ว่ามั่นคง โลงใจ อยู่ที่พุทธบริษัทรุ่นใหม่จะรักษาสืบสานกันให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่สมพุทธศาสนานี้ต่อไป

ตลอดเวลาทั้งหมดนี้ สำหรับตัวอาตมภาพเอง ก็ได้สืบต่ออาการอาพาธต่างๆ เรื่อยมา บางช่วงก็เข้าอยู่ในโรงพยาบาลเป็นประจำทุกปี เป็นที่น่าเหนื่อยหน่ายแม้แต่ในการที่จะได้ยีนขาว แต่โยมก็มีน้ำใจเกื้อกูลตลอดมาได้มีอาการที่บอกเลยว่าเบื่อ

บัดนี้ เมื่อถึงมงคลวารสำคัญที่ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ มีอายุครบ ๘ รอบ อันเป็นวาระใหญ่มีวัย ๘๖ ปีนี้ จึงขออนุโมทนาลูกหลาน ญาติมิตร ลูกศิษย์ เป็นต้น ที่ได้แสดงออกซึ่งน้ำใจตัญญูและมุทิตา ดังได้กล่าวมาข้างต้น เป็นบุญกุศลอันให้เกิดความรู้สึกอบอุ่น และคุณแม่ คุณป้า คุณย่า คุณทวด นี้ก็ถึงเมื่อไรก็ปลาบปลื้มใจมีความสุข

พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนหลักธรรมแห่งการรำลึกไว้ เรียกว่าอนุสติ มี ๑๐ ประการ ในจำนวนนี้ ข้อ ๕ คือ จาคานุสติ ระลึกถึงทาน การให้ การสละ การเผื่อแผ่ทำประโยชน์ ที่ตนได้บริจาคได้บำเพ็ญแล้ว ระลึกเมื่อใด ก็เกิดปีติปราโมทย์ จิตใจสงบสบาย และมีความสุข เมื่อประกอบกันไปกับการระลึกคุณพระรัตนตรัย ก็จะมีคามผ่อนคลายเบิกบาน ทั้งมีความสุขซึ่งใจ และเจริญอกงามในธรรมยิ่งขึ้นไป

จึงขอให้โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เจริญในจาคานุสติธรรม พรั่งพร้อมด้วยอานิสงส์แห่งบุญกุศล มีปราโมทย์ ความสงบเย็น ความรู้ ความตื่น ความสดชื่นเบิกบาน และปีติสุขครองใจ เสมอไปทุกเมื่อ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๗ กันยายน ๒๕๕๓

คำปรารภ ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ในช่วงระหว่างวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ถึง ๑๕ มีนาคม ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเดินทางไปพุทธสังเวชนียสถาน และ เยี่ยมชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งในประเทศ อินเดีย เป็นครั้งแรก

การเดินทางครั้งนี้ เกิดจากกุศลเจตนาของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รัตตะกนิษฐ ซึ่งมีความประสงค์จะให้ข้าพเจ้าพักผ่อนจากศาสนกิจ ด้วยการเดินทางจาริกที่หวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่วรรณกรรมใน ภายหน้าต่อไปด้วย โยมคุณหญิงกระจ่างศรีได้อารธนาและจัด เตรียมการต่างๆ สำหรับการเดินทางอย่างพร้อมทุกประการ พร้อมกันนั้นคุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ก็ได้อุปถัมภ์ในด้านพาหนะ ค่าเครื่องบินโดยสารทั้งหมด

ในการเดินทาง นอกจากพระภิกษุ ๒ รูป คือ พระถวัลย์ สมจิตโต และข้าพเจ้า พร้อมด้วยคณะญาติโยม ๑๐ ท่าน ที่เดินทางไปจาก ประเทศไทยแล้ว ยังมีพระภิกษุและคฤหัสถ์ชาวไทยอีกหลายท่าน ที่ กำลังศึกษาอยู่ในประเทศอินเดีย ร่วมสมทบเดินทางบุญจาริกด้วย โดยหลายท่านได้ร่วมเดินทางเพียงบางส่วน ท่านที่ร่วมเดินทางด้วย ตลอด คือ พระครูปลัดทวี กิตติปัญญา, Ph.D. แห่งมหาวิทยาลัย ฮินดูพาราณสี ซึ่งเป็นผู้อำนวยการการเดินทาง และจัดเตรียมอำนวยความสะดวกทุกอย่าง

ณ พุทธสังฆเวชนียสถาน และสถานที่สำคัญหลายแห่งที่ไปถึง นอกจากคณะเดินทางจะได้ทำวัตรสวดมนต์ และเจริญจิตตภาวนา แล้ว ข้าพเจ้าได้กล่าวธรรมกถาที่สมควรแก่สถานที่นั้นๆ ด้วย เพื่อเป็นเครื่องเจริญศรัทธาและเพิ่มพูนธรรมสุตะแก่คณะบุญจาริกยิ่งๆ ขึ้นไป

ภายหลังการเดินทางกลับถึงประเทศไทยแล้ว โยมบางท่านมีจิตศรัทธาที่จะจัดพิมพ์ธรรมกถาที่กล่าวข้างต้นนั้นเผยแพร่ โดยเฉพาะคุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ประสงค์จะพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการในวันทำบุญอายุมงคลครบรอบวันเกิดของท่าน ณ วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๒๘

ทางด้านต้นฉบับ คุณพนิตา อังจันทร์เพ็ญ ได้มีฉันทะและความเสียสละช่วยรับภาระจัดการลอกธรรมกถาทั้งหมดจากแถบบันทึกเสียง พิมพ์ตีต้นฉบับที่ตรวจแก้ไขเสร็จแล้ว และดำเนินการส่งเรียงพิมพ์ พร้อมทั้งจัดอาร์ตเวิร์คไว้เสร็จเรียบร้อย นับได้ว่าพร้อมที่จะจัดพิมพ์ได้

อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าเองได้มีความคิดว่า ควรจะจัดทำหนังสือ “ตามทางพุทธกิจ” นี้ให้มีเนื้อหาสาระสมบูรณ์ และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้อ่านมากที่สุด โดยเฉพาะให้ความรู้แก่กุลผู้จะเดินทางไปนมัสการสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดียให้มากที่สุด จึงดำริว่าจะรวบรวมเรียบเรียงเนื้อหาเพิ่มเติมเข้าในหนังสืออนันต์ให้มีหมวดตอนต่างๆ ว่าด้วยความรู้ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสถานที่นั้นๆ พร้อมทั้งพระสูตรและพระพุทธรูปต่างๆ ที่ตรัส ณ สถานที่เหล่านั้น จึงร้องขอการจัดพิมพ์ไว้ก่อน เพื่อจัดทำต้นฉบับส่วนที่จะเพิ่มให้สมบูรณ์ แต่ปรากฏว่างานต่างๆ ได้ประดังท่วมท้น จนไม่มีเวลาที่จะเขียนส่วนเพิ่มเติมตามที่คิดหมาย ในที่สุดวันเกิดของคุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ก็ผ่านพ้นไปโดยมิได้มีการตีพิมพ์หนังสือตามทางพุทธกิจ

บัดนี้ วันเวลาได้ล่วงเลยไปอีกถึง ๓ ปีเศษ จนผ่านพ้นวันเกิดของคุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๑ โดยที่ระหว่างนี้ข้าพเจ้าก็ยังไม่มีความและโอกาสที่จะเขียนเพิ่มเติมเนื้อหาต่างๆ ที่ได้ด่าไว้ ในที่สุดจึงคิดว่า ไม่ควรรอเวลาต่อไปอีก ควรจัดพิมพ์ธรรมกถาส่วนที่มีอยู่แล้วนั้นออกไปครั้งหนึ่งก่อน ต่อไปภายหน้าเมื่อมีเวลาเขียนเพิ่มเติม จึงค่อยจัดพิมพ์ฉบับสมบูรณ์ใหม่ภายหลัง เมื่อตัดสินใจดังนี้แล้ว จึงได้รื้อฟื้นงานเฉพาะส่วนธรรมกถาเหล่านั้นขึ้นมาดำเนินการต่อ และจัดพิมพ์จนสำเร็จเป็นรูปเล่มดังปรากฏอยู่

อนึ่ง ในระหว่างการจัดพิมพ์หนังสือนี้ยังค้างอยู่ โยมมารดาของข้าพเจ้าได้ถึงแก่กรรมลง ต่อมา บุตรธิดา ได้ตกลงกันว่า จะจัดงานปลงศพของท่านในวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๓๑ พร้อมที่จะจัดพิมพ์หนังสือเป็นธรรมทาน และเป็นอนุสรณ์แห่งงานจำนวนหนึ่งด้วย เมื่อพิจารณาเลือกหนังสือที่จะพิมพ์ในโอกาสนั้น ก็เห็นว่าหนังสือ “ตามทางพุทธกิจ” มีเนื้อหาสาระเหมาะกับงานเพราะนอกจากเป็นเรื่องเกี่ยวกับองค์พระพุทธรเจ้าและพุทธธรรมอันเป็นที่เคารพบูชาแล้ว เนื้อหาส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องเล่า มีธรรมสอดแทรกหรือบรรยายสลับ ซึ่งไม่ยากสำหรับผู้อ่านทั่วไป ควรแก่การเผยแพร่ในวาระเช่นนี้ จึงตกลงพิมพ์หนังสือ “ตามทางพุทธกิจ” เป็นหนังสืออนุสรณ์สำหรับงาน...

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต)

สิงหาคม ๒๕๓๑

บันทึกของผู้เขียน

(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

เรื่องต่างๆ ที่รวบรวมตีพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ ส่วนใหญ่เป็น
ธรรมกถาที่ข้าพเจ้าได้แสดง ณ พุทธสังเวชนียสถาน และสถานที่
สำคัญทางพระพุทธศาสนาบางแห่ง เมื่อครั้งเดินทางจาริกไป
ประเทศอินเดีย ระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ อย่างไรก็ตาม มีเรื่อง
บรรยายภายหลังในประเทศไทยอยู่ด้วย ๒ เรื่อง คือ คำบรรยาย
ทบทวนสรุปการเดินทาง และเรื่องอินเดียในระหว่างและหลัง
พุทธกาล ซึ่งได้นำมาตีพิมพ์ไว้ด้วย เพราะเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากการ
เดินทางครั้งนั้น

เฉพาะเรื่องสุดท้าย คือ อินเดียในระหว่างและหลังพุทธกาล
หรืออินเดียแดนเทวดานั้น เป็นธรรมกถาซึ่งแสดงที่ชุมนุมพุทธ
ธรรม ศิริราช เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๒๘ คือหลังจากกลับจาก
ประเทศอินเดียแล้วประมาณ ๓ เดือน มีเนื้อหาบางส่วนซ้ำซ้อนกับ
ธรรมกถาครั้งก่อนๆ บ้าง เพราะเป็นการเล่าเรื่องและแสดงความคิด
เห็นเกี่ยวกับเรื่องเดียวกันแก่ที่ประชุมต่างแห่ง ต่างกลุ่มผู้ฟังกัน
แม้ธรรมกถาเรื่องต้นๆ บางเรื่องก็มีความบางตอนซ้ำกัน เนื่องจาก
ต้องการเน้นย้ำบ้าง โยงเรื่องให้เชื่อมถึงกันบ้าง ขยายความเรื่องให้
เชื่อมถึงกันบ้าง ขยายความเรื่องเดิมให้ชัดเจนยิ่งขึ้นบ้าง

การเดินทางในประเทศอินเดีย ได้รับความเอื้อเฟื้อจาก พระครู
ปลัดทวิ กิตติปัญโญ แห่งมหาวิทยาลัยพาราณสี เป็นผู้จัดเตรียม
รายการและอำนวยความสะดวกการเดินทางโดยตลอด และในการกล่าว
ธรรมกถา ณ ที่บางแห่ง ท่านพระครูฯ ก็ได้เป็นผู้กล่าวเกริ่นนำ
อาราธนาด้วย โดยเฉพาะที่ธัมเมกขสถูป สารนาถ คำเกริ่นนำนิมนต์
มีเนื้อความยาวเป็นพิเศษ ผู้จัดพิมพ์เห็นว่ามีสาระน่าสนใจ จึงขอ
นำมาตีพิมพ์ไว้ด้วย

อนึ่ง ธรรมกถาและการสนทนากับนักศึกษาที่มหาวิทยาลัย พาราณสีนับว่าเป็นเรื่องพิเศษ มีเนื้อหาต่างจากเรื่องอื่นๆ หลาย อย่าง โดยเฉพาะมีเรื่องเกี่ยวกับสถานการณ์พระศาสนาในประเทศไทยแทรกเข้ามา เช่น เรื่อง พ.ร.บ. เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยสงฆ์ และกรณีคริสต์จักรมีแผนการไม่ดีไม่งามต่อพระพุทธศาสนา อาจทำให้รู้สึกไม่กลมกลืน พึงทำความเข้าใจว่า นักศึกษาไทยที่อยู่ในต่างแดน ย่อมให้ความสนใจและมีความห่วงใยต่อสภาพการณ์ในประเทศที่เป็นบ้านเกิดของตน และพึงถือว่าเป็นเรื่องแทรกเข้ามาที่มีประโยชน์และ เสริมรสของหนังสือไปอีกแห่งหนึ่ง

หนังสือนี้สำเร็จเป็นเล่มขึ้นมา ด้วยแรงฉันทะและความ เสียสละของคุณพนิดา อังจันทร์เพ็ญ เริ่มจากการลอกความจากแถบ บันทึกลงเสียง การเตรียมการเบื้องต้น เช่น จัดทำอาร์ตเวิร์ค ตลอดจน ประสานงานทั่วไป โดยได้รับความร่วมศรัทธาจากคุณสมชัย พิก สุวรรณ ช่วยเก็บศัพท์ทำดัชนี และคุณบรรณนาท ไชยพาน ช่วย ออกแบบปก ส่วนงานขั้นสุดท้ายก่อนส่งโรงพิมพ์ รวมทั้งการ เรียงพิมพ์ความต้นเล่ม และดัชนี ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ Macintosh สำเร็จด้วยความเสียสละของพระมหาอินศร จินดาปฎิไพบ

ในการตีพิมพ์ คุณชูเกียรติ อุทกะพันธุ์ ผู้จัดการบริษัท อมรินทร์ พรินตติ้ง กรู๊ป จำกัด พร้อมด้วยพนักงานชาวโรงพิมพ์ อมรินทร์ ได้ให้ความร่วมมือเอาใจใส่ดำเนินการด้วยความมีน้ำใจยิ่ง

ขออนุโมทนาขอบคุณทุกท่านที่ได้เอ่ยนามข้างต้น ซึ่งได้ช่วยให้ การพิมพ์หนังสือตามทางพุททธิกิจนี้สำเร็จเรียบร้อยมาด้วยดี

พระเทพเวที (ประยูรท์ ปยุตฺโต)

โยมเล่าเรื่องให้ฟัง

วัดญาณเวศกวัน

ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้

หน้าว่าง

วัดญาณเวศกวัน

ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้

ณ โอกาสที่วัดญาณเวศกวันได้รับพระราชทานผ้าพระกฐิน ซึ่งจะได้ออก ในวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๔๗ โดย พลโท นายแพทย์ ช่างรัตน์ แก้วกาญจน์ เป็นผู้รับพระราชทานมานั้น พระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ ได้ปรารภถึงการที่จะรวบรวมประวัติของวัดญาณเวศกวัน เพื่อพิมพ์ไว้เป็นอนุสรณ์ และเป็นบรรณาการแก่บรรดาผู้ร่วมงานกฐินในครั้งนี้อย่างเป็นเรื่องราวที่น่ายินดีเป็นอย่างยิ่ง (เป็นห่วงแต่สุขภาพและตาของท่านซึ่งรับการผ่าตัดมาใหม่ๆ เท่านั้น) เพราะวัดญาณเวศกวันเป็นวัดเล็ก ค่อนข้างใหม่ต่อชุมชน ยังไม่มีใครมีใครรู้จักความเป็นมาของวัดนี้มากนัก

ในการนี้ นอกจากพระเดชพระคุณท่านจะเขียนเองแล้ว ท่านยังมีเมตตาเปิดโอกาสให้บรรดาโยมที่เก่าแก่กับวัดได้เขียนส่วนหนึ่งด้วย เป็นการฟื้นฟูอดีตซึ่งโยมคงจะไม่มีข้อความที่จะไปเสริมของท่านได้ แต่คงจะเป็นเมตตาธรรมของท่านที่จะเปิดโอกาสโปรดให้ญาติโยมได้ย้อนระลึกถึงกุศลกรรมในอดีตของตนเองอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เกิดปีติสุขแก่ตนเอง

ดิฉันเป็นโยมผู้หนึ่งซึ่งได้รับความเมตตาในครั้งนี้ด้วย แต่น่าเสียดายที่ไม่สามารถจะระลึกอะไรได้มากนัก แม้จะอาศัยทั้งภาพและความจำที่เหลืออยู่บ้างก็ตาม เพราะปัจจัยหลายอย่างเป็น

อุปสรรค นอกจากความเลื่อมทัวไปอันเป็นธรรมชาติของวัยแล้ว ขณะนี้สุขภาพยังไม่คืนสู่ปกติหลังจากป่วยมาเป็นเวลานาน ทั้งยังมี ปัญหาอื่นสมทบอีกด้วย เช่น การย้ายที่อยู่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ มี ผลกระทบมาก ข้าวของกระจัดกระจาย หายสูญไปก็มาก ตู้ หนังสือบางตู้ ปรากฏว่าถูกลวกกินทั้งตู้ ด้วยเหตุนี้ ดิฉันจึงได้ จัดเอกสารส่วนของวัดที่จัดว่าสำคัญ เก็บบรรจุลงกล่องพลาสติก ขนาดใหญ่ นำไปเก็บไว้ที่ท่านพระครูปลัด ด้วยเกรงจะหนีปลวกไม่ พ้น แต่ไม่ได้บันทึกว่าเอกสารอะไรบ้าง

ถึงอย่างไรก็เป็นที่แน่นอนอยู่แล้วว่า ส่วนที่ดิฉันเขียนคงจะ ไม่มีสาระอะไรมากนัก เพราะบันทึกของพระเดชพระคุณท่านก็ ย่อมจะสมบูรณ์ที่สุดอยู่แล้ว จึงได้แต่ขอประทานอภัย ขอเขียนแต่ เพียงเท่าที่ระลึกได้จากสมองฝ่อๆ ของวัย ๙๐ เท่านั้น

วัดญาณเวศกวันเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็ก พึ่งจะได้รับ อนุญาตให้ก่อตั้งเป็นทางการเมื่อ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๓๗ มีเนื้อที่ ในขณะนั้น ๑๑ ไร่เศษ ปัจจุบันมีประมาณ ๒๒ ไร่ ตั้งอยู่ ณ ตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม มีพระเดช พระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ เป็นเจ้าอาวาส มีพระสงฆ์จำนวนไม่ แน่นนอน ขณะนี้มี ๒๑ รูป เป็นพระนวกะเป็นส่วนใหญ่ เหตุเพราะ ยังอยู่ในพรรษา ถ้าเป็นเวลานอกพรรษาก็จะมีพระประจำเพียง จำนวนน้อย ประมาณ ๑๑-๑๒ รูป เท่านั้น

วัดนี้เป็นวัดที่กำลังพัฒนา ซึ่งก็ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง ของญาติโยมและแรงศรัทธา เช่น ในปีที่กำลังเริ่มก่อสร้างหอธรรม เพื่อรวบรวมผลงานของท่านไว้ ณ ที่เดียวกัน และเพื่อสนับสนุน การค้นคว้าศึกษาธรรมของผู้สนใจ

วัดญาณเวศกวัน เมื่อเทียบกับวัดทั่วๆ ไป นับว่าเป็นวัดที่ค่อนข้างใหม่ มีอายุเพียง ๑๐ ปีเศษ มีประวัติความเป็นมาอันควรบันทึกไว้ดังนี้

เมื่อพูดถึงกำเนิดของวัดญาณเวศกวัน ก็วันที่จะพูดถึงวัดพระพิเรนทร์ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดให้เกิดวัดญาณเวศกวันเสียมิได้

วัดพระพิเรนทร์เป็นวัดเก่าแก่ ตั้งอยู่ในใจกลางของเมืองหลวง ในย่านธุรกิจ ฉะนั้น จึงมีชุมชนในละแวกนั้นมาใช้บริการของวัดมากมาย จนเกินความพอเหมาะพอดีของวัดที่จะรับได้ แต่โดยความเป็นวัดซึ่งมีหน้าที่จะต้องให้การสงเคราะห์แก่ชุมชนด้วยความเมตตา จึงทำให้บรรยากาศของวัดเต็มไปด้วยปัญหานานาประการ เริ่มตั้งแต่อาณาบริเวณของวัดซึ่งมีเนื้อที่จำกัดขยายไม่ออก เนื่องจากมีอาคารร้านค้าตั้งประชิดอยู่ทุกด้าน เว้นไว้แต่ด้านซึ่งมีที่จำเพาะประตูวัดเท่านั้น ภายในวัดก็แออัดไปด้วยอาคารโรงเรือนเต็มเนื้อที่ อาทิ โบสถ์ วิหาร โรงธรรม โรงพิธี กุฏิพระ และอาคารจำเป็นสำหรับพระ

บรรยากาศภายในวัดเต็มไปด้วยมลภาวะที่เป็นปัญหาต่อสุขภาพของผู้พำนักอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาตั้งแต่บ่ายไปจนถึงกลางคืน อันเป็นช่วงเวลาที่เขาจัดงานพิธีต่างๆ ความแออัดก็ยิ่งทวีมากขึ้น ทั้งคนที่มาใช้บริการ ทั้งรถรา ทั้งเสียงจากพิธีกรรมต่างๆ ของแต่ละศาลา ซึ่งต่างคนต่างมุ่งในกิจของตน ทำให้บรรยากาศทั่วไปเต็มไปด้วยความวุ่นวายแข็งแะ

นอกจากนั้นแล้ว สิ่งที่เป็นปัญหาซ้ำเติมในการทำลายสุขภาพของพระเดชพระคุณโดยตรง ก็คือบรรยากาศของกุฏิที่พักของท่าน

เอง แม้จะเป็นตึกสองชั้นขนาดไม่เล็ก แต่บรรยากาศรอบๆ ก็ไม่น่า
อยู่เสียแล้ว

ภูมิดั้งอยู่ด้านหลังสุด ติดกำแพงวัด ชั้นล่างเป็นที่พักอาศัย
ของลูกศิษย์ ด้านบนเป็นที่พำนักของท่าน ด้านหน้าเป็นทางผ่านไป
ยังกุฏิอื่นๆ ด้านขวาเป็นห้องสุขาแถว ซึ่งมีด้านหลังติดกำแพงวัด

นอกจากแพงมีถนนซอยเล็กๆ เป็นทางไปมาหน้าตึกแถว ๒
ชั้น ยาวตลอดแนวซอย ส่วนหนึ่งของตึกแถวนี้เป็นที่ตั้งของร้านทำ
ทอง ซึ่งมีหน้าต่างตรงกับหน้าต่างของท่านพอดี การทำทองของเขา
ในเวลากลางคืนทำกันจนตึก

เวลาทำทองเขาจะนั่งทำตรงหน้าต่างซึ่งตรงกับหน้าต่างของ
ท่าน เพื่อระบายกลิ่นควันให้ออกข้างนอกทางเดียว เวลาทำทองเขา
จะให้เครื่องเป่าไฟฟ้าในการหลอมละลาย ใช้น้ำประสานทองเป็น
เครื่องประสาน ฉะนั้นเวลาทำงาน ใช้น้ำประสานทองก็จะพุ่งกระจาย
ตรงมายังหน้าต่างของท่านที่อยู่ตรงกันข้าม พุ่งกระจายมาอย่างแรง
ทำให้ท่านทำงานก็ไม่ได้ จำวัดก็ไม่ได้ ต้องลุกหนีออกจากห้อง มา
เดินที่ระเบียงข้างหน้า เพียงแต่ให้กลิ่นไอเบาบางลงบ้างเท่านั้น

การเป็นอยู่อย่างนี้มาตลอดเวลานับสิบๆ ปีที่ท่านพำนักที่นี้
ใช้น้ำประสานทองนี้เป็นอันตรายต่อปอดมาก ท่านมีอาการหายใจ
สั้นๆ อึดอัดอยู่เป็นประจำ และทวียิ่งขึ้นทุกวัน มีผู้เล่าว่า เคยมีผู้
ศรัทธาบางท่านจะไปขอให้ร้านทำทองย้ายที่ แต่ท่านก็บอกว่า อย่า
ไปรบกวนอาชีพของเขาเลย ก็เลยจบอยู่เท่านั้น ส่วนอาการป่วย
ของท่าน เดิมก็คิดว่าเป็นโรคภูมิแพ้แก้ไม่หาย การหายใจไม่เต็ม
ปอดเป็นปัญหามากขึ้นๆ

พวกเราญาติโยมพากันวิตก พยายามหาที่พำนักข้างนอกเพื่อขอให้ท่านย้ายออกไป แต่ก็หาที่เหมาะสมไม่ได้สักที พอมีจังหวะว่างก็ออกไปดูตามวัดร้างๆ ซึ่งมีมากด้วยกัน ไปกันทั้งทางบก ทางเรือ ก็ไม่ได้ที่เหมาะสมใจ เจ้าอาวาสบางวัดใน กทม. ได้ทราบเรื่อง ก็ยินดีที่จะจัดหาที่ถวายนิมนต์ท่านไปอยู่ด้วย แต่ปรกติท่านไม่ชอบรบกวนใครๆ อยู่แล้ว ก็ได้แต่อนุโมทนาขอบคุณไป

ระหว่างนี้อาการของท่านก็มากขึ้นทุกที ความทราบถึง นายแพทย์โรจน์ สุวรรณสุทธิ แห่ง ร.พ.ศิริราช ผู้ที่ศรัทธาและเคารพท่านมาก โดยคุณหญิงอุบล หวะนันท์ เป็นผู้ไปปรารภให้ฟัง คุณหมอโรจน์ตกใจมาก เขียนจดหมายด่วนมาถวายท่านอธิบายว่าการสูดไอน้ำประสานทองเข้าไปบ่อยๆ จะทำให้ปอดเกิดพังผืดยึด และมีอาการหายใจไม่เต็มปอด เป็นอันตรายมาก จึงขอให้ท่านรีบย้ายออกจากวัดทันที ให้รู้สึกเหมือนไฟไหม้บ้าน เพราะเมื่อเป็นแล้วยากแก่การรักษา ให้ท่านรีบย้ายออกโดยเร็วที่สุด

ญาติโยมได้ทราบความ ก็พากันวิตก จะต้องเร่งไปหาที่พักรักษาตัวก่อน...แต่ต้องเป็นที่เหมาะสมสำหรับสงฆ์ คือไม่ขัดต่อพระวินัย ขณะยังหาไม่ได้ ก็อาราธนาท่านให้เป็นคนไข้ไปพลางก่อน พักในโรงพยาบาลชั่วคราว

ต่อมาไม่นานนัก คุณพนิตา อังจันทร์เพ็ญ ได้มากราบเรียน พระเดชพระคุณท่านว่า คุณยงยุทธ ธนะปุระ พร้อมด้วยคุณชุตติมา ภรรยา มีศรัทธาจะถวายที่ดิน ๒๕ ไร่ ที่เป็นมรดกจากคุณพ่อคุณยงยุทธ ที่ตำบลวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พวกเราดีใจกันมาก ไกลหน้อยก็ไม่ว่า พวกกันไปดู แต่ได้พบปัญหาหลายอย่าง ที่สำคัญที่สุดคือ ดินเปรี้ยว น้ำเปรี้ยว ปลุกต้นไม้ไม่ขึ้น คณะศิษย์ได้พยายามอย่างมากที่จะช่วยกันแก้ปัญหาข้อนี้ ได้เชิญอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางปฐพีวิทยา จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มาปรึกษาหาทางแก้ไข อาจารย์ขณะนั้นก็เสนอวิธีแก้ไข แต่ก็ยาก ต้องลงทุนลงแรงมาก เป็นภาระใหญ่ที่ไม่คุ้มค่า

ครั้นเมื่อพิจารณาทางด้านภาวะแวดล้อม ก็พบว่า ทางด้านฟาร์มข้างเคียงเขาเลี้ยงไก่เป็นฟาร์มใหญ่ มีไก่จำนวนนับหมื่น มีการฉีดยา พ่นยา ฟุ้งไปไกล และเมื่อถึงฤดูที่มีลมผ่านมาก็มีกลิ่นเหม็นโชยมาด้วย แม้กระนั้น ท่านก็ยังไม่ปฏิเสธเสียทีเดียว ด้วยเห็นว่าเจ้าของเขามีศรัทธามาก เขาอุทิศทรัพย์ปลูกเรือนชั่วคราวด้วยไม้ไฟให้ท่านทดลองไปอยู่ ท่านก็เมตตาทดลองศรัทธาถึงสองครั้ง กลับมาก็อาพาธทั้งสองครั้ง ท่านจึงจำต้องปฏิเสธไปอย่างเกรงใจ

ต่อมาไม่นานนัก คุณหมอกาญจนา เกษสอาด ศรัทธาเก่าของท่าน มากราบเรียนว่า มีเพื่อนของเพื่อนเขาปลูกศาลาใหญ่ไว้กลางสระน้ำในที่แปลงใหญ่ของเขาที่ตำบลลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ไม่มีใครใช้ประโยชน์เลย ทิ้งว่างไว้เฉยๆ หากท่านจะใช้เป็นที่พักชั่วคราวได้ เจ้าของเขาจะยินดีมาก ก็พากันไปดู เห็นว่าพอจะใช้ได้ เพราะในขณะนั้นมีพระสงฆ์ในคณะของท่านเพียง ๒ องค์ เท่านั้น คือ พระครูปลัดปิฎกวัณณ์ (ปัจจุบัน) ศิษย์ของท่าน และพระครูสังฆรักษ์ (ฉาย) ซึ่งรักเคารพท่านมาก ติดตามมาจากวัดพระพิเรนทร์ด้วยกัน

ที่ศาลากลางสระน้ำก็เหมือนกัน ท่านก็มีได้รับเสียดินที่ เพราะพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ที่ละเอียดรอบคอบมาก ไม่ตัดลีนอะไรง่าย ๆ จึงตกลงว่า ท่านและคณะจะทดลองพักดูก่อนระยะหนึ่ง ครั้นรู้สึกว่าจะอยู่ได้ ท่านจึงรับอาราธนา ผู้เป็นเจ้าของศาลาดังกล่าว คือ คุณบุญเจิด หลิมสุนทร ผู้ซึ่งต่อมาได้มาเป็นครุฑาใหญ่ของท่าน มีผลให้เกิดสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เป็นอนุสรณ์ถึงคุณสายใจ หลิมสุนทร ภรรยาของท่าน ผู้ถึงแก่กรรมไปด้วยโรคมะเร็ง และเป็นผู้มีศรัทธาอย่างสูงในพระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ในระหว่างที่เขามีชีวิตอยู่ ได้เป็นผู้ที่ดูแลเอาใจใส่การเป็นอยู่ของท่านและคณะของพระเดชพระคุณอย่างดีที่สุด มีความตั้งใจฟังธรรมและปฏิบัติธรรมด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระเดชพระคุณอย่างสูง

ทั้งสามมีภรรยาเจ้าของศาลา ยิงนานวันยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธามากขึ้น ๆ เอาใจใส่ดูแลการเป็นอยู่ของท่านอย่างดีที่สุด แม้บ้านที่เธอพำนักจะอยู่ห่างไกลจากศาลากลางสระสักเพียงใด แต่ทั้งครอบครัวก็หาเวลามาดูแลการเป็นอยู่ของท่านไม่เว้นแต่ละวัน พยายามปรับปรุงสถานที่พำนักให้สัปปายะมากขึ้นเรื่อย ๆ ก่อตรงโน้น สร้างตรงนี้ พยายามถวายความสะดวกสบาย ทั้งสรวงามให้มากยิ่งขึ้น ดูแลให้ความสะดวกสบายแก่ทุกคนแม้แต่ญาติโยมที่มากราบนมัสการที่เยี่ยมท่าน

ท่านและคณะพักอยู่ที่นี้อย่างสะดวกสบายค่อนข้างนานถึง ๓ พรรษา ในระหว่างนี้ญาติโยมก็ยังมิได้หยุดที่จะเสาะหาที่ดินสร้างวัดถาวรอยู่เรื่อย ๆ

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ คุณหมอกาญจนได้ทราบข่าวว่า บริษัทไทยประกันชีวิต มีที่ดินทิ้งว่างเปล่าอยู่แปลงหนึ่งบนถนนข้างพุทธมณฑล สาย ข มีเนื้อที่ราว ๑๑ ไร่เศษ เตรียมไว้จะสร้างตึกสัมมนาอาคาร ๔ ชั้น เพื่อใช้เป็นที่สัมมนา แต่ติดขัดด้วยทางพุทธมณฑลไม่อนุญาตให้สร้างตึกสูงเกิน ๑๕ เมตร โครงการนั้นจึงเป็นอันระงับไป ที่ดินแปลงนี้ทั้งๆ ที่ถมแต่งเตรียมการไว้แล้ว ก็เลยทิ้งไปเฉยๆ

เราไปดูกันแล้ว เห็นว่าเป็นที่สัปปายะมาก ลักษณะทั่วไปของที่ดินแถบนั้นเป็นสวน สงบ ร่มรื่น มีบ้านเรือนตั้งอยู่ห่างๆ กัน มีผู้อยู่อาศัยไม่มาก รถราก็ไม่ค่อยผ่านไปมามากนัก ทั้งปากซอยก็ยังมีบิ๋อมยามรักษาการของพุทธมณฑลดูแลการเข้าออกของผู้คนและยวดยานอยู่เป็นประจำอีกด้วย ทั้งสัปปายะ ทั้งปลอดภัย จึงเป็นที่ถูกใจของทุกคนอย่างมาก

พอดีกับทางคุณยงยุทธก็ขายที่ดินที่ว่างน้อยได้ ที่ดินส่วนที่เคยถวายนั้นขายได้ ๕ ล้านพอดีที่กำลังต้องการเป็นทุนในการซื้อที่ดินแปลงนี้ เราตกลงกันในราคา ๕ ล้าน ๘ แสนเศษเท่าไรดิฉันจำไม่ได้ จำได้แต่ว่าอาจารย์ลดา รัตกลีกร เห็นเช็คจ่ายจำนวนที่ขาดให้ทันที อันที่จริงเจ้าของเขาเรียกแพงกว่านี้มาก แต่อาศัยความศรัทธาในพระพุทธรศาสนา และคำวิงวอนจากศรัทธาหลายสาย เขาจึงตกลงขายให้ในราคาดังกล่าว

ญาติโยมทุกคนที่เกี่ยวข้องพากันดีใจ ชวนกันติดตามท่านไปดูที่แปลงใหญ่ เห็นมีการขุดสระถมดินไว้ดีแล้ว มีต้นไม้ประเภทขึ้นเอง เช่น ต้นมะขามเทศ กระจธิน ขึ้นสูงระเกะระกะทั่วไปในระหว่างพงหญ้าขึ้นสูง แต่ก็สัมผัสได้ถึงความสงบที่ซ่อนอยู่ภายใน

คุณหญิงยุพธ์ ณะประ ในฐานะที่เป็นสถาปนิก ได้ขออาสาวางแผนผังการก่อสร้าง จัดแบ่งเขตที่ควรสำหรับวัดให้พอเหมาะพอดีกับที่ดินที่มีอยู่ แต่ต่อมาเมื่ออาณาเขตของวัดขยายออกมากขึ้นๆ แผนผังที่วางไว้เดิมจำต้องเปลี่ยนไปดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

จังหวัดนั้นช่างพอเหมาะพอดี ที่ดิฉันจะได้มีโอกาสร่วมทำบุญ เนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องย้ายที่อยู่หนีความอึดแอ่งของสุขุมวิท ในที่ดินมีบ้านอยู่ ๓ หลัง เป็นตึกหนึ่งหลัง อีก ๒ หลังเป็นบ้านไม้ ทุกหลังจะต้องรื้อออก ก็ดีแล้วจะได้นำไม้มาใช้ประโยชน์ข้างหน้า เพราะขณะนั้นไม้หายาก และแพงมาก ทั้งหาที่แก่แก่แรงไม่ค่อยได้ ไม้จากบ้านทั้ง ๓ หลังจึงเป็นประโยชน์มาก เรือนไม้หลังใหญ่เป็นไม้ที่ดีมาก คุณพ่อดิฉันส่งกล่องลงมาเองจากจังหวัดบุรีรัมย์ มีเสาไม้เต็งรังต้นโตๆ ได้นำมาใช้เป็นสะพานข้ามคูคลองในวัด

ไม่ดีๆ ส่วนมากคัดมาใช้ที่วัด พื้นไม้สัก ไม้แดง กะไว้สำหรับพื้นกุฏิทั้งสอง คุณหมอบจรรยาขอถวายค่าสร้างกุฏิทั้งหมด คุณหญิงยุพธ์เป็นผู้รับผิดชอบในการก่อสร้างกุฏิ ไม้ที่เหลือก็ได้นำมาใช้ทำอุปกรณ์ที่จำเป็นต่างๆ เช่น เตียง ตั่ง โต๊ะ

บังเอิญอีกที่ขณะนั้น ดิฉันมีคนสวนซึ่งมีฝีมือทางช่างไม้อยู่ด้วย จึงทำได้ทุกอย่างที่ต้องการ ดิฉันเองก็รู้สึกเป็นสุขเพลิดเพลินไปกับงานเล็กๆ น้อยๆ นี้ คนสวนนี้รับใช้อยู่ ๗ ปี ได้ทำงานไม้ถวายวัดไว้มาก ก่อนจะลาออกไป จึงขอโอกาสนี้โอนโมทนากับเขา

เมื่อกุฏิขึ้นแล้ว การก่อสร้างอื่นๆ ก็ค่อยๆ ตามมาตามลำดับ ความจำเป็น เช่น โรงครัว ห้องสุขา หอระฆัง ศาลาสวดมนต์ กำแพง หอฉัน ห้องพักญาติโยม กุฏิใหญ่ โบสถ์ และหอธรรมที่ กำลังจะเริ่มขึ้น ทั้งอาณาบริเวณวัดก็ขยายออกไปเรื่อยๆ ตาม เหตุการณ์และความจำเป็น กลายเป็นวัดญาณเวศกวัน ที่สงบร่ม รื่น และงดงาม ท่ามกลางไม้ดอกไม้ใบไม้ยืนต้นที่ยังความเป็น ธรรมชาติ ดังเช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน

คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

วันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗ (วันที่คำเล่านี้มาถึงวัด)

หมายเหตุ: “วัดญาณเวศกวัน ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้” นี้ พิมพ์ครั้งแรก ในโอกาส ที่ พลโท นายแพทย์ธำรงรัตน์ แก้วกาญจน์ อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทาน มาทอดที่ วัดญาณเวศกวัน ในวันที่ ๓๑ ต.ค. ๒๕๔๗

ประวัติหนังสือ ๔ เรื่อง ซึ่งรวมพิมพ์ในเล่มนี้

๑. เครื่องวัดการปฏิบัติธรรม

[ชื่อเดิม: เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ (อารยวัฒน์)]

พิมพ์ครั้งแรก ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

พิมพ์ครั้งปัจจุบัน (ครั้งที่-รอสืบค้น) ๑๙ พ.ค. ๒๕๖๑

- ปรับแก้ชื่อเรื่อง และเพิ่มเติมเสริมความเล็กน้อย

๒. พัฒนาปัญญา

พิมพ์ครั้งแรก มกราคม ๒๕๓๑

พิมพ์พื้นที่ใหม่ ครั้งที่ ๑ - ๒ พ.ค. ๒๕๖๐

พิมพ์พื้นที่ใหม่ ครั้งที่ ๒ (คงเดิม) - ๑๙ พ.ค. ๒๕๖๑

๓. โพชฌงค์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๓๔

พิมพ์ครั้งปัจจุบัน (ครั้งที่-รอสืบค้น) ๑๙ พ.ค. ๒๕๖๑

๔. ตามทางพุทธกิจ

พิมพ์ครั้งแรก สิงหาคม ๒๕๓๑

พิมพ์ครั้งปัจจุบัน ประมาณครั้งที่ ๖ - ๑๙ พ.ค. ๒๕๖๑

- ปรับแก้เพิ่มเติม

